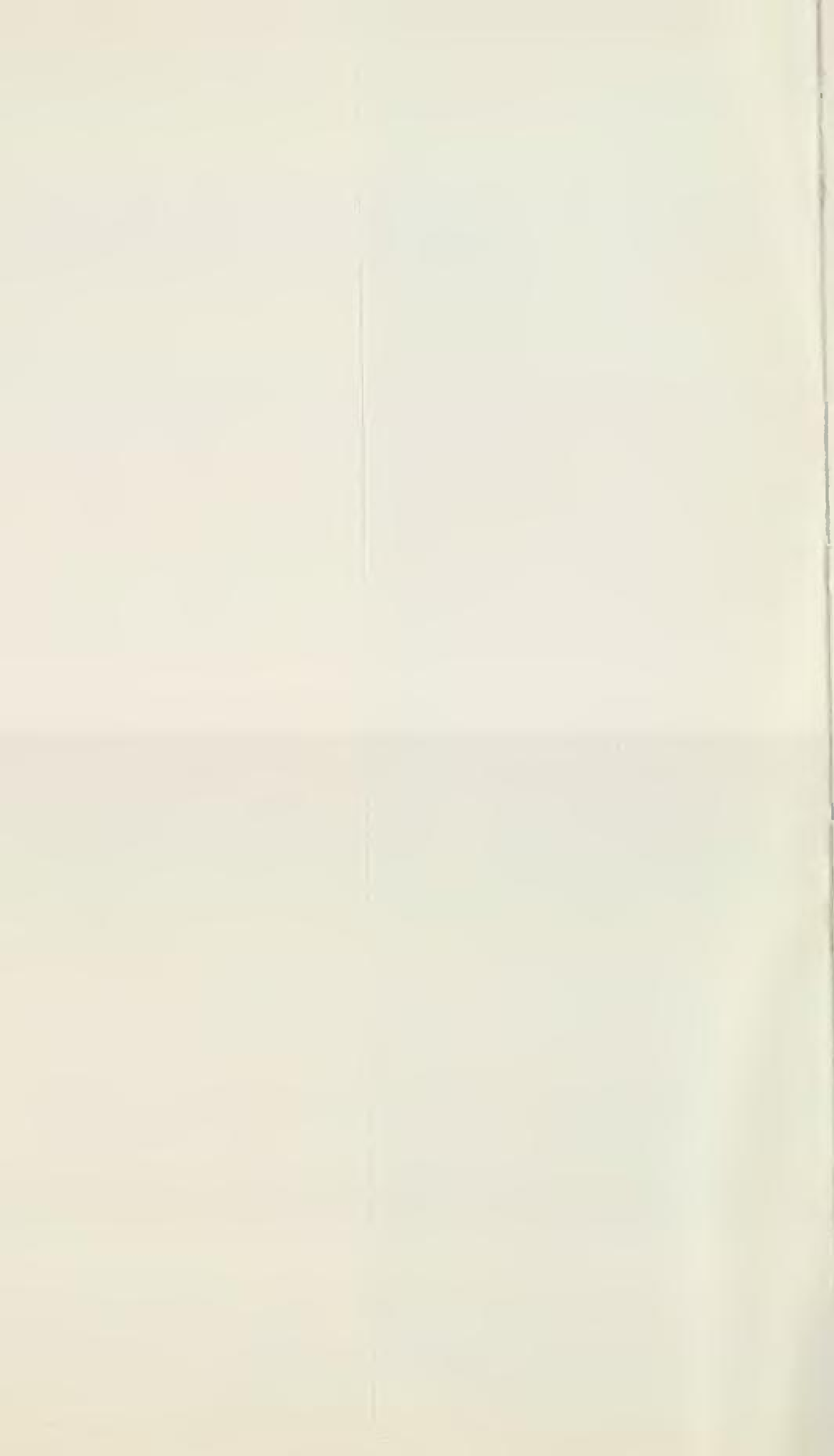

ΘΕΟΔΩΡΟΥ Κ. Π. ΣΑΡΑΝΤΗ

ΤΟ
ΧΩΡΙΟ
ΠΕΡΙΒΟΛΙ - ΓΡΕΒΕΝΩΝ

(Συμβολή στην ιστορία του ἀρματολικίου τῆς Πίνδου)

ΑΘΗΝΑ
1977

ΘΕΟΔΩΡΟΥ Κ. Π. ΣΑΡΑΝΤΗ

ΤΟ
ΧΩΡΙΟ
ΠΕΡΙΒΟΛΙ - ΓΡΕΒΕΝΩΝ

(Συμβολή στην ιστορία του άρματολικίου τῆς Πίνδου)

Δωρεά οικογένειας
Θεοδώρου Σαράντη
στη μνήμη του συζύγου
και πατέρα τους

ΑΘΗΝΑ
1977

PROCEEDINGS OF THE

TO

THE

PERIPHERAL-LIBRARY

Library of the University of Toronto

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY

1984
745

Παρακαλῶ σε, σταυραετέ, γιὰ χαμηλώσον λίγο
καὶ δός μου τὶς φτεροῦγες σου καὶ πάρε με μαζὺ σου
πάρε με ἐπάνω στὰ βουνά, τὶ θὰ μὲ φάει ὁ κάμπος!
Κ. Κρυστάλλη: «Στὸ Σταυραετό».

Copyright by Theodore C.P. Sarandis.

Printed in Greece in 1977.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ Πουκεβίλ, στὰ 1806, σὲ μιὰ περιήγησί του στὴ Δυτικὴ Μακεδονία, πέρασε ἀπὸ τὰ Γρεβενὰ γιὰ νὰ ἐπιστρέψῃ στὴν ἔδρα του, τὰ Γιάννινα, ὅπου ἦτο πρόξενος στὴν Αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Στὴν ἐπιστροφή του ἀκολούθησε τὸ δρομολόγιο, Γρεβενὰ - Μαυραναῖοι - Τίστα - Περιβόλι - Βωβοῦσα - Γιάννινα¹.

Στὰ Γρεβενὰ, περιγράφει πῶς συγκροτήθηκε ἡ συνοδεία του ἀπὸ μουλάρια, πὺ ἀνήκαν σέ «καραβάνι» Βλάχων «κυρατζήδων». Καὶ συνεχίζει: «...καὶ ξεκινήσαμε πρῶτοι, στὴν κεφαλὴ τοῦ караβανιού, τὸ ὁποῖο ἐπλήθυνε μὲ πολλοὺς ἐμπόρους, πὺ ἐμπορικές τους ὑποθέσεις τοὺς καλοῦσαν στὸ Περιβόλι καὶ τὴν Ἀβδέλλα...».

Στὴ συνέχεια λέγει ὅτι ἀκολούθησαν τὸ δρόμο «πὺ κατευθύνεται πρὸς τοὺς Μαυραναῖους, πόλι πὺ ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ἀποκαλεῖ Μαρώνεια. Δεξιὰ, σχεδὸν παράλληλα, παρουσιάζεται τὸ Μαυρονόρος, χωριὸ γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἐτήσια πανήγυρι πὺ γίνεται ἐκεῖ². Πιὸ

1. Fr. Pouqueville: "Voyage dans la Grèce", Paris, 3 vols. 1820-21, B' LVIII, pp. 434-440.

2. Τὸ Παζάρι τοῦ Μαυρονόρους.

Ἡ ἐμποροπανήγυρι τοῦ Μαυρονόρους, πὺ ποιὸς ξέρει μπροστὰ ἀπὸ πόσους αἰῶνες εἶχε καθιερωθῆ, διαρκοῦσε δέκα πέντε ἡμέρες. Ἄρχιζε Δευτέρα καὶ τελείωνε τὸ μεθεπόμενο Σάββατο.

Ὁ Πουκεβίλ λέγει ὅτι ἄρχιζε μετὰ τὴν ἰσημερία τῆς ἀνοιξέως, δηλαδή, μετὰ τὶς 9 Μαρτίου, μὲ τὸ Ἰουλιανὸ Ἡμερολόγιο. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐγένετο τότε, γιὰ νὰ ψωνίξῃ ὁ κόσμος γιὰ τὸ Πάσχα.

Ἄλλοῦ πάλι ὁ Πουκεβίλ λέγει ὅτι ἐγένετο πολὺ ἀργότερα στὶς 30 Ἰουνίου (π.ῆ.).

Τὸ πιὸ πιθανὸ ὅμως εἶναι, ὅπως καὶ ἡ παράδοσις λέγει, ὅτι τὸ «Παζάρι τοῦ Μαυρονόρους» ἐγένετο μετὰ τὶς 15 Μαΐου (γιορτὴ τοῦ Ἀγ. Ἀχιλλείου, πολιοῦχου τῶν Γρεβενῶν), ὅπως γίνεται καὶ σήμερα στὰ Γρεβενὰ.

Τὸ μικρὸ Μαυρονόρος, στὶς δέκα πέντε αὐτὲς ἡμέρες, μεταμορφώνονταν σὲ μιὰ πολύχρωμη, πολυάνθρωπη καὶ πολυθόρυβη παράξενη πολιτεία, γεμάτη προχειρες παράγκες καὶ τσαντήρια, «τσαρδάκια» ἀπὸ κλαδιὰ καὶ πάγκους.

Τὰ ὀλίγα χάνια τοῦ χωριοῦ βογγοῦσαν ἀπὸ τὸν πολὺ κόσμο, σπαχήδες, ἀγιάνηδες, μπέηδες, ἀγάδες, ἐνῶ οἱ καπεταναῖοι ἀρματωλοί, πὺ πάνοπλοι ἔρχονταν στὸ πανηγῦρι προτιμοῦσαν τὴν φιλοξενία τῶν κατοίκων, πὺ ὅλοι ἦσαν χριστιανοί.

πέρα διέκρινα τὴ Δόβρανη (Ἐλατος) καὶ ἀκόμα πρὸ πέρα τὸ Τριβένι (Σύ-
δενδρον), φτωχὰ χωριά, ὅπου κατοικοῦσαν Χριστιανοὶ εἴλωτες. Μεταξύ
τους ρέει ὁ χεῖμαρρος πρὸ περνάει ἀπὸ τὰ Γρεβενά...».

Ἡ προετοιμασία ἄρχιζε ἀπὸ πολλὰς ἡμέρας πρὶν.

Τὰ περίφημα Σιατιστινά, Περιβολιώτικα καὶ γενικὰ Βλάχικα καρβάνια, μετέφεραν
τὴν πραμμάτεια ἀπὸ ἄκρη γῆς.

Οἱ Σιατιστινοὶ κουνδουράδες καὶ παλουτσηδες ἔφεραν τὰ παπούτσια καὶ τὰ κορδέ-
λια, τὶς παντοῦφλες, τὰ πασούμια καὶ τὰ τερλίκια, πρὸ μαστόρευαν στὰ ἀργαστήρια τους
περίφημοι τεχνῖτες, πρὸ ἔμαθαν τὴν τέχνη στὴ Βιέννη καὶ τὴ Βουδαπέστη, ἐνῶ τὰ κόκκινα
Γιαννιώτικα τσαρούχια μὲ τὶς τρίχινες ἢ τὶς μπρισιμένιες ἢ τὶς μάλλινες φοῦντες, καὶ τὰ
σελάχια μὲ τὶς πολλὰς δίπλες τὰ ἔφεραν ἀπὸ τὴν Ἑπειρο.

Κοζιανῖτες ταμπακάδες, χαλκιάδες καὶ κουνδουνάδες κουβαλοῦσαν τὰ πετσιὰ τους, πρὸ
τὰ ἀργάσθησαν στὰ ταμπάκικὰ τους, σὲ φασκιὰς βοδινὰς ἢ γουρουνίσιας, γιὰ τὰ τσαρούχια
τῶν χωρικῶν, τὰ χαλκώματα καὶ τὰ κυπριά, τὶς γάστρες, τὰ γκιούμια, τὰ μπρίκια, τοὺς
τεντζερέδες, τὶς κουτάλες, τοὺς ταβάδες, τὰ λεγγέρια, τὰ μπακράτσια καὶ τὰ κακάβια.

Πανικά, ἀλατζάδες γιὰ τ' ἀντεριά, ἄσπρα γιὰ φουστάνελλες, ντράδες γιὰ παλτὰ ἀπὸ
τὴν Φραγκιά, μεταξωτὰ μαντήλια γιὰ τὶς ἀρχόντισσες καὶ μαῦρα μπαμπακερὰ γιὰ τὶς φτωχὰς,
φέλλες καὶ στοφες γιὰ νυφικά, μπρισίμια καὶ γαϊτάνια γιὰ τὶς σάρικες καὶ τὰ συγκούνια,
κουμπιὰ καὶ ζάβες, ἔφεραν οἱ πραμματευντάδες Μοσχοπολίτες, Γιαννιώτες καὶ Ζαγορίσιοι.
Ἐφεραν ἀκόμα φέσια λογιῶν-λογιῶν γιὰ πλούσιους καὶ φτωχοὺς, Τούρκους καὶ Ἕλληνες,
Βλάχους καὶ Ἀλβανούς, σαρίκια γιὰ τοὺς μπέηδες, τουρμπάνια γιὰ τοὺς χοτζάδες καὶ μου-
εζίνηδες, σαλβάρια καὶ γιασμάκια καὶ φερετζέδες γιὰ τὶς χανούμισσες καὶ ζουνάρια ἄσπρα,
κόκκινα καὶ ριγωτὰ.

Οἱ Γκέγκηδες μὲ τὰ καφετιὰ κεντημένα πουλτούρια τους καὶ τὰ σαλβάρια τους, τὸ
φαρδὺ ἄσπρο ζουνάρι καὶ τὸ ἄσπρο μικρὸ φέσι, ἔδιναν καὶ ἔπερναν μὲ τοὺς χαλβάδες τους,
τὸν ταχινένιο, τὸν σουσαμένιο καὶ τὸν μαῦρο καρυδάτο, τὰ σερμπέτια τους καὶ τοὺς μπακλα-
βάδες τους, τὰ σάμαλι καὶ τὰ καταΐφια τους, τὰ μπιμπλιὰ καὶ τὰ ζαχαρομπίμπελα καὶ τὰ
ζαχαράτα, τὰ κοκοτσέλια στὸ ξυλάκι καὶ τὰ μῆλα τὰ ζαχαρωμένα. Ἄλλοι ἀπ' αὐτοὺς τριγυρ-
νοῦσαν μέσα στὸν κόσμον μὲ «μαστίχα» ἐπάνω σ' ἓνα μεγάλο ξύλο, πρὸ μὲ ἓνα μετελίκι ἱκανο-
ποιοῦσαν ὄλα τὰ μικρὰ.

Στὴ σειρὰ παρακάτω, οἱ Μηλιῶτες βαϊνάδες ἀράδιαζαν τὴν πραμμάτεια τους, τὰ καδιά,
τοὺς τάλαρους καὶ τὶς βιδουῦρες, τὶς καρδάρες, τὶς σκάφες καὶ τὶς κοπάνες, τὰ βαρέλια καὶ τὰ
βαρελάκια γιὰ νερὸ, τὶς βουτσελλες καὶ τὰ βουτσελάκια, τὶς τσόντες καὶ τὶς κόφες γιὰ τὸ
κρασί, τὰ κλειδοπίνακα, τὰ ξυλοκούταλα, τὶς ἀγκλίτσες, τὰ ἀδράχτια καὶ τὰ σκαλιστὰ σφον-
τύλια.

Οἱ Μπραζιῶτες ἔφεραν κατράμι γιὰ μαντζούνια καὶ γιὰ τὰ νύχια τῶν ζωντανῶν, δαδὶ
γιὰ προσάναμα καὶ γιὰ φέξη, στυλιάρια γιὰ τσεκούρια, σκερπάνια καὶ τσάλες, διχάλες γιὰ τὰ
δεμάτια, ξυλόφτυνα γιὰ τὸ λίχνισμα, μαγκοῦρες καὶ βέργες γιὰ τὶς ἀγκλίτσες καὶ τὶς φκέν-
τρες.

Οἱ σιδεράδες, οἱ «γύφτοι», ἀπὸ τὸ Γρεβενὸ καὶ ἀπὸ τὸ Βοδεντικὸ εἶχαν ὑνιὰ γιὰ τὰ
ξυλάλετρα, λελέκια καὶ δρεπάνια, κοσιές, τσουγκράνες καὶ σκεπάρνια, σφυριὰ καὶ βαρειές,
μασιές καὶ φτυαράκια γιὰ τὸ τζάκι, πυροστιές καὶ φεγγίτες καὶ λογιῶν-λογιῶν σιδερόβερρες
γιὰ τὰ παράθυρα καὶ μεγάλες κλειδαριές γιὰ τὶς πόρτες, σιδερομάνταλα καὶ ρεζέδες, πέταλα
καὶ καρφιὰ γιὰ τὸ καλλίγωμα.

Οἱ Βλάχες ἔφεραν τὶς βελέντζες τὶς χρωματιστὲς καὶ τὰ κιλίμια, τὰ σαῖσματα καὶ τὶς

Μετὰ συνεχίζοντας λέγει ὅτι ἔφθασαν στὸν Βενέτικο ποταμὸ (τὸν ὀνομάζει Ρεδιὰς) ποὺ «...τότε εἶχε ὀλίγο νερὸ καὶ μπορέσαμε νὰ τὸν περάσουμε στὸν πόρο (τὸν χειμῶνα τὰ καραβάνια κάμνουν ἕναν κύκλο μιᾶς

τέντες, τὶς ὑφαντὲς πολύχρωμες μπάντες καὶ προσκέφαλα, τὰ δίμητα, δίκλινα καὶ τρίκλινα, τὰ σαμαρσκοῦτια, τὰ κατασάρκα, τὶς φανέλλες, τὶς λιάρες κάπες ἀπὸ τραγόμαλλο, τὰ μαῦρα ταλαγάνια, τὰ σακκιὰ καὶ τὰ χολέβια, τὶς φλοκοτὲς σάρικες καὶ τὰ συγκοῦνια, τὰ μάλλινα τσουράπια, ἀνδρικὰ καὶ γυναικεῖα μὲ τὶς κόκκινες πούλιες στὸν ἀστράγαλο.

Οἱ Τρικκαλινοὶ ἐμπόροι πωλοῦσαν μαλλιὰ καὶ ἀρνοπόκια, κολόκοιρη καὶ τραγόμαλλα, λανάρια καὶ χτένια γιὰ τὸν ἀργαλειό.

Οἱ Συρρακιῶτες καὶ οἱ Κλεισουριῶτες χρυσοκοί, σὲ ἄλλη μεριά, ἀράδιαζαν τὰ χρυσαφικά τους καὶ τὰ ἀσημικὰ τους, καδένες καὶ μαργαριτάρια, γιορτάνια ἀπὸ φλουριά, Βενετσάνικα ἢ Τούρκικα, γιὰ τὸ φέσι καὶ τὸ στήθος τῶν γυναικῶν ἢ ἀπὸ Αὐστριακὰ ντουμπλόνια γιὰ τὸ λαιμὸ τῆς νύφης, σκουλαρίκια μαλαματένια ἢ φλωροκαπνισμένα, δαχτυλίδια μὲ διαμάντια καὶ μπριγιάντια καὶ μὲ τοπάζια καὶ ρουμπίνια καὶ ζαφείρια. Μπιλιτζίκια μαλαματένια κι' ἀσημένια λογιῶν-λογιῶν μὲ πλάκες, κι' ἄλλα μὲ πέτρες ἢ ἀπὸ ἀλυσσίδες, ἀσημένια κουμπιὰ γιὰ τὰ τσικέτα τῶν γυναικῶν, πεντάδιπλες ἀσημένιες ἀλυσσίδες γιὰ τὶς ἀρχόντισσες, ποὺ τὶς ἔδεναν μπροστὰ ἀπὸ ἐπάνω ἕως κάτω, ζῶνες συρματένιες, ἀσημένιες ἢ φλωροκαπνισμένες μὲ μεγάλους τοκάδες, μπροστὰ. Ἀκόμα, εἶχαν τοῦ κόσμου τ' ἀσημικὰ γιὰ τοὺς ἄρχοντες καὶ τοὺς καπεταναίους, ἀσημένια τσαπράζια σταυρωτὰ μὲ πλάκα τὸν Ἄη-Γιώργη καβαλλάρη στὸ στήθος, παλλάσκες ἀσημένιες γιὰ τὰ βόλια καὶ γιὰ τὸ μπαροῦτι, ἀλυσσίδες μὲ σουγιάδες ἀσημένιους, καλαμάρια ἀσημένια μὲ τὴν πέννα μέσα, ποὺ ἔμπαιναν στὸ σελάχι, μαχαίρια καὶ γιαταγάνια ἀσημοκεντημένα, πάλες καὶ πιστόλες καὶ χίλια δυνὸ ἄλλα στολίδια γιὰ ἄνδρες, γυναῖκες καὶ κορίτσια. Εἶχαν ἀκόμα εἰκονίσματα ἀσημένια, χέρια καὶ πόδια ἀσημένια καὶ ἄλλα πολλὰ γιὰ τάματα.

Πιο πέρα, λίγο πιο μακριά, στὸν Μερᾶ, ἀπλώνονταν τὸ «Ἄτ Παζάρ», τὸ ἀλογοπάζαρο.

Ἐκεῖ ἔβλεπε ὁ καθένας μουλάρια ἀπὸ τὴ Λιαπουριά μὲ στρογγυλὰ καπούλια, δυνάρικα καὶ τριάρικα, βόδια μακρικέρατα ἀπὸ τὴ Βέροια, ἄλογα βαρβᾶτα κι' ἀβάσταχτα ἀπὸ τὴ Θεσσαλία καὶ Κυπραῖικα γαϊδούρια γιὰ νταμάρι καὶ χιλιάδες σφαχτὰ γιὰ ἔχω καὶ γιὰ κρέας.

Μέσα στὸ Ἄτ Παζάρ τριγυροῦσαν οἱ τσαμπάσηδες μὲ σπηρούνια στὰ κορδέλια τους, ποὺ καὶ τότε δῖπῳ σήμερα, οἱ περισσότεροὶ ἦσαν γύφτοι-ἀτσιγγανοί.

Σὲ ὀλόκληρη τὴν περιοχὴ τοῦ πανηγυριοῦ ἕνα σωρὸ τσαρδάκια ἀπὸ κλαδιὰ γιὰ σκιὰ μὲ ψησταριὲς καὶ πάγκους ἀπὸ σανίδια ἄκρες γιὰ νὰ κάθεται καὶ νὰ σερβίρεται ὁ κόσμος.

Ὁ καθένας ποὺ τελείωνε τὴ δουλειὰ του, ξεπωλοῦσε καὶ ψώνιζε, πήγαινε ἐκεῖ γιὰ νὰ πάρη μεζὲ κοκορέτσι ἢ νεφραμιὰ καὶ νὰ πιῇ Σιατιστινὸ ἢ Ζαλοβίσιο ἢ Σπηλιώτικο κόκκινο ἢ μαῦρο κρασί, ἐνῶ στὴν ἄλλη μεριά λαλοῦσαν τὰ ὄργανα. Κι' ὅταν πολλοὶ ζωηροὶ ἔρχονταν στὸ κέφι, ἄρχιζε ὁ χορὸς, ποὺ συνεχίζονταν ὅλη τὴ νύχτα.

Οἱ ἀγᾶδες ὁμῶς προτιμοῦσαν νὰ παίρνουν τὸν «καϊβέ» τους «τσὸκ σεκερλῆ καὶ καιμακλῆ», καθισμένοι κατάχαμα σταυροπόδι στὶς κλαδαριές, ποὺ καφετζήδες Τούρκοι ἀπὸ τὸ Γρεβενὸ μὲ μεγάλη μαστοριὰ ἔψηναν.

Ἀπὸ τὸ πανηγύρι δὲν ἔλειπαν καὶ τὰ δροσιστικά, κρύο νερὸ καὶ αὐτοσχέδιο πολύχρωμο, ἐκεῖνου τοῦ καιροῦ, «μποῦζι». Χαρακτηριστικὸ ἦτο τὸ φυσικὸ χιόνι, ποὺ σὲ τραγομαλλίσια σακκιὰ κουβαλοῦσαν ὅλη τὴ νύχτα οἱ Σπηλιῶτες ἀπὸ τὸ χωριὸ τους, βγάζοντάς το ἀπὸ τὶς τρίπες τοῦ Ὀρλιακα, καὶ πωλοῦντας το ἕνα μετελίκι τὴν «τσιάφκα».

Τὴν δεύτερη ἐβδομάδα, ποὺ σχολοῦσε τὸ Ἄτ Παζάρ, ὁ κόσμος ὅλος γλεντοῦσε ὅσο

λεύγας ἀπὸ τὸ Βράστινο – σήμερα Ἀνάβρυτα – ὅπου περνοῦν τὸν Βενέτικο σὲ μία μονότοξη γέφυρα, ρωμαϊκῆς κατασκευῆς) καὶ ἐκάναμε μισὴ ὥρα γιὰ νὰ φθάσουμε στὴν Τίστα (Ζιάκας) ἀκολουθώντας ἕναν παλῆδ δρόμο, ποὺ οἱ χωρικοὶ τὸν ἀποκαλοῦν Βασιλικὴ Στράτα, ποὺ εἶχε κατασκευασθῆ ἐπὶ Τραϊανοῦ...».

Ἀνεβαίνοντας στὸν Ὀρλιακα βλέπει καὶ σημειώνει τὰ χωριὰ Λάβδα, Σαργκαναῖοι (Πανόραμα), Βοδεντσικὸ (Πολυνέρι), ποὺ τὸ ἀναφέρει σὰν «πολίχνη μὲ ἑκατὸ οἰκογένειες Ἀλβανοὺς καὶ Βοημούς, ποὺ ἔχουν ἐργαστήρια καὶ κατασκευάζουν φυσίγγια γιὰ τουφέκια καὶ πιστόλια καὶ καρφιά γιὰ τὸ πετάλωμα τῶν ἀλόγων...», Σπήλαιο, Κρασιά, Σμίξη καὶ Ἀβδέλλα.

Σὲ λίγο φθάνουν στὸ μοναστήρι τῆς Ἀγίας Τριάδος (;), ποὺ δὲν εἶχε καλογήρους, γιατί, ὅπως τὸν πληροφόρησαν μερικὲς γυναῖκες, «τοὺς ἔφαγαν οἱ ἀρκοῦδες».

Ἔτσι, ἔφθασε στὸ Περιβόλι καὶ κατέλυσε ἕως τὴν μεθεπομένη στὸ σπίτι τοῦ «Προεστοῦ» ἢ «συννδίκου»¹.

Τὴν ἴδια σχεδὸν περιγραφή τοῦ ταξιδιοῦ θὰ μπορούσαμε καὶ ἡμεῖς νὰ κάνουμε, ὅταν στὸν καιρὸ τοῦ Μεσοπολέμου ταξιδεύαμε ἀπὸ τὰ Γρεβενὰ γιὰ νὰ πᾶμε στὸ χωριό μας.

Θὰ μπορούσαμε μόνον νὰ προσθέσουμε μερικὲς λεπτομέρειες ποὺ δὲν

μποροῦσε. Καὶ τὶς χρονιὲς ποὺ εἶχαν ἡσυχία, γιατί τὶς περισσότερες φορὲς εἶχαν «ἀνταρσία», καὶ ἡ γῆς ἔφερε καλὰ γεννήματα, οἱ πρραματεντάδες ἔκαμναν χρυσὲς δουλειὲς καὶ ὁλος ὁ κόσμος ἔφευγε εὐχαριστημένος.

1. Γιὰ τὸ Περιβόλι, στὴν συνέχεια τῶν παραπάνω, ὁ Πουκεβὶλ λέγει: «Τὸ Περιβόλι, κόμη μὲ τριακόσιες πέντε βλάχικες οἰκογένειες, μόλις πρὶν δεκά πέντε ἡμέρες, εἶχε δεχθῆ τὸν πληθυσμὸ τοῦ καλοκαιριοῦ. Ἡ βλάστησις μόλις ἄρχιζε ἐπάνω στοὺς λόφους του. Ὁ γάβρος καὶ ἡ ὄξυρὰ ἄνοιγαν τὰ φύλλα τους καὶ τὰ ἀηδόνια, ποὺ εἶχα ἀκούσει στὰ δάση τῆς Ἀμφιλοχίας πρὶν τρεῖς μῆνες, ἄρχισαν πάλι ἐδῶ τὶς συναιλίες τους γιὰ νὰ τιμήσουν τὴν ἄνοιξη. Τὰ ἀλπικὰ λουλούδια τῆς Πίνδου φύτρωναν ἀνάμεσα στοὺς πάγους. Ἡ κάθε ἡμέρα παρουσίαζε καινούργιες ὁμορφιές, στίς ὁποῖες ἡ ἐπομένη προσέθετε ἄλλες καινούργιες. Οἱ λόφοι καὶ οἱ κοιλάδες ὠμόρφαιναν καὶ τὰ χιόνια ποὺ ἔφθαναν ἕως τὶς πηγὲς τοῦ Βενέτικου, δὲν θὰ ἀργήσουν νὰ λυώσουν. Ἡ ἀτμόσφαιρα ὁμως ἦτο ἀκόμα δροσερὴ καὶ πάλευε μὲ τὶς τελευταῖες ἀναλαμπὲς τοῦ χειμῶνα, ὅπως στὸν καιρὸ τῶν ἰσημεριῶν. Μετὰ τὴ δύσι τοῦ ἡλίου δεχθήκαμε μία θύελλα μὲ χαλάζι καὶ χιόνι, ποὺ ἄσπρισε ἀκόμα καὶ ὅλες τὶς κορυφὲς τοῦ Λάκμωνος».

Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Πουκεβὶλ ἔφθασε στὸ Περιβόλι γύρω στὶς 20 Μαΐου, ὅταν μόνον οἱ κτηνοτρόφοι μὲ τὰ ποιμνιά τους εἶχαν φθάσει. Γιατί, ὅπως ἦτο καὶ ὅπως εἶναι, ἡ συνήθεια, μετὰ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου (23 Ἀπριλίου μὲ τὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο) ξεκινοῦν ἀπὸ τὰ χειμαδιὰ καὶ μετὰ ἀπὸ 10-15 ἡμέρες πορείας φθάνουν στὸ χωριό. Τότε ὁμως δὲν ἔχει συγκεντρωθῆ τὸ σύνολο τοῦ πληθυσμοῦ. Οἱ μὴ κτηνοτρόφοι καὶ κυρατζῆδες (ἐπαγγελματίες, ἔμποροι καὶ παραθερισταὶ) μόλις στὶς ἀρχὲς Ἰουλίου ἀνεβαίνουν στὰ βουνά.

ὑπῆρχαν τότε. Ἀνεβαίνοντας ἀπὸ τοὺς Μαυραναίους περνούσαμε τὸν αὐχένα Ταμποῦρι Μαυραναίων, ὅπου ἐκεῖ κοντὰ σώζονται μέχρι σήμερα τὰ θλιβερὰ ἐρείπια τοῦ Τουρκικοῦ φυλακίου («Καζάρμα»). Πιο πέρα, μετὰ τὸν κατήφορο, περνούσαμε τὸν Βενέτικο σὲ μία μονότοξη πέτρινη γέφυρα (σήμερα ὑπάρχει δίπλα καὶ ἀμαξιτή), πράγμα πὸν σημαίνει ὅτι τόσο ἡ γέφυρα αὐτή, ὅσο καὶ ἡ προηγούμενη «Καζάρμα», κατασκευάσθηκαν μετὰ τὰ 1806, τότε πὸν πέρασε ὁ Πουκεβίλ.

Ἀκόμα, μπορούμε νὰ προσθέσουμε ὅτι ὅταν κανένας ἀνεβῆ στὸν Ὀρλιακα, «τὸ μπαλκόνι τῆς Πίνδου», ὅπως πολὺ ἐπιτυχημένα τὸ ἀποκαλοῦν, καὶ ἀντικρῦση πρὸς τὰ Δυτικὰ τὰ κύματα τῶν δασωμένων κορυφῶν καὶ τῶν κοιλάδων τοῦ Περιβολίου, ὅπου τὸ μάτι θαμπώνεται ἀπὸ τὰ χρώματα

Τὸ Περιβόλι ἀπὸ τὶς πλαγιὲς τοῦ «Κόντουρου», στὰ 1935.

τῶν δένδρων καὶ τῶν ἀγριολούλουδων καὶ τὸ αὐτὶ θέλγεται ἀπὸ τὸ θρόϊσμα τοῦ πεύκου καὶ τῆς ὀξυᾶς, ἀνακατεμένο μὲ τὰ κουδουνίσματα καὶ τὰ τσοκανίσματα τῶν κοπαδιῶν πὸν βόσκουν, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ μείνη μαγεμένος ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο τῆς Φύσεως καὶ νὰ δικαιώσῃ τὸν κυρατζῆ του, πὸν ἀπὸ ἐκεῖ ἀρχίζει τὸ ψιλὸ τραγοῦδι του:

«Τὶ ζῆλο ἔχουν τὰ βουνὰ
τὰ χιλιοτραγουδισμένα».

Ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο σημαντικὸ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε στὴν περι-

γραφὴ τοῦ Πουκεβίλ. Γράφει ὅτι πέρασε ἀπὸ τὸ μοναστήρι τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἀλλὰ ἡ Βασιλικὴ Στράτα ἀφήνει πολὺ δεξιὰ τὴν «Ἁγιατριάδα», πὺν δὲν βρίκεται οὔτε ἐπάνω στὸ δρόμο γιὰ τὴν Ἀβδέλλα. Ἡ Βασιλικὴ Στράτα περνάει ἀπὸ τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀπὸ ὅποιον θὰ πέρασε ὅπωςδήποτε καὶ ὁ Πουκεβίλ, καὶ θὰ ἔκαμε σύγχυσις τὶς σημειώσεις του καὶ λέγει ὅτι πέρασε ἀπὸ τὴν «Ἁγιατριάδα», χωρὶς ν' ἀναφέρει ἂν πέρασε ἀπὸ τὸν Ἁγ. Νικόλαο.

Ἔως τὸν Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ἔτσι περίπου φθάναμε καὶ ἡμεῖς στὸ Περιβόλι, ὅταν ξεκινούσαμε ἀπὸ τὰ Γρεβενά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΒΛΑΧΟΦΩΝΟΥΣ

Οί Βλαχόφωνοι Έλληνες στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο (κυρίως Θεσσαλία, Μακεδονία, Ἥπειρο) πρὶν ἐνάμισυ αἰῶνα, ὅπως γράφουν ξένοι περιηγηταὶ καὶ ἄλλοι ἐρευνηταί¹, ὑπολογίζονταν γύρω στοὺς 75.000-80.000, ἴσως καὶ περισσότεροι. Σήμερα πρέπει νὰ εἶναι πολὺ λιγώτεροι, ἴσως καὶ πιὸ κάτω ἀπὸ τοὺς μισοὺς, ποὺ καὶ αὐτοὶ τείνουν σιγὰ-σιγὰ νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν λατινογενῆ τους διάλεκτο, τὴν ὁποία οἱ νέες γενεές δὲν τὴν μαθαίνουν πιά.

Παρὰ τὸν μικρὸ τους ὅμως ἀριθμὸ, ἔχουν μέσα τους, ἐπηυξημένη μά-λιστα, τὴν ζωντάνια ὅλων τῶν ὀρεινῶν Ἑλλήνων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους συγκροτοῦνται ἰσχυροὶ ἐθνικοί, κοινωνικοί, πνευματικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ παράγοντες, ἔτσι ποὺ νὰ προκαλοῦν ἄθελά τους τὸν σιωπηλὸ φθόνο πολλῆς φορὸς τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, ποὺ ζοῦν μαζὺ τους, πράγμα ποὺ πάλι ἔφερε μεγάλη ἐμπλοκή, ἔξαρσι καὶ ὑπερβολή, σὲ μιὰ μεταξὺ τους ὑποσυνείδητη διχοστασία, ποὺ βοήθησε τὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ νὰ ἐπαυξήσῃ τὸ ἔδαφος τῆς δράσεώς της.

Τὸ ζήτημα τῶν Βλαχοφώνων αὐτῶν ἀπασχόλησε ζωηρὰ ὄλους τοὺς ἱστορικούς, ποὺ εἶχαν σὰν ἀντικείμενο τὴν ἐξιστόρησι τῶν γεγονότων τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου.

Ὡς τὸν Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο ἡ μελέτη κρατήθηκε σὲ ὑψηλὰ ἀκαδημαϊκὰ ἐπίπεδα καὶ ἦτο θέμα κυρίως τῶν εἰδικευμένων ἱστορικῶν, ἐνῶ σὰν πολιτικὸ θέμα, ὅπως λέγει ὁ Σοφ. Βενιζέλος σὲ μιὰ μελέτη τοῦ κ. Εὐάγ. Ἀβέρωφ², ἀγνοήθηκε σχεδὸν τελείως ἀπὸ τὶς Ἑλληνικὲς κυβερνήσεις.

1. *A mi Bou é* : "La Turquie d'Europe", 4 vols. Paris 1840. *A mi Bou é* : "Itinéraires dans la Turquie d'Europe". Vienne 1854. *Fr. Pouqueville* : "Voyage dans la Grèce", 3 vols. Paris 1820-21. *Fr. Pouqueville* : "Mémoires sur l'Illyrie ancienne et moderne, sur les colonies valaques etc.". *Mémoire de l'Académie des Inscriptions*, 12, 1839. *M. W. Leak* : "Resherches in Greece". London 1814. *M. W. Leak* : "Travels in Northern Greece", 4 vols. London 1835.

2. *Εὐ. Ἀβέρωφ*, «Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος», Ἀθῆναι 1948, Πρόλογος.

Μετὰ τὸν Πόλεμο ὅμως καὶ μετὰ τὴν ἠθική, ἀλλὰ κατάφορα ἄδικη, κακοποίησι πὺ ὑπέστη τὸ σύνολο τῶν Βλαχοφόνων, ἕξ αἰτίας τῆς δράσεως κατὰ τὴν Κατοχὴ ὀλίγων ἀνοήτων ἢ συμφεροντολόγων ἢ καὶ πραγματικῶν προδοτῶν – οἱ ὅποιοι ὅμως σὲ ἀναλογία δὲν ἦσαν καθόλου περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους Ἑλληνας – παρουσιάζεται μία ἔξαρσις στὴν ἔρευνα τοῦ θέματος, μὲ σταθερὴ πλέον τὴν πρόθεσι ὅτι οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ τελειώνουν ἐπὶ τέλους μὲ αὐτὸ τὸ θέμα, πὺ τόσο πολὺ ἔταλαιπώρησε καὶ ἔταλάνισε τοὺς Βλαχοφόνους.

Μορφωμένοι καὶ φιλότιμοι ἐρευνηταί¹, ἀπὸ τοὺς Βλαχοφόνους κυρίως, ρίχθηκαν μὲ πείσμα στὴ μελέτη τοῦ θέματος, ἔξωνύχισαν κάθε τεκμήριο καὶ κάθε μαρτυρία, ἀναδήφισαν τὶς πηγὲς πάλι ἀπὸ τὴν ἀρχή, ἀνακάλυψαν καινούργιες, ἐβασάνισαν κάθε πληροφορία, γιὰ νὰ ἰδοῦν τελικὰ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἐργασίης, πὺ λύουν τὸ θέμα ὀριστικὰ καὶ ἀπαντοῦν μὲ ἀδιάσειστα ἱστορικὰ στοιχεῖα στὴν κάθε, ἠθελημένη ἢ ἀκούσια, διαστρέβλωσι τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας.

Ἄπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς Ρωμαϊκῆς ἐπεκτάσεως στὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὸν Β' – καὶ περισσότερο ἀπὸ τὸν Α' – π.Χ. αἰῶνα ἀρχίζει γιὰ τὴν Ἑλλάδα γενικά, καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὸν χῶρο τῆς Ἠπείρου-Θεσσαλίας-Μακεδονίας, μία περίοδος ἀπὸ φοβερὲς ἀναστατώσεις, ἀλλεπάλληλες βαρβαρικὲς ἐπιδρομὲς ἀπὸ τὸν Βορρᾶ, πολλὲς ἀπὸ τὶς ὅποιες συσώρευσαν ἀνιστόρητες συμφορὲς, ἐπέφεραν ἀναρίθμητες μετοικεσίης λαῶν καὶ δημιούργησαν πρωτοφανεῖς ἀλλοιώσεις πληθυσμῶν· κακά, πὺ ἔμελλε νὰ σταματήσουν, γιὰ τὴν πολυπαθῆ αὐτὴ περιοχὴ, μὲ τὴν

1. Εὐ. Ἀβέρωφ, ἔνθ' ἀν. Ἀθ. Χρυσόχοου: «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακεδονικὴ Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη, 2. Θεσσαλονίκη 1942. Δ. Π. Ἀνέστης, ἔνθ' ἀν. Ν. Γ. Φίσιτας: «Φεύγει ἡ Νέβεσκα». Θεσσαλονίκη 1964. Α. Δ. Κεραμόπουλος: «Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες». Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἀθῆναι 1945. Τηλ. Κατσογιάννης: «Περὶ τῶν Βλάχων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν». Θεσσαλονίκη, Α' 1964, Β' 1966. Ἀχ. Λαζάρου: «Βλαχόφωνοι Ἕλληνες καὶ Ἑλληνικὰ Γράμματα». Σαμαρίνα 99-102, Ἀθῆναι 1973. Σ. Ν. Λιάκος: «Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμάνιων (τουπίκλην Βλάχων)». Θεσσαλονίκη 1965, ἰδίον: «Σύντομη ἐπισκόπησι τῶν Ἀρμεναρίων τῆς Μικρευρώπης». Θεσσαλονίκη 1974. Α. Δ. Μπουσμπούκη: «Πρωτοαρχαιοελληνικὲς λέξεις κοινὲς στὸν Ὅμηρο καὶ τὴ λατινομακεδονικὴ (Κουτσοβλάχικη)». Θεσσαλονίκη 1972. Α. Β. Παπαβασιλείου: «Ἱστορικὰ σημειώματα γιὰ τοὺς Βλάχους ἢ Κουτσοβλάχους». Βέροια 1969. Ἐράλδους Παπαγεωργίου: «Οἱ Κουτσοβλάχοι». Τρίκκη 1947. Α. Παπαευγενίου: «Ἡ Βόρειος Ἑλλάς». Θεσσαλονίκη 1946. Ἄρης Ν. Πουλιανός: «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων». Σύγχρονα Θέματα, τ. 3, Ἀθήνα 1963. Γ. Χ. Σούλης: «Βλαχία - Μεγάλη Βλαχία - ἢ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλου. Ἀθῆναι 1953. κ.ἄ.

ἐπικράτησι τοῦ Ἰσλάμ, δηλαδή μετὰ ἀπὸ 1.500 χρόνια περίπου, ὁπότε τὸ βᾶρος τοῦ Προφήτου ἔθεσε τέρμα στὶς ἀναστατώσεις, γιὰ νὰ ἐπιβάλῃ ὁ ἴδιος τὸν ἀνείπωτο ζυγὸ τῆς πιὸ σκληροτράχηλης καὶ ὤμῃς δουλείας.

Καὶ ἐπὶ ὅσον καιρὸ ἡ ἰσχὺς τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας διετηρεῖτο σὲ ὑψηλὰ ἐπιπέδα, ἡ κατάστασις συνεκρατεῖτο σὲ βαθμὸ ἀνεκτό, χωρὶς ἀνεπανόρθωτες ἐπιπτώσεις στὸν πληθυσμὸ. Ἐκ τὸτε ὅμως ποὺ ἡ αὐτοκρατορία τῆς Ρώμης ἄρχισε νὰ καταρρέῃ καὶ τὸ ἐπίκεντρο τῆς δυνάμεώς της νὰ μεταφέρεται στὴν Ἀνατολή, στὸ Βυζάντιο, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ μὲ ἄλλου εἴδους πιά κεντρικὴ ἐξουσία καὶ ὄχι μὲ τὴν φρόνιμη καὶ ρωμαλέα Ρωμαϊκὴ Σύγκλητο ἐπικεφαλῆς τοῦ Κράτους, ἡ ὁποία μὲ τόση ἐπιτυχία κρατοῦσε τὰ ἡνία τῆς Ρώμης, τὰ πράγματα χειροτέρεψαν σὲ σημεῖο ποὺ οἱ ἀλλοιώσεις τῶν ἐγκατοίκων στὶς περιοχὲς αὐτὲς νὰ καταστήσουν συνηθισμένον γεγονὸς καὶ σὲ μερικὲς περιοχὲς οἱ ἀλλοιώσεις νὰ γίνουν ριζικὲς καὶ ὀριστικὲς.

Γιὰ τὴν περίοδο αὐτή, ποὺ ἀναφέρεται σὲ πολλοὺς αἰῶνες, ἡ Ἐπιστήμη δὲν διαθέτει πλήρη τὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ συνθέσῃ τὴν ὑπεύθυνη Ἱστορία της. Δὲν διαθέτει γραπτὲς ἢ ἄλλες μαρτυρίαι τῆς μορφῆς καὶ τῆς εὐσυνειδησίας τῶν κλασικῶν χρόνων, γιὰ τὴν παλῆν πνευματικὰ κέντρα, τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο, ἔσβησαν ὑπὸ τὴν πίεσι τῶν βαρβάρων καὶ ἀπολίτιστων ἐπιδρομῶν, καὶ θὰ ἀργήσῃ πολὺ γιὰ νὰ τὰ ἀντικαταστήσῃ, ἐν μέρει καὶ μετὰ τὸν Θ' αἰῶνα, τὸ Βυζάντιο, ὅπου θὰ ἀναγεννηθοῦν τὰ Γράμματα σὲ βαθμὸ ἀντάξιον τῆς Κλασικῆς καὶ τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, ἀφοῦ ὅμως θὰ μεσολαβήσῃ ἓνα χάσμα σκότους περισσότερον ἀπὸ πέντε αἰῶνες.

Οἱ σύγχρονοί μας ἱστορικοί, ποὺ προσπαθοῦν νὰ ἀρμολογήσῃ τὰ τότε γεγονότα, στηρίζονται σὲ δευτέρας ποιότητος γραπτὲς μαρτυρίαι διαφόρων χρονικογράφων ἢ περιηγητῶν, ἀπὸ τίς ὁποῖες πολὺ λίγες εἶναι πραγματικὲς ἱστορικὲς ἐργασίαι, ἐνῶ οἱ περισσότερες ἔχουν τὴ μορφὴ ἱστορικῶν μυθιστορημάτων, ὅταν δὲν εἶναι προσωπικὰ λογοτεχνικὰ ἀπομνημονεύματα ἢ εὐτελεῖ ἐγκώμια πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς ἐποχῆς.

Ἡ ἐπίμονη ὅμως προσπάθεια τῶν ἀνθρώπων τοῦ πνεύματος τοῦ ΙΘ' καὶ τοῦ Κ' αἰῶνος κατῴρθωσε νὰ σκιαγραφήσῃ τὰ γεγονότα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς – ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει περισσότερον – κατὰ ἓνα τρόπο ἀρκετὰ ἱκανοποιητικόν, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει ὅτι οἱ ἀσάφειαι καὶ οἱ ἀμφιβολίαι ἐξέλιπαν τελείως.

Οἱ Ρωμαῖοι, σὲ ὅλες τίς χῶρας ποὺ κατακτοῦσαν, ὠργάνωναν ἀμέσως τὴν ἀσφάλεια τοῦ τόπου καὶ τὴ διοίκησι τῆς περιοχῆς. Πρῶτα-πρῶτα, δηλαδή συγκροτοῦσαν τὸ στρατὸ καὶ μετὰ τίς κρατικὲς ὑπηρεσίαις.

Ἄλλὰ, καὶ γιὰ τὸ ἓνα καὶ γιὰ τὸ ἄλλο, κατὰ ἓνα πολὺ ἐξυπνον καὶ ἀξιοπρόσεκτον τρόπο, χρησιμοποιοῦσαν τὸ ἐντόπιον ἀνθρώπινον δυναμικόν, πλαισιωμένον μονάχα μὲ πυρῆνες – ἀξιωματικοὺς καὶ ἀνωτέρους ὑπαλλή-

λους – ἀπὸ Ρωμαίους πολίτες. Αὐτὸ οἱ Ρωμαῖοι τὸ ἔκαμναν ἀπὸ ἀνάγκη, γιατί ὁ πληθυσμὸς τῆς Ρώμης ἦτο πολὺ ὀλίγος γιὰ νὰ ἐξαρκέση σὲ μιὰ ὀλοκληρωτικὴ ἐπάνδρωσι τοῦ στρατοῦ καὶ ὄλων τῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν, πὺ ἀπαιτοῦσαν οἱ ἀνάγκες ὄλων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς ἀχανοῦς Ρωμαϊκῆς ἐπικρατείας.

Στὸ στρατό, ὅπως δὴποτε καὶ ὅπως εἶναι φυσικό, κατατάσσονταν κυρίως ἀγρότες καὶ πρὸ παντὸς κάτοικοι ὄρεινῶν περιοχῶν, γιατί αὐτοὶ καὶ πὺ πτωχοὶ ἦσαν γιὰ νὰ ἔχουν κλίσι πρὸς τὴν περιπέτεια καὶ τὴν ἀναζητήσι τύχης, ἀλλὰ καὶ πὺ πολεμικοί, πὺ ρωμαλέοι. Καὶ δὲν μπορούμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι δὲν ἐγίνετο ἐπιλογή στὴν κατάταξι τῶν ἀνδρῶν γιὰ τὴν συγκρότησι τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων, οἱ ὅποῖες ἄφησαν ἐποχὴ στὴν παγκόσμια πολεμικὴ ἱστορία. Καὶ ὅσο γιὰ τὶς ρωμαϊκῆς λεγεῶνες στὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο, ὅπως οἱ λεγεῶνες τῆς Ἰλλυρίας καὶ τῆς Μακεδονίας, ὅπως ξέρουμε ἀπὸ τὴν Ἱστορία, ἀποδείχθηκαν ἀπὸ τὶς ἐκλεκτότερες μονάδες τοῦ Ρωμαϊκοῦ Στρατοῦ.

Σὲ ἀνήσυχους τόπους ὅμως, ὅπου τὸ αἶσθημα τῆς ἀντιστάσεως τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ κατακτητοῦ ἦτο ζωηρό, ὅπως στὴν περιοχὴ πὺ ἐξετάζουμε, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς κινητῆς στρατιωτικῆς μονάδες – τὶς λεγεῶνες – οἱ Ρωμαῖοι συγκροτοῦσαν καὶ ἄλλες τοπικῆς, σταθερῆς, ἀπὸ ἐνόπλους, πὺ εἶχαν σὰν ἀποστολὴ τὴν ἀστυνόμεισι τοῦ τόπου καὶ πολὺ περισσότερο τὴν διατήρησι ἐλεύθερης τῆς ἐπικοινωνίας στοὺς δρόμους καὶ πρὸ παντὸς στὶς διαβάσεις τῶν βουνῶν, ὅπου κατοικοῦσαν καὶ τὰ πὺ ἀνυπότακτα στοιχεῖα.

Αὐτῆς τὶς σταθερῆς μονάδες τῆς ὑπαίθρου τὶς συγκροτοῦσαν ἀπὸ ἐντόπιους ἀνδρες, πὺ τοὺς ἀποκαθιστοῦσαν γεωργικά, ἢ ἀπὸ ἀπομάχους λεγεωναρίους καὶ τὶς ἀποκαλοῦσαν βοηθητικῆς μονάδες, *auxilia*¹. Ἐδῶ, ἐν ἀντιθέσει μὲ τοὺς λεγεωναρίους, οἱ ὀπλίτες ὀνομάζονταν *armati* (ὁ ἐνικὸς *armatus*), ὄρο, πὺ στὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων, οἱ Βλαχόφωνοι, ἐπιτάσσοντας κατὰ τὴν συνήθειά τοὺς τὸ ἄρθρο τοὺς τοῦ ἐνικοῦ *λου* ἢ τοῦ πληθυντικοῦ *λι*, τὸ ἔκαμναν *ἀρμάτουλου* (*armatus + lu = armatulu*) καὶ *ἀρμάτλι*, πὺ ἀργότερα ἐλληνοποιήθηκαν στὰ *ἀρματολὸς* καὶ *ἀρματολοί*.

Ἐπὸ τὸ ἄλλο μέρος σὰν κρατικοὶ λειτουργοὶ προσλαμβάνονταν ἀνθρώποι τῶν πόλεων, ἀστοὶ μορφωμένοι, πὺ θὰ μπορούσαν γρήγορα νὰ προσαρμοσθοῦν καὶ νὰ συγκροτήσουν τὸν γραφειοκρατικὸ κρατικὸ μηχανισμό².

1. Ἄντ. Δ. Κεραμόπουλος: «Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι». Ἀθῆναι 1939, σελ. 114 κ.έ., ἰδίον: «Οἱ Ἑλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες». Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων». Ἀθῆναι 1945, σελ. 168 κ.έ.

2. Ὁ Ἰωάν. Λυδὸς («Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων Πολιτείας», ΣΤ' αἰ., ἔκδοσις Βιέννης 1837) στὸ III Βιβλίον, σελ. 68, γράφει: «... Νόμος ἀρχαῖος ἦν πάντα μὲν τὰ ὅπως οὖν

Ζ. Μ. ΕΙΝ

Γιγας Φεραιος

Ο Ρήγας Φεραιός.

Τόσο ὅμως ὁ Ρωμαϊκὸς Στρατὸς, ὅσο καὶ οἱ Διοικητικὲς Ὑπηρεσίαι εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ μιᾶ ἐνιαία γλῶσσα γιὰ νὰ συγκροτηθοῦν καὶ νὰ λειτουργήσουν σὰν ἐνιαῖο σύνολο. Ὁ Στρατὸς γιὰ νὰ ὀργανωθῆ, νὰ ἐκπαιδευθῆ καὶ νὰ δράσῃ, ὅπως καὶ οἱ κρατικοὶ λειτουργοὶ γιὰ νὰ διεκπεραιώσουν τὴν ὑπηρεσίαν τους, ἔπρεπε νὰ συνεννοοῦνται σὲ μιᾶ γλῶσσα καὶ ἡ γλῶσσα αὐτὴ ἦτο ἡ Λατινικὴ. Στὴ Λατινικὴ ἐκπέμπονταν τὰ στρατιωτικὰ παραγγέλματα, στὴ Λατινικὴ ἦσαν διατυπωμένοι οἱ στρατιωτικοὶ κανονισμοὶ καὶ οἱ στρατιωτικοὶ ὅροι καὶ στὴν Λατινικὴ συντάσσονταν τὰ ἔγγραφα τοῦ Κράτους¹.

Ἐκτὸς ἀπὸ ὅλα αὐτὰ, ἡ Λατινικὴ ἔγινε ἀπαραίτητη καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, ποὺ μπορεῖ νὰ εἶχαν ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα σὰν ἐπαγγελματίαι ἢ ἐπιστήμονες, γιὰ νὰ ἐργασθοῦν ὅμως ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ συνεννοοῦνται μὲ τὸν Στρατὸ καὶ μὲ τὴν Διοίκησιν στὴν ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους. Ἄλλα καὶ ἄλλοι ἀκόμα, ὅπως οἱ ὀργανισμοὶ τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, οἱ μεταφορεῖς κλπ., ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ μάθουν τὰ Λατινικά, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ λειτουργήσουν καὶ νὰ ζήσουν στὸ καινούργιο κράτος.

Ἔτσι ὅμως ἡ Λατινικὴ γλῶσσα εἰσχωροῦσε καὶ μετεδίδετο σὲ ὅλοκληρο τὸ λαὸ. Καὶ ὅπου ὁ Στρατὸς ἦτο πολυπληθέστερος καὶ μονιμώτερος καὶ οἱ Διοικήσεις ἰσχυρότερες, ἐκεῖ καὶ ὁ λατινόγλωσσος πληθυσμὸς αὐξάνονταν γρηγορώτερα. Καὶ ὅπου ἡ τοπικὴ γλῶσσα ἦτο πιὸ πρωτόγονη, πιὸ κατώτερη ἀπὸ τὴ γλῶσσα τῶν Ρωμαίων, ἡ Λατινικὴ ἐξερίζωνε τελείως τὴν διάλεκτον τῶν ἐντοπίων, ὅπως ἔγινε στὴ Δύσι καὶ στὴ Δακία, ὅπου ὅλοι ἔγιναν λατινόγλωσσοι, σὲ μιᾶ ἐξελικτικὴ τοπικὴ μορφὴ τῆς γλώσσης, ὅπως τὴν διαμόρφωσε ἡ τοπικὴ ἄρθρωσις, ἡ ὁποία διατήρησε τὰ ἰσχυρὰ τοπικὰ φωνητικὰ στοιχεῖα τῆς. Κατὰ τόπους πῆρε διαφορετικὴ ἐξέλιξι, γιὰ ν' ἀποκτήσῃ, μὲ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων, τὴ δική της προσωπικότητα².

πραττόμενα παρὰ τοῖς ἐπάρχουσιν, τάχα, δὲ περὶ ταῖς ἄλλαις τῶν ἀρχῶν, τοῖς Ἰταλῶν ἐκφωνεῖσθαι ρήμασιν... τὰ δὲ περὶ τὴν Εὐρώπην πραττόμενα πάντα τὴν ἀρχαιότητα διεφύλαξεν ἐξ ἀνάγκης, διὰ τὸ τοῖς αὐτῆς οἰκήτορας, καίπερ Ἕλληνας ἐκ τοῦ πλείονος ὄντας, τῆ τῶν Ἰταλῶν φθέγγεσθαι φωνῇ καὶ μάλιστα τοὺς δημοσιεύοντας...». Μὲ τὸ *Εὐρώπην* ἐννοεῖ τὴν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον καὶ μὲ τὸ *δημοσιεύοντας* τοὺς δημοσίους ὑπαλλήλους.

1. *Ι. Λυδός*, ἐνθ' ἀν. *Κ. Κοῦμας*: «Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων». Βιέννη 1832, τόμ. 12ος, σελ. 522.

2. Διάφοροι ἱστορικοὶ (ὄρα καὶ *Α. Β. Παπαβασιλείου*, ἐνθ. ἀν., σελ. 35) λέγουν ὅτι «διὰ νὰ μεταδοθῆ σ' ἓνα λαὸ μιᾶ γλῶσσα, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπιδράσῃ ὁ φορεὺς τῆς γλώσσης σὲ μεγαλύτερον ἀριθμὸν ἐπὶ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ κλπ.». Αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπόλυτον, ἀλλὰ καὶ ποτὲ ἀρκετό. Εἶναι ἀπλῶς ἓνας τρόπος μεταδόσεως μιᾶς γλώσσης. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι. Ὑπάρχει καὶ ἡ βία τοῦ κατακτητοῦ. Ἄλλα πολὺν περισσότερον, ἡ δύναμις καὶ ἡ τελειότης καὶ ἡ ἀνωτερότης τῆς γλώσσης. Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐπεβλήθηκε στὴν Ἀσία μετὰ τὸν Μέγα Ἀλέξανδρον, γιὰ τὴν ἦτο ἰσχυρότερη καὶ τελειότερη ἀπὸ τίς τοπικὰς γλώσσας καὶ ἀντιστάθηκε στὴν

Στὴ Νότιο Ἑλλάδα ὅμως, ὅπου ἡ Ρωμαϊκὴ παρουσία ἦτο χαλαρότερη – ὅλοι οἱ Ρωμαῖοι σεβάσθησαν ἐκεῖ τὸ Ἑλληνικὸ μεγαλεῖο – καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἰσχυρότερη ἀπὸ τὴ Λατινικὴ – ἀφοῦ ἀνάγκαζε καὶ τοὺς Ρωμαίους νὰ μαθαίνουν Ἑλληνικά, ἂν ἤθελαν νὰ θεωρηθοῦν μορφωμένοι – ἀλλὰ καὶ ὅπου ἀκόμα καὶ οἱ πολεμικὲς ἀναστατώσεις ἦσαν λιγώτερες καὶ μικρότερης διαρκείας, ἡ Λατινικὴ γλῶσσα δὲν μπόρεσε νὰ εἰσδύσῃ καὶ νὰ μείνῃ στὸ λαό. Καὶ αὐτὰ τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα ποὺ ἴσως ἀναγκάσθηκε νὰ μάθῃ γιὰ νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὸ Ρωμαῖο κυρίαρχο, ὅπου δὲν τὸν ἐξελλήνισε, ἔσβησαν μπροστὰ στὴν ὑπεροχὴ καὶ τὴ λάμψι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης¹.

Στὸ Βόρειο τμήμα τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, καὶ εἰδικὰ στὴν Ἥπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία, δὲν ἔγινε αὐτὸ ποὺ ἔγινε στὴ Δύσι, ἀλλὰ οὔτε καὶ αὐτὸ ποὺ συνέβη στὴ Νότιο Ἑλλάδα. Καὶ δὲν ἔγινε αὐτὸ ποὺ ἔγινε στὴ Δύσι, γιὰτὶ ἐδῶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἀντιστάθηκε στὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ. Δὲν μπόρεσε ὅμως νὰ συμβῇ αὐτὸ ποὺ συνέβη στὴ Νότιο Ἑλλάδα, γιὰτὶ ἐδῶ τὰ πολεμικὰ γεγονότα ἦσαν συχνότερα, ἀφοῦ στὸ χῶρο αὐτὸν ἔγιναν οἱ πιὸ ἀποφασιστικὲς μάχες τῆς Ἱστορίας· ὁ μόνιμος Ρωμαϊκὸς Στρατὸς ἦτο πολυπληθέστερος καὶ συνεχῶς σχεδὸν ἐκεῖ ἐγκατεστημένος· οἱ ξενικὲς ἐπιδρομὲς φοβερώτερες, ἀπὸ τὶς φοβερώτερες ὁλόκληρης τῆς Εὐρώπης· καὶ τέλος ὁ χῶρος αὐτὸς παρέμεινε ὁ διάδρομος, ἀπὸ ὅπου ὑποχρεωτικὰ ἔπρεπε νὰ περάσουν, ἐπιτιθέμενοι ἢ ἀμυνόμενοι, οἱ ἐμπόλεμοι, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ κινηθοῦν πρὸς κάθε κατεύθυνσι.

Ἔτσι, σιγὰ-σιγὰ, ἀλλὰ σταθερά, στὸ χῶρο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει καὶ ἐξετάζουμε ἐδῶ, δημιουργήθηκε μία διγλωσσία στὸν πληθυσμό, ἡ ὁποία κράτησε, ἂν δὲν ἐπαυξήθηκε, καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τοῦ Βυζαντίου. Ἐνα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ἡγετικὴ τάξις – στρατὸς καὶ διοικήσις – καὶ οἱ συναλλασσόμενοι μαζύ τους, ἔγινε λατινόγλωσσο, μὲ τὴν εἰδικὴ τοπικὴν τοῦ ἄρθρωσι, καὶ θεωρήθηκε ἀπὸ ὅλους σὰν ὁ ἐκπρόσωπος τοῦ κυρι-

Λατινικῆ, καὶ στὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ περισσότερο στὴν Ἀσία, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο. Καὶ ἡ Λατινικὴ ἐπεκράτησε στὴ Δύση καὶ στὴ Δακία, γιὰτὶ στάθηκε ἰσχυρότερη καὶ τελειότερη ἀπὸ τὶς τοπικὲς διαλέκτους.

1. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς γλώσσης τῶν τυχόν ἐκλατινισθέντων στὴ γλῶσσα Ἑλλήνων ἔγινε ἀπὸ τὴν μία ἡμέρα ὡς τὴν ἄλλη. Ἀντίθετα, ὅπως γράφει καὶ ὁ Παπαρηγόπουλος καὶ ἄλλοι, χρειάσθησαν αἰῶνες γιὰ νὰ ἐξοστρακισθῇ τελείως ἡ Λατινικὴ ἢ λατινογενῆς (ὅπως π.χ. ἡ Βλάχικη) ἀπὸ τὴν Νότιο Ἑλλάδα. Ἀλλὰ καὶ οἱ Βλαχόφωνοι κτηνοτρόφοι, ποὺ στὸ πέρασμα τῶν αἰώνων εἶχαν διαπεραιωθῇ στὴν Πελοπόννησο γιὰ τὴν ἐπιβίωσι τοῦ κτηνοτροφικοῦ τους κεφαλαίου, μόλις πρὶν ἑκατὸ χρόνια ἀπέβαλαν τὴν λατινογενῆ τους διάλεκτο, ἀφοῦ ὁ Μ. Ε. Cousinery («Voyage dans la Macédoine», Paris 1831) συνάντησε Βλαχοφώνους στὴν ἀγορὰ τοῦ Ἄργους στὶς ἀρχὲς τοῦ 10^{ου} αἰῶνα.

άρχου, ἀφοῦ ἐξυπηρετοῦσε τὰ συμφέροντά του, καὶ ἓνα ἄλλο μέρος παρέμεινε ἑλληνόγλωσσο.

Αὐτὴν τὴν κατάστασι βρῆκαν καὶ ἀντιμετώπισαν ὅλοι οἱ ἐπιδρομεῖς κατὰ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους στὴν ἀρχὴ καὶ κατὰ τοῦ Βυζαντινοῦ ἀργότερα. Θέλοντας νὰ ἐξουδετερώσουν τὴ Ρωμαϊκὴ ἢ τὴ Βυζαντινὴ κυριαρχία χτύπησαν ἀλύπητα, ὄχι μονάχα τὸν ἐχθρικὸ στρατό, ἀλλὰ καὶ τοὺς λατινογλώσσους, ποὺ ἦσαν καὶ οἱ φορεῖς τῆς ἐχθρικῆς ἰσχύος, καὶ μετὰ ὅλους τοὺς ἄλλους, ποὺ καταντοῦσαν εὐκόλη λεία τους.

Οἱ λατινόγλωσσοι, εἴτε ἐν ἐνεργείᾳ στρατιωτικοὶ εἴτε ἀπόστρατοι, εἴτε ἀκόμα καὶ κρατικοὶ λειτουργοί, ἀντιμετώπισαν κρίσιμες καταστάσεις, βρέθηκαν ὑπὸ διωγμὸν, ὑπὸ ἐξόντωσιν. Τὰ στρατιωτικὰ τμήματα, σιγὰ-σιγὰ, διαλύθηκαν καὶ οἱ κρατικὲς ὑπηρεσίαι καταργήθηκαν. Πόλεις, διοικητικὰ κέντρα λατινογλώσσων, ὅπως οἱ Στόβοι, ἡ Κασσάνδρα καὶ τόσα ἄλλα, τότε καταστράφηκαν. Ἄνθρωποι σκοτώθηκαν, ἄνθρωποι ἐξανδραποδίστηκαν. Ὅσοι διασώθηκαν – καὶ ἦτο φυσικὸ νὰ διασωθοῦν ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀνῆκαν στὸ στρατό, ἀφοῦ ἦσαν οἱ ρωμαλεώτεροι καὶ οἱ πιὸ ἀτίθασοι – ζήτησαν καὶ βρῆκαν καταφύγιο στοὺς τόπους καταγωγῆς τους, ἢ στὰ βουνά, ὅπου παρέμειναν οἱ ὁμοιοπαθεῖς τους *arma* καὶ ὅπου ἡ κατάσταση εἶχε διαφορετικὴ ἐξέλιξι.

Ἐνῶ στὰ πεδινὰ μέρη, σιγὰ-σιγὰ, οἱ λατινόγλωσσοι θὰ ἐκλείψουν, εἴτε ἀπὸ τὸν ἀμείλικτο διωγμὸν ποὺ θὰ ὑποστοῦν, εἴτε ἀπὸ τὴν ἐπικράτησι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης στὸ Βυζάντιο, στὰ βουνά, ἀντίθετα, οἱ ἐπιδρομεῖς ποτὲ δὲν θὰ μπορέσουν νὰ ἐπικρατήσουν μόνιμα καὶ ὀλοκληρωτικά. Οἱ ἐκεῖ ἐγκατεστημένοι λατινόγλωσσοι ὀπλίτες, μόνιμοι φύλακες στὶς ὁδεύσεις καὶ στὶς διαβάσεις, πληθυνόμενοι καὶ μὲ τοὺς καταδιωκομένους τοῦ κάμπου, θὰ διασωθοῦν σὲ μεγάλη ἀναλογία, ὄχι μονάχα στὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο, ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλες τὶς ὄροσειρὲς ποὺ βρέθηκαν νὰ ὑπηρετοῦν – στὶς Ραιτικῆς Ἄλπεις, στὶς Ἰουλιανές, στὶς Δειναρικές, στὶς Δαλματικές, στὸν Αἶμο καὶ στὰ Πυρρηναῖα ἀκόμη – καὶ θὰ παραμείνουν ἐκεῖ καρφωμένοι στὰ ἄγωνα βουνά τους, ἀπολαμβάνοντας ὅμως τὴν κάποια ἐλευθερία τους, ποὺ τοὺς τὴν παρεῖχε τὸ ἀπρόσιτο τοῦ τόπου, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄγωνα τοῦ ἐδάφους, ποὺ δὲν προκαλοῦσε τὴν βουλιμία τοῦ κατακτητοῦ.

Ἔτσι ὁμως συνέβη καὶ κάτι ἄλλο. Οἱ ὄρεινοὶ αὐτοὶ λατινόγλωσσοι, ἐπειδὴ ὑπηρετήσαν ἐπὶ πολλὰ χρόνια στὸ στρατό, ἔγιναν οἱ καλλίτεροι ἐπαγγελματίαι στρατιῶτες, ἐπάγγελμα ποὺ τὸ κληρονόμησαν καὶ οἱ ἀπόγονοὶ τους καὶ τὸ διετήρησαν ἐπὶ αἰῶνες¹.

1. Τὸ «ἐπάγγελμα» αὐτὸ τοὺς ἔκαμε ὥστε νὰ μισθώνουν τὴν ὑπηρεσίαν τους καὶ νὰ στρατολογοῦνται ὄχι μονάχα ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς αὐτοκράτορες, ἀλλὰ πολλὰ φορὲς καὶ ἀπὸ τοὺς διεκδικητὰς τοῦ θρόνου καὶ ἀργότερα ἀπὸ τοὺς Δεσπότες τῆς Ἡπείρου, τοὺς Φράγ-

Ἐδῶ εἵμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ γεγονότα, ποὺ μὲ τόσο λίγα λόγια ἐκθέτουμε ἐμεῖς ἐδῶ, οὔτε τόσο ἀπλᾶ ἔγιναν, οὔτε καὶ σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα διαδραματίσθηκαν.

Ἡ μετάπτωσις αὐτῶν τῶν λατινογλώσσων ἀπὸ τὴν ἐπίζηλη θέσι τοὺς στὸν πανίσχυρο Ρωμαϊκὸ ἢ Βυζαντινὸ στρατὸ ἢ καὶ στὴ διοίκησι τοῦ Κράτους στὴν θέσι τοῦ κατατρεγμένου καὶ τοῦ φυγάδος στὰ βουνὰ τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου κράτησε αἰῶνες, ἀφοῦ πέρασε πολυκύμαντα στάδια καὶ γνώρισε φοβερὲς περιπέτειες, ποὺ ἴσως οἱ φοβερώτερες ὑπῆρξαν μετὰ τὴν ἐπικράτησι τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης στὸ Βυζάντιο. Γιατὶ τότε ἀκριβῶς στοὺς διῶκτες τοὺς προσετέθησαν καὶ οἱ ἑλληνόγλωσσοι Βυζαντινοί¹.

Τόσο οἱ χρονικογράφοι ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, ὅσο καὶ οἱ σύγχρονοί μας ἱστορικοί, ποὺ ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἱστορία τῆς Νοτιοανατολικῆς Εὐρώπης, ἀναφέρονται ἐν ἐκτάσει σ' αὐτοὺς τοὺς λατινογλώσσους, ποὺ τοὺς ἀποκαλοῦν Βλάχους καὶ τοὺς ὁποίους πάρα πολλές φορές τοὺς παρουσιάζουν σὰν πρωταγωνιστὰς σὲ σημαντικὰ καὶ κοσμοϊστορικὰ γεγονότα. Καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν ἐσωτερικὴ τους διάθεσι ἢ τὴν δική τους τοποθέτησι ἢ τὴν ἐπιστημονικὴ τους εὐσυνειδησία, ἄλλοτε τοὺς ἐκθειάζουν σὰν ζωντανὸ καὶ ρωμαλέο λαό, ἐνῶ τὶς περισσότερες φορές τοὺς ρυπαίνουν μὲ τοὺς χειρότε-
ρους χαρακτηρισμοὺς καὶ μὲ τὸ χειρότερο ὑβρεολόγιο².

Ὅλα ὅμως αὐτὰ σημαίνουν ὅτι ὅλος αὐτὸς ὁ κόσμος, σὲ ὅλες τὶς ἐποχάς, ἀρνήθηκε ἐπίμονα νὰ παραμείνη στὰ παρασκήνια, ἀλλὰ θαρρετὰ πάλαιψε στὸ προσκήνιο τῆς Ἱστορίας γιὰ νὰ ἐπιζήση, ἀλλὰ καὶ νὰ διασώσῃ, σὲ μερικὲς μάλιστα περιοχὰς μονάχος αὐτός, ὅλες τὶς ἠθικὰς δυνάμεις ποὺ συνθέτουν τὸν Ἕλληνα, τὴν ἀγάπη πρὸς τὴν Πατρίδα, τὴν προσήλωσι στὴ θρησκεία καὶ στὴν πατριαρχικὴ οἰκογένεια.

κους τῆς Ἑλλάδος ἢ καὶ τοὺς Ἑνετοὺς (ᾄρα: Κίνναμον, Χωνιάτην, Χαλκοκονδύλην, Κεκαυμένον, Ἄνναν Κορμνηνήν, Ἄν. Κεραμόπουλον, ἔνθ. ἄν., Ν. Βέην, ἔνθ. ἄν., Θ. Μόμμσεν: «Ἱστορία τῶν Ρωμαίων», μετάφρασις Σ. Κ. Σακελλαροπούλου, τόμ. 5, Ἀθῆναι 1921, Οὐίλ. Μύλλερ: «Φραγκοκρατία στὴν Ἑλλάδα», μετάφρασις Ἀγ. Φουριώτη, Ἀθῆναι 1960, Γ. Φίινλεϋ: «Ἱστορία τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἑνετοκρατίας στὴν Ἑλλάδα», μετάφρασις Μ. Γαρίδη, Ἀθήνα 1958, καὶ ὅλους τοὺς νεωτέρους).

1. Ἡ συνεχὴς αὐτὴ κληρονομικὴ στράτευσις τοὺς ἔκαμε, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος νὰ αὐξήσουν καὶ νὰ κάμουν πιὸ στενοὺς τοὺς δεσμοὺς μεταξύ τους καὶ ν' ἀποτελέσουν σχεδὸν μιὰ ξεχωριστὴ λαϊκὴ ὁμάδα ἐνιαίας γλώσσης, ἄσχετα ἀπὸ ποιά τοπικὴ περιοχὴ προέρχονταν· ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως ἦλθαν σὲ φυσικὴ ἀντίθεσι καὶ διάστασι μὲ τὸν ἐπόλοιπο πληθυσμὸ ποὺ τοὺς συντηροῦσε σὰν ὀπλίτες, εἴτε μὲ φορολογίαις εἴτε μὲ ἐπιτάξεις, ἔτσι ποὺ νὰ θεωρηθοῦν μερικὲς φορές σὰν ἐχθρὸς καὶ σὰν μάστιξ τοῦ τόπου.

2. Κεκαυμένος: «Στρατηγικόν», ἔκδοσις Πετροπόλεως 1896.

Πιστεύουμε ότι ο Cousinery¹ συνέλαβε πληρέστερα αυτό το θέμα των εκλατινισθέντων στη γλώσσα Ἑλλήνων και ὅτι τὰ ὅσα σύντομα, ἀλλὰ μὲ μεγάλη σαφήνεια, ἐκεῖνος ἐκθέτει, δὲν διαφέρουν σχεδὸν καθόλου ἀπὸ ἐκεῖνα, στὰ ὅποια καταλήγουν και ἄλλοι ξένοι², ἀλλὰ και δικοί μας ἐρευνηταί, ὅπως ὁ Κεραμόπουλος³, ὁ Παπαβασιλείου⁴, ὁ Λιάκος⁵, ὁ Χρυσόχοῦ⁶, ὁ Παπαγεωργίου⁷, ὁ Κατσουγιάννης⁸, ὁ Ἀνέστης⁹ κ.ἄ.

Αὐτοὶ οἱ διωκόμενοι ἀπὸ ὅλους ἐλεύθεροι Ἕλληνες, ἀφοῦ πέρασαν ἀρχικὰ ἀπὸ τὸ στάδιο τῆς καλυβένιας στέγης, γιὰ τὴν ὅποια ζωντανὴ μέχρι σήμερα παραμένει ἡ παράδοσις σὲ ὅλους τοὺς τόπους τοὺς¹⁰, ἀρχισαν σιγὰ-σιγὰ νὰ συγκροτοῦν μόνιμότερες κατοικίες, σὲ μικροὺς ἢ μεγάλους οἰκισμούς, ὅσο τοὺς ἐπέτρεπαν οἱ περιστάσεις και οἱ περιπέτειες τῶν πολέμων.

Τελικὰ, στὰ βουνὰ τῆς Βορείου Ἑλλάδος – Ἡπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία – βρέθηκαν ἐγκατεστημένοι σὲ ἀξιόλογους οἰκισμούς Βλαχόφωνοι Ἕλληνες, οἱ ὅποιοι ἀμείωτο και ἀδιάπτωτο διατηρῶντας μέσα στοὺς αἰῶνες τὸ ἐθνικὸ τους φρόνημα, στὸν προφορικὸ λόγο χρησιμοποιοῦσαν τὸ λατινογενὲς ἐπίκτητο ἰδίωμά τους, ἐνῶ στὸν γραπτὸ τους, στὸν ἐκκλησιασμὸ τους και στὴ μοῦσα τους ἐπὶ τὸ πλεῖστον, χρησιμοποιοῦσαν τὴν Ἑλληνικὴ γλώσσα, τὴν ὅποια μάλιστα διατήρησαν καθαρῶτερη και μὲ λιγώτερα ξενικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τοὺς Ἑλληνοφώνους γείτονές τους στὸν ἴδιο χῶρο.

Καὶ ἐνῶ στὴ Δύσι και στὴ Δακία και ἄλλοῦ ἢ παλιὰ γλώσσα θὰ ξεχασθῆ γιὰ νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ καινούργια λατινογενὴς – στὴ Γαλλία ἀπὸ

1) M. E. Cousinery: "Voyage dans la Macédoine". Paris 1831.

2) Sulzer (1771), Thuman (1774), Schafarik (1843), Rokert-Rosler (1862), N. Iorga (1918), Densusianu κλπ. (ὄρα: Δ. Παπαζήση: «Βλάχοι (Κουτσόβλαχοι)». Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, ἔτος ΚΓ', Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1974, (σ. 607).

3) Α. Δ. Κεραμόπουλος: «Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι». Ἀθῆναι 1939 και τοῦ ἰδίου: «Οἱ Ἕλληνες και οἱ Βόρειοι γείτονες». Ἀθῆναι 1945.

4) Α. Β. Παπαβασιλείου, ἐνθ' ἂν.

5) Σ. Ν. Λιάκος: «Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμάνιων ἢ Βλάχων». Θεσσαλονίκη 1965.

6) Α. Χρυσόχοῦ: «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας και Ἡπείρου». Θεσσαλονίκη 1942.

7) Sp. Papageorgiou: "Les Koutsovalaques". Athènes 1908.

8) Τ. Μ. Κατσουγιάννης: «Περὶ τῶν Βλάχων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν». Θεσσαλονίκη, Α' 1964 και Β' 1966.

9) Δ. Π. Ἀνέστης: «Τὸ Κουτσοβλαχικὸ ζήτημα». Τουφεξῆ, Λάρισα 1961.

10) Ν. Α. Βέης: Πρόλογος στὸ «Ἀσπροπόταμο Πίνδου» τοῦ Ἀ. Κ. Χατζηγάκη. Τρίκαλα 1945. Ζ. Παπαθανασίου: «Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Λαϊστας (Ζαγορίου)». Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, ἔτ. Δ', 1955.

τὸν Θ' αἰῶνα, στὴν Ἰταλία ἀπὸ τὸν Γ', στὴν Ἰσπανία, Πορτογαλία καὶ Ραιτία ἀπὸ τὸν ΙΒ' καὶ στὴ Ρουμανία ἀπὸ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα¹ – ἐδῶ σὰ βουνὰ τὰ δικά μας θὰ συμβῆ τὸ ἀντίθετο. Ὅσο περνοῦσαν τὰ χρόνια καὶ ὄσο ἡ ἡρεμία ἀπὸ τὶς μετοικεσίαι ἀποκαθίστατο – εἰδικὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς τουρκικῆς ἐπικρατήσεως – αὐτοὶ οἱ Ἕλληνες ἐπανέρχονταν στὴν ἐθνικὴ τους γλῶσσα καὶ στὸν προφορικὸ λόγον, κατέβαιναν στὶς πολιτεῖαι, ξηνητεύονταν, γίνονταν ἀστοί, καλλιεργοῦσαν τὰ Γράμματα – πρῶτοι αὐτοὶ ἀνάμεσα στοὺς ὑποδούλους Ἕλληνες, ὅπως ἀποδεικνύουν τὰ ἐκπαιδευτικὰ καθιδρύματα τῆς Μοσχολέως, τῶν Ζαγορίων κ.ἄ. – διδάσκοντας καὶ γράφοντας πάντοτε στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἀναδεικνύοντας Πατριάρχαι καὶ Ἀρχιερεῖαι καὶ Δασκάλους τοῦ Γένους· πρῶτοι αὐτοὶ στοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνας καὶ στὶς ἐθνικὰς δωρεὰς καὶ εὐεργεσίαι.

Λέγουν μερικοὶ ἀνθέλληνες – δῆθεν ἱστορικοὶ πού πολιτικολογοῦν – ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐπεκράτησε τελικὰ στοὺς Βλαχοφώνους χάρις στὴν Ἐκκλησίαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀργότερα χάρις στὴν καταπίεσι τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Πρῶτα-πρῶτα, ξεκινῶντας ἀπὸ τὸ δεύτερον, ἡ διγλωσσία στοὺς Βλαχοφώνους ὑπῆρχε πάντοτε καὶ πολὺ πρὶν ἀναστηθῆ τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος, πρῶγμα πού τὸ ἀποδεικνύουν τὰ ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐκπαιδευτήρια τῶν Βλαχοφώνων, σὲ ἐποχὴ μάλιστα πού δὲν εἶχαν ἀκόμη συγκροτηθῆ παρόμοια στοὺς τόπους τῶν ἄλλων Ἑλλήνων.

Καὶ ὄσο γιὰ τὴν ἐπίδρασι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνέβη ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον. Οἱ Βλαχοφῶνοι καταδιώχθηκαν μὲ κάθε τρόπο ἀπὸ τοὺς Πολίται – Ἰερωμένους καὶ Φαναριῶται – μὲ ἀποκορύφωμα τὴν κατάργησι, κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς τῶν Ἀχριδῶν, ἡ ὁποία μὲ τοὺς ἐντοπίους ἱεράρχαι τῆς, κατὰ τὸ πλεῖστον, ὅπως ὁ πολὺς Ἰωσάφατ καὶ ἄλλοι, στάθηκε στοὺς αἰῶνας Ἑλληνικὸς φάρος καὶ ἀνασχετικὸ φράγμα στὸν σλαβικὸ χείμαρρον².

Ἀλλὰ, ἀφοῦ ἡ Ἐκκλησίαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε τόση δύναμι, γιὰτὶ δὲν κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ στοὺς λατινογλώσσους, δὲν λέγουμε τῆς Δακίας, ἀλλὰ τουλάχιστον τοῦ Αἴμου, πού εἶναι καὶ πιὸ κοντὰ στὴν Κωνσταντινούπολι ἢ τοῦ Σβέτι Ἰλιγίνσκι Βερτκόβε ἢ

1. Γ. Π. Ἀναγνωστόπουλος: «Ρωμανικαὶ γλῶσσαι». Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ «Πυρσός». Ἀθῆναι 1934, τόμ. ΚΑ', σελ. 301-302. Μ. Β. Σεργκιέβσκι: «Βεγκένιεβ Ρομάνσκογιε γιαζικοζνάνιε». Μόσχα 1952, σελ. 24.

2. Ἰωακεῖμ Μαρτινιανός: «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μοσχολέως». Ἀθῆναι 1939 καὶ τοῦ ἰδίου: «Ἡ Μοσχόπολις». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1957.

τῶν Ἀλβανικῶν Ἄλπεων, ὅπου παντοῦ ἐπὶ αἰῶνες στὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐκκλησιάζονταν οἱ ἐκεῖ λαοί;

Τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ εἶναι τελείως ἀντιεπιστημονικό. Γιατὶ δὲν ὑπάρχει ἱστορικὸ παράδειγμα, πουθενὰ τοῦ κόσμου, ὅπου ἡ θρησκεία νὰ κατώρθωσε νὰ ἐπιβάλη στοὺς πιστοὺς τῆς τῆ γλῶσσα τῶν Γραμμάτων τῆς ἡ τοῦ ἐκκλησιασμοῦ τῆς. Οὔτε ὁ Μωάμεθ, ἀλλὰ οὔτε καὶ ὁ Πάπας – γιὰ νὰ μείνουμε σ' αὐτὰ τὰ δυὸ πιὸ ζωντανὰ παραδείγματα – τὸ κατώρθωσαν, πού μὲ τόση πιέσι καὶ μὲ τόσο ἰσχυρὰ μέσα συνεκράτησαν τὴ θρησκεία τους.

Ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ ἀποδεικνύουν καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα. Ἀφοῦ οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ πάλαιψαν ἐπὶ αἰῶνες γιὰ τὴν ἐπιβίωσί τους, γιὰ τὴν διάσωσι τῆς ἐθνικῆς τους συνειδήσεως καὶ θρησκείας – ἐδῶ ἀξίζει νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι στοὺς καταλόγους τῶν ἐξισλαμισθέντων Χριστιανῶν, πού ἀναφέρονται στὰ ἀρχεῖα τῶν Τουρκικῶν Ἱεροδικείων τῆς Μακεδονίας, πού μετέφρασε καὶ ἐδημοσίευσε ὁ Ι. Κ. Βασδραβέλλης¹, καθὼς καὶ στὰ χωριὰ τῶν Βαλαάδων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, δὲν ἀναφέρεται οὔτε ἓνας Βλαχόφωνος – οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ παρουσιάζονται στὸ ἐθνικὸ προσκήνιο νὰ ἀναλαμβάνουν πάλι τὰ παλῆὰ τῶν ὄρεινῶν Ἑλλήνων προτερήματα, τῆς μεγαλωσύνης, τῆς παλληκαριᾶς καὶ τῆς φιλοπατρίας, πού ἐλάνθαναν κατὰ τὴν διάρκεια τῆς λαίλαπος τῶν αἰῶνων.

Πολλοὶ σύγχρονοι ἱστορικοί, μερικοὶ μάλιστα πολὺ σοβαροί², παρα-

1) *Ι. Κ. Βασδραβέλλης*: «Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Βεροίας. Ἐπιλογαί». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1942. Ἰδίον: «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας, Α' Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης 1635-1912». Θεσσαλονίκη 1952. Ἰδίον: «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας Β' Ἀρχεῖον Βεροίας-Ναούσης». Θεσσαλονίκη 1953. Ἰωακεῖμ Μαρτινιανός: «Ἡ Μοσχόπολις». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1957, σελ. 17 καὶ 24.

2) *Κ. Παπαρηγόπουλος*: «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», ἔκδοσις ἑκατονταετηρίδος, Ἐλευθερουδάκη. Ἀθῆναι 1932, τόμ. Δ' α', σελ. 297: «...Αἰ κυριώταται ἐντὸς τοῦ Ἰστροῦ κατοικίαι τῶν Βλάχων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (I' καὶ IA' αἰ.) ἦσαν πρὸς βορρᾶν μὲν περὶ τὸν Αἴμον, πρὸς μεσημβρίαν δὲ περὶ τὴν Πίνδον. Ἡ ἐπικρατεστέρα τὴν σήμερον γνώμη εἶναι ὅτι οἱ τελευταῖοι οὔτοι ἦσαν συγγενεῖς τῶν ἐπέκεινα τοῦ Ἰστροῦ Βλάχων καὶ ὅτι οἱ τελευταῖοι οὔτοι προέκνυσαν ἐκ τῆς ἀναμίξεως τῶν πολυαρίθμων Ρωμαίων ἀποίκων, οἷς ὁ αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς ἴδρυσεν...» καὶ «...Ἀπὸ δὲ τοῦ Αἴμου κατῆλθον μέχρι Θεσσαλίας καὶ Ἠλείρου, ἐν μέρει μὲν παρακολουθοῦντες τὴν τύχην τῶν βουλγαροσλαβικῶν ἐποικήσεων καὶ κατακτήσεων, ἐν μέρει δὲ διότι, στρατολογούμενοι ὑπ' αὐτῶν τῶν μοναρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐλάμβανον παρ' αὐτῶν γαίας πρὸς ἀποκατάστασιν...». Ὁ Ν. Α. Βέης («Βλάχοι», Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη, Ἀθῆναι 1928, εἰς τόμ. Γ' καὶ σελ. 330 κ.έ.) λέγει: «Βλάχοι (ἄλλως λεγόμενοι Κουτσόβλαχοι καὶ Τσιντσάροι). Λατινογενὴς λαὸς τῆς Βαλκανικῆς, συγγενὴς μὲν τῶν Ρουμάνων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ παραφνὰς τούτων, παρὰ τοὺς δισχυρισμοὺς ἐρεινητῶν τινῶν, δουλειόντων εἰς πολιτικοὺς σκοποὺς». Ὁ Π. Ἀραβαντινὸς («Περὶ τῶν Κουτσοβλάχων», Ἀθῆναι 1905) εἰς Α' τόμ., σελ. 32, 33 λέγει: «...Κατὰ τὴν δεκάτην

συρόμενοι ἀπὸ κάποια ὁμοιότητα τῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ κοινὸ ὄνομα *Βλάχοι* – σ' αὐτὸ ἀσχολούμεθα πιδὸ κάτω – ταυτίζουν ἢ καλλίτερα θεωροῦν ὅτι εἶναι τῆς ἴδιας προελεύσεως καὶ ἐθνότητος οἱ Βλαχόφωνοι τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου (Ἡπειρος, Θεσσαλία, Μακεδονία) μὲ τοὺς Βλάχους τῆς Παριστρίου περιοχῆς καὶ τοῦ Αἴμου τῆς Βουλγαρίας, οἱ ὅποιοι ὑπῆρξαν καὶ πρωταγωνισταὶ στὴ δημιουργία, κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, τοῦ Βλαχο-Βουλγαρικοῦ κράτους τῶν Ἀσανιδῶν, ποὺ τόσα πράγματα δημιούργησε στὸ Βυζάντιο.

Ἡ σύγχυσις αὐτὴ – γιατί γιὰ καθαρὴ σύγχυσις πρόκειται – προῆλθε ἀπὸ τὶς χωρὶς ἐπιστημονικὴ εὐθύνη διηγήσεις πολλῶν χρονικογράφων τοῦ Βυζαντίου, ὅπως ὁ Χωνιάτης¹, ὁ Κίνναμος², ὁ Χαλκοκονδύλης³, ὁ Κεκαυμένος⁴ κ.ἄ., οἱ ὅποιοι μὲ ἀκράτητη ἐπιπολαιότητα γράφουν ὅτι θέλουν ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα. Ἐκδηλώνοντας καὶ τὴν ἐσωτερικὴ τους ἐχθρικὴ διάθεσι πρὸς τοὺς Βλάχους τοῦ Αἴμου, περιλαμβάνουν σ' αὐτοὺς ὅλους τοὺς Βλαχοφώνους τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου καὶ προσθέτουν μάλιστα ὅτι οἱ τῆς Βορείου Ἑλλάδος προέρχονται ἀπὸ μετοικεσία ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Δουνάβεως.

Αὐτὸ ὅμως, ὅπως μὲ ἐπιμονὴ καὶ σχολαστικότητά ἐρευνήθηκε ἀπὸ τοὺς σύγχρονους ἱστορικούς, δικούς μας καὶ ξένους, μὲ βάσι καὶ καινούργια στοιχεῖα ποὺ ἀποκαλύφθηκαν, δὲν στηρίζεται σὲ καμμιά μαρτυρία ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Καὶ οὔτε μποροῦσε ποτὲ μιὰ τόσο μεγάλου πληθυσμοῦ μετοικεσία – γιατί τότε ἐπρόκειτο γιὰ ἑκαταντάδες χιλιάδες ψυχῶν – νὰ μὴ ἀναφέρεται ἀπὸ κανέναν σύγχρονο ἱστορικὸ ἢ χρονικογράφο, τὴν στιγμὴ ποὺ ἀναφέρεται ἢ μετοικεσία τῶν ὀλίγων Πετσενέγκων τοῦ Παϊκου, ποὺ δὲν ὑπῆρξαν Ἕλληνες καὶ γι' αὐτὸ, ἀφοῦ ἀλλαξοπίστησαν ἀργότερα, ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν Ἑλληνο-Τουρκικὴ ἀνταλλαγὴ⁵.

Ἀλλὰ κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτῆς τῆς μετοικεσίας, θὰ ἔπρεπε τότε καὶ οἱ λατινόγλωσσοι τῆς Ραιτίας τῆς Ἑλβετίας, τῶν Ἰουλιανῶν καὶ τῶν Δεινα-

ἑκατονταετηρίδα μερὶς τῶν ἐν Μοισίᾳ Δακῶν ἀπώκησαν ὁμοεθνεῖς εἰς τὰ περὶ τὴν Πίνδον Ἡπειρωτικὰ καὶ Θεσσαλικὰ μέρη...». Ἀλλὰ καὶ ἄλλοι δικοὶ μας καὶ πρὸ παντὸς ξένοι, ποὺ πολιτικολογοῦν, γράφουν καὶ ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι προέρχονται ἀπὸ τὶς περιοχὰς τοῦ Ἰστροῦ.

1. Νικήτας Ἀκομινᾶτος (Χωνιάτης), Μπέκερ, Βόννη 1837 (I, 23-6-237).

2. Ἰ. Κίνναμος, Migne, Patrologia Graeca, CXXXIII.

3. Λ. Χαλκοκονδύλης, Μπέκερ, Βόννη 1843.

4. Κεκαυμένος: «Στρατηγικόν», Πετρούπολις 1896.

5. Ν. Ἀκομινᾶτος, ἐνθ' ἂν. I. Ζωναρᾶς: «Ἐπιτομὴ Ἱστοριῶν», Λειψία 1868-1875. Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλος: «Τί εἶναι οἱ Κοιτσόβλαχοι», ἐνθ' ἂν., σελ. 24-26, 41, 63, 76, 88 καὶ 107.

Συγκέντρωσις τῶν Περιβολιωτῶν γιὰ τὸν μέγαν χορὸν στὸ «Κίνικ», στὰ 1901.

ρικῶν ἸΑλλεων, ὅπως καὶ τῆς Δαλματίας – αὐτῶν οἱ λατινογενεῖς διάλεκτοι ὁμοιάζουν περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη μὲ τὴν διάλεκτο τῶν Βλαχοφῶνων – νὰ ἔχουν μετοικήσει ἀπὸ τὸν Δούναβι, πρᾶγμα ποῦ θὰ ἀποδείκνυε ἄκρα ἐπιπολαιότητα καὶ ἐπιστημονικὴ ἀσυνειδησία.

Καί, τέλος, κατὰ ποία λογικὴ σκέψι θὰ μπορούσαμε νὰ δικαιολογήσουμε τὴν μετοικεσία μιᾶς τόσο μεγάλης μάζης πληθυσμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐγκατέλειπε τὶς γόνιμες πεδιάδες τῆς Δακίας, γιὰ νὰ ἔλθῃ νὰ σκαλώσῃ στὰ ἄγονα καὶ ἀφιλόξενα βουνὰ τῆς Βορείου Ἑλλάδος;

Ἐκτὸς ὅμως ἀπ' ὅλα αὐτά, οἱ ἀνθρωπολογικὲς ἔρευνες τοῦ καθηγητοῦ ἀνθρωπολόγου ἸΑρη Πουλιανοῦ¹ στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο καὶ τοῦ Ρώσου Μ. Β. Σεργκιέβσκι² στὴν περιοχὴ τοῦ Δούναβι, ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου εἶναι αὐτόχθονες καὶ δὲν ἔχουν καμμία ὁμοιότητα μὲ τοὺς κατοίκους τοῦ Δούναβι καὶ τοῦ Αἴμου, θέτοντας ἔτσι τελεία καὶ παῦλα σὲ μιὰ διχογνωμία, ποῦ ταλαιπωροῦσε τὸν πνευματικὸ κόσμον, ὁ ὁποῖος προσπαθοῦσε νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα μονάχα μὲ τὰ δεδομένα τῆς Γραμματολογίας, ποῦ καὶ μ' αὐτά, ἂν χωρὶς πολιτικὴ προκατάληψι τὰ ἐξετάσῃ κανένας, θὰ καταλήξῃ ἀβίαστα στὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμπέρασμα³.

Οἱ ἔρευνες καὶ οἱ μελέτες τοῦ ἸΑρη Πουλιανοῦ κατέληξαν καὶ σὲ ἓνα ἄλλο, ἀκόμη πιὸ ἀμάχητο, συμπέρασμα. Οἱ Βλαχόφωνοι τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου δὲν ὁμοιάζουν ἀπολύτως μεταξὺ τους. Δὲν εἶναι τῆς ἴδιας ἀκριβῶς ἀνθρωπομετρικῆς κλίμακος, ὅπως ἀναφέρει⁴. Ἀντίθετα ὁμοιάζουν μὲ τοὺς Ἑλληνοφώνους τῆς γειτονικῆς τους περιοχῆς. Ἔτσι, οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ὁμοιάζουν μὲ τοὺς Ἑλληνοφώνους γείτονές τους τῶν Γρεβενῶν καὶ τοῦ Βοΐου. Οἱ τοῦ Ζαγορίου δὲν ὁμοιάζουν μὲ τοὺς Βλαχοφώνους τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἀλλὰ μὲ τοὺς Ἑλληνοφώνους ἸΗπειρῶτες γείτονές τους. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ παντοῦ ἄλλοῦ. Πρᾶγμα ποῦ σημαίνει ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἀναμφισβήτητα ἐκλατινισμένοι στὴ γλῶσσα γηγενεῖς κάτοικοι⁵.

1. ἸΑρης Ν. Πουλιανός: «Ἡ προέλευσι τῶν Ἑλλήνων». Μόρφωση, Ἀθήνα 1960. Ἰδίον: «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων». Σύγχρονα Θέματα, τ. 3, Ἀθήνα 1963, σελ. 283-291.

2. Μ. Β. Σεργκιέβσκι: «Βεγκένιε β Ρομάνσογιε γιαζικοζνάνιε». Μόσχα 1952.

3. Ὅρα Κεραμόπουλον καὶ λοιποὺς νεωτέρους.

4. ἸΑρης Ν. Πουλιανός: «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», ἐνθ' ἄν., σελ. 283-291.

5. Κ. Κούμας: «Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων». Βιέννη 1832, σελ. 522 κ.έ. Κ. Ἀμαντος: «Βλάχοι». Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ «Περσοῦ». Ἀθήναι 1934, τόμ. 10ος, σελ. 80. Ὁ ἸΑρης Ν. Πουλιανός στὴ μελέτη του «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν

Τόση μάλιστα είναι ἡ ὁμοιότης αὐτῆ τῶν Βλαχοφώνων μὲ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας, ὥστε πολλοὶ καὶ σοβαροὶ ἐρευνηταὶ νὰ ξεγελασθοῦν εὐκολά. Ὁ *Ami Bouè* γράφει¹: «Λαὸς ποὺ δύσκολα ξεχωρίζει κανένας μερικὲς φορές ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἑλληνες εἶναι οἱ Βλάχοι...» Ὁ *Leak*² πάλι λέγει: «Τὸ Κηπουριό, ἓνα ἀπὸ τὰ μικρὰ Βλαχικὰ χωριά, ποὺ τὸ περισσότερο τὸ εἶδαμε ἀπὸ τὶς δυὸ μεριὲς τοῦ δρόμου...». Ἐννοεῖ ὅπωςδήποτε τοὺς κατοίκους τοῦ Κηπουριοῦ, οἱ ὅποιοι ὅμως εἶναι Ἑλληνόφωνοι. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Πουλιανὸς διαπιστώνει³: «Κοπατσαραιῖοι, Βλάχοι ποὺ δὲν ὁμιλοῦν Βλάχικα, ἀλλὰ μόνον Ἑλληνικά...».

Ἀλλὰ καὶ πιὸ πέρα ἀκόμα. Παρ' ὅτι ἡ γλῶσσα, ὅπως λέγουν διάφοροι ἐρευνηταὶ, ὅπως ὁ *Beloch*⁴, ὁ *Weigand*⁵, ὁ Παπαευγενίου⁶ κ.ἄ., δὲν εἶναι τὸ ἀσφαλῆλερο κριτήριον γιὰ τὴν ἀτομικότητα καὶ τὴν ἐθνικότητα τῶν κατοίκων – γιὰτὶ ἄλλοιῶς οἱ Τουρκόφωνοι Ἑλληνες πρόσφυγες δὲν θὰ ἔρχονταν στὴν Ἑλλάδα – ἐν τούτοις, στὴν προκειμένη περίπτωσι, καὶ ἀπὸ γλωσσολογικῆς ἄποψι στὸ ἴδιο συμπέρασμα καταλήγουμε.

Τὸ ἀνθρωπολογικὸ καὶ γλωσσολογικὸ ὑλικό, ποὺ συγκέντρωσε πρὶν λίγα χρόνια ὁ Ρῶσος *B. B. Μπουνιάκ*⁷ στὶς δύο ἐπαρχίαι τῆς Ρουμανίας, τὴν Ὀλτένια (Μικρὴ Βλαχία) καὶ τὴν Μουντένια (Μεγάλη Βλαχία), δὲν

Βλάχων», στὴ σελίδα 288, λέγει: «...Σύμφωνα μὲ τὰ ἀνθρωπολογικὰ δεδομένα ποὺ ἐκθέσαμε, μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι οἱ Βλάχοι τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, Βορείου Θεσσαλίας καὶ μερικῶς τῆς Ἀνατολικῆς Ἡπείρου (Ἀετομηλίτσα κλπ.) σχηματίζουν ἓνα τύπο, ὁ ὁποῖος σχεδὸν δὲν διακρίνεται ἀπὸ τὸν τύπο τῶν Ἑλλήνων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας (ἰδιαίτερα τῆς περιοχῆς Βόιο-Γρεβενά) καὶ τῶν σλαβοφώνων. Αὐτὸς ὁ τύπος (Δυτικομακεδονικὸς) εἶναι ὁ πιὸ ἀνοιχτόχρωμος τύπος τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐλαφρὰ βραχυκεφαλικὸς... Οἱ Βλάχοι τῆς Ἀνατολικῆς Ἡπείρου (Ζαγορίων, Δωδώνης, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Ἀρβανιτοβλάχων) εἶναι ἀνθρωπολογικὰ πλησιέστεροι πρὸς τὸν Ἡπειρωτικὸν τύπο (Δειναρικὸ) καὶ τὸν Κεντροελλαδικό, ποὺ εἶναι περισσότερο σκούρον χρωματισμοῦ...».

1. *Ami Bouè*: "La Tourquie d'Europe", 4 vols. Paris 1840.

2. *W. M. Leak*: "Travels in Northern Greece", 4 vols. London 1835.

3. Ἄρθρος *N. Πουλιανός*: «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», ἐνθ' ἄν., σελ. 286.

4. *K. J. Beloch*: "Griechische Geschichte", 3 vols. Strassburg 1893-1904.

5. *G. Weigand*: "Die Sprache des Olympo-Valachen". Leipzig 1888.

6) Ἄθ. Παπαευγενίου: «Ἡ Βόρειος Ἑλλάς». Θεσσαλονίκη 1946. Ἀλλὰ καὶ ὁ *Κεραμόπουλος* (Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι», ἐνθ' ἄν., σελ. 19, ὑποσημείωσις 2) λέγει: «...Οἱ τρίγλωσσοι Ἑλβετοὶ (σ.σ.: ἀπὸ τὸ 1938 εἶναι τετράγλωσσοι, ὡς κατ. σημ. 1, σελ. 31) διέπλασαν ἐθνικὸν αἶσθημα κατὰ τὴν πολιτικὴν τῶν ἀγωγῆν. Οἱ Βαλαάδες τῆς Δυτ. Μακεδονίας καὶ Ἡπείρου, ἐξισλαμισθέντες ὄχι πρὸ πολλοῦ, ἀπώλεσαν τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν... Αὐτὸ τοῦτο ἔπαθον καὶ οἱ Τουρκοκρητες, ἑλληνόγλωσσοι ὡσαύτως ὄντες... Ἀλλ' οἱ λέγοντες: 'ἐθνικὴ σημαία εἶναι ἡ γλῶσσα' δὲν ἔχουν δικαίωμα νὰ ἐνοχλῶσι τοὺς λέγοντας: 'ἐθνικὴ σημαία μου εἶναι τὸ αἷμά μου'. Οὗτοι εἶναι κυρίως ὁμόφυλοι· διότι τὸ αἷμα εἶναι συμφυὲς τῇ ὑπάρξει, ἐν ᾧ ἡ γλῶσσα εἶναι τι ἐπακτόν, ὡς εἰς τοὺς Γενιτσαροὺς τῆς Τουρκίας...».

7. Ἄρθρος *N. Πουλιανός*: «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», ἐνθ' ἄν., σελ. 290.

ἔχει καμμιὰ ὁμοιότητα μὲ τὰ ἀνθρωπολογικὰ καὶ τὰ γλωσσολογικὰ στοιχεῖα τῶν Βλαχοφώνων τῆς Ἑλλάδος. Ἡ καλλίτερα, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ ὁμοιότης τους δὲν εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ ὅση εἶναι ἡ ὁμοιότης τῆς Ἰσπανικῆς μὲ τὴν Πορτογαλικὴ γλῶσσα, ἢ ἀκόμα καὶ μὲ τὴν κοινὴ τῆς Νοτίου Γαλλίας, τὴν Προβηγκιανή, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει καθόλου ὅτι οἱ Ἰσπανοί, οἱ Πορτογάλοι καὶ οἱ Προβηγκιανοὶ ἔχουν τὴν ἴδια ἐθνικότητα¹.

Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Ρουμᾶνος Γιόργκα², πρὶν πολιτικολογήσῃ μὲ τὶς ἐργασίες του, ἔκαμνε τὶς ἴδιες διαπιστώσεις καὶ ἔγραφε ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Ἑλλάδος δὲν ἔχουν καμμιὰ σχέσι μὲ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου, πού ὁμιλοῦν λατινογενεῖς γλῶσσες.

Πολλὴ συζήτησις ἔγινε ἐπίσης, πού ἐν μέρει συνεχίζεται ἀκόμη καὶ σήμερα, γιὰ τὴν προσωνυμία *Βλάχοι*, συζήτησις ἡ ὁποία ἔχει δύο σκέλη.

Ἄπὸ τὸ ἓνα μέρος περιστρέφεται στὸ νὰ λυθῇ τὸ θέμα τῆς προελεύσεως τῆς προσωνυμίας καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο στὸ νὰ δοθῇ μία ἱκανοποιητικὴ ἀπάντησις στὸ περίεργον φαινόμενο, ὅτι ἐνῶ οἱ Βλαχόφωνοι αὐτοὶ πληθυσμοὶ ἀποκαλοῦνται ἀπὸ ὅλους Βλάχοι, οἱ ἴδιοι μεταξὺ τους αὐτοαποκαλοῦνται *Αγμᾶνι*.

Μετὰ ἀπὸ τὶς περισπούδαστες μελέτες τῆς τελευταίας τριακονταετίας, τὸ θέμα θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἐξηνητλημένο.

Πρῶτα-πρῶτα, ἡ προσωνυμία *Βλάχοι* δὲν προέρχεται ἀπὸ τὴν λατινογενῆ γλῶσσα τῶν Βλαχοφώνων. Δὲν εἶναι λέξις ἰδική τους.

Οἱ περισσότεροι, ἂν μὴ ὅλοι, οἱ ἱστορικοὶ – ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Κεραμόπουλο, πού ἔχει ἰδική του ἄποψι – ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ προσωνυμία προῆλθε ἀπὸ τὴν γερμανικὴ λέξι *Welsch* καὶ *Walsch* μὲ τὴν ὁποία ἀποκαλοῦν οἱ Γερμανόφωνοι ὅλους τοὺς Λατινοφώνους λαοὺς, μὲ τοὺς ὁποίους γειτονεύουν³.

1. Ὅρα Κούμαν καὶ Κεραμόπουλον, ἐνθ' ἂν.

2. N. Iorga: "Histoire des Roumains de la peninsule des Balkans", Bucarest 1919 καὶ Ἄντ. Κεραμόπουλος, «Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες», ἐνθ' ἂν, σελ. 102.

3. Κ. Παπαρηγόπουλος, ἐνθ' ἂν., τόμ. Δ'α', σελ. 297, ὑποσημείωσις 1: «Μεταξὺ τῶν πολλῶν προτεινομένων ἐτυμολογιῶν τοῦ Βλάχος ἡ πιθανότερα φαίνεται ἡ ἐκ τοῦ γερμ. *Welschen* ὡς ὠνόμαζον οἱ Γερμανοὶ τοὺς λατινικοὺς λαοὺς, ὡς βαρβαρίζοντας τὴν γλῶσσαν (*Welschen*) βαρβάρως λαλεῖν». Κ. Κούμας, ἐνθ' ἂν., τόμ. 12ος, σελ. 522. Καὶ ὅλοι οἱ νεώτεροι ἐκτὸς τοῦ Ἄντ. Κεραμόπουλου καὶ τοῦ Ν. Βέη. Ὁ μὲν Κεραμόπουλος ἔχει τὴν πρὸ κάτω ἄποψι (σημ. 2 τῆς σελίδος 30), ὁ δὲ Βέης («Βλάχοι», Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερονδᾶκη, Ἀθῆναι 1928, τόμ. Γ', σελ. 330) λέγει: «...Τὸ ζήτημα περὶ τῆς ἐτυμολογίας τῆς λέξεως Βλάχος (*Vlach*) εἶναι λίαν ἐπίμαχον· κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν γνώμην ἡ λέξις αὕτη εἶναι σλαβικὴ, καίτοι ἐπεχείρησέ τις (σ.σ.: ἀσφαλῶς ἐννοεῖ τὸν Ἄντ. Κεραμόπουλον, ὅπως ἐκθέτουμε στὴ σημείωσι 2 τῆς σελίδος 30) ν' ἀποδείξῃ αὐτὴν ἀνατολικῆς καταγωγῆς...».

Αὐτὴν τὴν γερμανικὴν προσωνυμίαν τὴν παρέλαβαν, κατὰ τοὺς ἴδιους πάντα ἱστορικούς, οἱ Σλάβοι ποὺ ἀρχικὰ ἐγκαταστάθηκαν στὴν περιοχὴ τῆς Τρανσυλβανίας καὶ παραλλαγμένη στὴ γλῶσσα τους σὲ *Βλαχ* καὶ *Βλασι* τὴν μετέφεραν καὶ τὴν μετέδωσαν σὲ ὁλόκληρη τὴν Ἑλληνικὴ Χερσονήσου. Ἔτσι πολιτογραφήθηκε στὰ λεξιλόγια ὄλων τῶν λαῶν τῆς χερσονήσου, χωρὶς ὅμως νὰ καταχωρηθῆ ποτὲ στὸ λεξιλόγιο τῶν Βλαχοφώνων, ἀφοῦ τοὺς ἦτο ἀκατανόητη.

Στὸ θέμα ὅμως αὐτὸ ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη ἄποψις, ποὺ δὲν ἔχει ἐξετασθῆ καλὰ μέχρι σήμερα.

Δὲν εἶχαμε πεισθῆ ἀπολύτως μὲ τὴν προηγουμένη ἐξήγησι τῆς προελεύσεως τοῦ ὅρου *Βλάχος* ἀπὸ τὴν γερμανικὴν λέξι *Welsch*¹. Καὶ δὲν εἶχαμε πεισθῆ, γιατίι μάταια ἐρευνήσαμε καὶ δὲν βρήκαμε πουθενὰ στὴν Ἱστορία ἕναν τέτοιας μορφῆς καὶ τόσης διαρκείας συγχρωτισμὸ Σλάβων καὶ Γερμανοφώνων στὸν γειτονικὸ χῶρο τῶν λατινογλώσσων τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ὥστε νὰ υἱοθετήσουν οἱ Σλάβοι τὴν γερμανικὴν προσωνυμίαν *Welsch* γιὰ τοὺς Βλαχοφώνους. Γι' αὐτὸ δώσαμε εὐρύτερη ἔκτασι στὴν ἐρευνά μας καὶ βρήκαμε καινούργια στοιχεῖα γιὰ τὸ θέμα μας.

Στὸ "*Die Altslavische Sprache*" τοῦ Milan Simovich² εἶδαμε ὅτι ἡ λέξις *Βλάχ* καὶ πληθυντικὸς *Βλάσι* στὴν παλαιοσλαβικὴ γλῶσσα σημαίνει ξένος, ποὺ ἀργότερα στὶς νεοσλαβικὲς γλῶσσες κωδικοποιήθηκε σὰν ἔννοια τοῦ *Βλάχος* καὶ *Βλάχοι*. Μᾶς γεννήθηκε ἀμέσως ἡ ἰδέα νὰ ἐξετάσουμε τὸ ἂν ἡ παλαιοσλαβικὴ λέξις *βλάχ* προὔπηρξε στὸ λεξιλόγιο τῶν Σλάβων πρὶν αὐτοὶ καταβουῖν στὴν περιοχὴ τῶν λατινογλώσσων τῆς Τρανσυλβανίας καὶ τῆς Δακίας, ὅποτε ἡ λέξις θὰ εἶναι ἰδική τους καὶ δὲν θὰ προέρχεται ἀπὸ τὴν γερμανικὴν *Welsch* ἢ *Walsch*.

Ἡ μελέτη τῶν ἐργασιῶν τοῦ καθηγητοῦ Milan Simovich μᾶς ἀνάγκασε καὶ πήραμε προσωπικὴ ἐπαφὴ μαζύ του καὶ μετὰ ἀπὸ συζήτησι καὶ ἐρευνα πεισθήκαμε ὅτι ἡ λέξις *βλάχ* προὔπηρξε στὸ σλαβικὸ λεξιλόγιο πρὶν αὐτοὶ καταβουῖν στὴν περιοχὴ τῶν λατινογλώσσων καὶ τῶν γερμανογλώσσων, μὲ τὴν ἔννοια τοῦ ξένος, ἀλλότριος, ἀλλόφυλος, ἀλλοεθνῆς, ὅποτε ὁ ὅρος *Βλάχοι* εἶναι λέξις σλαβικὴ καὶ δὲν εἶναι γερμανικὴ³.

1. Δὲν ὑπάρχει καμμιά μαρτυρία ἢ τεκμήριον γιὰ τὸ ὅτι οἱ Γερμανοὶ ἀποκάλεσαν *Welsch* τοὺς Λατινοφώνους τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ἀλλὰ οὔτε καὶ αὐτοὺς τῆς Δαλματίας, τῶν Δειναρικῶν καὶ Ἰουλιανῶν Ἄλπεων. Ἀπλῶς οἱ μελετηταί, στὴ γενικότητι τῆς προσωνυμίας *Welsch* ὑπέγαγαν καὶ τοὺς λατινογλώσσους τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου. Αὐτὸ ὅμως δὲν μᾶς ἔπεισε, ὅπως δὲν μᾶς ἔπεισε καὶ τὸ *Voloc* τοῦ Γιάννη Κορδάτου.

2. Milan Simovich: "*Die Altslavische Sprache*", Berlin, 1933.

3. Πολλοὶ ἐρευνηταὶ ἀπορρίπτουν αὐτὴν τὴν ἄποψιν. Λέγουν ὅτι εἶναι πλάσμα τῶν Σλάβων γιὰ νὰ ἀποδείξουν ὅτι «ὄλα εἶναι δικά τους». Ἡ διαπίστωσις μας ὅμως εἶναι ὅτι ἐνῶ τοὺς Ρωmano-Ἑλβετοὺς στὰ καντόνια τῆς Γενεύης, τοῦ Βῶ, τοῦ Βαλλαὶ καὶ τοῦ Νεσιατέλ οἱ Γερ-

Κατὰ τὴν ἄποψι αὐτὴ οἱ Σλάβοι ἀπεκάλεσαν βλάχ καὶ βλάσι τὸν ξένο, τὸν ἄλλοεθνή ἢ τοὺς ἄλλοεθνεῖς, μὲ τὸν ὁποῖο ἢ μὲ τοὺς ὁποίους ἦλθαν σὲ πρώτη ἐπαφὴ καὶ συνάφεια, εὐθύς μόλις εἰσῆλθαν στὴν περιοχὴ τῶν λατινογλώσσων λαῶν τῆς περιοχῆς τῆς Τρανσυλβανίας καὶ τοῦ Δούναβι, καὶ μὲ τοὺς ὁποίους στὸν χῶρο τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου εἶχαν ἐπὶ αἰῶνες κοινὴ ἢ παράλληλη ἢ καὶ ἐχθρική δρᾶσι. Ἐκεί τὴν μετέφεραν πρὸς τὸν Νότο γιὰ νὰ πολιτογραφηθῇ ἀπὸ ὅλες τὶς γλώσσες τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου. Τὴν ἄποψι αὐτὴ τὴν ἐνισχύει καὶ τὸ ἐξῆς γεγονός:

Ἐπισταθίζεται καὶ ὑποστηρίζεται ἀπὸ ὅλους ὅτι οἱ Γερμανο-Ἑλβετοὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλβετίας καὶ οἱ Αὐστριακοὶ τοῦ Δυτικοῦ Τυρόλου καὶ τῆς Καρινθίας ἀποκαλοῦν *Welsch* τοὺς λατινογλώσσους *Rheto-Romanches* κατοίκους τῆς *Rhétie* (ἀρχαίας *Rhaetia*) στὶς πηγές τοῦ Ρήνου, τοῦ Ἴνν καὶ τοῦ Ἀδίγη, ὅπου σήμερα οἱ περιοχὲς τοῦ *Grisons* (*Graübünden*), τοῦ Τυρόλου καὶ τῆς Λομβαρδίας. Αὐτὸ ὅμως δὲν εἶναι ἀλήθεια.

Παρ' ὅτι τὰ γλωσσικά τους ἰδιώματα, ποὺ εἶναι διαφορετικὰ κατὰ περιοχὲς (*Engadine*, *Frioul*, *Tyrol*) ἔχουν μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τὴ γλῶσσα τῶν Βλαχοφώνων τῆς Ἑλλάδος – τὴν μεγαλύτερη ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες λατινογενεῖς γλώσσες – ἐν τούτοις οἱ γείτονές τους, Γερμανοὶ ἢ ὄχι, τοὺς ἀποκαλοῦν *Rheto-Romanches* ἢ *Rheto-Romanisches* ἢ ἀπλῶς *Romanches*. Κατὰ τὴν ἐπιτόπια καὶ ἐπίμονή μας ἔρευνα καὶ ὅπως τελευταῖα μᾶς διεβεβαίωσε ὁ καθηγητὴς *Gabriel Mützenber*¹, πουθενὰ δὲν διαπιστώσαμε τὴν προσωνυμία *Welsch* ἢ *Walsch* γι' αὐτοὺς τοὺς λατινογλώσσους, ποὺ ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν καὶ λογοτεχνικὰ ἔργα πρὶν ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες².

μανοὶ τοὺς ἀποκαλοῦν *Welsch*, δὲν δίδουν τὴν ἴδια προσωνυμία στοὺς *Romanches* οὔτε στοὺς λατινοφώνους τῶν Ἰουλιανῶν, Δειναρικῶν καὶ Δαλματικῶν Ἄλπεων. Καὶ ὁ Ν. Βέης (στὸ «Βλάχοι», Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη, τόμ. Γ', σελ. 330 κ.έ.) λέγει ὅτι ἡ προσωνυμία *Βλάχοι* εἶναι σλαβική. Δὲν ἐξηγεῖ ὅμως τὸ ποῦ στηρίζει τὴν ἄποψί του.

1. *G. Mützenber*: "Destin de la langue et de la littérature Rheto-Romanes". *L'Age d'Homme*, Lausanne 1974. *G. Mützenber*: "Basse-Engadine, un haut-lieu de la poésie Rheto-Romane". Genève 1974.

2. Ὁ Ἀντ. Δ. Κεραμόπουλος μετὰ ἀπὸ μακροχρόνια καὶ ἐπίμονη ἐπιστημονικὴ ἔρευνα ἀπέκλεισε ὅλες τὶς ἄλλες ἐκδοχὰς (δὲν εἶχε ὑπ' ὄψει του τὴ δική μας ἄποψι γιὰ τὴ σλαβικὴ προέλευσι τῆς προσωνυμίας *Βλάχοι*) καὶ στὴν τελευταία του γιὰ τοὺς Βλάχους μελέτη («Βλάχοι», Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Προσφορὰ εἰς Στίλωνα Π. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1953, σελ. 326-344) ὑποστηρίζει, μὲ ἱστορικὰ καὶ γλωσσολογικὰ ἐπιχειρήματα, ὅτι ἡ προσωνυμία *Βλάχος* προέρχεται ἀπὸ τὸ *Φελάχος* (Φελάχος-Φαλάχος-Βαλάχος-Βλάχος), ποὺ ἐσήμαινε στὴν Αἴγυπτο τὸν μόνιμο ὀπλίτη, ποὺ τὸ κράτος τὸν ἀποκαθιστοῦσε γεωργικὰ μὲ τὴν ὑποχρέωσι τῆς στρατεύσεώς του σὲ ὥρα ἀνάγκης. Αὐτὸς ὁ θεσμός, ὅπως καὶ ἡ προσωνυμία, μεταφέρθηκε ἀπὸ τοὺς Λαγίδες Μακεδόνες ἢ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους στὴν Εὐρώπη (Ἑλληνικὴ Χερσόνησο) ὅπου καὶ ἐγινε δεκτὸς καὶ υἰοθετήθηκε. Μ' αὐτὸν μάλιστα τὸ θεσμὸ ἐξασφάλιζε τὸ Βυζάντιο ἐπὶ αἰῶνες τὴν συγκρότησι τῶν στρατιῶν του ἐκστρατείας, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσφάλεια τοῦ τόπου.

Ἄλλὰ καὶ τὸ ἀκόμα περιεργότερο σύμπτωμα εἶναι ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ λατινόγλωσσοι, ὅπως καὶ οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Ἑλλάδος, καθὼς καὶ στὶς Δειναρικές Ἄλπεις, στὴ Δαλματία καὶ στὸν Αἴμο, βρίσκονται ἐγκατεστημένοι καὶ ἐλέγχουν τὶς σημαντικώτερες διαβάσεις τῶν Ἄλπεων. Αὐτοὶ ποὺ βρίσκονται στὶς πηγές τοῦ Ρήνου ἐλέγχουν τὶς διαβάσεις τοῦ Ἀγ. Γοιθάρδου καὶ τῆς Φούρκας καὶ αὐτοὶ ποὺ βρίσκονται στὸ Ἄνω Engadine καὶ Frioul τὴν τοῦ Brennero. Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς γείτονές τους οἱ Romanches χαρακτηρίζονται σὰν ὁ πιὸ ἀνήσυχος καὶ ὁ πιὸ πολεμικὸς λαὸς τῶν Ἄλπεων¹.

Οἱ ἀπόψεις αὐτές, ἀλλὰ καὶ πολλὲς ἄλλες ἐπάνω στὸ ἴδιο θέμα, τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ, καταπολεμήθηκαν μὲ πείσμα ὅταν ζοῦσε ἀκόμα, ἀπὸ πολλοὺς ἱστορικοὺς καὶ μόλις τελευταῖα ἄρχισαν νὰ τὶς προσέχουν, νὰ τὶς ἐρευνοῦν καὶ νὰ τὶς παραδέχονται.

Πάντως, ἡ προέλευσις τῆς προσωνυμίας Β λ ά χ ο ς ἀπὸ τὸ Φ ε λ ά χ ο ς, κατὰ τὸν τρόπο ποὺ τὴν ὑποστηρίζει ὁ Κεραμόπουλος, παρουσιάζει πολλὰ ἀδύνατα σημεῖα καὶ χρειάζεται περισσότερη πιὸ πέρα ἐρευνα γιὰ νὰ γίνῃ ἀποδεκτὴ. Τὸ πιὸ ἀδύνατο σημεῖο, στὴν προκειμένη περίπτωσι, εἶναι τὸ ὅτι εἶναι δύσκολο νὰ ἀποδειχθῇ λογικὰ καὶ ἱστορικὰ ἢ καὶ γλωσσολογικὰ ἢ μεταφορὰ τῆς προσωνυμίας ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο στὴν Μακεδονία, καὶ πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὴ Μακεδονία στὴν παραδουνάβια περιοχὴ, ὅπου ἦτο καὶ ὁ κύριος ὄγκος τῶν Βλάχων.

1. Τὸ 1,3% τοῦ πληθυσμοῦ στὴν Ἑλβετία (75.000-80.000 κάτοικοι, σύμφωνα μὲ τὴν τελευταία ἀπογραφὴ τοῦ 1972) ποὺ κατοικεῖ στὸ καντόνιο τοῦ Grisons (Graubünden) ὁμιλεῖ τὴν *Romanche* (ποὺ διακρίνεται σὲ τρεῖς διαφορετικὲς διαλέκτους). Ἀπὸ τὸ 1938 τὴν *Romanche* ἢ Ἑλβετικὴ Κυβέρνησις τὴν ἀναγνώρισε σὰν τέταρτη ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ Κράτους (οἱ ἄλλες τρεῖς εἶναι ἡ Γερμανικὴ, ἡ Γαλλικὴ καὶ ἡ Ἰταλικὴ) καὶ ἱδρυσε εἰδικὲς ἔδρες γι' αὐτὴ τὴ γλῶσσα σὲ ὅλα τὰ Πανεπιστήμια. Ὅλοι δὲ ἐκεῖ – λαὸς καὶ κυβέρνησις – κάμνουν ὅ,τι μποροῦν γιὰ νὰ συγκρατήσουν αὐτὸν τὸν πληθυσμὸν στοὺς ὄρεινους οἰκισμοὺς του καὶ νὰ διατηρήσουν τὰ ὠραῖα ἔθιμά του. Ἄλλη διάλεκτο τῆς *Romanche* ὁμιλοῦν καὶ 20.000 ὄρεινοὶ κάτοικοι στὶς Δολομιτικὲς Ἄλπεις τῆς Ἰταλίας, καὶ ἄλλη ὁμιλοῦν 450.000 στὸ Frioul, στὴν κοιλάδα τοῦ Tagliamento ὡς τὴν Gorizia.

Στὴ Δυτικὴ Καρινθία, ὅπου συνορεύει μὲ τὸ Frioul ὑπάρχουν μερικὲς χιλιάδες ἀπὸ ὄρεινους κατοίκους, ποὺ ὁμιλοῦν ἀκόμα μιὰ παραπλήσια γλῶσσα μὲ τὴν *Frioulanne*.

Στὶς Δαλματικὲς Ἄλπεις ἢ ἐκεῖ λατινογενὲς γλῶσσα, ποὺ συγγένευε μὲ τὴν *Romanche* καὶ τὴν Βλάχικη τῆς Ἑλλάδος, δὲν ὁμιλεῖται πιά. Πρὶν λίγα χρόνια ἐξέλιπε καὶ ὁ τελευταῖος ποὺ τὴν ὁμιλοῦσε.

Γιὰ τοὺς λατινοφώνους στὸν Αἴμο καὶ στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Δούναβι, στὴ Βουλγαρία, δὲν ἔχουμε συγκεκριμένους πληροφορίες, οὔτε ξέρουμε καμμιά σύγχρονη σχετικὴ μελέτη. Φαίνεται ὅτι ἐκεῖ θὰ ἐκβουλγαρισθοῦν καὶ στὴ γλῶσσα, ἂν δὲν ἔχουν ἐκβουλγαρισθῇ ἀκόμα.

Τὸ θέμα τῆς συγγένειας, ποὺ ἔχουν οἱ λατινογενεῖς γλῶσσες ὄλων αὐτῶν τῶν ὄρεινῶν κατοίκων (στὶς Ραιτικὲς, Δολομιτικὲς, Ἰουλιανὲς καὶ Δειναρικές Ἄλπεις, καθὼς καὶ στὴ Δαλματία, τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Αἴμο καὶ στὰ Πυρηνναῖα) μεταξύ τους, ποὺ εἶναι ἡ στενώτερη ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες λατινογενεῖς γλῶσσες, νομίζουμε ὅτι ἀξίζει μιὰ προσεκτικὴ ἐρευνα ἀπὸ τοὺς εἰδικοὺς γλωσσολόγους. Γιατὶ ἀπὸ τὰ ὀλίγα ποὺ ξέρουμε καὶ ποὺ εἶδαμε, μᾶς φαίνεται ὅτι αὐτὲς οἱ γλῶσσες προῆλθαν ἀπὸ μιὰ κοινὴ γλῶσσα λατινογενῆ (Αργοί) ἀνθρώπων ποὺ ἔζησαν ἐπὶ πολλὰ χρόνια ὑπὸ στρατιωτικὲς συνθήκες, γιατί ὑπάρχουν πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα κατάλοιπα στρατιωτικῆς ὀρολογίας καὶ στρατιωτικῶν ἐκφράσεων, μὲ ἕφος ζωῆς στρατοπέδου καὶ ἐκστρατείας. Αὐτὴ ἡ συγγένεια, κατὰ τὴ γνώμη μας πάντοτε, δὲν παρουσιάζεται μὲ τὶς ἄλλες λατινογενεῖς γλῶσσες.

Τὸ ἄλλο σκέλος τοῦ θέματος εἶναι τὸ γιατί οἱ Βλαχόφωνοι αὐτοαποκαλοῦνται *Armâni*, πού εἶναι παραφθορὰ τοῦ *Romani* μὲ τὴν προσθήκη ἑνὸς εὐφωνικοῦ Α ἐμπρός, πού στὴ διάλεκτό τους τὸ προτάσσουν σὲ ὅλες τὶς λέξεις πού ἀρχίζουν ἀπὸ Ρ. Αὐτὸ ὅμως τὸ ζήτημα εἶναι ἀπλούστερο ἀπὸ τὸ προηγούμενο.

Μετὰ τὴν ἐπικράτησι τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ εἰδικώτερα μετὰ τὸν ἀφορισμὸ τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου, οἱ λέξεις Ἑλλήν καὶ Ἑλλάς ἐξωστρακίσθησαν ἀπὸ τὸ λεξιλόγιο τῶν Χριστιανῶν, γιατί οἱ Ἕλληνες, σὰν Ἐθνικοὶ-Εἰδωλολάτρεις, θεωρήθηκαν ὡς οἱ μεγαλύτεροι ἐχθροὶ τῆς θρησκείας τοῦ Χριστοῦ¹.

Καὶ ὄχι μονάχα οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπέροχα προϊόντα τοῦ Ἑλληνικοῦ Πνεύματος ἦσαν ἀφωρισμένα καὶ τὰ κατέστρεφαν ὅπου καὶ ἂν τὰ εὔρισκαν. Ἀκόμα καὶ μετὰ τὴν πνευματικὴ ἀναγέννησι τοῦ Βυζαντίου, ἐπὶ Μακεδονικῆς Δυναστείας, ὅποτε δειλὰ-δειλὰ ἄρχισαν νὰ μελετῶνται τὰ ἔργα τῶν κλασικῶν χρόνων, ὅσα ἀπὸ αὐτὰ κατώρθωσαν νὰ διασωθοῦν ἀπὸ τὴν λαίλαπα τοῦ φανατισμοῦ, καὶ τότε ὁ ὄρος Ἑλλήν δὲν ἐτόλμησε νὰ εἰσδύσῃ στὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, παρὰ μονάχα στὸ Νότιο μέρος τῆς Ἑλλάδος.

Καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας οἱ μὲν αὐτοκράτορες – καὶ ὁ τελευταῖος ἀκόμη Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος – ἦσαν «οἱ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστοὶ βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες τῶν Ρωμαίων», οἱ δὲ ὑπήκοοί τους ἦσαν Ρωμαῖοι πολῖτες, ὅπως τοὺς ἀποκατέστησε ὁ Καρακάλλας τὸ 212 μ.Χ.

Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς Δυτικούς ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία ἀπεκαλεῖτο *Ρωμανία* ἢ *Ρωμνλία* καὶ οἱ πολῖτες *Ρωμάνοι*.

Οἱ ὄροι Ἑλλήν καὶ Ἑλλάς θὰ ἀργήσουν νὰ ξαναγυρίσουν στὸν Ἑλληνικὸ χῶρο, μετὰ τὴν τουρκικὴ κατάκτησι, μόλις κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα¹. Τότε θὰ ἐπανέλθουν στὸν λαὸ οἱ ὄροι Ἑλλήν καὶ Γραικός, παράλληλα μὲ τὸ

1. Ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος («Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», ἐνθ' ἀν., τόμ. Γ', σελ. 14) λέγει: «...Ὁ Μέγας Ἀθανάσιος, ὁ περιφανὴς νομοθέτης τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως, ἔγραψε πολύκροτον Ἄλογον κατὰ Ἑλλήνων, δι' οὗ μὴ ἀρκεσθεῖς νὰ ἀποκηρύξῃ αὐτοὺς ὡς εἰδωλολάτρεις ἤλεγξε προσέτι καὶ ἐχλεύασε τὴν σοφίαν αὐτῶν... Ἡ γλῶσσα λοιπὸν παρέμεινε κοινή, ἀλλὰ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα, γυμνωθὲν τῆς ἀρχαίας εὐκλεοῦς ἐκδοχῆς, ἔλαβε τὴν σημασίαν τοῦ εἰδωλολάτρου· καὶ ἔκτοτε τό τε ὄνομα τοῦτο καὶ πάντα τὰ ἐξ αὐτοῦ παράγωγα...ἀπεκρούσθησαν καὶ περιυβρίσθησαν ὑπὸ τῆς νέας πίστεως ἐπὶ αἰῶνας μακροῦς...». Καὶ πρὸ κάτω προσθέτει: «Ὁ Μαλάλας ὁμιλῶν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστιανιανοῦ βεβαιοῖ ὅτι ἄδωγος γέγονεν Ἑλλήνων μέγας καὶ ὅτι ἐθέσπισεν ὁ αὐτὸς βασιλεὺς ὥστε μὴ πολιτεύεσθαι τοὺς ἐλληνίζοντας καὶ ὅτι συσχεθέντες Ἕλληνες περιεβρωμίσθησαν καὶ βιβλία αὐτῶν κατεκαίθησαν καὶ εἰκόνες τῶν μυσερῶν θεῶν αὐτῶν καὶ ἀγάλματα».

2. Γ. Φίνλεϋ: «Ἱστορία τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἐνετοκρατίας στὴν Ἑλλάδα», μετάφρασις Μ. Γαρίδη. Ἀθήνα. 1950, σελ. 531.

Μερική άποψις τοῦ Περιβολίου, ὅπως φαίνεται σήμερα (1977), ἀπὸ τὴς πλαγιῆς τοῦ «Κόντο-
ρου».

Ρωμηός, πού διατηρεῖται μέχρι σήμερα.

Ἐπομένως οἱ Βλαχόφωνοι αὐτοαποκαλούμενοι *Αγμάπι* δὲν κάμνουν τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ αὐτοαποκαλοῦνται *Ρωμηοὶ* στὴ γλῶσσα τους.

Αὐτὸς ὁ ὄρος δὲν ἔχει καμμιά σχέσι μὲ τὸ *Ρουμοῦνοι* ἢ *Ρωμᾶνοι* πού εἶναι τὸ ἐθνικὸ ὄνομα τῶν σημερινῶν Ρουμάνων, γιατί αὐτὸ τὸ ὄνομα μόλις πρὶν ἑκατὸ χρόνια τὸ ἀπέκτησαν οἱ Βλάχοι τοῦ Δούναβι, ὅταν ἀπέκτησαν τὴν ἐθνική τους ἀνεξαρτησία. Ἐνῶ τὸ *Αγμάπι* τῶν Βλαχοφώνων προϋπήρχε ἀπὸ τότε πού ἀνεγνωρίσθησαν σὰν ρωμαῖοι πολίτες ὅλοι οἱ ὑπήκοοι τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἐπομένως, ἀποκαλῶντας ὁ Βλαχόφωνος τὸν ἑαυτό του *Αγμάπι*, δὲν κάμνει τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ ἀποκαλῆ τὸν ἑαυτό του *Ρωμηό*, στὴ γλῶσσα του.

Ἐκεῖνο, πού ἔχει κάποια ἰδιαίτερη σημασία στὴν προκειμένη περιπτώσει εἶναι ὁ ὄρος *Κουτσόβλαχοι*, γιὰ τὸν ὁποῖο καὶ πολλοὶ σοβαροὶ ἐρευνηταὶ κάμνουν λάθος ἢ προχειρολογοῦν. Σχεδὸν ὅλοι ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ πρῶτο συνθετικὸ προέρχεται ἀπὸ τὴν λέξι *κουτσός*, πού ἔχει τὶς διάφορες μειωτικὲς σημασίες του.

Δὲν εἶναι ὅμως ἔτσι τὸ πρῶγμα.

Χωρὶς νὰ εἰσέλθουμε στὶς λεπτομέρειες, γιατί θὰ ἐκτεινόμεθα πολὺ, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι ἡ περιοχή τῆς Βορειοδυτικῆς Θεσσαλίας, ἀπὸ πρὶν τὸν ΙΒ΄ αἰῶνα, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν οἱ Ν. Χωνιάτης, Ἀκροπολίτης καὶ ἄλλοι², ὠνομάζετο *Μεγάλη Βλαχία* καὶ παρουσιάζετο σὰν ξεχωριστὸ διοικητικὸ διαμέρισμα, μὲ πρωτεύουσα τὴν Τρίκκη. Τὴν Τρίκκη οἱ Βλαχόφωνοι τὴν ἀποκάλεσαν *Τρικκόλου*, ὅπως τὴν ἀποκαλοῦν καὶ σήμερα, ἐπιτάσσοντας τὸ ἄρθρο τους *λου*, γιὰ νὰ ἑλληνοποιηθῆ ἀργότερα ἀπὸ ὅλους σὲ *Τρίκαλα* καὶ σήμερα σὲ *Τρίκαλα*³.

1. Νικήτας Ἀκομινᾶτος (Χωνιάτης), ἐνθ' ἂν. (841). Γ. Ἀκροπολίτης, ἔκδοσις Heisenberg, 48. Γ. Παχυμέρης, ἔκδοσις Βιέννης, 1, 83. Λεπτομέρειες στὸν Γ. Χ. Σούλη: «Βλαχία-Μεγάλη Βλαχία-ἢ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία», Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλου, σελ. 489-497. Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1953.

2. Στὸς Εὐρωπαϊκοὺς χάρτες, ἀπὸ τὸν ΙΕ΄-ΙΗ΄ αἰῶνα (ὄρα: Θ. Κ. Π. Σαράντης: «Ἡ Δυτικὴ Μακεδονία εἰς τοὺς χάρτας ἀπὸ ΙΕ΄-ΙΗ΄ αἰῶνος. Ἡμερολόγιον Δυτικῆς Μακεδονίας 1961, σελ. 20-32) ἡ Τρίκκη ἀναγράφεται *Tricca*, *Triccolo* καὶ μετὰ *Triccola*. Εἶναι φανερὸ ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴν ὀνομασία τῶν Βλαχοφώνων *Τρικκόλου*. Στὸ τέλος τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος ἀναγράφεται *Triccola*. Ὅλα αὐτὰ σημαίνουν ὅτι αὐτὸς πού συνέταξε τοὺς χάρτες, ἑλληνοφώνους κατοίκους Τρικάλων καὶ ἄλλοτε ἀπὸ Βλαχοφώνους, ἀφοῦ στὴν πόλι κατοικοῦσαν καὶ ἀπὸ τοὺς μὲν καὶ ἀπὸ τοὺς δέ. Μὲ τὴν εὐκαιρία πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ βορειοδυτικὴ συνοικία τῶν Τρικάλων, στὴν δεξιὰ ὄχθη τοῦ Ληθαίου, ὀνομάζεται σήμερα Τρικαίολου, πρῶγμα πού μᾶς κάμνει νὰ ὑποπτευθοῦμε ὅτι ἐκεῖ θὰ ὑπήρχε κάποιος ἀρχαῖος ναὸς τῆς θεᾶς Τρίκκης, κόρης τοῦ Ἀσωποῦ, τὸ *Τρικκαῖον*, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν προσθήκη τοῦ ἄρθρου *λου* ἀπὸ τοὺς Βλαχοφώνους ἔγινε καὶ παρεμείνετο *Τρικκαίολου*.

Γιὰ λίγο διάστημα σὰν πρωτεύουσα τῆς Μεγάλῃς Βλαχίας χρησιμοποιοῦντο καὶ τὸ Πατρατζικ ἢ αἱ Νεαὶ Πάτραι, ἢ σημερινὴ Ὑπάτη¹.

Τὴν Μεγάλῃ Βλαχία τὴν παρεχώρησε ὁ Στέφανος Δουσάν στὸν ἀδελφὸ του Συμεὼν τὸν Οὔρεσι ἢ Οὔρως ἢ Οὔρσους, ὅπως τὸν ἀποκαλοῦσαν οἱ Βλαχοφῶνοι, ὁ ὁποῖος καθώρισε τὴν Ἑλληνικὴ γλῶσσα σὰν ἐπίσημη γλῶσσα στὸ κράτος του καὶ ὑπογράφετο, ὅπως μᾶς διασώθηκε σὲ χρυσόβουλο στὰ Μετέωρα², «Κυρ-Συμεὼν ὁ Παλαιολόγος καὶ αὐτοκράτωρ Ρωμαίων, Σερβίας καὶ Ρουμανίας, ὁ Οὔρεσις». Πῆρε τὸ ὄνομα *Παλαιολόγος* ἀπὸ τὴν μητέρα του τὴν Μαρία τὴν Παλαιολογίνα, κόρη τοῦ Δεσπότη Ἰωάννου Δούκα τοῦ Παλαιολόγου.

Ἐπὶ Συμεὼν ἢ Μεγάλῃ Βλαχία εἶχε ἐκταθῆ πρὸς τὸ βορρᾶ μέχρι καὶ πέρα ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα, πρὸς τὰ δυτικὰ μέχρι τὴν Ἄρτα καὶ πρὸς τὸ Νότο μέχρι σχεδὸν τὸν Κορινθιακὸ κόλπο. Ἀπὸ τότε ἄρχισε καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῶν Βλαχοφόνων σὲ ἀστικά κέντρα καὶ ἰδιαίτερα στὴν πρωτεύουσα τὴν Τρίκκη, ὅπου δὲν ἄργησαν νὰ γίνουν ὁ σοβαρώτερος κοινωνικὸς καὶ οἰκονομικὸς παράγων, θέσι πού τὴν διατηροῦν μέχρι σήμερα.

Οἱ ὄροι *Μεγαλοβλαχία* καὶ *Μεγαλόβλαχοι* διατηρήθηκαν, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν οἱ Rouqueville, Ami Boué, Leak, κ.ἄ., ὡς τὸν ΙΘ' αἰῶνα.

Παράλληλα μὲ τὸν ὄρο *Μεγάλῃ Βλαχία* δημιουργήθηκε καὶ ὁ ὄρος *Μικρὴ Βλαχία*, ἢ ὁποία περιελάμβανε, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Φραντζῆς³ καὶ ὅπως ἀναλύει σὲ περισπούδαστη μελέτη του ὁ Γ. Σούλης⁴, καθὼς καὶ ὁ Τρ. Εὐαγγελίδης στὸν Μπαΐδεκερ του τοῦ 1913⁵, ὅλη τὴν ὄρεινὴ περιοχὴ πού βρίσκεται στὶς νότιες διακλαδώσεις τῆς Πίνδου, ὡς τὸν Κορινθιακὸ κόλπο καὶ ὡς τὴν Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία. Ὁ δὲ Cousinery⁶ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι συνήντησε Βλαχοφόνους καὶ στὴν ἀγορὰ τοῦ Ἄργους.

Ὅταν οἱ Τοῦρκοι, στὸ τέλος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, κατέκτησαν τὴν Ἑλλάδα βρῆκαν τὰ ὀνόματα *Μεγάλῃ Βλαχία* καὶ *Μικρὴ Βλαχία*, καὶ τοὺς κατοίκους *Μεγαλόβλαχους* καὶ *Μικρόβλαχους*. Αὐτὰ τὰ ὀνόματα τὰ μετέφρασαν στὴ γλῶσσα τους καὶ τὰ ἔκαμαν *Μπουγιούκ Βαλαχί* καὶ *Κιουτσούκ Βαλαχί* καὶ τοὺς κατοίκους *Μπουγιούκ Βαλάχ* καὶ *Κιουτσούκ Βαλάχ*.

Συνέπεσε ἔτσι οἱ νοτιώτεροι αὐτοὶ Κιουτσούκ Βαλάχ νὰ βρεθοῦν πλησιέστερα πρὸς τὶς περιοχὲς ὅπου οἱ Ἑλληνόφωνοι πληθυσμοὶ ἦσαν συμπαγέστεροι. Καὶ τοὺς Βλαχοφόνους τῶν γειτονικῶν τους βουνῶν τοὺς ἀπο-

1. Νικ. Γρηγοροῦ: 1, 110· ὄρα καὶ Γ. Χ. Σούλην, ἔνθ' ἀν., σελ. 495.

2. Ν. Βέης: «Σερβικὰ καὶ Βυζαντινὰ γράμματα Μετεώρων». Ἀθῆναι 1910, σελ. 47.

3. Φραντζῆς, Βόννη 414· ὄρα καὶ Γ. Χ. Σούλην, ἔνθ' ἀν., σελ. 494.

4. Ν. Χ. Σούλης: ἔνθ. ἀν., σελ. 494

5. Τρ. Εὐαγγελίδης: «Μπαΐδεκερ Νέας Ἑλλάδος». Ἀθῆναι 1913, Πρόλογος.

6. Μ. Ε. Cousinery, ἔνθ' ἀν.

κάλεσαν *Κουτσόβλαχους*, γιατί έτσι τούς ἄκουσαν ἀπὸ τούς Τούρκους, ὄρος πὸ σιγὰ-σιγὰ ἀπὸ τὸ Νότο προχώρησε πρὸς τὸ Βορρᾶ, γιὰ νὰ γενικευθῆ καὶ νὰ διατηρηθῆ παράλληλα μὲ τὸ *Βλάχος*.

Καὶ ἐπειδὴ ὅλοι αὐτοὶ οἱ Βλαχόφωνοι, ἀπὸ τότε πὸ βρέθηκαν στὰ βουνὰ ἐγκατεστημένοι, ἀπόκτησαν σὰν κύρια ἀπασχόλησι τὴν κτηνοτροφία² – ἀφοῦ τὰ βουνὰ δὲν ἔχουν ἄλλους πόρους ἐπαρκεῖς γιὰ τὴν ἐπιβίωσι τοῦ πληθυσμοῦ – οἱ Ἕλληνες τοῦ Νότου ἐγενίκευσαν τὴν προσωνυμία ἀποκαλῶντας *Βλάχους* ὅλους ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν κτηνοτροφία, ἄσχετα μὲ τὴν γλῶσσα πὸ ὁμιλοῦν.

Καὶ γιὰ νὰ τελειώσουμε μὲ αὐτὸ τὸ θέμα, θὰ προσθέσουμε μερικὲς λέξεις ἀκόμα γιὰ μιὰ ἄλλη παρεξηγημένη ἔννοια, ἐπάνω στὸ θέμα τῶν Βλαχοφώνων.

Ὁ Κεδρηνὸς στὴ «Σύνοψι τῶν Ἱστοριῶν» του ἀναφέρει κάπου ἓνα ἐπεισόδειο, πὸ συνέβη στὰ 976 καὶ λέγει: «...τούτων δὲ τῶν τεσσάρων ἀδελφῶν, Δαβὶδ μὲν εὐθύς ἀπεβίω ἀναιρεθείς, μέσον Καστορίας καὶ Πρέσπας, κατὰ τὰς λεγομένας Καλὰς Δρυῖς, παρά τινων Βλάχων ὀδιτῶν...»³.

Τὴν λέξι ὀδίται ὅλοι τὴν ἐξηγοῦν σὰν ἔννοια τοῦ ὀδοφύλαξ ἢ τοῦ φύλακος τῶν διαβάσεων ἢ τοῦ πεζοπόρου, τοῦ ὀδοιπόρου κλπ.

Νομίζουμε ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι πολὺ ἀπλούστερο.

Τὸ ὀδίτης εἶναι κατὰ λέξιν ἀκριβῆς μετάφρασις τοῦ λατινικοῦ *stradiotes* πὸ στὴ ρωμαϊκὴ στρατιωτικὴ ὀρολογία ἐσήμαινε κάτι τὸ ἀντίστοιχο μὲ τὸ δικό μας σήμερα *λοιπὸς ὀπλίτης*. Δηλαδή ὀπλίτης χωρὶς καμμιά συγκεκριμένη εἰδικότητα, γιὰ νὰ διακρίνεται ἀπὸ τούς *princeps*, τούς *triarii* καὶ τούς *astates*, δηλ. τούς τιτλούχους ὀπλίτες τῆς λεγεῶνος. Τὸ *stradiotes* εἶναι παράγωγο τοῦ *strada* (ὁδός, δρόμος) καὶ αὐτοὶ οἱ ὀπλίτες ὠνομάζονταν *stradiotes*, γιὰτὶ βρίσκονταν συνεχῶς στὸ ὑπαιθρο, στοὺς δρόμους, ἦσαν οἱ *armati* τῆς ὑπαίθρου.

Οἱ *stradiotes*, πὸ σιγὰ-σιγὰ ἔγιναν *στρατιῶτες*, λέξις πὸ δὲν παράγεται ἀπὸ τὸ *στρατός*, ὅπως νομίζουμε, στὸ Βυζάντιο ἦσαν ὀπλίτες τῆς ὑπαίθρου, στοὺς ὁποίους παρεχωρεῖτο γεωργικὸς κλῆρος μὲ τὴν ὑποχρέωσι στρατεύσεως σὲ ὦρα ἀνάγκης.

Αὐτοὺς τούς Βλαχοφώνους θέλησαν κάποτε, καὶ μάλιστα μόλις πρὶν ἑκατὸ χρόνια, νὰ οἰκειοποιηθοῦν μερικοὶ ζηλωταὶ τῆς «Ἀρουμενικῆς

1. Ἡ Ἄννα Κομνηνὴ στὴν Ἀλεξιάδα (σελ. 273) ἀναφέρει: «Ὅποσοι τὸν νομάδα βίον εἶλοντο, βλάχους τούτους ἢ κοινῆ λαλεῖν οἶδα διάλεκτος...».

2. Γ. Κεδρηνός: «Σύνοψις Ἱστοριῶν». Βιέννη 1838, II, σελ. 435.

προπαγάνδας», πλαστογραφώντας την 'Ιστορία, από την όποία ήμεϊς έδω τα κύριά της σημεία έθίξαμε.

'Αλλά, αὐτοὶ οἱ Βλαχόφωνοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἱστορία τους, μέσα στοὺς αἰῶνες, ὅπως ἀποδεικνύεται, δὲν εἶπαν ποτὲ ὅτι ἀποτελοῦν ἄλλην ἐθνότητα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἑλληνική, εἴτε στὸ ἐλεύθερο Ἑλληνικὸ Κράτος ζοῦσαν, εἴτε ἦσαν ὑπόδουλοι. Οὔτε ποτὲ διεχώρησαν τοὺς ἑαυτοὺς τους ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἑλληνες, οὔτε ἔκαμαν τίποτε, πὺν νὰ μὴ συμβάλῃ στὴ δημιουργία καὶ στὴ δόξα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους.

'Όταν στὰ 1432, ὅπως λέγουν οἱ ἱστορικὲς πηγές, οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Πίνδου ἐπαναστατοῦσαν, πρῶτοι αὐτοὶ κατὰ τῶν Τούρκων, καὶ συγκροτοῦσαν τὸ πρῶτο στὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο ἄρματολίκιο, στὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ρωμηοσύνης ἔγιναν ὀλοκαύτωμα. Γιὰ τοὺς ἴδιους σκοπούς, συνέχεια μετὰ, ἐπὶ τετρακόσια χρόνια, ὡς τὴν ἀπελευθέρωσι, ὅπως ὅλοι οἱ Ἑλληνες, πολεμοῦσαν σὰν κλέφτες καὶ σὰν ἄρματολοί. Οἱ Βλαχόφωνοι ἀγωνισταὶ πὺν στάθηκαν στὴν πρώτη γραμμὴ τοῦ 1821 (ὁ Ρήγας Φεραῖος, ὁ Φαρμάκης, ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος, οἱ Λαζαῖοι, ὁ Ἄνδρουῦτσος καὶ τόσοι ἄλλοι) γιὰ μιὰ ἐλεύθερη Ἑλλάδα ἀγωνίσθηκαν καὶ γι' αὐτὴν ἔπεσαν. Καὶ οἱ χρονικογράφοι τοῦ Ἄγῶνος, Φιλήμων, Τερτσέτης καὶ Φωτᾶκος¹ τονίζουσι ὅτι οἱ βλαχοποιμένες στάθηκαν ἀπὸ τὰ καλλίτερα παλληκάρια καὶ τὸ καλλίτερο στήριγμα τοῦ Κολοκοτρώνη, ὅπως ὁ ἴδιος ὠμολόγησε.

'Ο πνευματικὸς φάρος τῶν Βλαχοφώνων τῆς Μοσχοπόλεως στοὺς ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνες² ἦτο φάρος Ἑλληνικός, Ἑλληνικὴ Ἀκαδημία ἴδρυσαν ἐκεῖ καὶ Ἑλληνικὰ τυπογραφεῖα λειτούργησαν καὶ δὲν διανοήθηκαν ποτὲ ὅτι ἀνήκουσι σὲ ἄλλη ἐθνικότητα, χωρὶς μάλιστα τότε νὰ ὑφίσταται ἐλεύθερο Ἑλληνικὸ Κράτος.

'Αλλά καὶ οἱ μεγάλοι εὐεργέτες τοῦ Ἔθνους, οἱ Σίνοι, οἱ Ἀβέρωφ, οἱ Στουρνάροι, οἱ Τοσίτσοι καὶ τόσοι ἄλλοι, κατὰ τὸν περασμένο αἰῶνα καὶ σὺς ἀρχές τοῦ παρόντος, πὺν ὑφίστατο Ρουμανικὸ Κράτος, ὅταν πλούτισαν στὴν Αὐστρία, στὴν Οὐγγαρία, στὴ Ρωσσία, στὴν Αἴγυπτο καὶ σ' αὐτὴν τὴν Ρουμανία μερικοί, ἔδω στὴν Ἑλλάδα καὶ ὄχι στὴ Ρουμανία ἦλθαν καὶ ἀπόθεσαν τὰ πλούτη τους, γιὰ νὰ μᾶς κληροδοτήσουν περίλαμπρα μνημεῖα πολιτισμοῦ – τὰ περιλαμπρότερα – καὶ σημαντικώτατα ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα.

'Απὸ αὐτοὺς τοὺς Βλαχοφώνους ἀναδείχθηκαν Πατριάρχες καὶ Ἀρχιερεῖς· πρωθυπουργοὶ σὰν τὸν Κωλέττη καὶ τὸν Λάμπρο· καθηγηταὶ Πανεπιστημίου σὰν τὸν Πανταζίδη, τὸν Λάμπρο καὶ τὸν Σβῶλο καὶ τόσοις ἄλ-

1) Α. Β. Παπαβασιλείου, ἐνθ' ἀν., σελ. 87-88.

2) Ἰ. Μαρτινιανός, ἐνθ' ἀν.

λους σήμερα · βουλευταὶ κατὰ δεκάδες σὲ κάθε Βουλὴ · ὑπουργοὶ σὲ κάθε Κυβέρνησι · σὲ μὰ μάλιστα πρὶν λίγα χρόνια μετεῖχαν τέσσερες ἀπὸ τοὺς Βλαχοφώνους καὶ στὴ σημερινή (1977) τρεῖς.

Καὶ αὐτὸ πὺν ἰσχυρίζονται μερικοὶ ἀνιστόρητοι ἢ προπαγανδισταί. ὅτι στὴν Ἑλλάδα ὑπάρχει Ρουμανικὴ μειονότης, δὲν εἶναι ἀλήθεια. Εἶναι ἓνα πλαστὸ ἐφεύρημα, πὺν μερικοὶ τυχάρπαστοι τυχοδιῶκτες, σὰν τὸν

Τὸ Περιβόλι τὸν χειμῶνα (1964)

Μαργαρίτη πρὶν ἑκατὸ χρόνια καὶ τὸν Διαμάντη πρὶν τριάντα πέντε, ἔπλασαν τὸν μῦθο καὶ παρέσυραν μερικοὺς φουκαράδες – πὺν πάντα καὶ παντοῦ ὑπάρχουν – γιὰ νὰ ροκανίσουν μερικὰ χρήματα τῶν εὐπιστων Ρουμάνων. Καὶ μερικὲς ἄτυχες συμπτώσεις ἢ ἀδυναμίες τῆς Ἑλλάδος, σὰν ἐκεῖνη τοῦ Βενιζέλου στὰ 1913, δημιούργησαν τὸν ὄρο Ἄρουμοῦνοι τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὅποιοι καὶ σχολεῖα ἀρουμουνικὰ ἴδρυσαν καὶ στὴν ἀρουμουνικὴ γλῶσσα λειτουργήθηκαν · μὲ μόνη τὴ διαφορὰ πὺν δὲν καταλάβαιναν τίποτε ἀπὸ αὐτὴ τὴ γλῶσσα καὶ αὐτὴ τὴ λειτουργία, ἀφοῦ δὲν ἤξευραν τὴ γλῶσσα καὶ ἀφοῦ ἐπὶ αἰῶνες στὴν Ἑλληνικὴ ἄκουγαν τὸ Θεῖο Λόγο.

Τὸ ἂν δὲν ὑπάρχουν σήμερα ἀρουμανικὰ σχολεῖα καὶ ἀρουμοῦνοι ἱερεῖς δὲν ὀφείλεται, ὅπως λέγουν μερικοί, στὴν καταπίεσι τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους – ἀφοῦ ἡ Ἑλλάς σεβάσθηκε πάντοτε τὶς συμβάσεις πὺν ἔχει ὑπο-

γράφει – οὔτε καὶ σὲ τίποτε ἄλλο, παρὰ μονάχα στὸ ὅτι ὅλοι οἱ πρωτεργά-
τες ἐκείνης τῆς ἀνοησίας ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ αἴσθημα ἐνοχῆς,
γιατὶ ἐπὶ Κατοχῆς συνεργάσθηκαν μὲ τοὺς κατακτητὰς, καὶ στὸ ὅτι τὸ
σημερινὸ καθεστῶς τῆς Ρουμανίας, ἔξυπνότερο ἀπὸ τὸ προπολεμικόν, δὲν
φαίνεται διατεθειμένον νὰ πετάξῃ χρήματα γιὰ μιὰ ἄσκοπη ὑπόθεσι.

Πάντως ἡ Ρουμανικὴ προπαγάνδα στὴ Βόρειο Ἑλλάδα ὑπῆρξε μιὰ
περιπέτεια ἄσχημη γιὰ τοὺς Βλαχοφώνους, γιατί αὐτοὺς κυρίως ἐνώχλησε
καὶ δὲν φαίνονται διατεθειμένοι νὰ ὑποστοῦν πάλι μιὰ παρόμοια ἐνόχλησι.

Γι' αὐτὸ θὰ τελειώσω μὲ τὰ λόγια τοῦ Σοφοκλῆ Βενιζέλου, ποὺ γράφει
στὸν πρόλογο τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Εὐαγγέλου Ἀβέρωφ, ποὺ στὴν ἀρχὴ
ἀναφέραμε:

«...Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν», λέγει ὁ Βενιζέλος, «τὴν σοβαρότητα τοῦ
ζητήματος, τὴν ἰδικὴν μας ἀδιαφορίαν, τὴν συστηματικὴν καὶ ἐνίοτε σκλη-
ρὰν ἐργασίαν τῶν ἄλλων, ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα εὐτυχεῖς, διότι ὁ ἐπικίνδυ-
νος πολλαπλασιασμὸς τοῦ μηδενὸς δὲν ἔλαβε μεγαλυτέρας διαστάσεις.

»Τοῦτο τὸ χρεωστοῦμεν ἀναμφισβητήτως εἰς τὸν θαυμαστὸν πατρι-
ωτισμὸν, εἰς τὴν εὐφυᾶ ἀντίδρασιν καὶ εἰς τοὺς θαρραλέους ἀγῶνας αὐτῶν
τούτων τῶν Ἑλλήνων Κουτσοβλάχων, ἀγῶνας εἰς τοὺς ὁποίους οὔτοι ἀπε-
δύθησαν μόνοι, ἀκαθοδήγητοι καὶ παλαίοντες συχνὰ ἐναντίον πανισχύρου
ξένου δυνάστου.

»Αἰσθάνομαι δι' αὐτὸ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τοὺς ἐκφράσω ἐδῶ τὸν θαυ-
μασμὸν μου καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη μου, διότι παρὰ τὰς ἀντιξοότητας ἐκρά-
τησαν πάντοτε τόσον ὑψηλὰ τὴν φωτεινὴν δᾶδα τοῦ Ἑλληνισμοῦ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΘΕΣΙΣ ΚΑΙ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ

Τὸ Περιβόλι εἶναι χωριὸ τῆς ἐπαρχίας καὶ τοῦ Νομοῦ Γρεβενῶν. Κατοικεῖται ἀπὸ Βλαχοφώνους Ἑλληνας καὶ βρίσκεται στὶς ἀνατολικὲς πλαγιὲς τῆς Πίνδου, τέσσερα χιλιόμετρα μακριὰ ἀπὸ τὴν κορυφογραμμὴ, ποὺ χωρίζει τὰ νερὰ τοῦ Ἀλιάκμονος (στὴ Δυτικὴ Μακεδονία) καὶ τοῦ Ἀώου (στὴν Ἥπειρο), ὅπου καὶ ὁ ἀὺχὴν τοῦ Φάγκο-Βίμιτο καὶ Ταμποῦρι Ζιάκα, ποὺ εἶναι καὶ τὸ πιὸ δυτικὸ σημεῖο τῆς Μακεδονίας.

Ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι σ' αὐτὴν τὴν περιοχὴ τῆς Πίνδου «...Δωρικὸν ἔθνος ὤκεεν, Μακεδνὸν καλεόμενον...». Δηλαδή, εἶναι ἡ περιοχὴ ἀπὸ ὅπου ἐξώρμησαν κάποτε οἱ Μακεδόνες γιὰ ν' ἀλλάξουν τὸν ροῦν τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καὶ τῆς ἀνθρωπότητος γενικώτερα.

Συγκεκριμένα, ἡ περιοχὴ ἀνήκε στὴν Τυμφαία, ἡ ὁποία ἐξετείνεται ἀπὸ τὸ Ἐπταχώρι ἕως ἔξω ἀπὸ τὴ σημερινὴ Καλαμπάκα. Πολὺ παλαιότερα ἦτο ἀνεξάρτητο καὶ χωριστὸ Μακεδονικὸ βασίλειο, μὲ δικό της βασιλεῦς. Πολὺ γρήγορα ὅμως ἐνώθη μετὰ τὰ ἄλλα μικρὰ βασίλεια τῆς «Ἄνω Μακεδονίας», γιὰ νὰ συγκροτηθῇ τὸ ἰσχυρὸ Μακεδονικὸ κράτος τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Στὴν στρατιὰ τῆς Ἀσίας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου οἱ Τυμφαῖοι παρέτασαν μία ταξιαρχία πεζεταίρων, τὴν «Τυμφαία τάξι», τῆς ὁποίας ταξιαρχὴς, στὴ μάχη τῶν Γαυγαμήλων, ἦτο ὁ Πολυσπέρχων τοῦ Σιμμία.

Ἀπὸ τὸ Περιβόλι διήρχετο καὶ διέρχεται καὶ σήμερα ὁ συντομότερος δρόμος, ποὺ ἐνώνει τὸν Θερμαϊκὸ Κόλπο (τὴ Θεσσαλονίκη) μετὰ τὴν Ἥπειρο (τὰ Γιάννινα) καὶ τὸ Ἴόνιο Πέλαγος (τὴν Ἡγουμενίτσα). Εἶναι ἡ «Βασιλικὴ Στράτα» τῶν Ρωμαίων¹, ποὺ ἔχνη της σώζονται μέχρι σήμερα καὶ ἡ ὁποία περνώντας ἀπὸ τὰ Γιάννινα – Βωβοῦσα – Περιβόλι – Γρεβενὰ – Κοζάνη – Βέροια, ἐνώνεται στὴ Θεσσαλονίκη μετὰ τὴν Ἐγνατία, γιὰ νὰ φθάσῃ στὸ Βυζάντιο. Εἶναι συντομώτερος κατὰ 42 χιλμ. ἀπὸ τὸ δρόμο ποὺ

1. *Fr. Pouqueville*. ἔνθ. ἀν., σελ. 434-435.

περνάει ἀπὸ Γρεβενὰ – Κρασιά – Μέτσοβο καὶ κατὰ 73 ἀπὸ τὸ δρόμο πού περνάει ἀπὸ τὸ Βόϊο καὶ τὸ Ἑπταχώρι. Καὶ τὸ σημαντικώτερο εἶναι ὅτι ὑπερβαίνει τὴν Πίνδο στὸν αὐχένα Φάγκο-Βίμιτο, πού εἶναι ὁ χαμηλότερος ἀπὸ ὅλους στὴν ὄροσειρὰ τῆς Πίνδου, ἀπὸ τὸ Περιστέρι τοῦ Ἀσπροποτάμου ὡς τὸ Γράμμο.

Στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ, στὸν αὐλόγυρο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὸ ὑψόμετρο εἶναι 1310μ., ἐνῶ τὰ ἀκροῖα δυτικὰ σπίτια βρίσκονται σὲ ὑψόμετρο πού ὑπερβαίνει τὰ 1400μ.

Τὰ σπίτια εἶναι ἀπλωμένα σὲ κατηφορική πλαγιά, μὲ φυσικὰ ἀναπαυτήρια, ἀπὸ ὅπου ἡ θεὰ πρὸς τὰ κατάφυτα γύρω βουνὰ καὶ τὶς καταπράσινες κοιλάδες εἶναι φαντασμαγορική. Τὸ ρέμμα *Βάλια ντὶν Τσιούμα* χωρίζει τὸ χωριὸ σὲ δυὸ ἄνισα μέρη. Πρὸς τὸ Βορρᾶ ἐκτείνεται ἡ μεγάλη συνοικία τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος ἢ Δούκα, ἐνῶ πρὸς τὸ Νότο βρίσκεται ὁ κύριος ὄγκος του, μὲ τὶς ὑπόλοιπες συνοικίες (Ἁγ. Ἀθανασίου, Ἁγ. Παρασκευῆς καὶ Ἁγ. Γεωργίου), ὅπου καὶ τὸ ἐμπορικὸ κέντρο. Στὴν Νότια παρυφῆ καὶ σὲ ὀλόκληρο τὸ μῆκος του, σὲ διαδοχικοὺς καταρράκτες, ρέει τὸ Ρέμμα τοῦ Παπᾶ (*Βάλια ἂ Πρέφτουλουῖ*), μὲ ἀπότομες καὶ προσχωματικὲς ὄχθες.

Ἡ Ἀνατολικὴ παρυφῆ τερματίζεται, σὲ ὀλόκληρο σχεδὸν τὸ μῆκος τῆς, σὲ μία σχεδὸν κάθετη κατάπτωσι μὲ βάθος ἐπάνω ἀπὸ διακόσια μέτρα, ὅπου στὸ βάθος ρέει ὁ «Ἄσπρος» ἢ «Ἀσπροπόταμος» (Ἀράου Ἀλμπου), ὁ ὁποῖος ὀφείλει τὸ ὄνομά του στοὺς ἄσπρους ἀφροὺς πού κάμνουν οἱ ἀλλεπάλληλοι καταρράκτες του, ἀλλὰ καὶ περισσότερο στὶς κάτασπρες πέτρες καὶ κροκάλες πού συνθέτουν τὴν κοίτη του. Οἱ πηγὲς τοῦ «Ἄσπρου» βρίσκονται κοντὰ στὴν κορυφῆ «Ἔου», πού ἐπιβλητικὴ σὲ ὅλη τὴν περιοχὴ, μὲ ὑψόμετρο 2177μ., ὑψώνεται περὶ τὰ ὀκτὼ χιλιόμετρα Νοτιοδυτικὰ ἀπὸ τὸ Περιβόλι¹.

Στὴ Δυτικὴ ἄκρη, ἐπιβλητικὴ καὶ ἀπότομη, σὰν μυτερὸς κῶνος, ὑψώνεται ἡ κορυφῆ «Τσιούμα», πού θὰ πρέπει κάποτε νὰ ἀποτελοῦσε τὸ ἰσχυρότερο προπύργιο γιὰ τὴν ἄμυνα τοῦ χωριοῦ.

Σὲ μεγάλη ἔκτασι γύρω, σὲ διαδοχικὰ πανορραματικὰ ἐπίπεδα καὶ σὲ ὅλες τὶς ἀποχρώσεις τοῦ πρασίνου, προβάλλονται οἱ ἀτελεύτητες κορυφὲς καὶ κορυφογραμμὲς τοῦ Λάκμονος, μὲ ὑψόμετρα ἐπάνω ἀπὸ 1800μ. (Κο-

1. Τὴν ὀνομασία τῆς κορυφῆς Ἔου, πού εἶναι καὶ ὀρόσημο μεταξὺ Περιβολίου καὶ Βωβούσης, οἱ βλαχόφωνοι κάτοικοι καὶ τῶν δύο χωριῶν τὴν ἑλληνοποίησαν στὴν *Αὐγό*. Παρασύρθηκαν ἀπὸ τὴν ὁμόσημη λέξι *ἔου*, πού σημαίνει στὴ γλῶσσα τους *αὐγό*. Ἐδῶ ὅμως ἡ λέξις Ἔου προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἀῶος, ὅπως ἀποκαλεῖται ὁ γνωστὸς μεγάλος ποταμὸς τῆς Ἡλείρου, πού κυλάει στὰ πόδια αὐτῆς τῆς κορυφῆς (δρα καὶ Κ. Κρυστάλλη: «Οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου», Ἀθῆναι 1952, σελ. 23 κ. ἐ.).

λέο, Κόντουρου, Καμπάκια, Ντραμπάλα, Λιάγκανου, Κοπάνες, Μοῦρα, Ἄγιώρα, Πυροστιά, Σιαλατοῦρα, Μαυροβοῦνι, Φλέγκα, Αὐτιά, Ζιώγα κλπ.), πὺ κάμνουν τὸν καθένα νὰ αἰσθάνεται μιὰ ἀπόκοσμη ἀπομόνωσι μέσα σ' αὐτὸ τὸ μεγαλεῖο τῆς Φύσεως.

Ἐπὶ τὰ Γρεβενὰ ἀπέχει περὶ τὰ 45 χιλμ., ἀπόστασις πὺ ἄλλοτε ἀπαιτοῦσε 9-10 ὥρες πορεία. Σήμερα μὲ τὸ αὐτοκίνητο χρειάζεται μιὰ ὥρα.

Ἐπὶ τὰ Γιάννινα ἡ ἀπόστασις εἶναι γύρω στὰ 65 χιλμ., πὺ ἄλλοτε ἀπαιτοῦσε δυὸ μέρες πορεία. Σήμερα μὲ τὸ αὐτοκίνητο χρειάζονται δύο ὥρες.

Ἡ κοινοτικὴ ἔκτασις τοῦ Περιβολίου ὑπερβαίνει τὰ 450.000 στρέμματα¹. Τὰ 250.000 περίπου εἶναι δάση² καὶ τὰ ὑπόλοιπα βοσκότοποι, λειβάδια κλπ.. Αὐτὴ ἡ ἔκτασις εἶναι ἴση σχεδόν, ἂν ὄχι καὶ μεγαλύτερη, ἀπὸ τὸ σύνολο πὺ κατέχουν τὰ τρία ἄλλα βλαχοχώρια τῶν Γρεβενῶν, ἡ Ἀβδέλλα, ἡ Σμίξη καὶ ἡ Σαμαρίνα.

Ἡ τεραστία ἔκτασις τῆς κοινοτικῆς περιοχῆς ὀφείλεται σὲ πολλοὺς λόγους. Κυρίως ὁμως στὸ ὅ,τι, ἐπειδὴ τὸ Περιβόλι ἀρχικὰ ἦτο φρούριο καὶ μετὰ φρουρὸς στὴν διάβασι τοῦ Φάγκο Βίμιτο, πράγμα πὺ τοῦ ἀπέδωσε εἰδικὰ προνόμια καὶ εἰδικὴ «ἀσυδοσία», ὄχι μόνον ἐπὶ Τουρκοκρατίας³, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολὺ πρὶν, ἐπὶ Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας⁴, διάφοροι γύρω μικροοικισμοί, ἀπὸ πολὺ παλιὰ, συμπτύχθηκαν ἐκεῖ, γιὰ νὰ ἔχουν ἀσφάλεια, ἀλλὰ καὶ γιὰ ν' ἀπολαύσουν τὰ ἀγαθὰ τῶν προνομίων. Αὐτὸ ὁμως εἶχε σὰν συνέπεια καὶ τὴν προσάρτησι τῶν ἐκτάσεών τους στὴν κοινοτικὴν περιοχὴ τοῦ Περιβολίου⁵.

Τὰ δάση τοῦ Περιβολίου εἶναι ἀπὸ τὰ πυκνότερα, τὰ πιὸ ὑψίκορμα καὶ τὰ πιὸ ἐκτεταμένα τῆς Ἑλλάδος. Τὰ περισσότερα συγκροτοῦνται ἀπὸ δυὸ ποικιλίες πεῦκα. Στὰ χαμηλότερα ὑψόμετρα ἐπικρατεῖ ἡ πεύκη ἢ λαρικοειδῆς ἢ αὐστριακὴ, πὺ τὸ ὕψος τῆς ὑπερβαίνει συνήθως τὰ 20 μέτρα καὶ ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξάγεται ἡ συνηθισμένη λευκὴ ξυλεία ἐφάμιλλη μὲ τὴν Σουηδική. Στὰ ὑψηλότερα μέρη ἐπικρατεῖ ἡ πεύκη ἢ λευκόδερμος (ρόμπο-

1. Ὅρα σχετικὸν χάρτην.

2. Ἐγγραφα 25,26 καὶ 27. Ἐκεῖ ἀναφέρεται ὅτι ἡ ἔκτασις μόνον τῶν δασῶν τοῦ Περιβολίου ἀνέρχεται σὲ 194.500 παλαιὰ τουρκικὰ στρέμματα, πὺ ἰσοδυναμοῦν μὲ 250.000 περίπου σημερινά. Ἡ ἀπόδοσις αὐτῶν τῶν δασῶν σήμερα εἶναι ἀπὸ τις μεγαλύτερες τῆς Ἑλλάδος (ὑπερβαίνει τὰ 20.000 κ.μ. πρὶστῆς ξυλείας, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὑποπροϊόντα τῆς).

3. Ἐγγραφα 1-24.

4. Fr. Rouqueville: ἐνθ. ἀν., σελ. 434-435.

5. Περαιτέρω κεφάλαιον «Ὁργάνωσις καὶ ἀνάπτυξις».

λο), πού ἔχει μεγαλύτερο ὕψος καὶ μᾶς δίδει τὴν πιὸ ἐκλεκτὴ λευκὴ ξυλεία¹.

Μεγάλες ἐκτάσεις καταλαμβάνουν καὶ τὰ δάση τῆς ὄξυᾶς, πού εἶναι τὰ πιὸ πυκνὰ – πολλὲς φορές ἀπροσπέλαστα – γιατί συγκροτοῦνται ἀπὸ κάθε ἡλικίας ἄτομα φυτρωμένα στὸν ἴδιο χῶρο. Μᾶς δίδουν σήμερα ἀρκετὴ σκληρὴ ξυλεία πού χρησιμοποιεῖται κυρίως στὴν ἐπιπλοποιΐα καὶ τὴν βαρελοποιΐα.

Πολὺ μικρὲς ἐκτάσεις, πρὸς τὰ ἀνατολικά ὄρια τοῦ χωριοῦ, καλύπτονται ἀπὸ δρυὲς πού καταλήγουν στὰ Ἀνατολικά σὲ θαμνώδεις ἐκτάσεις κατάλληλες γιὰ τὴ βοσκή τῶν γιδιῶν.

Ἄλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα εἶδη ἀπὸ ἄγρια δένδρα βρίσκονται διάσπαρτα, εἴτε σὲ συστάδες, εἴτε σὰν ἄτομα, στὴν περιοχὴ. Ἐλατα, πλατάνια, ἀγριπλατάνια, ἄρκευθοι καὶ κέδρα, γάβροι, ἀγριοκερασιές, ἀγριαπιδιές, ἀγριοκορομηλιές κ.ἄ. Ἐνῶ τὰ ἀναρρηθητικὰ (κισσοί, ἀγριάμπελη κ.ἄ.) σὲ τόπους-τόπους πυκνώνουν καὶ πνίγουν τὸ δάσος.

Παντοῦ τὸ τοπίο, ὅπου δὲν σκεπάζεται ἀπὸ τὸ δάσος, εἶναι καταπράσινο, γιατί τὰ πετρώματα εἶναι σχιστολιθικά καὶ ὄχι ἀσβεστολιθικά ὅπως στὴ Νότιο Ἑλλάδα. Τὸ χορτάρι, ἡ φτέρη, ὁ βάτος, ἡ σμιουριά, ὁ σπίντζος καὶ τόσα ἄλλα φυτὰ ὀργιάζουν σὲ ὅλα τὰ εἶδη καὶ σὲ ὅλες τὶς ἀποχρώσεις, ἐνῶ στὸ φόντο τους παιχνιδίζουν τὰ πολύχρωμα ἀγριολούλουδα, μενεξέδες, ζουμπούλια καὶ τόσες χιλιάδες ἄλλα μὲ ἄγνωστα ὀνόματα γιὰ ἡμᾶς.

Τὰ δάση τοῦ Περιβολίου, ὅπως εἶναι φυσικό, ἔχουν τὴν πιὸ πλούσια πανίδα ἀπὸ ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ἀρκοῦδες – πού τελευταία προστατεύονται καὶ πληθύνονται ἐπικίνδυνα – λύκοι, τσακάλια, ἄσβοι, βίδρες, κουνάβια, ζαρκάδια (πρὶν ἑκατὸ χρόνια ὑπῆρχαν καὶ ἐλάφια), ἀγριοκάτσικα, ἀγριογούρουνα, ἀγριόγατοι, λαγοί, ἄλεποῦδες καὶ σκίουροι (νυφίτσες). Πουλὶὰ κάθε εἶδους, ἀπὸ τὸν βασιλικὸ ἀετό, πού μεγαλόπρεπα πετάει στὶς κορυφές, ἕως τὸν μικρὸ σπῖνο. Γεράκια, ἀγριόγαλλοι, ἔποπες, δρυοκολάπτες, τρυγόνια, πέρδικες, κοτσύφια κ.ἄ.

Στὰ ποτάμια, πού, χάρις στὰ ἀφθονα παντοῦ πηγαῖα νερά, εὐθύς ἀπὸ τὶς πηγές τους ὀρμητικὰ κυλοῦν, ζοῦν οἱ περίφημες χρυσὲς πέστροφες τοῦ βουνοῦ, οἱ μπριάνες, οἱ κέφαλοι κ.ἄ., πού κάθε ἡμέρα τὶς ψαρεύουν οἱ κάτοικοι.

Τὸ Περιβόλι συνορεύει μὲ δέκα τρία χωριά.

1. Ἀβδέλλα-Γρεβενῶν. Στὰ φιορμάνια ἀναφέρεται καὶ Λάρα. Βρίσκε-

1. Ἀπὸ τὸν κορμὸ τοῦ ρόμπολου, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐξαιρετικὴ οἰκοδομήσιμη ξυλεία, κατασκευάζονται καὶ πολλὰ ἄλλα σκεύη καὶ ἐργαλεῖα οἰκιακῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς χρήσεως (βαρέλια, καρδάρες, κόθροι, σκάφες καὶ κοπάνες, κόφες καὶ βουτσελάκια, φτυάρι κλπ).

ται 6 χιλμ. πρὸς τὸ Βορρᾶ. Ὁ πληθυσμὸς του εἶναι βλαχόφωνος καὶ κινη-
τὸς ὅπως καὶ τοῦ Περιβολίου. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἦτο κεφαλοχώρι, χωρὶς
κανένα προνόμιο. Οἱ σχέσεις τῶν δυὸ χωριῶν ἦσαν καὶ εἶναι ὁμαλές, ὄχι
ὄμως καὶ ἐγκάρδιες. Ἀναταράσσονταν καὶ ἀναταράσσονται, ἀκόμα καὶ
σήμερα, ὅταν παρουσιάζεται τὸ ζήτημα τοῦ καθορισμοῦ τῶν ὁρίων.

2. Δύστρατον (Βρουάζα)-Κονίτσης. Στὰ φερμάνια ἀναφέρεται καὶ
Μπεράρ. Βρίσκεται περὶ τὰ 20 χιλμ. πρὸς τὰ Βορειοδυτικά. Ὁ πληθυσμὸς
εἶναι βλαχόφωνος καὶ μόνιμος. Οἱ σχέσεις τῶν δυὸ χωριῶν ἦσαν πάντοτε
ἀδιατάρακτες.

3. Λαῖστα (Λάκκα)-Ζαγορίου. Δὲν ἀναφέρεται στὰ φερμάνια. Βρί-
σκεται περὶ τὰ 30 χιλμ. πρὸς τὰ Δυτικά. Τὰ σύνορα τῶν δυὸ χωριῶν τὰ
διαγράφει ὁ Ἀῶς. Ὁ πληθυσμὸς εἶναι βλαχόφωνος καὶ μόνιμος. Οἱ σχέ-
σεις ἦσαν πάντοτε ἀδιατάρακτες.

4. Βωβοῦσα-Ζαγορίου. Στὰ φερμάνια ἀναφέρεται καὶ Μπογιὸς καὶ
Μπογιούσα. Βρίσκεται περὶ τὰ 12 χιλμ. πρὸς τὰ Νοτιοδυτικά. Ὁ πληθυ-
σμὸς εἶναι βλαχόφωνος καὶ μόνιμος. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἦτο σπαχηλίκι
Ἀλβανῶν μπέηδων, ποὺ κατοικοῦσαν στὰ Γιάννινα. Μὲ τὴ δύναμι αὐτῶν
τῶν μπέηδων οἱ κάτοικοι ἐπεχείρησαν πολλές φορές νὰ καταπατήσουν
ἐκτάσεις τοῦ Περιβολίου, πράγμα ποὺ ὠδήγησε, ὄχι μόνο μιὰ φορά, σὲ
αἱματηρὲς συγκρούσεις¹. Ἀκόμα καὶ σήμερα οἱ διαπληκτισμοί, μὲ ἀφορμὴ
τὰ σύνορα τῶν χωριῶν, συνεχίζονται.

5. Φλαμπουράρι (Φλῶρος)-Ζαγορίου. Στὰ φερμάνια ἀναφέρεται καὶ
Μπέη Μουράτ, ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Σπαχῆ, ποὺ ἀνῆκε. Βρίσκεται περὶ τὰ 30
χιλμ. πρὸς τὰ Νοτιοδυτικά. Ὁ πληθυσμὸς εἶναι βλαχόφωνος καὶ μόνιμος.
Οἱ σχέσεις τῶν δυὸ χωριῶν ἦσαν καὶ εἶναι ἀδιατάρακτες.

6. Μέτσοβον. Στὸς εὐρωπαϊκοὺς χάρτες τοῦ ΙΕ'-ΙΗ' αἰῶνος ἀναφέ-
ρεται Messo² καὶ στὰ φερμάνια καὶ Μαχῶνα. Βρίσκεται περὶ τὰ 40 χιλμ.
πρὸς τὸ Νότο. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐπειδὴ ἐξυπηρετοῦσε καὶ ἐξασφάλιζε
τὴν διάβασι τοῦ Ζυγοῦ εἶχε προνόμια³, ὄχι ὄμως, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ
φερμάνια, ὅσα εἶχε τὸ Περιβόλι. Οἱ σχέσεις ἦσαν πάντοτε καλές, ἐκτὸς ἀπὸ
μιὰ σύγκρουσι ποὺ συνέβη κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, ὅπως τὴν διατηρεῖ ἡ παρὰ-
δοσις.

7. Μηλιὰ-Μετσόβου. Στὰ φερμάνια ἀναφέρεται καὶ Ναχαμόρ. Βρί-
σκεται περὶ τὰ 45 χιλμ. πρὸς τὰ Νοτιοδυτικά. Ὁ πληθυσμὸς εἶναι βλαχό-

1. Ἐγγραφα 2,3,9,10,11,13 καὶ 18 καὶ τεκμήρια 8 καὶ 9.

2. Θ. Κ. Π. Σαράντη: Ἡ Δυτικὴ Μακεδονία εἰς τοὺς χάρτας ἀπὸ ΙΕ'-ΙΗ' αἰῶνος», Ἡμερολόγιον Δυτικῆς Μακεδονίας 1961, σελ. 20-32.

3. Ἰ. Λαμπρίδη: «Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα», τόμ. Ε', σελ. 35. Π. Ἀρα-
βαντινοῦ: «Χρονογραφία τῆς Ἠλείρου», τόμ. Β', σελ. 109.

φωνος καὶ μόνιμος. Οἱ σχέσεις ἦσαν πάντοτε ὁμαλές.

8. *Κρανιά (Τούρια-Κρανιά)-Γρεβενῶν*. Στὰ φερμάνια ἀναφέρεται καὶ Ἄκιάχ. Βρίσκεται περὶ τὰ 40 χλμ. πρὸς τὰ Νοτιοανατολικά. Ὁ πληθυσμὸς εἶναι βλαχόφωνος καὶ μόνιμος. Οἱ σχέσεις διαταράσσονταν καὶ διαταράσσονται ὅταν δημιουργῆται θέμα γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν ὁρίων.

9. *Κυρακαλή (Παλιοχωρι)-Γρεβενῶν*. Στὰ φερμάνια ἀναφέρεται καὶ Βέχα. Δὲν ὑπάρχει σήμερα. Ὑπῆρχε μέχρι τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἀπὸ τὰ Δυτικά, ὅπως εἶναι σήμερα (1977).

εὐρίσκετο βορειότερα ἀπὸ τὴν Κρανιά, στὸ «Ρέμμα Παλιοχωρίου», ὅπως ἀποκαλεῖται σήμερα καὶ ὅπου ὑπάρχουν ἴχνη παλαιοῦ οἰκισμοῦ. Ἀπέχει περὶ τὰ 35 χιλμ. Ἦτο σπαηλίκι Ἀλβανῶν. Διελύθη ἐπὶ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ οἱ κάτοικοι κατέφυγαν στὰ γύρω χωριά. Ἡ δασική της ὅμως ἔκτασις ἀναγνωρίσθηκε ἀπὸ τὸ Ἑλληνικὸ Κράτος σὰν ἰδιοκτησία Ἀλβανῶν Μπέηδων, οἱ ὁποῖοι τὸ ἐπώλησαν σὲ Ἑλληνας καὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους τὸ ἀγόρασε ἡ Κοινότης Μοναχητίου, στὴν ὁποία ἀνήκει σήμερα.

10. *Μικρολείβαδον (Λαβανίτσα)-Γρεβενῶν*. Στὰ φερμάνια ἀναφέρεται καὶ Φρόγα καὶ Λάντζα. Βρίσκεται περὶ τὰ 30 χιλμ. πρὸς τὰ Νοτιοανατολικά. Ὁ πληθυσμὸς του εἶναι ἑλληνόγλωσσος καὶ μόνιμος. Σύμφωνα με

διαταγή του Πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων¹ οἱ κάτοικοί του ἔπρεπε νὰ συμπτυχθοῦν στὸ Περιβόλι. Ἡ σύμπτυξις ὅμως δὲν ἔγινε ποτέ. Τὸ χωριὸ εἶναι συνδεδεμένο μὲ τὴ δρᾶσι τοῦ Γκόγκο-Μίσιου ὅπως θὰ ἐκθέσουμε πιὸ κάτω².

11. *Μοναχῆτι-Γρεβενῶν*. Βρίσκεται περὶ τὰ 10 χιλμ. πιὸ πέρα ἀπὸ τὸ Μικρολείβαδο. Ὁ πληθυσμὸς εἶναι ἑλληνόγλωσσος καὶ μόνιμος. Συνορεύει μὲ τὸ Περιβόλι μετὰ ἀπὸ τὴν προσάρτησι τοῦ δάσους τῆς Κυρακαλῆς στὴν Κοινότητά του. Οἱ σχέσεις ἦσαν καὶ εἶναι ὁμαλές.

12. *Σπήλιος (Σπήλαιον)-Γρεβενῶν*. Βρίσκεται περὶ τὰ 25 χιλμ. πρὸς τὰ Ἀνατολικά. Ὁ πληθυσμὸς εἶναι ἑλληνόγλωσσος καὶ μόνιμος. Ἀπὸ ὅλα τὰ γύρω χωριά, οἱ κάτοικοι τοῦ Σπηλαίου διατηροῦσαν τὶς καλλίτερες σχέσεις μὲ τοὺς Περιβολιῶτες. Γιατὶ οἱ Σπηλιῶτες μαζὺ μὲ τοὺς Περιβολιῶτες καὶ τοὺς κατοίκους τοῦ Ζιάκα (Τίστα) ἀποτελοῦσαν πάντοτε τὸν πυρῆνα τῶν μαχητῶν τοῦ ἀρματολικίου τῆς Πίνδου καὶ οἱ μεταξὺ τους σχέσεις ἦσαν σχέσεις συμπολεμιστῶν.

13. *Λάβδα-Γρεβενῶν*. Στὰ φερμάνια ἀναφέρεται καὶ Μελιγκέρ. Βρίσκεται περὶ τὰ 25 χιλμ. πρὸς τὰ Βορειοανατολικά. Ὁ πληθυσμὸς του εἶναι ἑλληνόγλωσσος καὶ μόνιμος. Ἀνήκει στὰ Κοπατσαροχώρια. Οἱ σχέσεις τῶν δυὸ χωριῶν ἀπὸ τὸν ΙΗ' αἰῶνα εἶναι πολὺ καλές. Ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἡ Λάβδα μαζὺ μὲ τὰ Πανόραμα (Σαργκαναῖοι), Πολυνέρι (Βοδεντσικό), Περιβολάκι (Λεπενίτσα), Φιλιππαῖοι, Ἀετιὰ (Τσοῦργιακας) καὶ Ἀλατόπετρα (Τοῦζι) ἀποτελοῦσαν τὴν περιοχὴ Τσερκολός, ποὺ ἦτο σπαχηλίκι Ἀλβανῶν. Ἦτο ἡ πιὸ ἀνήσυχη περιοχὴ τοῦ Καζᾶ τῶν Γρεβενῶν, μὲ τοὺς πιὸ ἀτίθασους κατοίκους καὶ ἀπασχόλησε πολὺ τὴ Τουρκικὴ Διοίκησι. Ἄγνωστο μὲ πιὸ τρόπο ὅλα αὐτὰ τὰ χωριά ἔπαυσαν νὰ ἀνήκουν σὲ Σπαχηδες ἀπὸ τὸν ΙΘ' αἰῶνα καὶ ἔγιναν κεφαλοχώρια³.

Οἱ κάτοικοι τοῦ Περιβολίου, ἐπὶ αἰῶνες καὶ ἀπὸ τῆς συγκροτήσεως τοῦ χωριοῦ τους, ἐπιδὴ διατηροῦσαν τὴν ἡγεσία στὸ ἀρματολικίον τῆς Πίνδου – ἀφοῦ ἡ ἔδρα του καὶ τὸ ἐπίκεντρό του εὐρίσκετο στὴν περιοχὴ τους – ἀπέκτησαν μία ἀλόγιστη ἔπαρσι καὶ δὲν ἐπέτρεπαν καμιὰ ἐπιμιξία μὲ κάθε ἄλλο χωριό, ὅπως δὲν ἔρχονταν καὶ σὲ καμιὰ ἄλλης φύσεως συνεργασία μὲ τοὺς κατοίκους τους. Συνήθεια, ποὺ διατηρήθηκε μέχρι καὶ πρὶν τριάντα χρόνια.

Αὐτὸ ὅμως τὸ γεγονὸς ἐπέφερε μεγάλη ζημία στὸ χωριό, γιατί δημιούργησε μιὰ ἀφύσικη ἀπομόνωσι, μὲ ὅλα τὰ κακὰ ἐπακόλουθά της. Εἶναι

1. *Τεκμήριον 10.*

2. *Κεφάλαιον «Ὀλίγη ἱστορία».*

3. Ἐγγραφα 1,3,11,13 καὶ 18.

ἀλήθεια ὅτι οἱ Περιβολιῶτες, ἕως τὰ τέλη τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος ἦσαν πανίσχυροι. Χάρις στὰ προνόμιά τους ἦσαν πάντοτε πάνοπλοι, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρὰ μέσα διέθεταν στὴν Κωνσταντινούπολι, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ ἀθρόα καὶ εὐνοϊκὰ γι' αὐτοὺς φερμάνια, πὺν κάθε τόσο καὶ λιγάκι ἐξεμαίευαν ἀπὸ τὸν Σουλτᾶνο. Ὅλα ὅμως αὐτὰ δὲν σημαίνουν καθόλου ὅτι ἡ ἀπομόνωσις δὲν τοὺς ἐξημίωσε ἠθικὰ καὶ ὑλικά. Γιατὶ ὅταν στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος διελύθη τὸ Περιβόλι, οἱ κάτοικοί του δὲν βρῆκαν πουθενὰ στήριγμα στὰ γύρω χωριά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΙΣ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑ

Ὁ Ἰωακείμ Μαρτινιανός, μιλώντας γιὰ τὴν σύστασι τῆς Μοσχοπόλεως, γενικεύει τὴν χρονολογία καὶ τὶς περιστάσεις συγκροτήσεώς της καὶ ὑποστηρίζει ὅτι ὅλοι οἱ οἰκισμοὶ τῶν Βλαχοφώνων στὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο συγκροτήθηκαν στὰ τέλη τοῦ ΙΓ' αἰῶνος καὶ στὶς ἀρχές τοῦ ΙΔ', κατὰ τὴν ἐποχὴ καὶ ἔξ αἰτίας τῶν μεγάλων ἐκεῖ ἀναστατώσεων, ὅταν ὅλες οἱ περιοχὲς αὐτὲς ταλαιπωρήθηκαν καὶ ἔπαθαν ἀνείπωτες συμφορές, ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες καὶ διαδοχικὲς ἐπιδρομὲς τῶν Φράγκων, τῶν Σέρβων, τῶν Τούρκων καὶ τῶν ἄλλων ἐπιδρομῶν.

Ὑποστηρίζει ἀκόμα ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι ἦσαν νομάδες κτηνοτρόφοι στοὺς κάμπους καὶ ὅτι γιὰ τὴν ἐξασφάλισι τῆς θερινῆς διατροφῆς τῶν ποιμνίων τους, ὅταν τὸ καλοκαίρι οἱ κάμποι ξηραίνονται, ἀνέβαιναν στὰ βουνά, ὅπου ἔπηξαν τὰ χωριά τους, ἀρχικὰ μὲ καλύβες καὶ σιγὰ-σιγὰ μὲ μόνιμες κατοικίες¹.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Μαρτινιανός ἔγραψε τὴν καλλίτερη καὶ τὴν πιὸ καλὰ τεκμηριωμένη – γιὰτὶ διέθετε τὶς πιὸ καλὲς γραπτὲς μαρτυρίες – ἱστορία οἰκισμοῦ Βλαχοφώνων, τῆς Μοσχοπόλεως. Ἀπὸ τὸ σημεῖο ὁμως

1. Ἰ. Μαρτινιανοῦ: «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μοσχοπόλεως», Δημητράκος, Ἀθῆναι 1939, σελ. 31 κ.έ.. Ἰδίου: «Ἡ Μοσχόπολις», Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1957, σελ. 17, 21, 35, 53 κ.έ.. Εἶναι γεγονός ὅτι τὸν ἀρχικὸ πηρῆνα, μὲ καλύβες, τῆς Μοσχοπόλεως τὸν δημιούργησαν κτηνοτρόφοι ἀπὸ τὸ Βοσκὸπ ἀπὸ ὅπου πῆρε καὶ τὸ ὄνομα (Βοσκὸπ-πόλιε, Βοσκόπολις. Οἱ Ἀλβανοὶ τὴν ἀποκαλοῦν πάντοτε Βοσκοπόγιε. Ἔτσι καὶ τὸ Νέβρο-πόλιε ἔγινε Νεβρόπολις, τὸ Ντόμπρο-πόλιε ἔγινε Ντροπολιτσά κ.ά.). Τὸ Βοσκὸπ βρίσκεται δέκα χιλιόμετρα Ἀνατολικά ἀπὸ τὴ Μοσχόπολι, στὸ δρόμο γιὰ τὴν Κορυτσά, ἀπὸ ὅπου ἀπέχει ἄλλα τόσα χιλιόμετρα, στὴν ἄκρη τοῦ ὄροπεδίου τοῦ Σελασφόρου καὶ σὲ ὑψόμετρο 900-1000 μέτρα. Στὰ ὑψόμετρα αὐτὰ δὲν ὑπάρχουν χειμαδιὰ γιὰ μεγάλα ποίμνια (ἐκτὸς ἀπὸ μικρὴ οἰκόσιτη κτηνοτροφία), γι' αὐτὸ καὶ οἱ μεγάλοι τσελιγκάδες τοῦ Βοσκόπ. ὅπως καὶ τῆς Μοσχοπόλεως ἀργότερα, παραχείμαζαν πάντοτε τὰ ποίμνιά τους στοὺς κάμπους τῆς Μαζαρακιᾶς καὶ τῆς Κονισπόλεως. Ἔτσι ἡ μετακίνησις καὶ ἡ ἐγκατάστασις τῶν πρώτων κτηνοτρόφων ἀπὸ τὸ Βοσκὸπ στὴν Μοσχόπολι, δὲν ἦτο μετακίνησις «ἀπὸ τοὺς κάμπους στὰ βουνά», ἀλλὰ ἀπλὴ ἐπέκτασις τῆς θερινῆς ἐγκαταστάσεως τῶν κτηνοτρόφων πλησιέστερα πρὸς τοὺς βοσκοτόπους τους.

αὐτὸ ξεκινῶντας μέχρι τοῦ νὰ γενικεύσουμε τὶς συνθήκες καὶ τὶς περιστάσεις τῆς συγκροτήσεως ὄλων τῶν οἰκισμῶν τῶν Βλαχοφώνων, τὸ πρᾶγμα καταντᾶ ἐπικίνδυνο.

Τὸ ἀέναο καὶ δημογραφικὸ ρεῦμα στὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο ὑπῆρξε πάντοτε ἀπὸ τὰ βουνά, ὅπου τὸ ἀνθρώπινο δυναμικὸ αὐξάνεται ταχύτερα, πρὸς τοὺς κάμπους, ὅπου τὰ μέσα συντηρήσεως εἶναι ἀφθονώτερα¹.

Γι' αὐτὸ ὑποστηρίζουμε ὅτι οἱ Βλαχοφῶνοι ἦσαν ἀνέκαθεν ἐγκατεστημένοι στὰ ὄρεινά μέρη. Καὶ στὴν ἀρχή, ἐφ' ὅσον ἦσαν ὀλιγάριθμοι, κατῶρθωναν ν' ἀποζοῦν ἀπὸ τοὺς ἐπιτόπιους πόρους τῆς γῆς, τὰ ὀλίγα οἰκόσιτα ζῶα τους, τοὺς ὀλίγους φτωχοὺς ἀγροὺς στὰ βάθη τῶν κοιλάδων καὶ τὴν ξυλεία ἀπὸ τὰ δάση².

Σιγὰ-σιγὰ ὅμως ἡ μεγάλη αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ τοὺς ὑποχρέωσε νὰ ἐπεκτείνουν τὴν δραστηριότητά τους γιὰ νὰ ἐπιζήσουν, ἀρχικὰ στὴν κτηνοτροφία, ἡ ὁποία μὲ τὸν πολλαπλασιασμό της ἀπαιτοῦσε τόπους γιὰ χειμαδιά, καὶ ἀργότερα στὰ ἄλλα ἐλεύθερα ἐπαγγέλματα, ἐμπόριο, τέχνες, ἐπιστῆμες, γράμματα, ἐνῶ παράλληλα πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς μισθώνονταν σὰν στρατιῶτες, ὅπου τοὺς παρείχετο εὐχέρεια. Ἔτσι ξεχύθηκαν καὶ στοὺς κάμπους ὅπου καὶ γεωργοὶ ἀναγκάσθηκαν νὰ γίνουν, ἀσχολία πού τὴν ἀπέφευγαν, γιὰ τὸν ἐδέσμευε καὶ δὲν ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ ἀνεβαίνουν στὰ βουνά καὶ νὰ χαίρωνται τὴ γενέτειρά τους.

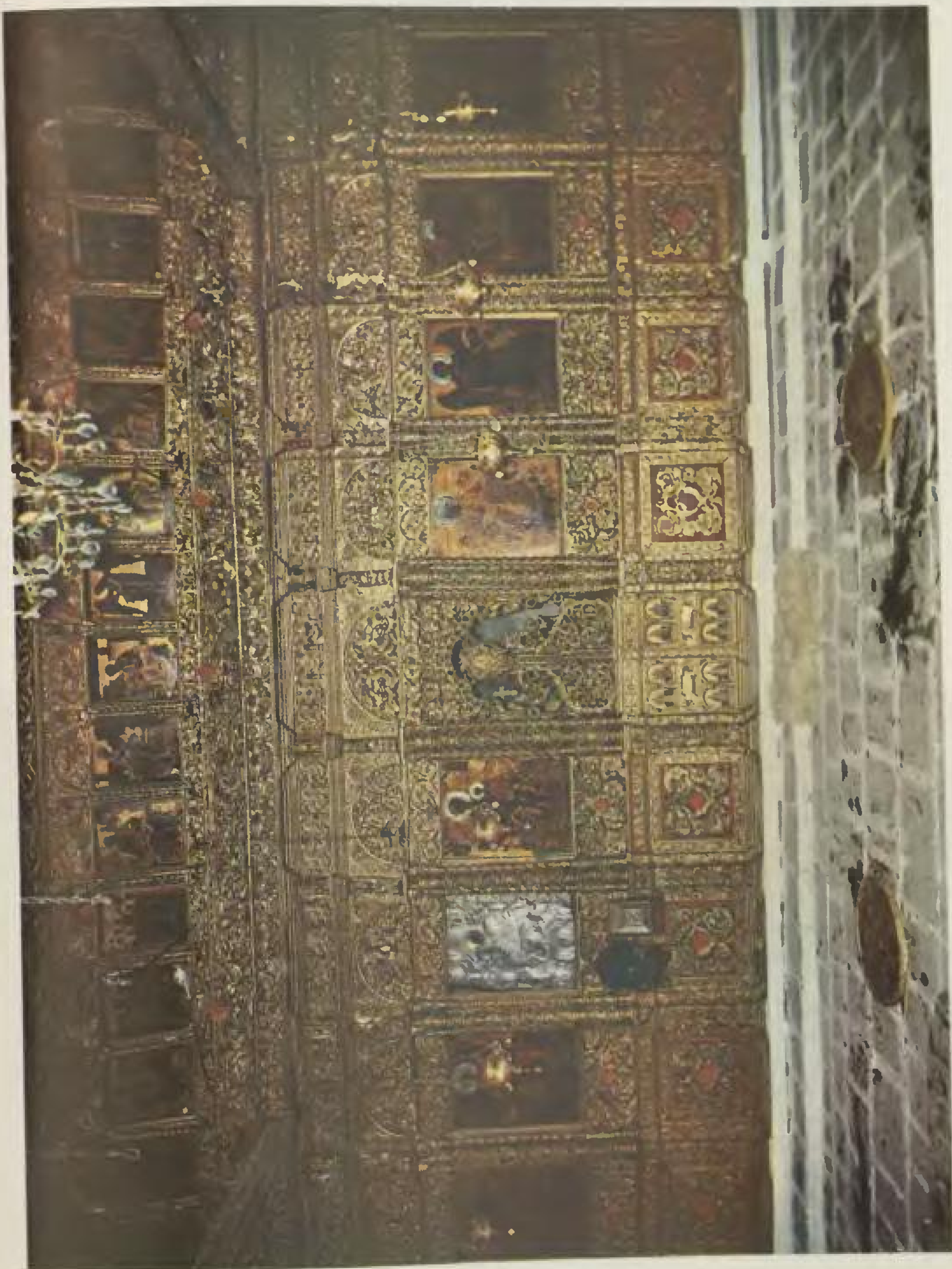
Ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ἐξάγεται σὰν συμπέρασμα τὸ φυσικὸ γεγονός ὅτι ὁ πιὸ γηγενὴς καὶ ὁ πιὸ ἀνόθευτος πληθυσμὸς σὲ μιὰ χώρα εἶναι πάντοτε ὁ ὄρεινός. Ἄλλωστε καμιά ἐπιδρομὴ καὶ ἰδιαίτερα καμιά ἐγκατάστασις ξένων, σὲ σημαντικὸ βαθμὸ, μπορεῖ νὰ γίνῃ στὰ ὄρεινά μέρη. Ὅλες οἱ ἐπιδρομὲς καὶ ὅλες οἱ ἐξοντώσεις πληθυσμῶν ἔγιναν στοὺς κάμπους, ὅπου ὁ ἐκεῖ πλοῦτος τῆς γῆς προκαλεῖ τὴν βουλιμία τοῦ κάθε ἐπιδρομέως.

Γιὰ τὴν χρονολογία τῆς συστάσεως τῶν οἰκισμῶν τῶν βλαχοχωρίων στὰ βουνά, ἢ μπορεῖ γιὰ τὴν Μοσχόπολι νὰ συνέβῃ αὐτὸ πού ἱστορικὰ ἀποδεικνύει ὁ Ἰ. Μαρτινιανὸς – ὅτι συγκροτήθηκε στὶς ἀρχές τοῦ ΙΔ' αἰῶνος (1330) – γιὰ τὸ Περιβόλι ὅμως ὑπάρχουν ἀναμφισβήτητα στοιχεῖα, πού μᾶς ἀποδεικνύουν ὅτι τὸ χωριὸ ὑφίστατο πρὶν ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες, ἴσως καὶ ἀπὸ ἀνέκαθεν.

Ἐπὶ τοῦτον ὑπάρχουν μαρτυρίες, πού μᾶς πληροφοροῦν ὅτι τὸ Περιβόλι δὲν ὑφίστατο μόνον στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πρὶν πολλοὺς

1. Καὶ οἱ Στρακατοσαναῖοι, γέννημα καὶ θρέμμα τῶν βουνῶν, πληθαίνοντας στὰ βουνὰ τῶν Ἀγροφῶν καὶ τῆς Ρούμελης, ὅπου εἶναι ἡ κοιτίδα τους, ἀναγκάσθηκαν νὰ ξεχυθοῦν στοὺς κάμπους, γιὰ νὰ ἐπιβιώσουν καὶ οἱ ἴδιοι καὶ τὰ ποιμνιά τους.

2. Κεφάλαιον Πρῶτον.

Το θιαυμάσιο ξιλόγλυπτο, επίχρυσο, τέμπλο του Αγίου Γεωργίου-Περβολίου.

αἰῶνες¹. Ἄλλὰ ἡ ζωντανὴ παράδοσις μᾶς διεφύλαξε τὸ ὅ,τι καὶ στὴν Βυζαντινὴ ἐποχὴ ὑπῆρχε καὶ διατηροῦσε μάλιστα καὶ τότε εἰδικὰ προνόμια, ἀσφαλῶς ἐξ αἰτίας τῆς ἐπικαιρῆς στρατηγικῆς θέσεώς του². Ἄλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν προσεκτικὴ μελέτη ὄλων τῶν γραπτῶν στοιχείων, ποὺ παραθέτουμε στὸ τέλος τῆς μελέτης μας, ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ Περιβόλι ὑφίστατο πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ κατάκτησι καὶ ὄχι μόνον ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ὅπως ἡ Μοσχόπολις.

Ἐνα ἄλλο ὅμως, ἐπίσης πολὺ σοβαρὸ στοιχεῖο, ποὺ θὰ μᾶς ἔδιδε πιὸ ἰσχυρὴ ἀπάντησι στὸ θέμα μας, εἶναι ἡ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὸ ὄνομά του.

Ἡ ὀνομασία *Περιβόλι* συγγενεῦει ἠχητικὰ μὲ τὶς λέξεις *περιβόλι* = κῆπος, *ὑπερβολή* = αὐχὴν καὶ *περιβολή* = ὄχύρωμα ἢ φρούριον περιφερειακὸ καὶ ἀνεξάρτητο.

Ὅσοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ θέμα³ ἀποδίδουν τὴν ὀνομασία στὴν *περιβόλι* = κῆπος. Προσεκτικὴ ὅμως μελέτη τῆς τοποθεσίας τοῦ χωριοῦ ἀποκλείει τελείως τὴν ὑπαρξὶ περιβολιῶν, ὅπως οἱ Βυζαντινοὶ ἀποκαλοῦσαν τοὺς κήπους.

Ἀντίθετα, ἡ λέξις *ὑπερβολή* μπορεῖ νὰ ἔδωκε τὴν ὀνομασία στὸ χωριὸ ἀπὸ πολὺ παλιὰ, ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴν προρωμαϊκὴ ἐποχὴ. Γιατὶ βρίσκε-

1. Στὸν Ἄτλαντα καὶ στοὺς χάρτες τοῦ *Kiepert* τοῦ 1854 ἀναφέρεται *Perivolio*. Στὸν Ἄτλαντα τοῦ *W. Faden* τοῦ 1795 ἀναφέρεται *Perivoli*. Ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφή τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, Σεπτ. 1760 (τεκμ. 4) μᾶς λέγει ὅτι τὸ χωριὸ ὑφίστατο τότε. Στὴν κτιτορικὴ ἐπιγραφή τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος, Αὔγ. 1703 (τεκμ. 2) ἀναφέρεται ὡς *Χωριὸ Περιβόλι*. Στὸ ἀπὸ 21 Φεβρ. 1635 φιορμάνι (ἔγγρ. 1) ἀναφέρεται ὅτι τὸ Περιβόλι ὑφίστατο τότε καὶ ὅτι ἔχαιρε «ἀσυνδοσίας» ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μωάμεθ Γ' (1595-1603). Στὸ ἀπὸ 24 Μαρτ. 1777 φιορμάνι (ἔγγρ. 11) ἀναφέρεται ὅτι τὸ τότε ἔρημο χωριὸ Καρίτσα προσουρήθηκε στὸ Περιβόλι πρὶν 200 χρόνια, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι τὸ 1577 τὸ Περιβόλι ὑφίστατο. Στὸν Ἄτλαντα τοῦ *Ortelius* τοῦ 1570 ἀναφέρεται *Voli*. Τέλος στὸ ἀπὸ 27 Νοεμ. 1782 φιορμάνι ἀναφέρεται ὅτι «τὸ χωριὸν Περιβόλι εἶναι βακουφικὸν καὶ κατέχεται παρὰ τῶν κατοίκων του ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ μέρους τούτου μέχρι σήμερον» (ἔγγρ. 13). Ὅλα αὐτὰ σημαίνουν ὅτι τὸ Περιβόλι ὑφίστατο πολὺ πρὶν τὸν ΙΔ' αἰῶνα.

2. Ὁ *Fr. Rouqueville* (ἐνθ. ἀν. σελ. 434-444) γράφει: «...οἱ προύχοντες (τοῦ Περιβολίου), ποὺ ἦλθαν μετὰ τὸ δεῖπνο γιὰ νὰ μὲ ἐπισκεφθοῦν, μοῦ διηγήθηκαν ὅτι τὸ Περιβόλι ἀνήκει στὸ Βακούφ-Χανὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐνῶ ἡ Ἀβδέλλα καὶ ἡ Σμίξη ὑπάγονται στὰ Γρεβενά, τὰ ὁποῖα ὑπάγονται στὸ Σαντζάκιο τοῦ Ροῦμελη Βαλεση. Αὐτὸς ὁ τρόπος ὑπαγωγῆς εἶχε καθορισθῆ ἀπὸ πολὺ παλιὰ, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς κατακτήσεως, ποὺ ἀπὸ τότε δὲν ἄλλαξε, παρὰ μόνον ὡς πρὸς τὸ ποσὸ καὶ τὸ εἶδος τοῦ φόρου. Γιατὶ πρὶν ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ τὸ Περιβόλι, ἀντὶ νὰ πληρώνη (τοὺς φόρους) στὸν ταμίαν τοῦ κρατικοῦ Θησαυροφυλακίου, ἦτο μίαν ἀπὸ τὶς προικοδοτήσεις τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἐνῶ τὰ ἄλλα χωριὰ πληρώναν τοὺς φόρους τοὺς στὸν Καίσαρα, μέσῳ τοῦ Διοικητοῦ τοῦ Θέματος τῆς Μακεδονίας».

3. Γ. Ντόντου-Γ. Παπαθανασίου: «Τὸ Περιβόλι». Θεσσαλονίκη 1973.

ται καὶ ἐλέγχει τὸν αὐχένα (ὑπερβολὴ ὅπως τὸν ἔλεγον τότε) τοῦ Φάγκο Βίμιτο, πού τόσο σημασία ἔχει, ὅπως ἄλλοῦ ἀναφέραμε.

Ἡ λέξις ὁμως περιβολὴ εἶναι ἀκόμα πιθανώτερο νὰ ἔδωσε τὸ ὄνομα στὸ χωριό, ἀφοῦ ἠχητικὰ μόνο τὴν μεταφορὰ τοῦ τόνου χρειάζεται.

Συντροφιά Περιβολιωτῶν στὸ «Μεσοχώρι», στὰ 1901.

Ἄλλοτε ὁ Προκόπιος¹ λέγει ὅτι μεταξὺ τῶν φρουρίων πού ἐπεσκεύασε ὁ Ἰουστινιανὸς (527-565) εἶναι καὶ τὰ Πέρβυλα τῆς Θεσσαλίας. Πιστεύουμε ὅτι τὰ Πέρβυλα ἦσαν στὴ θέσι τοῦ σημερινοῦ Περιβολίου καὶ ὅτι τὸ Πέρβυλα εἶναι παραφθορὰ τοῦ ὑπερβολὴ ἢ περιβολὴ, γιατί, ὅπως ἐκθέτουμε εὐθύς ἀμέσως, ἡ θέσις τοῦ Περιβολίου ὑπῆρξε μία περιβολὴ.

Πρῶτα-πρῶτα, πρὶν προχωρήσουμε στὴν οὐσία τοῦ θέματος, δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐπηρεάσῃ αὐτὸ πού λέγει ὁ Προκόπιος, ὅτι τὰ Πέρβυλα ἀνήκουν στὴ Θεσσαλία, γιατί ὁ Προκόπιος ἐκτείνει τὴ Θεσσαλία μέχρι καὶ τὴν Καστοριά. Ἄλλωστε ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ἀλλὰ καὶ ἄλλοτε, στὴν Νοτιοδυτικὴ

1. Προκόπιος: «Περὶ Κτισμάτων», Ἔκδοσις Teubner, Λειψία 1905-1913, IV, 2. Ἄ. Θ. Σαμοθράκης: «Πέρβυλα», Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, Ἀθῆναι 1932, τόμ. ΙΘ', σελ. 933.

περιοχή τῆς Μακεδονίας τὰ ὄριά της μὲ τὴν Θεσσαλία ποτὲ ἀπὸ κανέναν δὲν καθορίζονταν σταθερὰ καὶ μὲ ἀκρίβεια¹. Τὸ ὅ,τι τὸ Νοτιοδυτικὸ τμήμα τοῦ σημερινοῦ νομοῦ Γρεβενῶν, καὶ εἰδικῶς τὰ Βλαχοχώρια καὶ Κοπατσαροχώρια, ὅπου περιλαμβάνεται καὶ τὸ Περιβόλι, εἶχε πάντοτε καὶ ἔχει καὶ σήμερα ἀκόμα πολὺ περισσότερη οἰκονομικὴ καὶ δημογραφικὴ κίνησι μὲ τὴ Θεσσαλία, ἀπὸ ὅ,τι ἔχει μὲ τὰ Γρεβενά καὶ τὴν Κοζάνη, παρέσυρε ἀσφαλῶς τὸν Προκόπιο στὸ νὰ σημειώσῃ ὅτι τὰ Πέρβυλα ἦσαν κάστρο τῆς Θεσσαλίας.

Ἐξετάζοντας μὲ προσοχὴ τὴν διαμόρφωσι τῆς τοποθεσίας ὅπου βρίσκεται τὸ Περιβόλι καὶ συγκρίνοντάς την μὲ ἄλλες ὅπου ἐξακριβωμένα ἦσαν κάστρα-φρούρια τῶν Βυζαντινῶν – τῆς Βουχάλιστας, τὸ Πέτροβο, τὴν Γρατσάνη, τὰ Παληάλωνα κ.ἄ. – βλέπουμε ὅτι τὸ Περιβόλι ἦτο καὶ αὐτὸ ἓνα παρόμοιο κάστρο-φρούριο, ποὺ ἐπεσκευάσε ὁ Ἰουστινιανός.

Ἀπὸ τὶς τρεῖς πλευρὲς τοῦ τὸ Περιβόλι παρουσιάζει ἀπότομες, σχεδὸν κατακόρυφες στὰ περισσότερα μέρη, προσχωματικὲς καταπτώσεις (Βάλια ἂ Πρέφτουλουϊ, Ἀσπροπόταμος, Βάλια ντὶν Τσιούμα), ποὺ μὲ ἐλάχιστη ὀχύρωσι κάμνουν ἀδύνατη, ὄχι μόνον τὴν προσβολή του, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ τὴν πρόσβασί του. Ἀπὸ τὴν τετάρτη, τὴν Δυτικὴ, πλευρὰ κυριαρχεῖ ὁ ἔδαφικὸς κῶνος τῆς *Τσιούμας*, ποὺ εἶναι τὸ πιὸ ὀχυρὸ ἔρεισμα γιὰ τὴν προστασία τοῦ φρουρίου ἀπὸ ἐκείνη τὴν κατεύθυνσι.

Χαρακτηριστικὰ ἴχνη ἢ ἐρείπια τοῦ φρουρίου δὲν ὑπάρχουν, σὰν τῆς Γρατσάνης, ὅπως δὲν ὑπάρχουν καὶ στὰ περισσότερα παρόμοια φρούρια, ὅπου ἡ ἀδιάκοπη κατοίκησις τοῦ τόπου, μὲ τὶς οἰκοδομήσεις καὶ τὶς ἀνοικοδομήσεις, κατέστρεψε ὅλο τὸ οἰκοδομήσιμο ὑλικὸ τοῦ φρουρίου. Μὲ προσοχὴ ὅμως ἐξετάζοντας στὰ διάφορα ἐρείπια βρίσκουμε ὑπολείμματα ἀπὸ ὑλικό, ποὺ δὲν προσφέρεται γιὰ συνηθισμένα σπίτια, ἀλλὰ γιὰ πολὺ ἰσχυρότερη τοιχοποιία (ὀρθογωνισμένες πέτρες ἀπὸ πορώδη λίθο, ποὺ δὲν εἶναι τοῦ τόπου κλπ.).

Ἐπὶ πλεόν στὴ περιοχὴ τοῦ χωριοῦ ἀποκαλύφθηκαν, πρὶν ἑκατὸ χρόνια περίπου, ἀρχαῖες στοῆς μεταλλείων μὲ σκωρίες, καθὼς καὶ ἀρχαῖος τάφος μὲ ἀνθρώπινο σκελετὸ καὶ κτερίσματα (σφραγιδες κ.ἄ.)². Ὅλα ὅμως χάθηκαν ἐπὶ Τουρκοκρατίας.

Τὴν ἀποψὶ μας αὐτὴ ἐνισχύουν καὶ ἄλλα τεκμήρια.

Τὰ Τουρκικὰ φερμάνια, ποὺ παραθέτουμε στὸ Παράρτημα, γραμμένα μὲ τὴ γραφὴ Ντοβανῆ³ ἀναφέρουν τὸ Περιβόλι καὶ ὡς *Περβόλ*, ποὺ εἶναι

1. Ἄντ. Κεραμοπούλου: «Τὶ εἶναι οἱ Κοιτσοβλαχοί», Ἀθῆναι 1939, σελ. 138. ἱστορ. 1. Προκόπιος, ἐνθ. ἀν. VII, 3.

2. Κ. Κρυστάλλη: «Οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου», Ἀθῆναι 1952, σελ. 25.

3. Ἐγγρ. 26.

πλησιέστερο πρὸς τὸ Πέρβυλα· πράγμα πού σημαίνει ὅτι οἱ κάτοικοι ἢ ἔλληνοποίησαν τὸ Πέρβυλα καὶ Περβὸλ σὲ Περιβόλι, ἢ κράτησαν τὸ περιβολὴ μὲ μεταφορὰ τοῦ τόνου.

Ὁ Ortelius, στὸν Ἔατλαντά του Orbis Terrarum κλπ. τοῦ 1570 ἀναφέρει τὸ Περιβόλι ὡς Voli¹.

Τὸ ὅτι τὸ Περιβόλι ἐπὶ αἰῶνες ἦτο στρατιωτικὸς σταθμὸς ἢ φρούριο γιὰ τὸν ἔλεγχο στὴ διάβασι τῆς Πίνδου (αὐτὴν Φάγκο Βίμιτο), ἀλλὰ καὶ σταθμὸς γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησι τῶν διερχομένων ἀπὸ ἐκεῖ κατὰ τὸν χειμῶνα, ἀποδεικνύεται ἀπὸ πολλὰ ἔγγραφα², ὅπου μὲ μεγάλη σαφήνεια καὶ ἀσθηρότητα καθορίζονται τὰ καθήκοντα τῶν κατοίκων πρὸς τοὺς ταξιδιῶτες ἀπὸ τὴν Μακεδονία πρὸς τὴν Ἡπειρο ἢ καὶ ἀντίθετα.

Τὴν κατάστασι αὐτὴ οἱ Τοῦρκοι τὴν διαδέχθηκαν ἀσφαλῶς ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ οἱ Βυζαντινοὶ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους καὶ ἐκεῖνοι ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς τῆς Μακεδονίας, γιὰ ν' ἀποδειχθῇ τελικὰ ὅτι τὸ Περιβόλι εἶτε μὲ τὸ ὄνομα Ἐπερβολὴ εἶτε μὲ τὸ Περιβολὴ ἢ καὶ ἀκόμα μὲ τὸ Πέρβυλα ὑπῆρχε μὲ τοὺς γηγενεῖς κατοίκους του, πρῶτους οἰκῆτορες Μακεδόνες, πολὺ πρὶν τὸν Ἰουστινιανό· δηλαδὴ κατὰ τοὺς πρῶτους πρὸ Χριστοῦ ἢ μετὰ Χριστὸν αἰῶνες, ὅταν οἱ Ρωμαῖοι ὠργάνωναν τὰ Auxilia μὲ τοὺς Armatī, γιὰ τὴν φρούρησι τῶν ὁδεύσεων καὶ τῶν ὄρεινῶν διαβάσεων.

Αὐτὴ ἢ αἰτία καὶ αὐτὴ ἢ θέσις τοῦ Περιβολίου ἔκαμε καὶ τοὺς Τοῦρκους ν' ἀναγνωρίσουν τὸ πρῶτο ἀρματολίκιο στὴν Πίνδο, μὲ ἔδρα τὸ Περιβόλι. Καὶ γιὰ τὸν ἴδιο λόγο καὶ ἐπὶ Βυζαντινῶν καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἶχε ἀποκτήσει καὶ διατηρήσει, ἕως τὴν ἀπελευθέρωσι, εἰδικὰ προνόμια, πού κανένα ἄλλο χωριὸ δὲν εἶχε σὲ τέτοιο βαθμὸ ὅπως τὸ Περιβόλι.

1. Θ. Κ. Π. Σαράντη, ἔνθ. ἀν. σελ. 20-32.

2. Ἐγγρ. 12, 14 καὶ 24.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΚΑΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ

Όπως αναφέραμε στα προηγούμενα κεφάλαια, οί κάτοικοι του Περιβολίου είναι γηγενείς. Όσοσδήποτε επιδρομές και αν έγιναν στην πολυτάραχη περιοχή της Μακεδονίας και ειδικότερα της Δυτικής, και όσοσδήποτε μετοικεσίες και αλλοιώσεις στον πληθυσμό αν πραγματοποιήθηκαν, υποστηρίζουμε ότι στα βουνά της Πίνδου, όπου και το Περιβόλι, οί κάτοικοι υπέστησαν την πιο μικρή νόθευσι από όση οί κάτοικοι των γειτονικών περιοχών και σε τόσο μικρό βαθμό, ώστε να μπορούμε να πούμε ότι ο τύπος τους και ο χαρακτήρ τους να μη έχουν μεταβληθῆ στο πέρασμα των αιώων.

Θα μπορούσαμε όμως να προσθέσουμε ακόμα μερικά επάνω σ' αυτό το ζήτημα. Εξετάζοντας προσεκτικά τις εικόνες των αρχαίων Μακεδόνων, όπως μας διασώθηκαν – και μας διασώθηκαν πολλές, διάσπαρτες στον Ελληνικό Χώρο και στην Ασία – είτε σε νομίσματα, είτε σε γλυπτά και ανάγλυφα, διαπιστώνουμε άβιαστα μιὰ χαρακτηριστική ομοιότητα με τους σημερινούς κατοίκους της Δυτικής Μακεδονίας και ειδικότερα με τους όρεινούς της Πίνδου.

Από τον Λίβανο έως τα βάρη της Ασίας, στο Αφγανιστάν, στο Πακιστάν, ψηλά στο Καλάμ, στη Χούνσα και στα Ίμαλάια, όπως και στα ύψη πεδα του Τουράν, υπάρχουν σήμερα χιλιάδες άτομα, αλλά και ομάδες ανθρώπων, που όχι μόνον λέγουν ότι κατάγονται από τους Μακεδόνες του Αλεξάνδρου, αλλά και έντυπωσιάζουν τον επισκέπτη με την ομοιότητά τους που έχουν με τους σημερινούς κατοίκους της Μακεδονίας. Αν μάλιστα τους ιδῆ κανείς μεμονωμένους σε φωτογραφία, θα νομίση ότι ἡ φωτογραφία δὲν προέρχεται από εκεί, αλλά από την σημερινή Δυτική Μακεδονία.

Αυτό το φαινόμενο, που είναι πολύ εύκολο να το διαπιστώση ο καθένας, αποδεικνύει καθαρά ότι, τόσο εκεί, όσο και εδώ, οί Μακεδόνες διατηρήθηκαν αναλλοίωτοι στο πέρασμα των αιώων.

Τέλος, ακόμα μία άλλη ένδειξις, που μπορεί από μερικούς να χαρακτηριση τολμηρή, ἔρχεται να ενισχύση τις απόψεις μας.

Μελετώντας βαθειά και με προσοχή τους τύπους και τους χαρακτήρες των αρχαίων Μακεδόνων του Φιλίππου, του Αλεξάνδρου και των Διαδόχων

του, ὅπως μᾶς τοὺς περιγράφουν τὰ ἀρχαῖα κείμενα, ἀπὸ τὰ ὅποια ἡ Ἐπιστήμη διαθέτει σήμερα πάμπολλα, καὶ συγκρίνοντάς τους μὲ τοὺς τύπους καὶ τοὺς χαρακτῆρες τῶν σημερινῶν Μακεδόνων, θὰ ἰδοῦμε ὅτι ἡ ὁμοιότης τους εἶναι καταπληκτικὴ γιὰ νὰ ἐπιβεβαιωθῇ τὸ γεγονός ὅτι παρὰ τὶς θύελλες καὶ τὶς ἀναστατώσεις, οἱ σημερινοὶ Μακεδόνες – οἱ ὄρεινοὶ τουλάχιστον – εἶναι γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων¹.

Ὅλα αὐτὰ δὲν σημαίνουν καθόλου ὅτι ὁ πληθυσμὸς τοῦ Περιβολίου δὲν περιλαμβάνει καὶ ξένα στοιχεῖα. Αὐτὰ ὅμως εἶναι τόσο ὀλίγα πὺ δὲν ἐπηρεάζουν τὴν γενικότητα πὺ ἐκθέσαμε.

Ἐπὶ ὑπάρχουν οἰκογένειες ἀπὸ ἄλλα μέρη πὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ Περιβόλι καί, στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου, ἀφομοιώθηκαν γλωσσικὰ καὶ ἔγιναν βλαχόφωνοι· ὅπως ὑπάρχουν οἰκογένειες ἀπὸ ἄλλα βλαχόφωνα χωριά. Ὅλοι ὅμως αὐτοὶ, ἀπο χρόνια τώρα, ἀποτελοῦν ἐνιαῖο σύνολο μὲ τοὺς παλινοὺς κατοῖκοι, ἔτσι πὺ νὰ μὴ μπορεῖ κανένας νὰ τοὺς ξεχωρίσει. Ἀμυδρὲς μόνον ἀναμνήσεις διατηροῦνται γιὰ τὴν μακρινὴ καταγωγὴ τους.

Γιὰ τὸν πληθυσμὸ ἔχουμε πολλὲς μαρτυρίες, ἀλλὰ καμία δὲν συμφωνεῖ μὲ τὴν ἄλλη.

Στὰ φιορμάνια ἀναφέρεται ὅτι ὁ πληθυσμὸς ἦτο διαδοχικὰ 218 κάτοικοι, σὲ τέσσερες συνοικίες², 41³, 41⁴, 40⁵ καὶ 80⁶.

Ὁ Λήκ καὶ ὁ Πουκεβὶλ ἀναφέρουν ὅτι στὰ 1805 καὶ 1806 τὸ Περιβόλι εἶχε 300 καὶ 305 οἰκογένειες, ἀντιστοίχως.

Ἀπὸ ἄλλα στοιχεῖα ὅμως⁷ μαθαίνουμε ὅτι τὰ φορολογούμενα νοφούσια, κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, ἦσαν 1084, πράγμα πὺ σημαίνει ὅτι ὁ πληθυσμὸς τότε ὑπερέβαινε τοὺς 6.000 κατοῖκοι.

Τὸ καλοκαῖρι τοῦ 1914 – τὸ πρῶτο μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση – ὁ ζῆλος τῶν Περιβολιωτῶν γιὰ τὴν ἰδιαίτερη Πατρίδα τους συγκέντρωσε τοὺς περισσοτέρους, ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ, κατοῖκοι. Ὁ νόμιμος πληθυσμὸς πὺ ἐνεγράφηκε τότε στὰ δημοτολόγια, κατὰ τὴν πρώτη ἀπογραφὴ, ἔφθασε τοὺς

1. Πρέπει νὰ προσθέσουμε ὅτι, ὅπως διεπίστωση καὶ ὁ Κρυστάλλης πρὶν ἑκατὸ χρόνια (*Ἡ Βλάχοι τῆς Πίνδου*, ἐνθ. ἀν., σελ. 29), οἱ Βλαχόφωνοι τῆς Πίνδου, καὶ τότε καὶ σήμερα, ἀγαποῦν πολὺ τὸ κρασί, πράγμα πὺ μᾶς θυμίζει τοὺς Μακεδόνες τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

2. Ἐγγρ. 1.

3. Ἐγγρ. 11.

4. Ἐγγρ. 13.

5. Ἐγγρ. 18.

6. Ἐγγρ. 23.

7. Τεχν. 10.

7.658. Καὶ δὲν εἶχαν συγκεντρωθῆ ὅλοι οἱ Περιβολιωῶτες, γιὰτὶ οἱ περισσότεροὶ δὲν εἶχαν στέγη.

Ἡ ἀπογραφὴ τοῦ Μαΐου 1928, σὲ ἐποχὴ πού ὁ περισσότερος κόσμος ἦτο ἀκόμα στὰ χειμαδιὰ ἢ στὸ δρόμο πρὸς τὸ χωριό, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλαχίστους πού ἤδη εἶχαν φθάσει, ἀναγράφει πληθυσμὸ ἀπὸ 164 κατοίκους.

Συντροφιά Περιβολιωτῶν μὲ τὴν γνήσια παραδοσιακὴ φορεσιὰ («κοῦ ἄλιπτλι»), στὰ 1924

Ἡ ἀπογραφὴ τοῦ Ὀκτωβρίου 1940, ὅταν πάλι οἱ νέοι ἦσαν ὑπὸ τὰ ὄπλα, ἐξ αἰτίας τῆς προεπιστρατεύσεως, καὶ οἱ περισσότεροὶ κάτοικοι εἶχαν κατεβῆ στὰ χειμαδιὰ, ἀναγράφει πληθυσμὸ ἀπὸ 699 κατοίκους.

Τέλος, καὶ οἱ ἄλλες ἀπογραφές, πού ἔγιναν ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα, ἔγιναν ὅλες σὲ ἐποχὴ πού οἱ κάτοικοι ἦσαν στὰ χειμαδιὰ καὶ ὁ πληθυσμὸς ἀναφέρεται πολὺ ὀλιγώτερος ἀπὸ ὅ,τι ἦτο στὴν πραγματικότητα.

Ἡμεῖς ὅμως ἐρευνήσαμε τὸ θέμα στὴν πραγματικὴ του ὄψι καὶ βρήκαμε ὅτι οἱ Περιβολιωῶτες, πού εἶναι διάσπαρτοι στὴν Ἑλλάδα καὶ στὸ Ἐξωτερικὸ (πολλοὶ ὀλίγοι) – μετὰ ἀπὸ μία προσεκτικὴ ἀπογραφὴ – ὑπερβαίνουν τοὺς 22.000¹.

¹ Οἱ σημαντικώτερες παροικίες τῶν Περιβολιωτῶν δημιουργήθηκαν ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε καὶ τώρα βρίσκονται τὰ χειμαδιὰ γιὰ τὰ ποιινιά τους. Πολλοὶ ὅμως ἔχουν ἀποκατασταθῆ ἀστικά σὲ μεγάλα κέντρα, ὅπως στὴν Ἀθήνα, στὴ Θεσσαλονίκη, στὸ Βόλο, στὰ Τρικκαλά, στὶς Σερρες κ.α.

Τὸ γεγονός ὅμως παρουσιάζεται κάπως περίεργο καὶ χρειάζεται κάποια ἐξήγησι.

Ὁ πληθυσμὸς τοῦ Περιβολίου, ἀπὸ πολὺ παλιὰ, διακρίνεται στὸν μόνιμο καὶ στὸν κινητό. Τὸν ὄγκο τὸν ἀποτελεῖ ὁ δεύτερος.

Ὁ πλοῦτος τοῦ τόπου καὶ οἱ κλιματολογικὲς συνθήκες του ἐπιβάλλουν καὶ τὴν δημογραφικὴ του κατάστασι. Τὸ χωριὸ βρίσκεται σὲ ὑψόμετρο 1400μ. περίπου. Ἡ ἐκεῖ διαβίωσις κατὰ τὸν χειμῶνα τῶν κατοίκων καὶ πολὺ περισσότερο τῶν ζώων εἶναι δύσκολη. Ἀλλὰ καὶ σημαντικὲς καλλιεργήσιμες καὶ ἀποδοτικὲς ἐκτάσεις δὲν ὑπάρχουν σ' αὐτὰ τὰ ὑψόμετρα. Οἱ μοναδικὲς πηγὲς πλούτου εἶναι τὰ δάση, οἱ θερινοὶ βοσκότοποι καὶ οἱ ἐλάχιστες καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις στὸ βάθος τῶν κοιλάδων, ποὺ ἡ ἀπόδοσίς των εἶναι ἀσήμαντη σὲ δημητριακά. Αὐτὰ τὰ τελευταῖα τὰ καλλιεργοῦσαν ὑποχρεωτικὰ στὸν καιρὸ τῆς Τουρκοκρατίας, ὅταν πολλοὶ προσπαθοῦσαν νὰ βρῖσκωνται μακριὰ ἀπὸ τὸν τύραννο, ἐπὶ ὅσον καιρὸ μπορούσαν περισσότερο. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσι ὅμως τὰ πάντα ἐγκαταλείφθηκαν καὶ ὁ κόσμος ξεχύθηκε στοὺς κάμπους, ὅπου ἀνετώτερα εὔρισκε τὸ «ψωμί» του.

Ἐπομένως, αὐτὰ τὰ δεδομένα ἐπέβαλαν καὶ τὴν ἀπασχόλησι καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν κατοίκων καὶ διαχωρίζουν τὸν πληθυσμὸ σὲ μόνιμο καὶ κινητό.

Τὸν μόνιμο πληθυσμὸ τὸν συγκροτοῦσαν, κατ' ἀρχὴν, οἱ ὑλοτόμοι. Οἱ περισσότερες ὅμως ἀπὸ τὶς οἰκογένειές τους, κατὰ τὸν χειμῶνα, κατέβαιναν στὸν «κάμπο». Μόνον οἱ ἐργαζόμενοι ἄνδρες παρέμεναν ἐπάνω, σὲ εἰδικὲς καλύβες κοντὰ στὰ νεροπρίονά τους. Μερικοί, ἐπίσης, κτηνοτρόφοι μὲ μικρὴ ἡμιοικόσιτη κτηνοτροφία, ἀπὸ αἰγοπρόβατα ἢ ἀγελάδες, παρέμεναν στὰ λειβάδια, στὰ χαμηλὰ μέρη καὶ στὶς κοιλάδες τους ὅπως καὶ στὰ γειτονικὰ χωριά, Μικρολείβαδο, Κρασιά, Μοναχῆτι κλπ.

Αὐτοὶ ὅμως οἱ κάτοικοι δὲν ἦσαν οἱ σημαντικώτεροι, οὔτε οἱ πιὸ οἰκονομικὰ ἰσχυροί, ἀλλὰ οὔτε καὶ οἱ πιὸ μορφωμένοι.

Τὸν ὄγκο τῶν κατοίκων τὸν ἀποτελοῦσε ὁ κινητὸς πληθυσμὸς, οἱ κτηνοτρόφοι (τσελιγκάδες καὶ τσοπάνοι), οἱ κυρατζῆδες, οἱ ἄλλοι ἐπαγγελματίες (ραφτάδες, τσαρουχάδες, σαμαράδες, πεταλωταί, μπακάληδες, κλπ.) καὶ οἱ ἔμποροι.

Ἡ πολυπληθέστερη τάξις ἦσαν οἱ κτηνοτρόφοι, ποὺ περιελάμβανε καὶ τοὺς σημαντικώτερους ἄρχοντες (τὰ «τζάκια»). Δὲν μπορούσε νὰ νοηθῆ ἄρχοντας χωρὶς «κοπάδια» ἀπὸ μικρὰ (αἰγοπρόβατα) καὶ μεγάλα (ἄλογα ἢ ἀγελάδες) ζῶα.

Τὰ αἰγοπρόβατα ὑπερέβαιναν πάντοτε, ἀκόμα καὶ στὶς χειρότερες περιόδους, τὰ 100.000, ἐνῶ κατὰ τὴν καλλίτερη περίοδο τῆς ζωῆς τοῦ χωριοῦ ὑπερέβαιναν τὰ 200.000. Καὶ ἐπειδὴ οἱ καλοκαιρινοὶ βοσκότοποι τοῦ χω-

ριου δὲν ἐπαρκοῦσαν γιὰ ὀλόκληρο αὐτὸ τὸ ζωϊκὸ πληθυσμὸ (μόνον 80.000 χωροῦσαν στὴν περιοχὴ του), τὰ ὑπόλοιπα πήγαιναν σὲ ἄλλα μέρη, στὰ Ἄγραφα (Σερμενίκο, Πεζοῦλα κλπ.) καὶ ἰδιαίτερα στὴν περιοχὴ Ἀχρῖδος-Ρέσνας καὶ Μοναστηρίου (Ἰστόκ, Μεγάροβον, Νιζόπολις, Μολόβιστα κ.ἄ.) ὅπου κατοικοῦσαν ὁμόθρησκοὶ καὶ ὁμόγλωσσοὶ πληθυσμοί. Σὲ ὅλες ὅμως τὶς περιπτώσεις οἱ οἰκογένειες τῶν κτηνοτρόφων αὐτῶν παραθέριζαν στὸ Περιβόλι.

Οἱ «κυρατζῆδες» ἀποτελοῦσαν καὶ αὐτοὶ πολυάριθμὴ τάξι. Τὰ κτήνη φόρτου (ἄλογα καὶ μουλάρια) ὑπερέβαιναν κάποτε τὰ 2.000. Ἐπὶ πλεόν ὑπῆρχε καὶ σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀπὸ ἀγελάδες, εἴτε οἰκόσιτες, εἴτε σὲ ἀγέλες, γιὰ γάλα καὶ γιὰ ἀναπαραγωγή. Ἀλλὰ καὶ ἀγέλες ἀπὸ ἵπποειδῆ ὑπῆρχαν, οἱ περίφημοι «ἀργιλέδες», γιὰ ἀναπαραγωγή, πού ἀνῆκαν, κατὰ κανόνα, στοὺς κτηνοτρόφους καὶ ἀποτελοῦσαν ἀναπόσπαστο τμῆμα τοῦ τσελιγκάτου.

Τὸ μεγαλύτερο ὅμως μέρος ἀπὸ τὰ μεγάλα ζῶα ἦσαν κτήνη φόρτου. Αὐτὰ συγκροτοῦσαν τὰ ὀνομαστὰ καραβάνια, πού διέτρεχαν τὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο καὶ διακινοῦσαν τὰ ἀγαθὰ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ἀπὸ τὸ Δυρράχιο ὡς τὴν Πόλι καὶ ἀπὸ τὸν Δούναβι (Βελιγράδι) ὡς τὴν Πελοπόννησο¹.

Τὰ καραβάνια, κατ' ἀρχὴν, ἀνῆκαν σὲ εἰδικευμένους ἐπαγγελματίες ἀγωγιᾶτες, τοὺς «κυρατζῆδες», πού ἦσαν ὀργανωμένοι σὲ «τάϊφες» (ὀμάδες-ἐταιρεῖες) μὲ πολλὰ ζῶα (100-200), μὲ ἀρχηγὸ τὸν πιὸ μυαλωμένο, πού κατηύθυνε τὴν ὀμάδα του καὶ φρόντιζε γιὰ τὴν μίσθωσι, γιὰ τὰ δρομολόγια κλπ. Πολλὲς φορὲς οἱ κυρατζῆδες ἐμπορεύονταν γιὰ λογαριασμὸ τους τὸ ἐμπόρευμα πού μετέφεραν. Μερικὰ πάλι ἀπὸ τὰ καραβάνια ἀνῆκαν σὲ τσελιγκάδες, οἱ ὁποῖοι ἔθεταν ἐπικεφαλῆς τους ἓνα μέλος τῆς οἰκογενείας τους, πού εἰδικεύονταν σ' αὐτὸ τὸ ἐπάγγελμα. Καὶ δὲν ἦτο σπάνια ἢ περιπτώσεις νὰ ἐναλλάσσωνται τὰ μέλη μιᾶς οἰκογενείας, πότε στὸ «καραβάνι» καὶ πότε στὰ «πρόβατα».

Αὐτὴ ἡ ἀπασχόλησις – ταξίδια σὲ ξένα μέρη καὶ ἐμπόριο – προήγαγε τοὺς κυρατζῆδες οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ, χωρὶς ν' ἀναφέρουμε ὅτι πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐξελίσσονταν σὲ πολὺ πλουσίους.

Καὶ ἐπειδὴ, ἐκεῖνον τὸν καιρὸ οἱ δρόμοι ἦσαν ἐπικίνδυνοι ἀπὸ τοὺς

1. Κ. Σιμοπούλου: «Ξένοι ταξιδιωτὲς στὴν Ἑλλάδα 333 μ.Χ.-1700», Ἀθήνα 1972, Τόμ. Α', σελ. 58, ἔποσ. 4. Στὴ σελίδα 409 λέγει ὅτι «... Ὁ Γάλλος περιηγητὴς Conape στὸ ταξίδι του, στὰ 1572, ἀπὸ Ραγοῦζα πρὸς τὰ Νοτιοανατολικά χρησιμοποίησε καραβάνι ἀπὸ 300 ζῶα μὲ ἔνοπλη συνοδεία Βλάχων...». Τηλ. Μ. Καστογιάννη: «Περὶ τῶν Βλάχων τοῦ Ἑλληνικοῦ Χώρου», Θεσσαλονίκη, 1962, σελ. 37. Ἀναφέρει ὅτι κατὰ τὴν μαοτιρία Βενετοῦ Βαῦλου, τὸ ταξίδι ἀπὸ τὴν Ἀδριατικὴ πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην οἱ Βλάχοι κυρατζῆδες τὸ ἔκαμναν στὸ ἥμισυ τοῦ χρόνου ἀπὸ ὅσο ὄλοι οἱ ἄλλοι.

ληστάς, τοὺς Ἀρβανίτες καὶ «χαρατζήδες», Τούρκους τοπικοὺς σατραπίσκους, ποὺ «χαράτσωναν» τὰ καραβάνια, οἱ Περιβολιωτὲς κυρατζήδες ἦσαν καλὰ ὀργανωμένοι καὶ τὶς περισσότερες φορὲς καὶ καλὰ ὀπλισμένοι. Γι' αὐτὸ ἐθεωροῦντο ἀπὸ τοὺς πιὸ ἱκανοὺς στὸ ἐπάγγελμα καὶ ἀπὸ τοὺς πιὸ τίμιους, ποὺ μὲ ἐπιτυχία πάντοτε διεκπεραίωναν τὴν ἐργασία τους, καὶ ὅλοι τοὺς προτιμοῦσαν.

Τὰ «Κουτσομίλια». Ἡ συνοικία τῶν Περιβολιωτῶν στὰ Τρίκαλα.

Οἱ ἔμποροι ἦσαν ὀλίγοι. ἀλλὰ οἱ πιὸ ἰσχυροὶ οἰκονομικά, καὶ οἱ πιὸ μορφωμένοι κοινωνικά. Ἦσαν σταθεροὶ καὶ κινητοί. Οἱ σταθεροὶ εἶχαν καταστήματα στὸ χωριό, ὅπου πωλοῦσαν κάθε εἶδους ἐμπόρευμα, ἀπαραίτητο γιὰ τὴ συντήρησι τοῦ χωριοῦ (ὑφάσματα, τρόφιμα, σιδερικά, ψιλικά κ.ἄ.). Οἱ κινητοὶ ἐμπορεύονταν χονδρικῶς ξυλεία ἀπὸ τὰ δάση, γαλακτοκομικά προϊόντα, μαλλιὰ καὶ ζῶα – σφάγια ἢ μὴ – μάλλινα εἶδη ἀπὸ τὴν ἐγγύριο βιοτεχνία, πρὸς κάθε κατεύθυνσι καὶ σὲ πολὺ μακρινὰ μέρη.

Οἱ ἐπαγγελματίες ἀποτελοῦσαν ἐπίσης ὀλιγάριθμη τάξι, ἀλλὰ οἰκονομικὰ εὐρωστη. Πενήντα περίπου «ἀργαστήρια» ὑπῆρχαν στὸ κέντρο – τὸ «Μεσοχώρι – καὶ στὶς συνοικίες, πὺ ἀποτελοῦσαν ἰσχυρὴ συντεχνία (τὰ «ἰσνάφια»). Ἐὰν σ' αὐτὰ προσθέσουμε καὶ τὰ ἄλλα καταστήματα, ἐμπορικά, ψητοπωλεῖα κ.ἄ., ὁ ἀριθμὸς τῶν «μαγαζιῶν» ἔφθανε κάποτε τὰ ἑκατό.

Πέρα ἀπὸ ὅλα αὐτά, ὅλοι οἱ Περιβολιῶτες εἶχαν μιὰ ἀδυναμία – ἀδυναμία πὺ διατηρεῖται μέχρι σήμερα – στὰ ὅπλα. Ὅλοι ἔπρεπε νὰ ἔχουν τὸ ὅπλο τους.

Ἐπειδὴ ζοῦσαν μέσα στὸ ἀρματολίκιο, ὅπου κατὰ καιροὺς καὶ μὲ τὴν σειρά κατατάσσονταν σχεδὸν ὅλοι τους, ἐπειδὴ εἶχαν «ἀσυδοσία» ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ Διοίκησι, ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ διασφαλίσουν τὰ κοπάδια τους ἀπὸ τὰ ἀγρίμια καὶ τοὺς ζωοκλέφτες καὶ ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ προστατεύσουν τὰ καραβάνια τους κατὰ τὶς μετακινήσεις, οἱ Περιβολιῶτες εἶχαν πάντοτε ἓνα ὅπλο μαζί τους, κρυφὰ ἢ φανερὰ γιὰ «ῶρα ἀνάγκης».

Στὰ χρόνια μάλιστα τὰ «καλά», οἱ ἄρχοντες καὶ πρὸ πάντων οἱ ἀζάδες ἔπρεπε, μαζί μὲ τὴν ἐπίσημη φορεσιά τους, νὰ φέρουν καὶ ἓνα ὅπλο, πὺ ἀποτελοῦσε καὶ τὸ ἔμβλημα τῆς ἐξουσίας τους.

Ἀλλὰ καὶ στὸ κυνήγι, τὸ ἀτομικὸ καὶ τὸ ὁμαδικό, εἶχαν ἐξαιρετικὴ ἐπίδοσι οἱ Περιβολιῶτες, ἐπίδοσι πὺ τὴν διατηροῦν μέχρι σήμερα. Καὶ ἦσαν περίφημες οἱ παγάνες ἐκεῖνες πὺ συγκροτοῦσαν – ὅπως θυμᾶται ὁ γράφων – ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἐξοντωθῆ καμιὰ ἀρκοῦδα «ζημιᾶρα». Σ' αὐτὲς μετεῖχαν τότε πολλὲς δεκάδες πολεμικὰ ντουφέκια.

Ὁ κινητὸς πληθυσμὸς «ἀνέβαινε» στὸ χωριὸ τὴν ἄνοιξι, μετὰ τοῦ Ἄη-Γιωργιοῦ (23 Ἀπριλίου μὲ τὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο) μαζί μὲ τὰ κοπάδια του. Τὸ φθινόπωρο, μετὰ τὸν Ἄη-Δημήτρη (26 Ὀκτωβρίου, μὲ τὸ Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο) «κατέβαινε» στὰ χειμαδιά, στοὺς «κάμπους». Μετακινήσεις πὺ γίνονται καὶ σήμερα γιὰ ἐκείνους πὺ ἔχουν πρόβατα¹.

Οἱ κυριώτεροι τόποι γιὰ παραχείμανσι ἦσαν στὶς περιοχὲς Βόλου (Βόλος, Ἄγ. Παρασκευή, Ἄλλη Μεριά, Βελεστίνον, Ταχταλασιάν, Κανάλια κ.ἄ.)², Λαρίσης (Τοῖβασι, Τζαμί, Σοφουλάρ, Μακρυχώρι, Καρατζόλι, Χα-

1. Τὰ κυριώτερα δρομολόγια μετακινήσεως ἦσαν, πρὸς τὴ Θεσσαλία: Περιβόλι- Κρατιὰ - Μπάλινο - Κοιτσοῦφλιανη - Καλαμπάκα - Τρίγκαλα - Ζάροκος - Δοβροῦτσι- Βελεστίνον - Βόλος ἢ Περιβόλι - Χάσια - Δεσκάτη - Δαυάσι - Τύρναβος - περιοχὴ Λαρίσης· καὶ πρὸς τὴ Βέροια γιὰ ἐκείνους πὺ παραθέριζαν στὴν περιοχὴ Ἀχρίδος: Ἀχρίσι - Ρέσινα - Μολόγουστα - Μεγάροβον - Φλώρινα - Γζορνίτσοβον - Ἐδεσσα - Νάουσα - Βέροια - Παλ. Σκυλίτσι ἢ Σταυρὸς ἢ Διαβατό.

2. Τὸ Βελεστίνον, μὲ τὴν περιοχὴ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ στοιχεῖα πὺ ὑπάρχουν καὶ ὅπως καὶ ἡ παράδοσις τὸ διεφύλαξε, εἶναι ὁ πιὸ παλιὸς τόπος παραχειμάνσεως τῶν Περιβο-

τζηπαράκι, Ντεντέριανη κ.ά.), Τρικκάλων (Τρίκκαλα, Σμόλια, Μπούρσιανη, Ζάρκος κ.ά.), Γρεβενῶν καὶ Βεροίας (Παλιὸ Σκυλίτσι, Διαβατό, Σταυρός κ.ά.).

Ἡ μετακίνησις διαρκοῦσε δέκα πέντε ἡμέρες περίπου. Ἔτσι, οἱ πρῶτοι κάτοικοι, ποὺ συνώδευαν τὰ ποίμνια, ἔφθαναν στὴ «Χώρα» κατὰ τὰ μέσα Μαΐου. Ἀμέσως μετὰ ἔφθαναν καὶ οἱ ὑπόλοιποι, ποὺ ἐξασκοῦσαν τὰ ἄλλα ἐπαγγέλματα καὶ κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου συγκεντρώνονταν τὸν σύνολο τοῦ πληθυσμοῦ. Καὶ ἕως τὰ μέσα Ἰουλίου ἔφθαναν ἀπὸ ἄκρη γῆς καὶ οἱ «ξενητεμένοι», γιὰ ν' ἀρχίσουν τὰ πανηγύρια καὶ οἱ χαρὲς ποὺ κρατοῦσαν ἕως τὸ φθινόπωρο.

Ὅλες αὐτὲς οἱ μετακινήσεις ἔκαμαν ὥστε ὁ πληθυσμὸς τοῦ χωριοῦ νὰ παρουσιάζεται μειωμένος στὶς περισσότερες ἀπογραφές, Τουρκικὲς καὶ Ἑλληνικὲς, οἱ ὁποῖες, ὅπως φαίνεται ἔγιναν κατὰ τοὺς χειμερινοὺς μῆνες.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλα γεγονότα – τὰ «λυπηρά», ποὺ ἀναφέρονται στὰ φερμάνια – συντελοῦσαν στὴν περιοδικὴ ἀξομοίωσι τοῦ πληθυσμοῦ, ὅπως ἐκθέτουμε σὲ εἰδικὰ κεφάλαιο πιὸ κάτω.

Καταλήγοντας, πρέπει νὰ ποῦμε ὅτι τὸν καιρὸ ποὺ εὐημεροῦσε (ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνες) ὁ πληθυσμὸς τοῦ Περιβολίου ἔφθανε τοὺς 6-7 χιλ. κατοίκους³, ὅτι τὸ καλοκαίρι τοῦ 1914 συγκεντρώθηκαν στὸ χωριὸ 7.658 κάτοικοι καὶ ὅτι σήμερα, κατὰ τὴν ἰδική μας ἀπογραφή, οἱ ἀπανταχοῦ Περιβολιωῖτες ὑπερβαίνουν τοὺς 22.000.

λιωτῶν, ἀπὸ πολὺ πρὶν τὸν ΙΑ' αἰῶνα. Ἴσως ἀπὸ τότε ποὺ καὶ οἱ Βελεσιγῖτες ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ καὶ ἄλλαξαν τὸ ὄνομα τῶν Φερῶν σὲ Βελεστῖνο. Ἐκεῖ δημιουργήθηκαν οἱ πρῶτες μόνιμες ἐγκαταστάσεις Περιβολιωτῶν, οἱ πρῶτοι κτηματίες χωραφιῶν καὶ οἱ πρῶτοι ἀστοί. Κατέλαβαν τὴν παλῆα πόλι, γύρω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολι, ὅπου καὶ ἡ παλῆα πόλις Φεραι καὶ τὸ σπίτι τοῦ Ρήγα Φεραίου, μὲ ἐκκλησία τὴν Παναγιά, ποὺ εἶναι κτίσμα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Στὸ Βελεστῖνο ἐπίσης ἀναδείχθηκαν οἱ πρῶτοι Περιβολιωῖτες τῶν Γραμμιάτων, καὶ πρὸ τοῦ Ρήγα καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὸν (Οἰζομόμου, Κογιάντες, Παπαδάμ, Παπαμβρόσιος, Παπαζήσης, Νασίκας, Μπέλλας, Ντόντος κ.ά.)

3. Τεκμ. 10.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ

Κατὰ τὴν ἐποχὴ, ποὺ ἔχουμε τὰ πιὸ συγκεκριμένα στοιχεῖα καὶ τὶς πιὸ ἐξηκριβωμένες πληροφορίες – ἀπὸ τὸν ΙΖ' αἰῶνα μέχρι σήμερα – τὸ Περιβόλι ἦτο χωρισμένο σὲ τέσσερες βασικὲς συνοικίαι, ποὺ ἀποτελοῦσαν καὶ τὶς τέσσερες ἐνορίαι του¹.

Τὴ κεντρικὴ συνοικία – τὸ «μεσοχώρι» – τὴν συγκροτοῦσε ἡ ἐνορία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, ὅπου ἦτο τὸ κοινοτικὸ καὶ οἰκονομικὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ².

Ἡ συνοικία τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς κατεῖχε ὁλόκληρο τὸ Ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ χωριοῦ καὶ συγκροτοῦσε τὴν ὁμώνυμη ἐνορία³.

Ἡ συνοικία τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος ἢ Δούκα κατεῖχε ὁλόκληρο τὸ Βόρειο τμήμα, πέρα ἀπὸ τὴν Βάλια ντὶν Τσιούμα καὶ συγκροτοῦσε τὴν ὁμώνυμη ἐνορία⁴.

Ἡ συνοικία τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου κατεῖχε ὁλόκληρο τὸ Νοτιοδυτικὸ τμήμα καὶ συγκροτοῦσε τὴν ὁμώνυμη ἐνορία⁵.

1. Ἔγγρ. 1.

2. Τεκμ. 4, 5 καὶ 6.

3. Ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς εὑρίσκετο στὴν Ἀνατολικὴ ἄκρη τῆς συνοικίας σὲ θαυμάσιο ἀναπαυτήριο, μὲ μεγάλο αὐλόγυρο, ἀπὸ ὅπου ἡ κατάπτωσις πρὸς τὸν Ἀστροπόταμο εἶναι σχεδὸν κατακόρυφη. Ἦτο ἄλλοτε μία ὀγκώδης βασιλικὴ καὶ εἶχε κτισθῆ στὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, μὲ ὠραῖες τοιχογραφίες καὶ πλούσιο διάκοσμο. Πυρπολήθηκε στὰ 1943 ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς καὶ στὴ θέσι της οἱ κάτοικοι ἔκτισαν μεταπολεμικῶς ἄλλη πολὺ μικρότερη. Παναγιῶριζε καὶ πανηγυρίζει καὶ σήμερα, μὲ μονοεκκλησία, στὶς 26 Ἰουλίου, γιορτὴ τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς, μὲ μεγάλη μεγαλοπρέπεια (ἔψωμα, χοροὶ κλπ.). Δίπλα ἀπὸ τὸν αὐλόγυρό της, στὸν ἀπότομο κατήφορο, ἐπῆρχε κάποτε τὸ Νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ, ποὺ καταργήθηκε στὰ 1925 – ὅπως καταργήθηκε καὶ τὸ ἄλλο Νεκροταφεῖο, ποὺ ἐπῆρχε στὸν αὐλόγυρο τοῦ Ἁγ. Γεωργίου – καὶ μεταφέρθηκε στὸ «Ἀρμιρίστρι», ὅπου βρίσκεται καὶ σήμερα.

4. Τεκμ. 2.

5. Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου εὑρίσκετο στὴ Νοτιοδυτικώτερη ἄκρη τῆς συνοικίας, ἐπάνω σὲ μιὰ ἐδαφικὴ βραχώδη ἔξαρσι καὶ σὲ περιοπτη θέσι. Ἦτο βασιλικὴ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος (σύγχρονη σχεδὸν μὲ τὸν Ἁγ. Νικόλαο), μὲ πλήρη τοιχογράφησι καὶ χωμένη κατὰ ἐνάμισον μέτρο μέσα στὴ γῆ, ὅπως ἦτο τότε ἡ διαταγὴ τοῦ Σουλτάνου. Παναγιῶριζε καὶ σήμε-

Ζωντανή ἢ παράδοσις διατηρεῖται στοὺς κατοίκους ὅτι στὸ Περιβόλι συμπτύχθηκαν, πρὶν ἀπὸ αἰῶνες, ἀπὸ τὴν γύρω περιοχὴ, πολλοὶ μόνιμοι οἰκισμοί, πού ἦσαν διασκορπισμένοι μέσα στὶς βαθειὲς κοιλάδες καὶ ὅπου τὸ ὑψόμετρο ἐπιτρέπει τὴν διαβίωσι τοῦ ἀνθρώπου τὸν χειμῶνα καὶ ὁ τόπος παρουσιάζει μικρὲς ἐκτάσεις γιὰ καλλιέργεια καὶ στενοὺς ἡμιχειμερινοὺς βοσκοτόπους. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι σὲ τούτους τοὺς οἰκισμοὺς μπορούσαν νὰ συντηρηθοῦν μικρὲς γεωργοκτηνοτροφικὲς μονάδες – πολὺ πτωχὲς ὅπωςδήποτε – μὲ μικρὴ καλλιέργεια καὶ μὲ μικρὴ οἰκόσιτη κτηνοτροφία, συμπληρώνοντας τὸ εἰσόδημά τους μὲ τὴν ὑλοτομία ἀπὸ τὰ γύρω δάση.

Παρόμοιοι οἰκισμοί, πού τείνουν νὰ ἐκλείψουν, διατηροῦνται, ποῦ καὶ ποῦ, καὶ σήμερα στὴν Ἑλλάδα, στὶς βαθειὲς κοιλάδες τῶν Ἀγρῶν καὶ τῶν Τζουμέρκων, καὶ πολὺ περισσότερο στὴν Ἀλβανία, στὶς περιοχὲς τοῦ Φράσσαρι, τῆς Ὀστραβίτσας, τῆς Κάμιας κ.ἄ.

Στὴν προκειμένη περίπτωσι, κατὰ τὴν παράδοσι πάντοτε – παράδοσις πού διατηρεῖται καὶ σὲ ἄλλα ὄρεινὰ βλαχόφωνα ἢ μὴ χωριὰ¹ – οἱ κάτοικοι τῶν οἰκισμῶν πού συμπτύχθηκαν στὸ Περιβόλι, ἐγκαταστάθηκαν, σχεδὸν στὴν ὁλότητά τους, στὶς τρεῖς ἀκραιῖες συνοικίες, πού τὶς ἐπεξέτειναν περισσότερο, ἐνῶ πολὺ ὀλίγοι ἐγκαταστάθηκαν στὴν κεντρικὴ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου.

Στὴν συνοικία τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος συμπτύχθηκε στὸ σύνολό του σχεδὸν ὁ οἰκισμὸς Καρίτσα, στὸν ὁποῖο ἀνήκαν καὶ οἱ μικρότεροι Μοῦρα καὶ Μουτσάλες. Ἡ Καρίτσα ἦτο ἀπὸ τοὺς πολυπληθέστερους οἰκισμοὺς τῆς περιοχῆς καὶ εἶχε ἐνοριακὸ ναὸ τοῦ Ἀγ. Παντελεήμονος. Εὗρισκετο περὶ τὰ 15 χιλμ. Ἀνατολικά, στὸ δρόμο πρὸς τὴν Κρανιά, ὅπου ἡ σημερινὴ τοποθεσία «Ἀμπέλια». Στὴν ἴδια συνοικία ἐγκαταστάθηκαν καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς οἰκισμοὺς Χράπα (15 χιλμ. Βορειοανατολικά, στὸ δρόμο πρὸς τὰ Γρεβενὰ) καὶ Μπιθοῦλτσι.

Στὴν συνοικία τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς συμπτύχθηκαν κυρίως οἱ κάτοι-

ρα, μὲ μονοεκκλησία, στὶς 28 Ἰουλίου, μὲ μεγάλη μεγαλοπρέπεια (ὑψωμα, χοροὶ κλπ.). Στὸν ναὸν τῆς ἐκκλησίας λειτουργοῦσε, ἄγνωστο ἀπὸ πότε – κατὰ τὸν 12' αἰῶνα ἦτο σὲ λειτουργία – τὸ πρῶτο σχολεῖο, ὅπου δίδαξαν δάσκαλοι καὶ ἱερωμένοι ἐντόπιοι, Ζαγορίσιοι καὶ Μοσχοπολίτες.

1. Ἀγ. Γ. Τσοπανάκη: «Τὸ Σιατιστινὸν ἰδίωμα», Μακεδονικά, Τόμ. Β', 1941-1952, σελ. 208. Ἰ. Ἀποστόλου: «Ἡ ἱστορία τῆς Σιατίστης», Ἀθῆναι 1929. Ν. Α. Βέη: Πρόλογος στὸν «Ἀσπροπόταμο» τοῦ Ἀλεξ. Χατζηγάκη. Τρίκκαλα 1945. Ζήση Παπαθανασίου: «Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Λαϊστής (Ζαγορίου)», Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, Τόμ. Δ', 1955, σελ. 777.

κοι ἀπὸ τοὺς οἰκισμοὺς Χράπα, Μπιθούλτσι¹ καὶ Μετόχι Ἁγ. Τριάδος².

Στὴ συνοικία τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου συμπτύχθηκαν οἱ μικρότεροι οἰκισμοί, Ἀλμπασαράς, Παληόκαστρο καὶ Ἁγ. Λουκάς (Παληομανάστηρο), πὺ εὐρίσκοντο στὴν ἐκτεταμένη κοιλάδα τοῦ Μπαϊτάνι, 7-8 χιλμ. Δυτικὰ ἀπὸ τὸ Περιβόλι. Στὴν ἴδια συνοικία ἐγκαταστάθηκαν καὶ ἐκεῖνοι ἀπὸ τὰ Καλύβια τῆς Βάλια Κάλντας, πὺ εὐρίσκετο 15 χιλμ. Νότια ἀπὸ τὸ Περιβόλι, στὸ δρόμο πρὸς τὸ Μέτσοβο. Τὰ Καλύβια τῆς Βάλια Κάλντας ἦσαν τὸ ἀσφαλέστερο λημέρι τῶν ἄρματολῶν καὶ τῶν κλεφτῶν κατὰ τὴν διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας³.

Στὸ θέμα τοῦ ἀπὸ πότε ὑφίσταντο αὐτοὶ οἱ οἰκισμοὶ καὶ τοῦ πότε καὶ πῶς ἔγινε ἡ σύμπτυξις τους στὴ «Χώρα Περιβόλι»⁴, δὲν μπορούμε ὑπεύθυνα νὰ ἀπαντήσουμε.

Πρῶτα-πρῶτα, σύμφωνα μὲ ὅσα ἐκθέσαμε γιὰ τὴ σύστασι τοῦ χωριοῦ, πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι καὶ τοῦτοι οἱ οἰκισμοὶ ὑφίσταντο πρὶν ἀπὸ τὴ Ρωμαϊκὴ κατάκτησι, ὅπως λέγει καὶ ὁ Στράβων γιὰ τοὺς κατοικοιμένους τόπους τῆς Μακεδονίας ὅτι «τὰ νῦν εἰς μικρὰς κώμας ἀπόκεινται».

Γιὰ τὸ πότε συμπτύχθηκαν στὸ Περιβόλι μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι μὲ τὴν Τουρκικὴν κατάκτησι εἶχαν ἤδη συμπτυχθῆ, γιὰτὶ ἀλλοιῶς ἔπρεπε νὰ ἀναφέρεται κάτι γιὰ αὐτὸ τὸ ζήτημα στὰ φιορμάνια, ὅπως ἀναφέρεται γιὰ τὸν οἰκισμὸν Καρίτσα⁵.

Πάντως, ἡ σύμπτυξις δὲν ἔγινε ἀπὸ ὄλους τοὺς κατοίκους συγχρόνως καὶ μὲ ὅλα τὰ ὑπάρχοντά τους, ἀλλὰ σιγὰ-σιγὰ καὶ ἀνάλογα μὲ τὶς περιστάσεις, ὅπως ἐκθέτουμε σὲ ἄλλο Κεφάλαιο⁶.

Ἔτσι, μετὰ τὴν τελικὴ συγκέντρωσι ὄλων στὴ «Χώρα Περιβόλι», βλέπουμε ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐνοριακοὺς ναοὺς, πὺ ἀναφέραμε· ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παρεκκλήσια τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων⁷ καὶ τῶν Ταξιαρχῶν⁸ ἐκτὸς ἀπὸ τὰ

1. Τεκμ. 1.

2. Τεκμ. 3.

3. Κ. Κρυστάλλη, Ἑβδομάς. 23.10.1890. Χρ. Ἐνισλείδου: «Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωριά της», Ἀθῆναι 1951, σελ. 125 καὶ 132. Passow: «Δημοτικὰ Τραγούδια. Κλέφτικα τραγούδια», Ἀθῆναι 1958, σελ. 99, I, CXXV.

4. Ἡ ὀνομασία «Χώρα», ὀνομασία πὺ ἐπικρατεῖ σὲ ὅλα τὰ Βλαχόφωνα χωριά τῆς Πίνδου, καθὼς καὶ οἱ ὀνομασίες «μεσοχώρι», «περιοχή», καὶ τόσες ἄλλες καθαρὲς Ἑλληνικὲς λέξεις, ἀποδεικνύουν ὅτι καὶ στὸν προφορικὸν λόγον οἱ Βλαχόφωνοι δὲν διέκοψαν ποτὲ ἀπὸ τοῦ νὰ χρησιμοποιοῦν ἑκατοντάδες λέξεις ἀπὸ τὴν παλιὰ τους Ἑλληνικὴν γλῶσσα.

5. Ἐγγρ. 13.

6. Ἐγγρ. 1, 11, 14, 23, Τεκμ. 10 καὶ Κεφ. «Ὀλίγη Ἱστορία».

7. Τεκμ. 4, 5, 6.

8. Τεκμ. 2.

μοναστήρια τοῦ Ἁγ. Νικολάου¹ καὶ τῆς Ἁγ. Τριάδος². ὑπῆρχαν ἀκόμα καὶ τὰ ἐξωκκλήσια τοῦ Προφήτη Ἡλία³ καὶ τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος⁴, καθὼς καὶ τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγ. Λουκᾶ (τώρα Παληομονάστηρο)⁵ καὶ τοῦ Ὁσίου Ναοῦμ (ἢ τοῦ Κουρμπέτη)⁶.

Ἡ ὀργάνωσις τοῦ χωριοῦ ἀναγκάσθηκε νὰ προσαρμοσθῆ στὶς συνθήκες, πού ἐπικρατοῦσαν στὴν περιοχὴ του⁷.

Στὴν ἀρχή, στὰ πρῶτα χρόνια τῆς Ρωμαιοκρατίας καὶ ἀργότερα τοῦ Βυζαντίου, τὸ Περιβόλι ἢ τὰ Πέρβυλα τοῦ Προκοπίου, μὲ τὴν συγκρότησι τῶν Auxilia καὶ τῶν Armati εἶχε καθαρὰ στρατιωτικὴ ὀργάνωσι, τὴν ὀργάνωσι πού ἔχουν τὰ φρούρια πού ὀργανώνωνται γιὰ τὴν διαφύλαξι ἑνὸς στρατηγικοῦ σημείου ἢ διαβάσεως.

Τὴν διαβίωσι στὸ φρούριο-χωριὸ τὴν καθόριζε κάποιος κανονισμός, πού, ὅπως ὅλοι οἱ στρατιωτικοὶ κανονισμοί, ἐπέβαλλε μιὰ αὐστηρὴ ἱεραρ-

1. Τεκμ. 1.

2. Τεκμ. 3.

3. Ἡ ἐκκλησία τοῦ Προφήτου Ἡλία, ὁ κοινῶς «Ἀηλιᾶς», ἦτο κτίσμα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, σὲ ἐπιβλητικὴ κορυφή, Βορειοδυτικὰ τοῦ χωριοῦ, μέσα σὲ αἰωνόβιες ὄξυές. Πυρπολήθηκε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς στὰ 1943 καὶ οἱ κάτοικοι στὰ ἐρείπιά της ἀνοικοδόμησαν μεταπολεμικῶς ἄλλη, πολὺ μικρότερη. Πανηγύριζε καὶ πανηγυρίζει καὶ σήμερα, μὲ μονοεκκλησία, στὶς 20 Ἰουλίου, μὲ μεγάλη μεγαλοπρέπεια (ὑψωμα, χοροὺς κλπ.).

4. Τὸ ἐξωκκλήσι τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτήρος, ἢ κοινῶς «Ἁγιασωτήρα», κτίσθηκε σὲ ἀγνωστὴ ἐποχῇ, πρὶν τὸν ΙΖ' αἰῶνα, στὴν κορυφὴ Κό ν τ ο υ ρ ο υ, σὲ ὑψόμετρο 1452 μ. ἀπέναντι καὶ Ἀνατολικὰ τοῦ χωριοῦ καὶ χωρίζεται ἀπὸ αὐτὸ μὲ τὴ βαθειὰ φάραγγα τοῦ Ἀσπροποτάμου. Εἶχε καταστραφῆ ἀπὸ ἀγνωστὴ αἰτία στὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Ὁ εὐεργέτης ὄμως Ἰ. Μασούρας, στὰ 1925, ἀνήγειρε στὰ ἐρείπιά της μιὰ μικρὴ καὶ κομψὴ ἐκκλησία. Πυρπολήθηκε καὶ αὐτὴ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς στὰ 1943 καὶ οἱ κάτοικοι τὴν ἀνοικοδόμησαν μετὰ τὸν πόλεμο. Πανηγύριζε καὶ πανηγυρίζει καὶ τώρα στὶς 6 Αὐγούστου, μὲ γενικὸ συναγερομὸ τῶν κατοίκων. Ἄλλοι ἀπὸ τὸ βράδυ καὶ οἱ περισσότεροι τὸ πρωῖ, μὲ τὰ πόδια ἢ μὲ ζῶα (τώρα καὶ μὲ αὐτοκίνητα), ὅλοι σχεδὸν οἱ κάτοικοι ἀνεβαίνουν γιὰ νὰ ἐκκλησιασθοῦν καὶ νὰ πανηγυρίσουν γλεντώντας ὅλη τὴν ἡμέρα.

5. Τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγ. Λουκᾶ (σήμερα Παληομονάστηρο) εὐρίσκετο σὲ μιὰ θαυμάσια τοποθεσία, μέσα σὲ ὀργιῶδη βλάστησι, στὴν περιοχὴ «Μπαϊτάνι», ὀκτῶ χιλμ. Δυτικὰ ἀπὸ τὸ χωριό. Πότε κτίσθηκε καὶ ποία ἦτο ἡ ἱστορία του δὲν ξέρουμε. Ξέρουμε μόνον ὅτι πυρπολήθηκε στὶς ἀρχές τοῦ ΙΖ' αἰῶνος, μὲ τὰ γεγονότα τοῦ Καπετὰν-Δούκα, ὅπως ἐκθέτουμε σὲ παρακάτω Κεφάλαιο.

6. Τὸ μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Ναοῦμ, ὅπου κατὰ τὴν παράδοσι πηγαιναν καὶ ἔδεναν τοὺς τρελλοὺς, γιὰ νὰ γίνουν καλά, καὶ πού τὰ ἐρείπιά του χορταριασμένα καὶ πνιγμένα στὴ βλάστησι σώζονται μέχρι σήμερα, εὐρίσκετο σὲ μιὰ ὁμορφὴ φυσικὴ κοιλότητα, τρία χιλιόμετρα πρὸς τὸ Βορρᾶ καὶ ὀλίγες ἑκατοντάδες μέτρα ἀριστερὰ ἀπὸ τὸν δρόμο πρὸς τὴν Ἀβδέλλα. Καὶ γι' αὐτὸ τὸ μοναστήρι δὲν ξέρουμε σχεδὸν τίποτε. Ἡ παράδοσις λέγει ὅτι ὑπήγετο ἀπ' εὐθείας στὸν Πατριάρχη Ἀχρῖδος καὶ ἦτο ἀπὸ τὰ πλουσιώτερα. Καταστράφηκε μὲ τὰ γεγονότα τοῦ Καπετὰν Νάσου-Μάνταλου, ὅπως ἐκθέτουμε σὲ ἄλλο Κεφάλαιο.

7. Κεφ. «Ὀλίγη Ἱστορία».

χία και απόλυτη πειθαρχία. Ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἀρχὲς ἐξεπήγασε καὶ ἡ μετέπειτα ὀργάνωσις τοῦ χωριοῦ.

Σιγὰ-σιγὰ, ὅμως, ὁ στρατιωτικὸς σταθμὸς ἐξελίχθηκε σὲ κατωκημένο κέντρο, ὅπου οἱ ὀπλίτες ἐγκατέστησαν τὶς οἰκογένειές τους καὶ δημιούργησαν τὶς ἐστίες τους.

Ἡ ὀργάνωσις ἔτσι πέρασε ἀπὸ περιπέτειες καὶ ὑπέστη μεταλλαγές, πὺ δὲν μποροῦμε μὲ ἀκρίβεια νὰ τὶς καθορίσουμε. Τὸ βασικότερο πάντως ἦτο ὅτι οἱ ὀπλίτες ἀρχικὰ ἦσαν μισθοφόροι τῆς Ρώμης καὶ ἀργότερα τοῦ Βυζαντίου. Γιὰ νὰ συμπληρώσουν ὅμως τὶς ἀνάγκες τους ἀναγκάσθηκαν νὰ γίνουν καὶ ἐργάτες τῆς γῆς καὶ ν' ἀποκομίζουν ὅ,τι ὁ ἐκεῖ ὄρεινὸς τόπος θὰ μποροῦσε νὰ τοὺς παράσχη. Ἀλλὰ ἐπειδὴ καὶ αὐτὰ δὲν ἐπαρκοῦσαν, εἴτε γιὰ τὴν μισθοδοσίαν, δὲν ἦτο τακτικὴ, εἴτε γιὰ τὴν γῆν εἶχε τὶς ἀφορίες της, ἀναγκάζονταν μερικὲς φορὲς νὰ κάνουν καὶ βιοπραγίαι καὶ ληστείες. Ἐτσι τοὺς εἶδε καὶ ὁ Βενιαμὴν ὁ ἀπὸ Τουντέλας¹, σὰν ληστὰς καὶ δυναμικοὺς, ἱκανοὺς νὰ ἐπιβάλλωνται ἀπόλυτα στοὺς κατοικοὺς τοῦ κάμπου.

Γιὰ ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους τὸ Βυζάντιο ἀναγκάσθηκε νὰ παραχωρήσῃ στὸ Περιβόλι εἰδικὰ φορολογικὰ προνόμια², γιὰ νὰ ἐπακολουθήσῃ ὁ Σουλτάνος καὶ νὰ τοὺς παράσχη πλήρη «ἀσυδοσίαν», μὲ τὴν ὑποχρέωσιν καταβολῆς στὸ Ταμεῖο τῆς βαλιντέ Σουλτάνας ἢ τοῦ Ἐβκαφίου ἑνὸς ἐφ' ἅπαξ ἐτησίου φόρου³, πὺ ἐπληρώνετο οὐσιαστικὰ ὑπὸ τύπον ἀναγνωρί-

1. Κ. Σιμοπούλου: «Ξένοι ταξιδιωτὲς στὴν Ἑλλάδα, Α' τομ., 333 μ.Χ.-1700», σελ. 217-231.

2. Fr. Rouquerville: ἔνθ. ἀν. σελ. 434-444.

3. Οἱ κάτοικοι τοῦ Περιβολίου ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ ἐξασφαλίσουν τοὺς ταξιδιωτὲς καὶ στὰ καραβάνια τὴν ἐλεύθερον – ἀπὸ κάθε ληστρικὴ ἢ ἄλλη ἐνόχλησιν – διέλευσίν τοις ἀπὸ τὸν αἰχένα τοῦ Φαγκο-Βίμτο. Τὸν χειμῶνα, ὅταν τὰ χιόνια ἐκλείναν τὴν διάβασιν, μὲ πέδιλα («κλάπες» στὴ Βλαχικὴ) καὶ ὁποιοδήποτε ἄλλο μέσο ἔπρεπε πάλιν νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν διέλευσιν (ἔγγρ. 4, 14, καὶ 24). «Ἐναντι αὐτῆς τῆς ὑπηρεσίας των», τὸ χωριὸν τοις «σινωδῶν ἐκδοθείσης Ὑψηλῆς Διαταγῆς» (ἔγγρ. 1), ἢ «δι' Αὐτοκρατορικοῦ Χατίου» (ἔγγρ. 4 καὶ 14), ἢ «δι' Αὐτοκρατορικοῦ Διατάγματος» (ἔγγρ. 18 καὶ 24), εἶχε ἐγγραφῆ ὡς «ἐξαιρετικὸν τιμῶν» στὸν «Κώδικα τῶν Ἀφιερωμάτων (Χαραμείν)», καὶ οἱ κάτοικοι τοις ἦσαν «ἀσίδοτοι» (ἔγγρ. 1-24) καὶ «ἐλεύθεροι» ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς «ἀλώσεως τῆς περιοχῆς» (ἔγγρ. 4, 13 καὶ 14). Οἱ ὑποθέσεις τοις θὰ ἐκδικάζωνται ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς τοις καὶ ἀπὸ τοὺς Ἱερδικὰς (ἔγγρ. 4 καὶ 14). Ἦσαν ἀπληλαγμένοι ἀπὸ ὅλους τοὺς φόρους. Ἐπλήρωναν μόνον κάθε χρόνον τὴν 1η Μαυτίου, ἐφ' ἅπαξ, 45.000 «γερά ἄσπρα», πὺ ἀργότερα μεταφράσθηκαν σὲ 45.000 γρόσια. Ἡ εἴσπραξις ἀπὸ τοὺς κατοίκους ἐγένετο ἀπὸ τὴν ἡγεσίαν τοις. Καὶ ὁ ἀρχηγός τοις (ἔγγρ. 4 καὶ 14) τὸν κατέβαλε στὸν Μουτεβελῆ, (Ἐπίτροπον) τοῦ Ἐβκαφίου (ὑπηρεσία πὺ διαχειρίζονταν τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὰ ἀφιερώματα). Μουτεβελῆς στὰ φιομάνια ἀναφέρεται ἀρχικὰ ὡς «παρὰ τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν τῆς Βασιλομήτορος (Βαλιντέ Σουλτάνας) Σιλιχτάρης (Αὐλάρχης) Χατήτ Ἀγῆς. Μετὰ ἀναφέρονται σὴν σειρᾷ, ὁ Μουσταφᾶ Ἀτήφ, Οἰκονομικὸς Ἐφορός, πρῶτον Σφραγιδοφύλαξ καὶ Ὑπουργός Ἐξωτερικῶν, ὁ γιὸς τοις Χατζῆ Οὐέο Βαχῆτ Ἐφέντης, ὁ «ἔχων τὸ μέγα ἀξίωμα τοῦ Καθηγητοῦ» Μεχμέτ Ταχῆο καὶ τελικὰ ὁ Βεῆτ Χατζῆ Μαχμοῦτ

σεως τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας¹.

Ἄλλα ἐξ ἴσου σοβαρὸς παράγων, γιὰ τὴν ὀργάνωσι καὶ τὴν καθόλου ζωὴ τοῦ χωριοῦ ἦτο καὶ ἡ σχεδὸν ἀπόλυτη καὶ συνεχῆς κυριαρχία στὰ βουνὰ τῆς Πίνδου τῶν ἀρματολῶν καὶ τῶν κλεφτῶν, οἱ ὅποιοι, εἴτε γιὰ τὴν φρούρησι τῶν δερβενίων συγκροτήθηκαν², εἴτε γιὰ τὴν τήρησι τῆς τάξεως, εἴτε γιὰ ληστεῖες, εἶχαν ὑπὸ τὸν ἄμεσο ἔλεγχό τους καὶ τοὺς κατοίκους καὶ τὶς περιουσίαις τους.

Ἀνάμεσα στὶς Συμπληγάδες αὐτὲς ἐπομένως βρέθηκε τὸ Περιβόλι, τὴν Τουρκικὴ κυριαρχία ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ τὸν ἔλεγχο τῶν ἀρματολῶν καὶ τῶν κλεφτῶν ἀπὸ τὸ ἄλλο. Καὶ ἐκεῖ μέσα διεμόρφωσε τὴ ζωὴ του καὶ τὸ σύστημα διοικήσεώς του. Σύστημα διοικήσεως, ποὺ ἀμφιβάλλουμε ἂν ἐφαρμόσθηκε σὲ κανένα ἄλλο μέρος τῆς Τουρκοκρατουμένης Ἑλλάδος. Κατώρθωσε νὰ ἐπιζήση καὶ νὰ δράσῃ χάρις σ' ἓνα, δημοκρατικὸ σχεδόν, διοικητικὸ σύστημα, ποὺ θὰ τὸ ἐζήλευαν πολλοὶ προοδευτικοὶ σήμερα. Σύστημα ποὺ ἔχει ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς λαϊκῆς θελήσεως, ἀλλὰ καὶ ποὺ ἀντιμετώπισε μὲ ἐπιτυχία ὅλες τὶς θύελλες καὶ τὶς περιπέτειες τῆς Τουρκικῆς τυραννίας.

¹Εμὶν. Τὰ προνόμια διατηρήθηκαν ἀνόθευτα ἕως τὴν ἀπελευθέρωσι στὰ 1912, πράγμα ποὺ δὲν συνέβη – ἀπὸ ὅ,τι τοιλάχιστον ξέρουμε – σὲ κανένα ἄλλο χωριὸ ποὺ εἶχε ποτὲ παρόμοια προνόμια. Ὁ Ἄλῃ Πασᾶς μόνον ἀπὸ τὶς πρώτες ἡμέρες τῆς διοικήσεώς του ἐπεχείρησε νὰ τὰ καταργήσῃ. Ἀλλὰ μόλις ἐκεῖνος ἔλειψε τὰ προνόμια ἀποκαταστάθηκαν. Ἀκόμα καὶ στὰ χειμαδιὰ τους οἱ Περιβολιωτὲς διατήρησαν τὰ προνόμιά τους. Ὁ Σουλτάνος δὲν ἐπέτρεψε σὲ κανέναν νὰ τοὺς φορολογῇ καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ τους (ἔγγρ. 6, 8, 12, 14, 15, 20 καὶ 21).

²Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὅποιο εἰσπράττονταν καὶ πληρώνονταν ὁ ἐφ' ἅπαξ φόρος – «διὰ τοῦ ἀρχηγοῦ» των – εἶχε εὐεργετικὴ ἐπίδρασι στὸ χωριό. Οἱ κάτοικοι δὲν εἶχαν καμιὰ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Τούρκους «χαρατζήδες» ποὺ πάντοτε ἐπίεζαν καὶ εἰσέπρατταν περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἔπρεπε. Τὸ χωριὸ δὲν δοκίμαζε τὶς φοβερὲς ἐπισκέψεις τῶν «χαρατζήδων», ποὺ ἦσαν πληγὴ μὲ τὰ «καταλύματά» τους, τὰ «τραπεζώματα» καὶ τὰ «πесκέσια». Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ ὑποχρέωσις καὶ ἡ εὐθύνη τῆς ἡγεσίας τοῦ χωριοῦ στὸ νὰ κατανείμῃ ἀκριβοδίκα τὸ φόρο στοὺς κατοίκους, χωρὶς διαμαρτυρίες, καὶ μετὰ νὰ συναλλαγῇ μόνῃ της μὲ τὶς Τουρκικὰς Ἀρχάς, συνετέλεσαν ὥστε ν' ἀναδεικνύωνται στὸ ἀξίωμα τοῦ Δημογέροντος ἄνθρωποι μὲ μόρφωσι, μὲ κῆρος, μὲ δύναμι καὶ μὲ ἀκτινοβολία. Καὶ ἀπὸ τὰ φιορμάνια ποὺ δημοσιεύουμε, ἀπὸ τὸ περιεχόμενό τους καὶ ἀπὸ τὴν συχνότητά τους ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ ἡγεσία τοῦ χωριοῦ στάθηκε ἀντάξια τῆς δύσκολης ἀποστολῆς της.

1. Fr. Rouquerville: ἔνθ. ἀν. σελ. 307.

2. I. Βασδραβέλλη: «Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν», Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1948.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΟΛΙΓΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Προϊστορία

Είναι απαράδεκτο για την Ἐπιστήμη, ἡ ἱστορία ἑνὸς γεγονότος νὰ συντίθεται μόνον ἀπὸ τὰ στοιχεῖα, πὺ μποροῦν νὰ συγκεντρωθοῦν στὸ γραφεῖο τοῦ ἐρευνητοῦ, χωρὶς νὰ διασταυρωθοῦν – ὅταν εἶναι δυνατὸν – καὶ μὲ μίαν ἔρευνα ἐπὶ τόπου¹. Ὅπως ἐπίσης εἶναι περισσότερο ἀπαράδεκτο νὰ περιγράφεται ἓνα γεγονός, πὺ ἔχει ἔκτασι Πανελλήνια καὶ διάρκειαι αἰώνων, μὲ τὸ πρῶσιμα τῆς ἐμφανίσεώς του καὶ τῆς ἐξελίξεώς του σὲ ἓνα στενὸ χῶρο καὶ σὲ μίαν περιορισμένη χρονικὴ περίοδο, ἐπειδὴ συνέβη γι' αὐτὸν τὸν χῶρο καὶ γι' αὐτὴν τὴν ἐποχὴ νὰ διαθέτουμε τὰ πιὸ ἡλεγμένα ἱστορικὰ στοιχεῖα.

Γι' αὐτὸ ἱστορικοὶ δογματισμοὶ σὰν τὸν «... Ἀλλὰ καὶ ἡ περιφέρεια Βεροίας καὶ Ναούσης ἐμφανίζεται ὡς ἡ πρώτη ἐν Μακεδονίᾳ πατρίς τῶν κλεφτῶν...», ἢ σὰν τὸν «... Παρατηροῦμεν ἐπίσης ὅτι πατρίς τῶν ἀρματολῶν, καὶ ἰδίως τοῦ κλέφτη ἐν Μακεδονίᾳ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἡ Νάουσα...»², δὲν ἀντέχουν στὴν κριτικὴ βάσανο, γιὰτὶ στηρίζονται σὲ περιορισμένες ἱστορικὲς μαρτυρίες, πὺ ἀναφέρονται σὲ περιορισμένο τμήμα τῆς Μακεδονίας.

Μὲ τοῦτο δὲν θέλουμε νὰ θίξουμε καθόλου τὸν ἡρωϊσμό, τὴν αὐτοθυσίαν καὶ τὴν μεγαλειώδη ἐποποιίαν τῶν Ἐθνικῶν ἀγώνων τοῦ Βερμίου ἢ τοῦ Ὀλύμπου ἢ τῆς Χαλκιδικῆς καὶ πολὺ περισσότερο τὸ ἀνεπανάληπτο ὄλοκάτωμα τῆς Ναούσης, γεγονότα πὺ θὰ μείνουν χαραγμένα μὲ χρυσὰ γράμματα στὴν Ἱστορία τοῦ Ἐθνους μας.

Ἀλλὰ, ἡ κλεφτουριά καὶ ὁ ἀρματολισμὸς εἶναι φαινόμενα πανελλήνια. Φαινόμενα πὺ ἐκάλυψαν τὸν Ἑλληνικὸ Χῶρο σὲ ὀλόκληρη τὴν ἔκτασί του καὶ ἐκδηλώθηκαν ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως, ἐκεῖ ὅπου ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους τὸ εὖνοῦσε. Καὶ καταντὰ δύσκολο, ἂν μὴ

1. Ὁ Ἡρόδοτος, ὁ «πατὴρ τῆς Ἱστορίας», ἐπεσκέφθηκε δλους τοὺς τόπους, ὅπου διαδραματίσθηκαν τὰ γεγονότα πὺ περιγράφει.

2. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη: «Ἀρματολοὶ καὶ Κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν», Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1948, σελ. 6 καὶ 9.

καὶ ἀδύνατο, νὰ ἀναγνωρίσουμε τὰ πρωτεῖα σὲ τούτη ἢ ἐκείνη τὴν περιοχὴ.

Ἡ κλεφτουριά, σὰν κοινωνικὸ φαινόμενο, ἄσχετα μὲ τὸ ὑπὸ ποιοῦ ὄνομα ἐπαρουσιάζετο, ἐνδημοῦσε στὰ Ἑλληνικὰ βουνὰ ἀπὸ πάντοτε, ἀπὸ «καταβολῆς κόσμου», χωρὶς καὶ νὰ εἶναι πάντοτε ὑπόδουλη ἢ Χώρα. Τὸ δύσκολο μόνον εἶναι νὰ καθορίσουμε τὸ ἀπὸ ποῦ καὶ τὸ ἀπὸ πότε πῆρε ἐθνικὴ μορφή κατὰ τὴν διάρκειά τῆς Τουρκοκρατίας. Γιατὶ αὐτὴν τὴν μορφή τὴν πῆρε σιγὰ-σιγὰ, χωρὶς μάλιστα νὰ καταλάβουν τίποτε καὶ οἱ κύριοι πρωταγωνισταί της σὲ ὁλόκληρο τὸν Ἑλληνικὸ Χῶρο.

Ὁ ἀρματολισμὸς, ἀντίθετα, ἔχει περιορισμένα χρονικὰ ὅρια ζωῆς, καὶ δράσεως, ἄσχετα ἂν δὲν μπορούμε, μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε, νὰ καθορίσουμε μὲ ἀκρίβεια τὴν ἀρχὴ του καὶ τὴν ἐξελικτικὴ μορφή του. Μποροῦμε ὅμως μὲ πολὺ μεγάλη προσέγγισι νὰ προσδιορίσουμε τὸν τόπο τῆς γεννήσεώς του καὶ τῆς ἀναπτύξεώς του, ἂν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα στοιχεῖα ποὺ διαθέτουμε, ἐξετάσουμε μὲ προσοχὴ τὴν μορφολογία ποὺ παρουσιάζει τὸ ἔδαφος στὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο.

Ὅπως ἐκθέσαμε στὸ Πρῶτο Κεφάλαιο («Γενικὰ γιὰ τοὺς Βλαχοφώνους»), ἡ ἀρχικὴ αἰτία τῆς συγκροτήσεως καὶ ἡ ἀρχικὴ μορφή τοῦ ἀρματολισμοῦ πρέπει ν' ἀναζητηθῆ στὰ πρῶτα χρόνια τῆς Ρωμαϊκῆς κατακτήσεως, μὲ τὴν πρώτη δημιουργία τῶν *armati*, ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶναι οἱ φρουροὶ τῶν ὁδεύσεων καὶ τῶν ὀρεινῶν διαβάσεων. Ἀπὸ ἐκεῖ προέρχεται, ὅπως εἶπαμε, καὶ ἡ ὀνομασία ἀρματολός, ἀλλὰ καὶ ἡ καπετάνιος (ἀπὸ τὸ λατινοῖταλικὸ *capitano*), ποὺ τελευταῖα στὰ βουνὰ μας ἐσήμαινε τὸν ἀρχηγὸ μιᾶς ὁποιασδήποτε ἀτακτῆς ομάδος, ἀρματολῶν ἢ κλεφτῶν ἢ ληστῶν, ἐνῶ τότε, στὴν ἀρχή, θὰ εἶχε θεσπισθῆ σὰν τίτλος διοικητοῦ συγκεκριμένου στρατιωτικοῦ τμήματος ἢ φρουρᾶς, τίτλος ποὺ ἐξελίχθηκε νὰ σημαίνει στὴν ἐποχὴ μας τὸν *λοχαγὸ* σὲ ὅλες τὶς λατινόγλωσσες χῶρες τῆς Δύσεως¹.

Ἐπομένως, ὁ θεσμὸς τοῦ ἀρματολισμοῦ, ὅπως λέγει καὶ ὁ Κασομούλης², ποὺ εὐρίσκετο χρονικὰ πλησιέστερα, ὑπῆρχε πολὺ πρὶν τὴν Τουρκικὴν κατάκτησι. Ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία τὸν βρῆκε ἀσφαλῶς νὰ λειτουργῇ καὶ ἀναγκάσθηκε ὑπὸ τὴν πίεσι τῆς καταστάσεως νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ἀπλῶς, ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ ΙΖ' αἰῶνος³.

Ὅσο γιὰ τὸν χῶρο πάλι ὅπου ἀναπτύχθηκε καὶ ἀνδρώθηκε ὁ ἀρματολισμὸς, δὲν εἶναι καθόλου δύσκολο νὰ τὸν προσδιορίσουμε, ἂν ἀπλῶς μελε-

1. Πολλοὶ ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ καπετάνιος προέρχεται μὲ ἀναγραμματισμὸ ἀπὸ τὸ Βυζαντινὸ καπετάνω, ποὺ ἦτο τίτλος διοικητοῦ μιᾶς συγκεκριμένης περιφερείας.

2. Ν. Κασομούλης: «Ἐνθυμήματα στρατιωτικὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων 1821-1832», Ἀθῆναι 1940.

3. Κ. Παπαρρηγοπούλου: «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», Ἐλευθερουδάκης, Ἀθῆναι 1929, τόμ. Ε'β', σελ. 134-135.

τήσουμε τὸν χάρτη τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου. Θὰ ἰδοῦμε ὅτι οἱ ἀλλεπάλληλες καὶ ἀτελεύτητες, ἀλλὰ καὶ πανύφυλες, ὄροσειρές καὶ οἱ βαθειὲς κοιλάδες τοῦ ὄρεινου κορμοῦ τῆς Χερσονήσου, ἀπὸ τὴν Ἀχρίδα, ἢ καὶ Βορειότερα, καὶ μέσα ἀπὸ τὴν πολυδαίδαλη Πίνδο καὶ τὴν Ρούμελη, ἕως τὸν Μωρηᾶ καὶ τὸ Ταίναρο, συγκροτοῦν τὸν καταλληλότερο χῶρο γιὰ τὴν δρᾶσι ἀτάκτων καὶ τὸ προσφορότερο πεδίο μάχης γιὰ ἕναν «ἀνορθόδοξο» πόλεμο. Πράγμα πὺ τόσο ζωντανὰ μᾶς τὸ περιγράφουν τὰ δημοτικά μας ἠρωϊκὰ τραγούδια¹.

Ἄλλὰ καὶ στὴ δική μας ἐποχὴ, ἔχουμε δυὸ ἀπτὰ παραδείγματα πὺ ἐπιβεβαιώνουν αὐτὴ μᾶς τὴν ἄποψι. Κατὰ τὴν Κατοχὴ ἐκεῖ ἀνδρώθηκε ἡ «ἀντίστασις» τοῦ ΕΛΑΣ, ὅπως καὶ στὰ ἴδια βουνὰ ἔδρασε κυρίως, ἀπὸ τὰ 1946-49, ὁ «Δημοκρατικὸς Στρατὸς» τοῦ Μάρκου Βαφειάδη.

Ὅχι, γιὰτὶ οἱ ἄλλες παράλληλες ἢ ἐγκάρσιες ὄροσειρές δὲν ὑπῆρξαν πεδία μαχῶν τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματολῶν. Κάθε ἄλλο. Καὶ ἐκεῖ ἀναπτύχθηκε ὁ ἄτακτος ἀγὼν, πὺ πολλὲς φορὲς μάλιστα πῆρε μεγάλη ἐξέλιξι, μὲ ἀξιοθαύμαστα ὀλοκαυτώματα. Ἄλλὰ, λόγῳ τῆς στενῆς ἐκτάσειός τους, ὁ ἀγὼν ἐκεῖ εἶχε εὐπάθεια καὶ παρουσίασε περιοδικὴ μορφή, μὲ μικρῆς διάρκειας μεγαλουργίες καὶ τεράστιες θυσίες.

Ἀντίθετα, ὁ ὄρεινὸς ὄγκος τῆς Κεντρικῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ τὴν Πίνδο ἕως τὴ Ρούμελη, παρουσίασε ἕναν ἀδιάλειπτο πόλεμο καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας. Καὶ ἐκεῖ γαλουχήθηκε, ἀνδρώθηκε καὶ ἐμεγαλούργησε τὸ ἀπαράμιλλο ἔθνικὸ φρόνημα τῆς χορείας ἐκείνων τῶν ἔθνικῶν ἀγωνιστῶν, πὺ συνεκρότησαν ἀργότερα τὸν κορμὸ τῶν ἔθνικῶν πολεμιστῶν τοῦ ἀγῶνος.

Ἐτσι, τὸ Περιβόλι, σὲ ὅλες τὶς ἐποχές, ὡς τὴν ἀπελευθέρωσι του, βρέθηκε στὸ ἐπίκεντρο ἑνὸς ζωτικοῦ χώρου, ὅπου διαδραματίσθηκαν κοσμοϊστορικὰ γεγονότα, πρᾶγμα πὺ ἀνάγκαζε κάθε φορὰ καὶ κάθε ἐποχὴ τοὺς κατοίκους του νὰ προσαρμόζουν ἀνάλογα καὶ τὴ ζωὴ τους.

Καρφωμένο στὸ κέντρο τῆς Πίνδου, στὴ Δυτικὴ ἄκρη τῆς Μακεδονίας, ἐπάνω στὴ «Βασιλικὴ Στράτα» τῶν Ρωμαίων καὶ τῶν Βυζαντινῶν καὶ στὴ διάβασι τοῦ Φάγκο Βίμιτο, στὴν καρδιὰ τῆς πιὸ πολυτάραχης περιοχῆς τῆς Βορείου Ἑλλάδος, ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος ἤλεγχε τὴν ἐπικοινωνία Ἠλείρου καὶ Μακεδονίας, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο στάθηκε βράχος ἀντιστάσειος στὰ κύματα τῶν Ἀλβανικῶν ὄρδῶν, στὶς ὁποῖες, ὄχι μιὰ φορὰ, ἀνέκοψε τὴν διείσοδυσί τους πρὸς τὴν Δυτικὴ Μακεδονία καὶ τὸν σιτοβολῶνα τῆς Θεσσαλίας.

Εἶχε ὁμως τὸ μεγάλο ἀτύχημα νὰ εἶναι ἀπομακρυσμένο ἀπὸ τὰ σημαντικὰ ἀστικὰ κέντρα, ὅπου ὁ Πολιτισμὸς καὶ τὰ Γράμματα ἀναπτύσσονται

1. A. Passow: «Δημοτικὰ τραγούδια» Ἀθῆναι 1958.

περισσότερο και οί περιηγηταί και οί ταξιδιωτές εἶναι συχνότεροι, γιά νά μή μπορέση νά πέση ἡ ἱστορία του στήν γραφίδα κάποιου σπουδαίου ἱστορικοῦ και νά μᾶς διασωθῆ ἡ σιωπηλή ἐποποιῖα του.

Ἄν σέ ὅλα τοῦτα προσθέσουμε και τήν ἀπομόνωσι, στήν ὁποία ἐξ αἰτίας τοῦ ἀτιθάσου τοῦ χαρακτηῆρος των καταδίκασαν οἱ ἴδιοι οἱ κάτοικοι τόν ἑαυτό τους, ὅπως και ἄλλοῦ ἀναφερθήκαμε, μπορούμε νά ἐξηγήσουμε τὸ γιὰτὶ δὲν μᾶς διασώθηκαν και ἄλλες ἀπτές μαρτυρίες γιά τήν ἱστορία τοῦ Περιβολίου, πὸν ἀπὸ τήν ζωντανή παράδοσι και ἀπὸ τήν δημοτικὴ ἠρωϊκὴ ποίησι¹ διαφαίνεται ὅτι δὲν ὑπῆρξε ἡ τυχαία.

Σύμφωνα μὲ τὰ ὅσα ἀναφέραμε ὡς τώρα, τὸ Περιβόλι συγκροτήθηκε ἀρχικὰ ἀπὸ τοὺς μικροὺς οἰκισμοὺς, πρὶν ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες, γιά τήν φρούρησι και τὸν ἔλεγχο τῆς διαβάσεως τῆς Πίνδου.

Πότε ἀκριβῶς συγκροτήθηκε, δὲν μπορούμε νά τὸ ξέρουμε. Ἄν δὲν ἐγινε ἐπὶ Μακεδονικῆς ἐποχῆς, ὅταν και τότε ἐπὶ Φιλίππου ὑπῆρχαν μεθοριακὰ φρούρια², ὅπως τὸ Πήλιο, ὁ Πυλὼν κ.ἄ., συγκροτήθηκε ὅπωςδῆποτε ἀμέσως μετὰ τήν Ρωμαϊκὴ κατάκτησι. Τότε διαμορφώθηκε και ἡ λατινογενῆς γλῶσσα στοὺς κατοίκους του.

Στὴν ἀρχὴ πρέπει νά συγκροτήθηκε σὰν καθαρῶς στρατιωτικὸ φρούριον μὲ ἐπιστρατευμένους *armati*, ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ χωριοῦ πὸν προῦπῆρχε και ἀπὸ τοὺς γύρω μικροὺς οἰκισμοὺς, ὅπως και ἀπὸ τοὺς μακριὰ περιφερομένους τυχοδιωκτικοὺς τύπους τῶν περιστάσεων, πὸν ἀναζητοῦν τύχη.

Οἱ πρῶτοι οἰκισταὶ ἐπομένως ἔπρεπε νά ἦσαν μόνον ἄνδρες, πὸν διατηροῦσαν τὶς οἰκογένειές τους στὰ χωριά τους, ἐξασφαλίζοντας τήν ὑπηρεσία τοῦ φρουρίου μὲ ἐναλασσόμενες φρουρὲς και μόνον σὲ ἔκτακτες γενικὲς πολεμικὲς κινητοποιήσεις ἐγένετο γενικὸς συναγερμὸς και πλήρης ἐπᾶνδρωσις τοῦ φρουρίου. Γι' αὐτὴ τήν ὑπηρεσία τους τὸ κράτος τοὺς παρῆχε εἰδικὰ προνόμια, δωρεὰν καλλιεργήσιμη γῆ ἢ βοσκοτόπους ἢ δάση, και ὅπωςδῆποτε ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κάθε εἶδους φορολογία. Προνόμια πὸν διατηρήθηκαν μέσα στοὺς αἰῶνες και τὰ ὁποῖα και ἡ Τουρκικὴ Διοίκησις, ὅπωςδῆποτε τροποποιημένα, ἀναγκάσθηκε νά τὰ παραχωρήση.

Φαίνεται ὅτι ὑπῆρχαν και περιστάσεις, ὄχι και τόσο σπάνιες στήν πολυτάραχη αὐτὴ περιοχὴ, περιστάσεις γενικοῦ πολέμου, πὸν οἱ Ρωμαῖοι και οἱ Βυζαντινοὶ εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ ἐνισχύσεις και κινητοποιοῦσαν και ἐνέτασσαν στὶς κινητὲς μονάδες τοῦ Στρατοῦ και αὐτοὺς τοὺς σταθεροὺς

1. A. Passow: *ἔνθ' ἀν.*, σελ. 21, 1, XXIV και σελ. 80, 1, XCVIII.

2. Τότε θὰ ἔπρεπε νά εἶχε τήν ὀνομασία Ἑπερβολὴ ἢ Περιβολή.

φρουρούς. Τότε και αὐτοὶ ἐμισθοδοτοῦντο μὲ τὸ μισθὸ τοῦ ὀπλίτου τοῦ Τακτικοῦ Στρατοῦ¹.

Σιγὰ-σιγὰ, οἱ φρουροὶ μετέφεραν καὶ ἐγκαθιστοῦσαν στὸ φρούριο καὶ τὶς οἰκογένειές τους, εἴτε μονίμως εἴτε κατὰ διαλείμματα ἢ μέλη ἀπὸ τὶς οἰκογένειές τους, ἔτσι πού τὸ φρούριο νὰ καταντήσῃ ἕνας ιδιόρρυθμος κατωκημένος τόπος. Καὶ ἦτο ιδιόρρυθμος γιὰ τὴν λειτουργία τοῦ φρουρίου τὴν καθόριζε κάποιος στρατιωτικὸς κανονισμὸς καὶ κάποια ιδιαίτερη ἱεράρχησις καὶ πειθαρχία, καταστάσεις στὶς ὁποῖες ἔπρεπε νὰ ὑποταχθοῦν καὶ τὰ μὴ στρατευόμενα μέλη τῶν οἰκογενειῶν, ὅσα ἐγκαθίσταντο ἐκεῖ.

Ἐκτὸ αὐτὴν τὴν στρατιωτικὴ ὀργάνωσις καὶ πειθαρχία προέκυψε καὶ ἡ ὀργάνωσις τῆς κοινοτικῆς διοικήσεως τοῦ Περιβολίου ἐπὶ Τουρκοκρατίας², ἡ ὁποία ἀμυδρὰ μᾶς σκιαγραφεῖ τὴν λειτουργία τοῦ πολιτεύματος στὸ Μακεδονικὸ Κράτος κατὰ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους.

1. Ὁ Ἰουστινιανὸς κάποτε καθυστέρησε τὴν μισθοδοσίαν τοὺς ἐπὶ πέντε χρόνια. Ἐπειδὴ ὁμως ἐκεῖνοι ξεσηκώθηκαν καὶ ἔγιναν πληγὴ γιὰ τὸ Κράτος, ἀπὸ τὶς ληστρικὰς ἐπιδρομὰς ποὺ ἔκαμναν, ἀναγκάσθηκε νὰ τοὺς καταβάλῃ τελικὰ ὅλα τὰ καθυστερούμενα.

2. Τὸ βασικὸ κυριαρχικὸ ὄργανο τῆς κοινοτικῆς διοικήσεως τοῦ χωριοῦ ἦτο ἡ γενικὴ συνέλευσις τῶν κατοίκων, ποὺ ἐγένετο μιὰ φορὰ τὸ χρόνο.

Τὸ ἀπόγευμα τῆς 25ης Ἰουλίου, παραμονὴ τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς, ποὺ γίνεται ἡ μεγάλη πανηγυρίς (ἔπληρχαν καὶ ἄλλες μικρότερες), ὅλοι οἱ ἐνήλικοι ἄνδρες συγκεντρώνονταν, μὲ τὴν εὐκαιρία καὶ τῆς πανηγύρεως, ἀπὸ τὰ πέρατα τῆς γῆς, στὸ «Μεσοχώρι», στὸ ἕπαιθρο, γιὰ τὴν ἐτήσια γενικὴ συνέλευσις.

Γύρω ἀπὸ τὸν κεντρικὸ πλάτανο, ὅπου εἶχαν ἐπὶ τούτου κατασκευασθῆ πεζοῦλια στρωμένα μὲ σανίδες καὶ ὑψηλότερα κατὰ δυὸ μέτρα ἀπὸ τὴν πλατεία, ἐκεῖνο τὸ ἀπόγευμα ἐλάμβανον τὴ θέσιν τοὺς, ὁ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλο, οἱ ἀξιωματοῦχοι τοῦ χωριοῦ, ἐνῶ οἱ ἀρματολοὶ τηροῦσαν τὴν τάξι. Μαζὺ μὲ τοὺς ἀξιωματούχους κάθονταν καὶ ὅλοι οἱ σημαίνοντες «ἄρχοντες», ποὺ θὰ διεκδικοῦσαν ἢ ὄχι ἀξιώματα. Ἡ ἐκλογὴ φυσικὰ ἐγένετο αὐθόρμητα καὶ ὄχι μὲ κανένα πρωτόκολλο.

Ὅλοι οἱ ἄρχοντες τὴν ἡμέρα ἐκείνη φοροῦσαν τὴν γιορτινὴ, τὴν πιὸ ἐπιβλητικὴ, φορεσίαν τοὺς. Ποικάμισο ἀπὸ ἀσπρισμένο στὸ ποτάμι πανὶ μὲ φαρδιά μανίκια· κοντὴ, ἐπάνω ἀπὸ τὸ γόνατο, φουστανέλλα μὲ πολλὰ (ἐκατό, πολλὰς φορὰς) «λαγκιόλια»· σκοῦτινο ἢ φελτινο, μαῦρο ἢ λουλακίσιο «τσαμαντάνι», μὲ στανρωτὰ φύλλα στὸ στήθος, ποὺ κούμπωναν στὸ πλάι μὲ μαῦρα μπρισιμμένα κουμπιὰ μὲ φοῦντες· ἄσπρη τσιπούνα ἀπὸ τρίκλωνο δίμητο μὲ ἄσπρα μπρισιμμένα σειρήτια στὶς ἄκρες· φαρδὸν μαῦρο ἢ λουλακίσιο ἀτζαλωτὸ ζοντάρι μὲ τὸ ἀπαραίτητο πολύπτυχο σελάχι, ὅπου τοποθετοῦσαν τὴν ἀπαραίτητην κουμποῦρα καὶ τὸ μαχαῖρι, ἐνῶ οἱ «γραμματικοὶ» τοποθετοῦσαν τὸ ἀσημένιο καλαμάρι μὲ τὴν πέννα· ἄσπρο «πισλὶ» ἀπὸ τρίκλωνο δίμητο, κοντὸ ἕως τὴ μέση, μὲ τὰ ξενομάνικα νὰ κρέμονται διασταυρωμένα στὴν πλάτη· τέλος, οἱ «ἄρχοντες» ἐπάνω ἀπὸ ὅλα φοροῦσαν τὴν ἄσπρη «σάρικα», μὲ φαρδιά μανίκια καὶ κεντημένη μὲ ἄσπρο μάλλινο σειρήτι στὶς ἄκρες, ἐνῶ οἱ ἀρματολοὶ καὶ οἱ ἀξιωματοῦχοι ζώνονταν καὶ γιαταγάρι.

Τὸ καλοκαῖρι τὰ ἐμπροσθινὰ φύλλα τοῦ «τσαμαντάνι» καὶ τοῦ «κατασάρκου» (φανέλλας) ἦσαν ξεκούμπωτα γιὰ νὰ ἀφήνοιν ἀνοιχτὰ τὰ δασύτριχα στήθη αὐτῶν τῶν ὄρεσιβίων.

Δέν μπορούμε νὰ φαντασθοῦμε πῶς διαμορφώθηκε ἡ κατάστασις κατὰ τοὺς τελευταίους πολυτάραχους αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν κατάκτησι,

«Τσουάρισλι», τὰ περιπόδια τῶν τσολιάδων (χολέβια τὰ ἀποκαλοῦν οἱ Κοπατσαραιῶι), ἦσαν ἀπὸ δίμητο ἄσπρο καὶ μονοκόμματα, ἀπὸ τὴ ρίζα τοῦ μηροῦ ἕως τὸν ἀστράγαλο· ἐπάνω τὰ συγκρατοῦσαν μὲ ἓνα εἶδος ζαρτιέρες, ποὺ δένονταν ἐσωτερικὰ στὴ μέση καὶ κάτω στὸ πόδι κουμπώνονταν μιὰ στάφα, ποὺ περνοῦσε κάτω ἀπὸ τὸ πέλμα· κάτω ἀπὸ τὸ γόνατο φοροῦσαν μαῦρες, μπρισιμένιες ἢ βαμβακερές, καλτσοδέτες μὲ μεγάλες φοῦντες.

Τὸ ἐπιβλητικώτερο ὅμως ἀπὸ ὅλα ἦτο ἡ σάρικα, ποὺ ἦτο καὶ τὸ ἔμβλημα τοῦ «ἄρχοντος». Προσέδιδε πραγματικὴ μεγαλοπρέπεια σ' αὐτὸν ποὺ τὴν φοροῦσε. Τὸ δικαίωμα νὰ τὴν φοροῦν εἶχαν μόνον οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ ἀπόγονοί τους, ἀκόμη καὶ ἂν ξέπεφταν οἰκονομικά.

Ὅλοι οἱ ἄρχοντες, ποὺ εἶχαν δικαίωμα νὰ καθήσουν στὸ «γεροντικὸ» (λὰ οὔσιλι), κάτω ἀπὸ τὸν πλάτανο, ἔπρεπε νὰ εἶχαν περάσει τὰ πενήντα, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀζάδες καὶ τοὺς ἀρματολοῦς, ποὺ μπορούσαν νὰ ἦσαν καὶ νεώτεροι.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ κανόνες ἐφαρμόζονταν αὐστηρὰ κατὰ τὴν ἡρεμὴ περίοδο καὶ ἕως τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰσλαμ. Κατὰ τὰ ἀνώμαλα ὅμως χρόνια ὅλα προσαρμόζονταν μὲ τὶς περιστάσεις. Μετὰ τὸν Ἰσλαμ οἱ μεταβολὲς ἔγιναν βαθύτερες. Ἀλλὰ ἡ βασικὴ διαδικασίᾳ παρέμεινε σταθερὴ ἕως τὴν ἀπελευθέρωσι τοῦ 1912.

Τὴν ἐπιβλητικὴ αὐτὴ συγκέντρωσι εἶχαμε τὴν τύχη νὰ τὴν ἴδοῦμε καὶ ἡμεῖς, ὅταν εἴμαστε παιδιὰ. Αὐτὸ τὸ τυπικὸ, ἔστω καὶ παραλλαγμένο, διατηρήθηκε ἕως τὸν Μεσοπόλεμο. Πάντως, ἕως τότε καὶ κατὰ τὶς ἄλλες ἡμέρες, καὶ ὄχι μόνον τὴν παραμονὴ τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς, οἱ νέοι ἀπέφευγαν νὰ κάθωνται στὸ «γεροντικὸ», σὰν νὰ τὸ φοροῦσαν οἱ σκιῆς τῶν παλιῶν ἀρχόντων.

Τὴν ὥρα ποὺ οἱ ἄρχοντες, ὁ ἓνας μετὰ τὸν ἄλλον, σοβαροὶ καὶ ἐπιβλητικοὶ – κανένας τους γενειοφόρος ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀρματολοῦς – κατελάμβαναν τὶς θέσεις τους, ὅλοι οἱ ἄλλοι ὄριμοι ἄνδρες τοῦ χωριοῦ πλημύριζαν τὴν πλατεῖα τοῦ Μεσοχωρίου, ποὺ σὲ ἔκτασι καὶ ὁμορφίᾳ εἶναι μοναδική, ἐνῶ οἱ γεροντότεροι ἀπὸ αὐτοὺς κάθονταν στὰ γύρω ἀπὸ τὴν πλατεῖα πεζούλια.

Κάπου-κάπου ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀζάδες ἀνεκοίνωνε δυνατὰ τὰ ὅσα ἀποφάσιζε ἢ δημογεροντία, ὅπως καὶ τὰ θέματα ποὺ συζητοῦσαν. Ἡ συζήτησις βέβαια ἐγένετο μόνον ἀπὸ τοὺς ἄρχοντες καὶ μόνον ὅσες φορὲς ἔκριναν ἐκεῖνοι ὅτι ἐχρειάζετο ἡ γνώμη καὶ ἄλλων γιὰ κάποιο θέμα, τότε μόνον, ὁ ἀζᾶς καλοῦσε τὸν ὁποιονδήποτε ποὺ ἐπιθυμοῦσε νὰ προσέλθῃ ἐκεῖ στοὺς δημογέροντες γιὰ νὰ ἐκθέσῃ τὴ γνώμη του. Ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὴν τὴν περίπτωσι δὲν μπορούσε νὰ προσέλθῃ ὁ καθένας. Ἔπρεπε νὰ εἶναι σοβαρὸς καὶ νὰ ἔχῃ κάποια ὄριμη ἡλικία, πράγμα ποὺ μᾶς θυμίζει τὸ «τὶς τῶν ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα γεγενημένων ἀγορεύειν βούλεται» τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀθηναίων.

Σὲ ἔκτακτες ὁμως περιστάσεις καὶ ὅταν τὸ χωριὸ εὐρίσκετο σὲ κατάστασι ἀνάγκης, ἡ διαδικασίᾳ μπορούσε νὰ ἀλλάξῃ, πράγμα ποὺ συνέβαινε συχνὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰσλαμ.

Τὰ θέματα ποὺ συζητοῦσε ἢ ἡγεσία καὶ στὰ ὁποῖα ἀποφάσιζε ἦσαν πολλὰ.

α) Ἀνακοινώνονταν τὰ φερμάνια καὶ οἱ διαταγὲς τῶν Τουρκικῶν Ἀρχῶν καὶ ἀποφάσιζαν γιὰ τὴν ἐκτέλεσί τους. Ὅταν τὶς ἄλλες ἡμέρες τοῦ χρόνου ἢ διαταγὴ ἦτο ἐπείγουσα, τότε κτυποῦσαν οἱ καμπάνες τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, ἐνῶ ἓνας «ντελάλης» ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ καμπαναριοῦ ἐφώναζε τὸ περίφημο «ἀκοῦστε χωριανοί», γιὰ νὰ συναθροισθοῦν ὅλοι οἱ ἄνδρες ποὺ εὐρίσκοντο στὸ χωριὸ καὶ ν' ἀποφασίσουν γιὰ τὸ θέμα ποὺ ἀφοροῦσε ἢ διαταγὴ. Ἡ συνήθεια

ὅταν ὁ τόπος ἐκεῖ ἔγινε ἓνα ἀδιάλειπτο πεδῖον μάχης Βυζαντινῶν, Δεσποτῶν Ἑπείρου, Βουλγάρων, Σέρβων, Σταυροφόρων, Νορμανῶν κ.ἄ.. Ξέρουμε μὲ-

τοῦ νὰ κτυποῦν οἱ καμπάνες τοῦ χωριοῦ διατηρήθηκε μέχρι τελευταία, ἀλλὰ μόνον γιὰ σοβαρὰ γεγονότα (πυρκαϊές, ἐπιστρατεῦσεις, πολεμικὰ ἀνακοινωθέντα, ἀφιξεις Μητροπολίτου κ.ἄ.).

β) Ἀνακοινώνονταν τὰ πεπραγμένα τῆς Δημογεροντίας τοῦ περασμένου χρόνου· οἱ εἰσπράξεις ἀπὸ «δοσίματα», ἀπὸ τὶς εἰσφορὲς τῶν βακουφίων, ἀπὸ τὰ ἐνοίκια τῶν μαγαζιῶν καὶ «ἀργαστηρίων», πὺν σχεδὸν κατὰ κανόνα ἀνῆκαν στὴν Κοινότητα καὶ τὰ Βακούφια, καὶ ἀπὸ τὶς δωρεές καὶ τοὺς ἐράνους· τὰ ἔξοδα γιὰ τὴν λειτουργία τῶν σχολείων, τοὺς μισθοὺς τῶν δασκάλων, τοῦ προσωπικοῦ τῆς Κοινότητος, τὶς δαπάνες γιὰ τὰ κοινοτικὰ ἔργα καὶ τέλος τὶς δαπάνες γιὰ τοὺς ἀπόρους.

Γιὰ τοὺς ἀπόρους ἐλάμβαναν εἰδικὴ φροντίδα. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐνίσχυσι ἀπὸ τοὺς πόρους τῆς Κοινότητος, δυὸ φορὲς τὸ χρόνο κανονικά, τὴν ἀνοιξι καὶ τὸ φθινόπωρο, ἢ καὶ σὲ ἄλλη ἔκτακτη ἀνάγκη (καταστροφή ἀπὸ πυρκαϊά, λεηλασίες ἀπὸ Ἀλβανοὺς κ.ἄ.) ἓνας ἀπὸ τοὺς δημογέροντες, ὁ πιὸ σεβασμῖος καὶ ὁ πιὸ σοβαρὸς, σέρνοντας ἓνα μουλάρη, περνοῦσε ἀπὸ ὅλα τὰ σπίτια καὶ συγκέντρωνε σὲ χρῆμα καὶ σὲ εἶδος ὅ,τι ὁ καθένας μποροῦσε νὰ δώσῃ γιὰ τοὺς ἀπόρους. Ὅλα αὐτὰ, μὲ μυστικὴ ἀπόφασι, ἢ δημογεροντία τὰ κατένειμε στοὺς ἀπόρους καὶ τοὺς τὰ ἐμοίραζε τὴν νύχτα, γιὰ νὰ μὴ ἰδῆ κανένας σὲ ποιὸν ἐδίδοντο καὶ γιὰ νὰ μὴ θιγῆ ὁ ἐγωῖσμὸς τοῦ βοηθουμένου.

Ἀξίζει νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ ἀλληλοβοήθεια ἔφθανε καὶ πολὺ πιὸ πέρα. Ἄν καμιά οἰκογένεια δὲν μποροῦσε νὰ ἀνέβῃ ἀπὸ τοὺς κάμπους στὸ χωριὸ τὴν ἀνοιξι, ἢ δὲν μποροῦσε τὸ φθινόπωρο νὰ κατέβῃ στὰ χειμαδιά, ἀπὸ φτώχεια ἢ ἀπὸ συμφορὰ, ἢ δημογεροντία τὴν βοηθοῦσε γιὰ νὰ μετακινηθῆ. Τὸ Πάσχα, ἐπίσης, ἔπρεπε ὅλες οἱ οἰκογένειες νὰ ψήσουν τὸ ἀρνί τους, «νὰ καπνίσῃ ἢ αὐλῆ τους». Οἱ τσελιγκάδες διέθεταν στὴν δημογεροντία ὄσα ἀρνιά ἐχρειάζοντο γιὰ ἐκείνους πὺν δὲν εἶχαν καὶ δὲν εἶχαν τὴ δύναμι νὰ ἀγοράσουν. Τὸ ἔθιμο αὐτὸ διατηρήθηκε ἔως τὸν Μεσοπόλεμο. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσι ἢ βοήθεια πρὸς τοὺς ἀπόρους ἐγίνετο ἀπὸ τὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, ἀλλὰ σὲ πολὺ περιορισμένη κλίμακα καὶ μὲ διαφορετικὴ μορφή.

Σημαντικὸ ἐπίσης ἦτο καὶ κάτι ἄλλο. Ἄν κάποιος τσελιγκας ἔχανε τὰ ζωντανά του, εἴτε ἀπὸ ἐπιζωτία – πολὺ συνηθισμένη τότε – εἴτε ἀπὸ ἄλλο πολεμικὸ ἢ ὄχι γεγονὸς, οἱ ἄλλοι τσελιγκάδες συγκροτοῦσαν ἐπιτροπὴ, ἢ ὁποῖα ἔκαμνε ἔρανο ἀπὸ ὅλα τὰ κοπάδια καὶ συγκέντρωνε ἀρκετὰ πρόβατα καὶ γίδια. Τὰ ἔδιδε σ' αὐτὸν πὺν ἔλαθε τὴ συμφορὰ γιὰ νὰ μὴ χαθῆ τὸ «σημάδι» καὶ τὸ «ὄνομα». Τὸ ἔθιμο αὐτὸ τὸ διατηροῦσαν ὄλοι οἱ Βλαχόφωνοι καὶ οἱ Σαρακατσαναῖοι.

γ) Ἀποφάσιζαν – πολλὲς φορὲς μὲ κλῆρο – γιὰ τὴν κατανομὴ τῶν βοσκοτόπων. Καθορίζονταν ἢ τοποθεσία πὺν θὰ ἔβοσκε τὰ ποιμνιά του τὸ κάθε τσελιγκάτο γιὰ τὸ ἐπόμενο καλοκαῖρι, γιὰ νὰ μὴ δημιουργοῦνται προστριβές. Καὶ ἐπειδὴ κατὰ τὴν «καλὴ ἐποχὴ» τὰ ποιμνία ἦσαν πολλὰ καὶ οἱ βοσκότοποι τοῦ χωριοῦ δὲν ἐπαρκοῦσαν, ἢ κατανομὴ τῆς βοσκῆς ἦτο σοβαρὴ ὑπόθεσις. Γιατὶ οἱ τσελιγκάδες πὺν θὰ ἔμεναν χωρὶς βοσκοτόπους, ἔπρεπε νὰ τὸ ξέρουν ἐγκαίρως γιὰ νὰ ἀναζητήσουν βοσκὲς σὲ ἄλλη περιφέρεια. Ἔτσι, ἄλλοι πῆγαιναν πρὸς τὴν Νεβρόπολι τῆς Καρδίτσῃς καὶ ἄλλοι – οἱ περισσότεροι – πρὸς τὴν Ἀχρίδα.

δ) Ἐνοικιάζονταν τὰ μαγαζιά καὶ τ' ἀργαστήρια, Κοινοτικὰ καὶ Βακουφικά, γιὰ τὸν ἐπόμενο χρόνο. Ἡ ἐνοικίασις ἐγίνετο ἐκεῖ ἐπὶ τόπου μὲ φανερὲς προφορικὲς προσφορὲς.

ε) Τέλος ἢ Δημογεροντία κατέθετε τὴν ἐντολὴ καὶ καταρτίζονταν ἢ καινούργια. Δὲν ἀκολουθοῦσε καμιά ψηφοφορία, ἀλλὰ ἢ συγκρότησις ἐγίνετο φανερὰ διὰ «κοινῆς βοῆς».

νον ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι μαχῆται στήν Ἑλληνική Χερσόνησο, πού τοὺς ἀποκαλοῦσαν Βλάχους, ἦσαν τὸ πιὸ πρόχειρο ἐπιστρατευτικὸ δυναμικὸ γιὰ ὅποιον ἰσχυρὸ προσέφερε μισθό, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅποιονδήποτε πού ἤθελε νὰ ταξιδέψη μὲ ἀσφάλεια¹. Καὶ οἱ Περιβολιώτες εἶχαν παρόμοια τύχη. Μᾶς διατηρήθηκε ὁμως ἀπὸ τὴν παράδοσι ὅτι τὸ Περιβόλι, ἕως τὴν τελευταία ἡμέρα τοῦ Βυζαντίου, διατηροῦσε τὰ προνόμιά του καὶ ἦτο ἀπηλλαγμένο ἀπὸ κάθε φορολογία².

Τὸ σημαντικώτερο ὁμως, στήν προκειμένη περίπτωσι, εἶναι ὅτι οἱ κάτοικοι τοῦ Περιβολίου, ὅπως ὅλοι οἱ στρατευόμενοι Ἑλληνες στὰ ὄρεινά τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ἀπὸ τὴν συνεχῆ στράτευσι – ὅπως ἐκθέσαμε καὶ στὸ Πρῶτο Κεφάλαιο – ἔγιναν λατινόγλωσσοι στὸν προφορικὸ λόγο, χωρὶς ποτὲ νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν γραπτὴ πατρογονικὴ τους Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Ποτὲ δὲν ἔγραψαν μὲ ἄλλο ἀλφάβητο, ποτὲ δὲν ἐκκλησιάσθηκαν σὲ ἄλλη γλῶσσα ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ. Καὶ τὸ περιεργότερο ἀπὸ ὅλα εἶναι ὅτι καὶ τὰ τραγούδια τους, πού διασώθηκαν μέχρι σήμερα, καὶ τὰ μοιρολόγια τους, ἦσαν καὶ εἶναι διατυπωμένα στήν Ἑλληνικὴ γλῶσσα, πού πολλές φορές πολλοὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους, ὄχι μόνον τοῦ Περιβολίου ἀλλὰ καὶ ἄλλων βλαχοφώνων χωριῶν τῆς Πίνδου, δὲν τὴν καταλάβαιναν καθόλου³.

Τὰ πρῶτα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας

Μὲ τὴν Τουρκικὴν κατάκτησι ἡ κατάστασις ἀλλάζει ριζικά. Ὁ θεσμὸς τῆς στρατολογίας τοῦ Ἰσλάμ ἦτο τελείως διαφορετικὸς ἀπὸ ὅλους τοὺς θεσμοὺς τῶν Βυζαντινῶν, ἀλλὰ καὶ ὄλων τῶν κατακτητῶν, πού πέρασαν ἀπὸ τὰ μέρη τῶν Βλαχοφώνων. Καὶ ἡ προσπάθεια ἀκόμα τοῦ ἔξισλαμισμού τῶν πάντων ἀντιμετώπισε σφοδρὴ ἀντίδρασι στους Βλαχοφώνους. Δὲν ὑπάρχουν

¹ Ἐκλέγονταν δώδεκα μέλη. Τέσσερες “γέροι” (αούσι), τέσσερες μουχτάρηδες καὶ τέσσερες ἀξιάδες. Ἐπρεπε νὰ εἶναι ἓνας ἀπὸ κάθε συνοικία. Οἱ μουχτάρηδες ἀσκοῦσαν καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐπιτρόπου, ἐνῶ οἱ ἀξιάδες ἀποτελοῦσαν οὐσιαστικὰ τὸ Ἐκτελεστικὸ τῆς Κοινότητος, γιὰτὶ αὐτοὶ ἐπέβλεπαν τὴν ἐκτέλεσι τῶν ἀποφάσεων τῆς Δημογεροντίας.

Πιὸ ὑψηλὰ ἀπὸ ὅλους ἦσαν οἱ Γέροι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ ἓνας ἐγίνετο Προεστὸς ἢ ἀρχηγὸς καὶ ἦτο ἐκεῖνος καὶ ὁ μόνος, πού ἐπικοινωνοῦσε μὲ τὶς Ἀρχές.

Τὴν ἀσφάλεια τοῦ τόπου καὶ τὴν διαφύλαξι τῶν σπιτιῶν κατὰ τὸν χειμῶνα τὴν εἶχαν τέσσερες εἰδικοὶ ἀρματολοί, πού ἀσκοῦσαν καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ ἀγροφύλακος. Ὁ θεσμὸς αὐτὸς τῶν ἀρματολῶν διατηρεῖται μέχρι σήμερα.

1. Κ. Σιμοπούλου: «Ξένοι ταξιδιωτὲς στήν Ἑλλάδα, 333 μ. Χ.-1700», τόμ. Α', Ἀθήνα 1972, σελ. 58, ὑποσ. 4 καὶ σελ. 409.

2. Fr. Rouquerville: ἔνθ. ἄν., σελ. 434-440.

3. Κ. Δ. Κρυστάλλη: ἔνθ. ἄν., σελ. 44 καὶ 74.

ἐξισλαμίσεις στους κατοίκους τοῦ Περιβολίου.

Ἀντίθετα, ὅπως ἡ παράδοσις διεφύλαξε, ἀλλὰ καὶ ἡ δημοτικὴ Μοῦσα ἐξύμνησε, οἱ Περιβολιωῖτες ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴ ἀντέδρασαν στὴν Τουρκικὴ δουλεία καὶ μὲ ὅλα τὰ μέσα ὑπερασπίσθηκαν τὴν ἐλευθερία τους. Καὶ ὄχι μόνον κατὰ τοῦ ἐπισήμου Τουρκικοῦ Κράτους, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀπὸ τὴν

Ἡ Ὑπερία πηγὴ τῶν ἀρχαίων Φερῶν. Τὸ σημερινὸ «Κεφαλοβρυσσο» τοῦ Βελεστίνου. Στὸ βάθος ἡ συνοικία τῶν Περιβολιωτῶν.

πρῶτη στιγμὴ ἐξασφάλισαν τὴν «ἀσυδοσία» τους¹, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν τοπικῶν γύρω Σπαχήδων καὶ Ζαίμηδων, οἱ ὁποῖοι ἐπεχείρησαν ἐπανειλημμένως νὰ τοὺς ὑποτάξουν καὶ νὰ μεταβάλουν τὸ χωριό τους σὲ σπαχηλήκι τους, ὅπως ἀντιστάθηκαν καὶ στοὺς πλαισιολόγους Ἀλβανούς, ποὺ ἀκατάπαυστα παρουσιάζονταν καὶ λεηλατοῦσαν τὰ πάντα στὴ Δυτικὴ Μακεδονία καὶ εἶχαν καταστήσει μιὰ μόνιμη καὶ ἀθεράπευτη πληγὴ.

Τὰ προνόμιά τους – τὴν «ἀσυδοσία» τους – κατώρθωσαν νὰ διατηρήσουν χάρις στὴ στρατηγικὴ καὶ νευραλγικὴ θέσι ποὺ κατεῖχε τὸ χωριό τους, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο χάρις στὴν ἰσχυρὴ κοινοτικὴ ἡγεσία, ἡ ὁποία κατώρθωσε σὲ ὅλα τὰ χρόνια τῆς δουλείας, μέχρι τὴν ἀπελευθέρωσι στὰ 1912,

¹ Ἐγγρ. 1,4 καὶ 14.

νά ἐλιχθῆ με ἀπίθανη διπλωματικότητα καὶ εὐφυΐα. Τὴν κοινοτική ἡγεσία βοήθησαν ἰσχυροὶ παράγοντες, Περιβολιῶτες, στὴν Κωνσταντινούπολι, οἱ ὁποῖοι γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ ἴσως καὶ σὲ ἄγνωστη ἐποχὴ εἶχαν ἐγκατασταθῆ ἐκεῖ. Ἀλόγονοί τους (Σαράντης, Κογιάντες, Παπαποστόλου, Τσίτσος κ.ἄ.) διασώζονταν μέχρι πρὶν ὀλίγα χρόνια (1955).

Σὲ ὅλα αὐτὰ ὀφείλονται καὶ τὰ ἄθροα φερμάνια ποὺ σὲ πολὺ πυκνά διαστήματα – θὰ ἔλεγε κανεῖς, με μεγάλη εὐχέρεια – ἀποσποῦσαν ἀπὸ τὸν Σουλτᾶνο, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὰ ὅσα δημοσιεύουμε στὸ εἰδικὸ Παράρτημα τῆς ἐργασίας μας.

Στοὺς Ζαΐμηδες καὶ τοὺς Σπαχῆδες καθὼς καὶ στὶς Ἀλβανικὲς ὀρδές, οἱ Περιβολιῶτες ἀντεπεξῆλθαν με ὅλα τὰ μέσα. Πρῶτα-πρῶτα, με τὴν ἰσχυρὴ κοινοτική ἡγεσία τους, ποὺ πάντα ἀποσποῦσε ἀπὸ τὸν Σουλτᾶνο εὐνοϊκὰ φερμάνια γιὰ τὸ χωριό τους. Ἀλλὰ καὶ με τὰ ὄπλα ἀγωνίσθηκαν καὶ ἀντιμετώπισαν ὅλους τοὺς σατραπίσκους ἢ ἐπιδρομεῖς, ποὺ ἐπεχείρησαν νὰ κάμψουν τὴν ἀντίστασι τοῦ Περιβολίου¹.

Τὸ ἄρματολίκιο τῆς Πίνδου παρουσιάζεται ἐν δράσει ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας (1432)². Δὲν ξέρουμε ὅμως ἂν ἔδρασε σὰν ἀντίστασις κατὰ τοῦ κατακτητοῦ ἢ σὰν θεσμὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, γιὰ τὴν φρούρησι τῆς «Βασιλικῆς Στράτας» καὶ τῆς διαβάσεως Φάγκο Βίμιτο.

Πάντως ἡ βασική του ἔδρα καταφυγῆς του ὅταν ἐδιώκετο ἀπὸ τὸν κατακτητὴ ἦτο ἡ Βάλια Κάλντα, τοποθεσία τοῦ Περιβολίου, ὅπου καὶ ὁ οἰκισμὸς Καλύβια Βάλια Κάλντας.

Ἡ Βάλια Κάλντα κατέληξε νὰ εἶναι στοὺς αἰῶνες τῆς Τουρκοκρατίας τὸ κυριώτερο καὶ ἀσφαλέστερο λημέρι τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἄρματολῶν τῆς Πίνδου³, ἀλλὰ καὶ τὸ συνηθισμένο κρυσφύγετο τῶν ληστῶν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσι, ἕως τὰ 1926, ὅταν ἐξέλιπε ὀριστικὰ ἡ ληστεία στὴν Δυτικὴ Μακεδονία.

Πρὶν προχωρήσουμε στὴν πιὸ πέρα ἐξιστόρησι τῶν γεγονότων, πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι τὸν χειμῶνα οἱ κλέφτες (καὶ οἱ ἄρματολοι ὅταν παρανομοῦσαν κατὰ τῶν Τούρκων) δὲν παρέμεναν σ' αὐτὰ τὰ ὑψόμετρα. Τὰ χιόνια καὶ τὸ κρύο τοῦ χειμῶνος ἐδυσχέραιναν τὴν ἀπόκρυψί τους, καὶ τὴν στήν ἀνάγκη διαφυγῆ τους. Ἀλλὰ καὶ ἡ συντήρησίς τους ἦτο πολὺ δύσκολη, ἀφοῦ οἱ κτηνοτρόφοι – Βλάχοι καὶ Κοπατσαραῖοι – ποὺ ἦσαν οἱ βασι-

1. Τεκμ. 8 καὶ 9.

2. Ν. Κασομούλη: ἔνθ. ἀν., σελ. 17.

3. Κ. Δ. Κρυστάλλη: Ἐβδομάς, 23.10.1890. Χρ. Ἐνισλείδου: ἔνθ. ἀν., σελ. 125 καὶ 132. Passow: ἔνθ. ἀν., σελ. 99, 1, CXXV.

κώτεροι πληροφοριοδότες και οί κύριοι τροφοδότες, κατέβαιναν στα χειμαδιά μαζί με τὰ ποιμνιά τους. Τὸν χειμῶνα, ἐκεῖ στα βουνά, «δὲν τοὺς σήκωνε ὁ τόπος».

Τὸν χειμῶνα, ἰδιαίτερα οί κλέφτες, ἢ κατανέμονταν σὲ μικρὲς ὁμάδες, ποὺ ἢ καθεμία προσπαθοῦσε νὰ διασωθῆ ὅπως-ὅπως καὶ ὅπου μποροῦσε ἢ, συνηθέστερα, κατέβαιναν στα «χαμηλώματα», κοντὰ στοὺς κάμπους, ὅπου ἢ διατροφή τους ἦτο εὐχερέστερη. Καὶ περίμεναν με ἀγωνία «πότε θὰ νὰ ῥθῆ ἢ ἀνοιξίς, νὰ ῥθῆ τὸ καλοκαίρι, ν' ἀνοίξῃ ὁ γάβρος κι' ἢ ὄξυά, νὰ σκιώσουν τὰ λημέρια». Ἀλλὰ καὶ ἢ δρᾶσις τους σ' αὐτὴν τὴν περίοδο περιορίζετο στὸ ἐλάχιστο.

Συνήθως κατέβαιναν στὴν περιοχὴ ὅπου παραχείμαζαν οί συγχωριανοί τους καὶ οί συγγενεῖς τους, γιατί ἐκεῖνοι τοὺς ἐκάλυπταν καλλίτερα με τίς πληροφορίες τους, ἀλλὰ καὶ τοὺς συντηροῦσαν.

Φημισμένοι ἀγωνισταί, ὅπως ὁ Ζῆντρος, ὁ Τόσκας, ὁ Νάκας, ὁ Τσιάρας, ὁ Μάνταλος καὶ τόσοι ἄλλοι, ἐνῶ κατάγονταν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Πίνδου¹, παρουσιάζονται νὰ δροῦν στὸν Ὀλυμπο, στα Πιέρια, στὴν Ἐλασσόνα, στὸν Ἀσπροπόταμο, ἢ ἀκόμα καὶ στὸν Κόζιακα καὶ τὴν Καλαμπάκα, δηλαδή κοντὰ στα χειμαδιά τῶν συγχωριανῶν τους.

Καπετὰν-Δούκας

Γιὰ τὴν ζωὴ καὶ τὴν ἐξέλιξι τοῦ Περιβολίου μέχρι τὸν ΙΖ' αἰῶνα, πολὺ ὀλίγες καὶ πολὺ ἀμυδρὲς πληροφορίες ἔχουμε, ὅσες μᾶς διέσωσε ἢ προφορικὴ παράδοσις, ποὺ κι' αὐτὲς ἀναφέρονται σὲ συνεχεῖς ἀγῶνες τῶν κατοίκων γιὰ τὴν ἐπιβίωσί τους καὶ τὴν διάσωσι τοῦ χωριοῦ τους. Ἀπὸ τὸν ΙΖ' αἰῶνα μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἀρχίζει ἢ ἱστορικὴ περίοδος τοῦ χωριοῦ, γιατί τὰ πιὸ ζωντανὰ καὶ τὰ πιὸ ἀδρὰ στοιχεῖα, ποὺ μᾶς παρέχει ἢ παράδοσις καὶ ἢ Λαϊκὴ Μοῦσα, προστίθενται τώρα καὶ ἄλλες γραπτὲς μαρτυρίες.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ αἰῶνος παρουσιάζεται ὁ Ντήμας Δούκας ἢ καπετὰν-Δούκας. Ὑπῆρξε ὁ τελευταῖος ἀπόγονος μιᾶς μεγάλης οἰκογενείας ἀγωνιστῶν καὶ καπεταναίων, κλεφτῶν καὶ ἀρματολῶν, ἢ ὁποῖα προσέφερε ὅλα τὰ μέλη της στὸν ἀγῶνα. Τὸ ἀρχοντικὸ τῶν Δούκα εὐρίσκετο στὴ σημερινὴ συνοικία «Δούκα», ὅπου καὶ ἢ ὁμώνυμη βρύση. Ἐκεῖ κοντὰ εἶναι σήμερα

1. Ὁ Πᾶνος Ζῆντρος ἦτος Ἀρβανιτόβλαχος (Φρασσιρωῶτος), πιθανὸν ἀπὸ τὸ Μετσητιὲ (Κεφαλόβρυσσο) τῆς Ἠλείου. Ἡ οἰκογένειά του ἦτο «ἀρογιασμένη» στὸ τσελιγκάτο τοῦ Ἐξάρχου ἀπὸ τὸ Περιβόλι. Ὁ Τόσκας ἦτο ἀπὸ τὴ Λάβδα τῶν Γρεβενῶν. Ὁ Πᾶνος Τσιάρας (πατέρας τοῦ Νικοτσιάρα) ἦτο ἀπὸ τὸ Μπόζοβο (Πριόνια) τῶν Γρεβενῶν. Ὁ Νάκας ἦτο ἀπὸ τοὺς Φιλιππαῖους τῶν Γρεβενῶν. Καὶ ὁ Νάσο-Μάνταλος ἀπὸ τὸ Περιβόλι. Οἱ Λαζαῖοι καὶ οἱ Βλαχαβαῖοι ἦσαν ἀπὸ τὸ Βλαχολεῖβαδο τοῦ Ὀλύμπου.

ἐγκατεστημένη ἢ οἰκογένεια τῶν Χονδροδίνης, ποὺ ἦτο, ὅπως λέγουν, συγγενῆς ἐξ ἀγχιστείας μὲ τοὺς Δούκα¹.

Ὁ καπετὰν-Δούκας² ἔδρασε στὶς ἀρχές τοῦ ΙΖ' αἰῶνος (1600- 1634). Τὸ ὄνομά του εἶναι στενὰ συνδεδεμένο μὲ μία «ἀνταρσία»³, ποὺ ἔγινε ἐκείνη τὴν ἐποχὴ στὴν περιοχὴ τῆς Πίνδου, στὴν ὁποία ὑπῆρξε πρωταγωνιστής.

Ποιὰ ἦτο ἡ ἔκτασις ἐκείνης τῆς «ἀνταρσίας» δὲν ξέρουμε. Ξέρουμε μόνον ὅτι ὁ ἀγὼν ἔγινε μὲ «Ἀρβανίτες», ποὺ μπορεῖ νὰ ἦσαν τακτικὸς στρατὸς τῶν Τούρκων, ἢ, καὶ τὸ πιὸ πιθανώτερο, νὰ ἦσαν κινητοποιημένοι ἀπὸ τοὺς Ζαῖμηδες καὶ τοὺς Σταχῆδες τῶν γειτονικῶν χωριῶν (Βωβούσης, Λάβδας κ.ἄ.), οἱ ὁποῖοι πάντοτε καὶ ἕως τὸν ΙΘ' αἰῶνα συνεχῶς ἐπιχειροῦ-

(Παπαρηγόπουλος, Κολοκοτρώνης, Ἀραβαντινός, Βασδραβέλλης κ.ἄ.). Ἡ παράδοσις ὁμῶς στὸ Περιβόλι, ὅπως καὶ στὸ Βλαχολεῖβαδο, στὴν Κατερίνη καὶ στὴ Βέροια, λέγει ὅτι οἱ Βλαχόφωνοι τοῦ Ὀλύμπου, τῶν Πιερίων καὶ τοῦ Βερμίου κατάγονται ἀπὸ τὰ Βλαχόφωνα χωριὰ τῆς Πίνδου (Περιβόλι, Ἀβδέλλα, Σμίξη, Σαμαρίνα), πράγμα ποὺ τὸ ἐπιβεβαιώνει καὶ ἐπιστημονικὰ καὶ ὁ Ἄρης Πουλιανὸς («Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων», Σύγχρονα θέματα, Ἀθήνα 1963, σελ. 290). Ἀλλὰ καὶ ὁ χαρακτήρ, τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν Βλαχοφώνων αὐτῶν εἶναι τὰ ἴδια μὲ τῆς Πίνδου καὶ δὲν ὁμοιάζουν καθόλου μὲ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα ἄλλων Βλαχοφώνων τοῦ Ἑλληνικοῦ Χώρου.

Γι' αὐτὸ θὰ ἰδοῦμε ἀργότερα τὸν Ρήγα Φεραῖο, καθὼς καὶ τὴν ἀδελφή του, τὴν Ἀσήμω, γιὰ ν' ἀποφύγουν τοὺς Τούρκους, νὰ καταφεύγουν σὲ συγγενεῖς τους – ποὺ ἦσαν οἱ Λαζαῖοι – στὸν Ὀλυμπο. Ὁ μοναδικὸς Λάζος διασώθηκε στὸ Περιβόλι καὶ οἱ ἀπόγονοί του σήμερα βρίσκονται στὸ Τσίβασι (Καλοχώρι) τῆς Λαρίσης, ποὺ εἶναι ἀμιγῆς Περιβολιώτικο χωριό.

Ἐπάνω ὁμῶς στὸ θέμα δὲν μπορούμε νὰ ἐκταθοῦμε περισσότερο, γιατί θὰ βρισκόμασταν ἔξω ἀπὸ τὸ σκοπὸ μας. Μιὰ ὁμῶς πιὸ ἐμπεριστατωμένη ἔρευνα θὰ διαπίστωνε ὅτι καὶ ἐδῶ συνέβη αὐτὸ ποὺ τόσο συχνὰ συμβαίνει σὲ πολλοὺς ἱστορικούς. Δηλαδή, ὅλοι ὅσοι ἐξιστοροῦν τὰ γεγονότα τοῦ Ὀλύμπου καὶ τοῦ Βερμίου δέχονται σὰν δεδομένα, σὲ ὅλη τους τὴν ἔκτασι, τὰ ὅσα ἔγραψαν ἄλλοι προγενέστεροί τους – χωρὶς καμιά ἐπιτόπια ἔρευνα – καὶ τὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ εἶναι ἀξιόλογα καὶ μοναδικὰ στὸ ἀντικείμενό τους, ἔχουν ὁμῶς καὶ λάθη καὶ παραλείψεις καὶ πολλὲς προχειρότητες σὲ σημαντικὲς πτυχὲς τῆς ἐξιστορήσεώς τους.

1. Τὸ ὄνομα Χοντροντίνης ἢ Χονδροδίνης προῆλθε ἀπὸ ἓνα ἀπὸ τὰ παλληκάρια τοῦ Καπετὰν-Δούκα, ποὺ ἦτο καὶ συγγενῆς του, τὸν Ἀντίνη (Ντίνο) Μπέντου. Ἐπειδὴ ἦτο κάπως χονδρός, πῆρε τὸ παρατσούκλι Χοντρο-Ἀντίνης, ποὺ ἐξελίχθηκε στὸ Χονδροδίνης.

2. Ὁ τίτλος τοῦ «καπετάνιου», μέχρι τὶς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἦτο κληρονομικὸς στὸ Περιβόλι καὶ δὲν μπορούσε νὰ τὸν ἀποκτήσῃ ὁ καθένας. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι καὶ τοῦ Δούκα προῆλθε ἀπὸ κάποιον πρόγονό του, ποὺ θὰ ἦτο κάποτε – ἴσως ἐπὶ Βυζαντίου – «καπετάνιος» στὸ φρούριο ἢ στὴν φρουρά του.

3. Ὁ πάπος μου, ὁ Γκόγκο Τέγου Σαράντης (ἀπ' εὐθείας ἀπόγονος τοῦ Ντήμα Σαράντη, ποὺ ἀναφέρεται σὲ ἐγγραφή στὸν Κώδικα τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Νικολάου, στίς 27 Ἀπρ. 1777 – ὄρα τεκμ. 7) ἀπέθανε 111 χρόνων. Διηγεῖτο πολλὰ «ἀνταρσίες» τοῦ χωριοῦ, ποὺ ἐσήμαιναν ἢ ἐξέγερσι ἢ γενικὴ κινητοποίησι γιὰ ἀντιμετώπισι κάποιας ἐπιδρομῆς.

Επισημάνσεις σχετικά με την παρουσίαση των εικόνων και την οργάνωση του κειμένου. Η εικόνα είναι σε ασπρόμαυρο χρώμα και απεικονίζει έναν άνδρα με χαρακτηριστική ελληνική ενδυμασία. Ο άνδρας έχει ένα σκούρο καπέλο, ένα μαύρο πουκάμισο με λευκά διακοσμητικά στοιχεία στο στήθος, και ένα σκούρο σακάκι. Η φωτογραφία είναι κεντραρισμένη στην σελίδα.

Ο Καπετάν Περούκας (Ντίνος Σαράντης) στα 1897.

σαν νὰ ὑποτάξουν τὸ Περιβόλι, νὰ τοῦ καταργήσουν τὰ προνόμιά του καὶ νὰ τὸ κάνουν σπαηλήκι τους¹.

Τὸ ἀποτέλεσμα πάντως ἦτο ὅτι οἱ κάτοικοι ἐγκατέλειψαν τὸ χωριὸ² καὶ διασκορπίσθηκαν ὅπου ὁ καθένας ἔβλεπε σωτηρία καὶ τὰ περισσότερα σπίτια πυρπολήθηκαν. Καὶ ὁ Δούκας μετὰ ἀπὸ τοὺς μακροχρόνιους ἀγῶνες του σκοτώθηκε τελικά, μὲ ὅλους σχεδὸν τοὺς ἄνδρες του στὸ μοναστήρι τοῦ Ὁσ. Λουκά (σήμερα Παλιομανάστηρο) στὰ 1634. Τὸ μοναστήρι πυρπολήθηκε γιὰ νὰ μὴ ἀνοικοδομηθῆ ποτὲ πιά³.

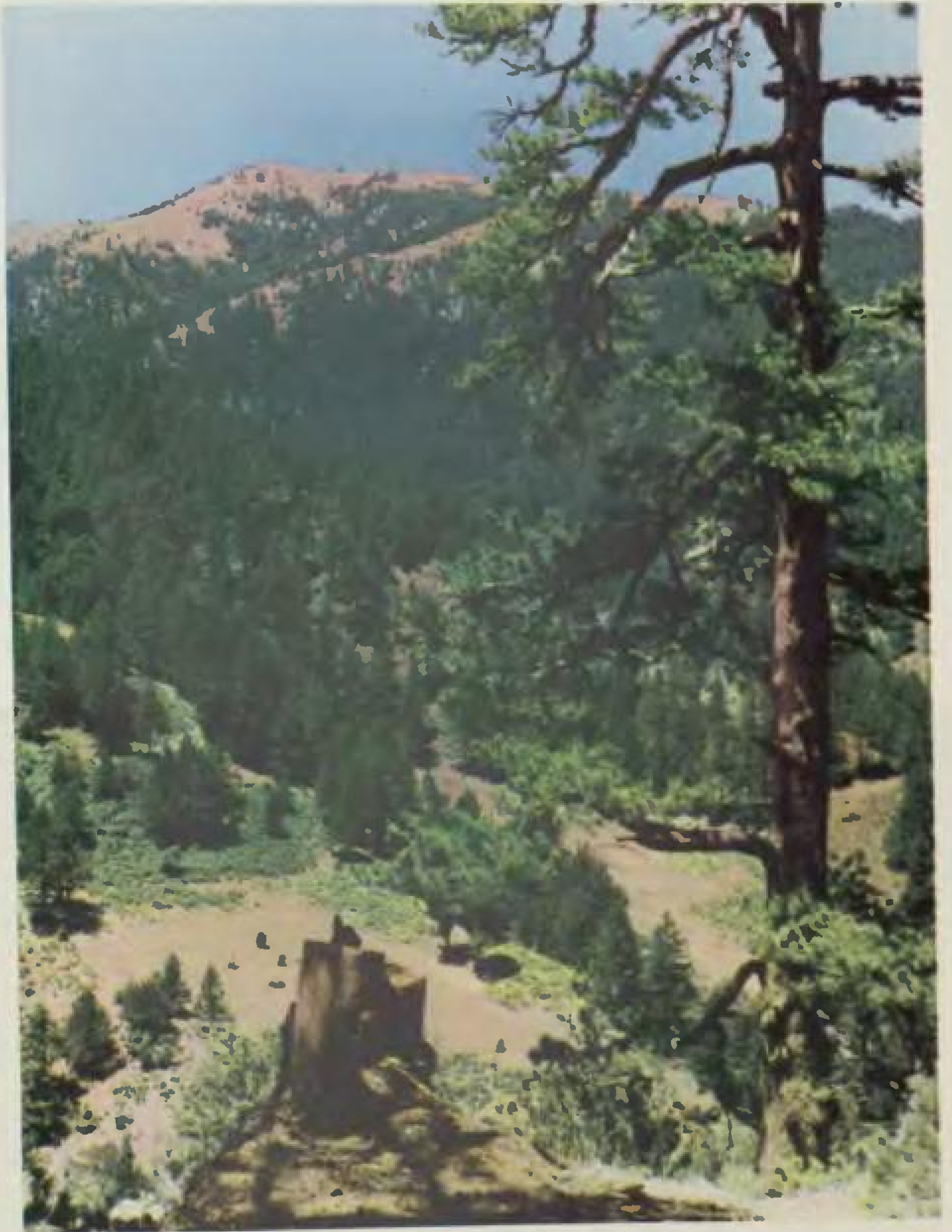
Ὁ Χρῖστος Λεπενιώτης στὰ 1897 (ἀπὸ τὴ μελέτη τοῦ Γ. Λυριτζῆ: «Ἡ Ἐθνικὴ Ἐταιρεία καὶ ἡ δοῶσις αὐτῆς», σελ. 50).

Τὸ ἀρχοντικὸ τῶν Δούκα πυρπολήθηκε κι' αὐτὸ, χωρὶς ποτὲ νὰ ἀνοικοδομηθῆ, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχαν ἀπόγονοι. Τὸ ὄνομά τους ὅμως διασώθηκε στὴ βρύση καὶ στὴ συνοικία τους.

1. Ἔγγρ. 1-24.

2. Ἔγγρ. 1.

3. Τὸ γεγονός τὸ ἀποθανάτισε ἡ Λαϊκὴ Μοῦσα μὲ ἓνα τραγοῦδι, ποὺ πολὺ τραγουδι-

Η ζουλάδα της «Βάλια Αρά». Στο βάθος τὸ «Κοίλο».

Τὸ ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ μηνὸς Ραμαζάν τοῦ 1044 (21 Φεβρ. 1635)¹ φερμάνι τοῦ Σουλτάνου ἔδωσε τὴν δυνατὴτητα στοὺς κατοίκους νὰ συγκεντρωθοῦν πάλι καὶ ν' ἀνασυγκροτήσουν τὸ χωριό τους. Καὶ χάρις στὴ ζωτικότητα τους δὲν χρειάσθηκε νὰ περάσῃ πολὺς καιρὸς γιὰ νὰ συνέλθουν ἀπὸ τὴ συμφορὰ καὶ νὰ ἐπανεύρουν τὸν κανονικὰ ρυθμὸ τῆς ζωῆς τους.

Ἐπακολούθησαν σχετικῶς ἤρεμα χρόνια ἕως τὸ τέλος τοῦ ΙΖ' αἰῶνος καὶ δόθηκε ἡ εὐκαιρία καὶ ἡ ἄνεσις τοῦ χρόνου γιὰ νὰ γίνῃ σὲ σταθερότερες βάσεις, ἡ ἀνασυγκρότησίς του καὶ νὰ εἰσέλθῃ ἀπὸ τότε σὲ περίοδο οἰκονομικῆς ἀκμῆς καὶ κοινωνικῆς προόδου.

Τὰ σπίτια ἀνοικοδομήθηκαν καλλίτερα, ἡ ἡγεσία τοῦ χωριοῦ συγκροτήθηκε ἰσχυρότερη. Τὸ ἀρματολίκιο ὠργανώθηκε μὲ καινούργιους ἀνθρώπους, ἔτσι ὥστε, ἐπὶ ἑκατὸ καὶ περισσότερα χρόνια, σὲ κάθε ἐνόχλησι τῶν γύρω Ἀλβανῶν Σπαχήδων καὶ Ζαϊμήδων – ποὺ ὑπῆρξαν πάλι πολὺ συχνές – νὰ ἀντεπεξέρχεται ἀποτελεσματικὰ, ἐνῶ ἡ ἡγεσία τοῦ χωριοῦ κατῶρθωνε ν' ἀποσπᾶ ἀπὸ τὸν Σουλτάνο διαδοχικὰ καὶ εὐνοϊκὰ γιὰ τὸ Περιβόλι φερμάνια.

Τότε κτίσθηκε τὸ κεντρικὸ σχολεῖο, ποὺ ἐστεγάζεται ἕως τότε στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου. Παράλληλα λειτουργοῦσε πάντοτε καὶ τὸ ἄλλο, τὸ παλαιότερο, σχολεῖο – κατὰ κάποιον τρόπο «ἀνώτερο» – στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου. Αὐτὰ τὰ σχολεῖα ἔδωσαν μεγάλη πνευματικὴ ὄθησι στὸ χωριό. Ἀπὸ ἐκεῖ ἀποφοίτησαν κληρονομικὲς γενεές ἱερωμένων (Παπαστεργίου, Παπαδάμ, Παπαθανασίου, Παπαζήση, Παπαλοστόλου, Παπαρρίζου κ.ἄ.) καὶ μορφωμένων μοναχῶν (Ἀμβρόσιος, Ἀθανάσιος κ.ἄ.), οἱ ὁποῖες διετήρησαν ζωηρὸ τὸ θρησκευτικὸ αἶσθημα τῶν κατοίκων καὶ τὰ ἱερὰ καθιδρύματα ἐλάμπρυναν. Αὐτὰ τὰ σχολεῖα ἔδωσαν

ἔτσι ἀπὸ τοὺς Περιβολιώτες καὶ σήμερα.

*Μὲ γέλασαν, μὲ πλάνεψαν οἱ σκυλο-οἱ μπρατῆμοι
καὶ μοῦ ἔπαν ἄιντε Δούκα μου στὸ Μέγα Μοναστήρι
μπρατῆμια γιὰ νὰ γένουμε στὰ ἅγια καὶ στὰ Βαγγέλια.
Σταυρὸ κρατεῖ στὰ χέρια του, Βαγγέλια χαιρετίζει
κι' ἀκόμα δὲν χαιρέτησε νὰ καλοχαιρετήσῃ
κι' ἡ παγανιὰ τὸν πλάκωσε γύρω στὸ μοναστήρι,
– Γιὰ ἔβγα-ἔβγα, Δούκα μου, ἔβγα νὰ προσκυνήσῃς.
– Δὲν εἶμαι νύφη νὰ προσκυνῶ καὶ χέρια νὰ φιλήσω,
ἐγὼ ἔμαι ὁ Δούκας ξακουστός, στὸν κόσμον ξακουσμένος,
πῶχον τὴν πάλα μάλαμα καὶ τὸ ντουφέκι ἀσῆμι.
Τὸν λόγο δὲν ἀπόσωσε κι' ἀντιλαλιὰ δὲν πῆρε
καὶ τὸ ντουφέκι ἄναψε κι' ὅλα φωτιὰ γενῆκαν.*

1. Ἔγγρ. 1.

ἐπίσης στὸ χωριὸ οἰκογένειες δασκάλων (Οἰκονόμου, Παπαζήση, Ἐξάρχου, Σακελλαρίου, Νασίκα κ.ἄ.) καὶ μορφωμένων ἀρχόντων (Ἐξάρχου, Κογιάντες, Νιμπῆς, Μπατακόγιας, Σαράντης, Ἴττης κ. ἄ.) οἱ ὁποῖοι προήγαγαν τὸ μορφωτικὸ καὶ κοινωνικὸ ἐπίπεδο τῶν κατοίκων¹.

Τὰ ποίμνια τῶν αἰγοπροβάτων καὶ οἱ ἀγέλες τῶν μεγάλων ζώων – καὶ οἱ «ἀργιλέδες» τῶν ἵπποειδῶν – πολλαπλασιάσθηκαν τόσο, πὺ δὲν τὰ χωροῦσε πιά ὁ τόπος, πράγμα πὺ ὑποχρέωσε τοὺς κατοίκους ν' ἀναζητήσουν καὶ νὰ εὔρουν καὶ ἄλλους θερινοὺς βοσκοτόπους, ὅπως ἄλλοῦ ἀναφέραμε, καὶ νὰ δημιουργήσουν καὶ ἄλλες θερινὲς ἀποικίες σὲ μακρινὰ μέρη. Τὰ μεγάλα τσελιγκᾶτα ἀνασυγκροτήθηκαν ἰσχυρότερα.

Τὰ καραβάνια ἔγιναν πολυπληθέστερα ἀπὸ κάθε ἄλλη φορὰ καὶ ἄνετα διέσχισαν τὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο. Οἱ κυρατζῆδες ὠργανώθηκαν σὲ ἰσχυρὲς ομάδες, μὲ ἔνοπλη ἀσφάλεια πολλὲς φορές.

Συνεταιρισμοὶ ὑλοτόμων γιὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν δασῶν καταρτίσθηκαν καὶ ὑδροπρίονα πολλὰ ἐλειτούργησαν (μέχρι τὰ 1930, στὴν περιοχὴ Περιβολίου, λειτουργοῦσαν 29 ὑδροπρίονα).

Ἡ οἰκοτεχνία ἄρχισε νὰ διευρύνεται. Ἡ ἐπεξεργασία τῶν μαλλιῶν ἐγίνετο ἀπὸ τὶς γυναῖκες². Μέχρι τότε ἡ ἐργασία περιορίζετο στὸ νὰ καλύπτει μόνον τὶς οἰκογενειακὲς ἀνάγκες. Τῶρα ὅμως ἄρχισε νὰ ἐπεκτείνεται καὶ νὰ παράγῃ εἶδη καὶ γιὰ τὸ ἐμπόριο σὲ μεγάλες ποσότητες. Τὰ εἶδη τὰ ἐξέθεταν καὶ τὰ πωλοῦσαν – κυρίως οἱ γυναῖκες – στὶς ἐβδομαδιαῖες ἀγορὲς ἢ στὶς ἐτήσιες ἐμποροπανηγύρεις τῶν πόλεων τοῦ κάμπου, ὅπου ἐκεῖ κοντὰ παραχείμαζαν (Γρεβενά, Τρίκαλα, Λάρισα, Βόλος, Βελεστῖνον κ.ἄ.) ἢ κινητοὶ ἐμποροὶ Περιβολιωῶτες τὰ μετᾶφεραν καὶ τὰ πωλοῦσαν σὲ μακρινὰ μέρη.

1. Τὰ σχολεῖα τοῦ Περιβολίου λειτουργοῦσαν τότε – δὲν ξέρουμε καὶ ἀπὸ πότε πρὶν – καὶ ἕως τὴν ἀπελευθέρωσιν μόνον τὸ καλοκαίρι (Ἰούνιος-Σεπτέμβριος). Τὸν χειμῶνα οἱ δασκάλοι ἀκολουθοῦσαν τοὺς κατοίκους στὰ χειμαδιὰ καί, ὅπου μποροῦσαν, συνέχιζαν τὰ μαθήματα. Ἐνα τέτοιο χειμερινὸ σχολεῖο λειτουργοῦσε πάντοτε στὸ Βελεστῖνο, ὅπου ἦτο καὶ τὸ σημαντικώτερο χειμερινὸ κέντρο τῶν Περιβολιωτῶν. Καὶ ἀπὸ ὅ,τι ξέρουμε στεγάζονταν στὴν Παναγιά, τὸν ἐνοριακὸ ναὸ τῶν Περιβολιωτῶν ἕως τὶς ἀρχὲς τοῦ 19^{ου} αἰῶνος. Σ' αὐτὸ τὸ σχολεῖο ἔμαθε τὰ πρῶτα γράμματα καὶ ὁ Ρήγας Φεραῖος (ἄλλωστε δὲν ὑπῆρχε καὶ ἄλλο τότε στὸ Βελεστῖνο). Καὶ σ' αὐτὸ πάλι τὰ ἔμαθαν καὶ οἱ πρῶτοι Περιβολιωῶτες ἐπιστήμονες, οἱ ὁποῖοι σύντομα κατέλαβαν τὴν πρώτη κοινωνικὴ θέσιν στὴν κωμόπολιν, θέσιν πὺ τὴν διατηροῦν μέχρι σήμερον.

2. Οἱ ἄνδρες τοῦ Περιβολίου δὲν ἀσχολήθηκαν ποτὲ μὲ τὴν ἐπεξεργασία τῶν μαλλιῶν, γιὰ τὴν θεωροῦσαν καθαρῶς γυναικεῖα ἀπασχόλησιν, ὅπως τὴν θεωροῦν καὶ σήμερον ἀκόμα. Καὶ αὐτὸ πὺ γράφει ὁ Κρυστάλλης (σελ. 30), ὅτι ὅλοι οἱ ἄνδρες Βλαῖχοι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἐπεξεργασία αὐτῆς, ἀφορᾶ τὴν Σαμαρίνα, ἀφοῦ αὐτὸ τὸ χωριὸ μόνον ἐπεσκέφθηκε στὴν Ἀνατολικὴ Πίνδο.

Δημιουργήθηκαν ἔμποροι μαλλιῶν, γαλακτοκομικῶν καὶ δασικῶν προϊόντων. Δημιουργήθηκε ἡ ἀγορὰ τοῦ χωριοῦ στὸ «Μεσοχώρι» μὲ δεκάδες καταστήματα. Σὲ κτίρια κυρίως κοινοτικά καὶ βακουφικά, ἀλλὰ καὶ ἰδιωτικά, λειτουργοῦσαν τὰ περίφημα ψητοπωλεῖα, τὰ πλούσια σὲ εἶδη μαγαζιά καὶ τὰ ἀπαραίτητα «ἀργαστήρια» ἀπὸ ἐπαγγελματίες, ποὺ συγκροτήθηκαν σὲ «ἰσνάφια»¹.

Οἱ Περιβολιώτες δὲν εἶχαν μεγάλη τάσι στὸ νὰ ξενητεύωνται, μέχρι τὶς ἀρχὲς τοῦ Κ' αἰῶνος. Γιατὶ ὁ Περιβολιώτης, κατὰ τὴν ἔκφρασι τοῦ Κρυστάλλη², «οὔτε πεινᾶ οὔτε πένεται». Καὶ ὀλιγαρκῆς καὶ λιτοδίαιτος ἦτο καὶ εἶναι. Πάντοτε εὔρισκε στὸν τόπο του τὸν τρόπο νὰ κερδίζη τίμια τὸ ψωμί του. Ζητιᾶνος ἢ ξενοδουλευτῆς Περιβολιώτης δὲν ἀναφέρεται πουθενά. Γι' αὐτό, κατὰ τὴν περίοδο ποὺ περιγράφουμε, ἀλλὰ καὶ μέχρι τὴν ἀπελευθέρωσι σχεδόν, πολὺ ὀλίγοι Περιβολιώτες πῆγαν στὰ ξένα, ποὺ κι' αὐτοὶ ξενητεύθηκαν ἐκεῖ ἀπὸ εἰδικὴ αἰτία ἢ γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησι συγκεκριμένου σκοποῦ.

Στὴν Κωνσταντινούπολι εἶχε ἐγκατασταθῆ, ἄγνωστο ἀπὸ πότε καὶ πρὶν πολλὰ χρόνια, μία μικρὴ παροικία ἀπὸ Περιβολιώτες, ὅπως καὶ ἄλλου ἀναφέραμε. Κοντὰ σ' αὐτοὺς πῆγαιναν γιὰ μόρφωσι πολλοὶ νέοι. Μὲ τὴ βοήθειά τους πῆγε καὶ ὁ Ρήγας ἐκεῖ. Στὴ Μοσχόπολι πῆγαιναν ἐπίσης πολλοὶ νέοι γιὰ μόρφωσι, ὅπως καὶ στὰ Γιάννινα. Στὴ Μοσχόπολι ὁμως ὑπῆρχαν καὶ συγγενεῖς, γιὰτὶ παρουσιάζονται κλάδοι τῆς ἴδιας οἰκογενείας καὶ ἐκεῖ καὶ ἐδῶ³. Ἀλλὰ καὶ τὰ καραβάνια τοῦ Περιβολίου ἐξυπηρετοῦσαν τὸ ἔμπόριο τῶν Μοσχοπολιτῶν. Καὶ μὲ τὴ βοήθεια Μοσχοπολιτῶν ὅπωςδῆποτε βρέθηκαν ὠρισμένες οἰκογένειες Περιβολιωτῶν (Μπέντου, Γιάκα, ἴσως καὶ ἄλλες) ἐγκατεστημένες στὴ Βενετία⁴, ὅπως καὶ ἄλλες στὴ Βουδαπέστη ἢ καὶ στὴ Βιέννη, γιὰ τὶς ὁποῖες δὲν ἔχουμε περισσότερα στοιχεῖα.

1. Κεφ. «Ὁργάνωσις καὶ ἀνάπτυξις».

2. Κ. Κρυστάλλη : ἐνθ. ἀν., σελ. 31.

3. Τεκμ. 7.

4. Ὁ τάφος τοῦ Γεωργίου Μπέντου ἀπὸ «Περιβολίου» (1776) σώζεται στὸ Ὁρθόδοξο ἐκεῖ Νεκροταφεῖο. Ὁ Γ. Μπέντος ἢ Μπένδος, φαίνεται διὸ ἦτο συγγενὴς μὲ τοὺς Μοσχοπολίτες Μπέντου. Ὑπῆρξε μέγας δωρητῆς στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Βενετίας (*san Giorgio dei Greci*).

Ὁ Νάσο-Μάνταλος

Ὁ ΙΗ' αἰών, γιὰ τὸ Περιβόλι, εἶναι γεμάτος δραῖσι καὶ περιπέτειες.

Ἀπὸ τότε ἀρχίζει νὰ διαμορφώνεται στὸν κλέφτη καὶ τὸν ἀρματολὸ τὸ αἶσθημα τοῦ ἐθνικοῦ ἀγωνιστοῦ, αἶσθημα ποὺ ἐλάνθανε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκικῆς κατακτῆσεως.

Ὁ ἔνοπλος Ἕλληνας, εἴτε σὰν ἀρματολὸς εἴτε σὰν κλέφτης, ποὺ μέχρι τότε εἶχε σὰν κίνητρο ἢ τὴν ἀνυποταξία του κατὰ τοῦ Τούρκου ἢ τὸ ἔνστικτο τῆς αὐτοσυντηρησεῶς του καὶ τῆς διασώσεώς του ἀπὸ τὸν φρικτὸ ζυγὸ, ἢ καὶ τὴν ἀντεκδίκησι γιὰ κάτι ποὺ θὰ ἔπαθε ἀτομικά, ἀπὸ τώρα ἀρχίζει νὰ συνειδητοποιῇ τὴν ἔννοια τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀγῶνος, τὴν ἔννοια τῆς ὀμαδικῆς πάλης κατὰ τοῦ τυράννου καὶ τὴν ἔννοια τῆς Ἐλεύθερης Πατρίδος.

Σ' αὐτὴν τὴν ἐξέλιξι συνέτεινε βασικὰ ἡ γενικὴ ἀνοδος τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου. Τὰ σχολεῖα, κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, πολλαπλασιάσθηκαν καὶ φωτισμένοι – ἀφανεῖς τὶς περισσότερες φορὲς – δασκάλοι γαλβάνισαν τὶς ψυχὰς τῶν ὑποδοῦλων, γιὰ νὰ γιγαντωθῇ ἕως τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δημιουργίας ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Κατὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ αἰῶνος παρουσιάζεται στὴν Πίνδο, ἀρχικὰ σὰν κλέφτης καὶ μετὰ σὰν καπετάνιος ἀρματολικίου, ἰδιότητες ποὺ τὶς ἄλλαξε πολλὰς φορὲς, ὁ Νάσο-Μάνταλος.

Ὁ Νάσο-Μάνταλος (Ἀθανάσιος Κυριάκου Παπαποστόλου)¹ ἀνήκε σὲ μία οἰκογένεια, ποὺ πάντοτε – ἀπὸ τὸν ΙΗ' αἰῶνα μέχρι τὴν ἀπελευθέρωσι – εἶχε μέλη τῆς στὸ «κλαρί», σὰν κλέφτες ἢ ἀρματολοὺς καὶ ἄλλα σὰν ἱερεῖς² ἢ καὶ μοναχοὺς. Κατοικοῦσε στὴν κεντρικὴ συνοικία, ὅπου τὰ σπίτια τῶν Παπαποστολαίων.

Δὲν ξέρουμε πότε ἀκριβῶς γεννήθηκε, οὔτε ἂν τὸ ὄνομα Μάνταλος τὸ πῆρε σὰν ψευδώνυμο ἢ τοῦ δόθηκε σὰν παρατσούκλι. Τὸ δεύτερο εἶναι πιθανώτερο καὶ μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα παρουσιάζεται νὰ δραῖ κατὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ ΙΗ' αἰῶνος.

Στὴν ἀρχὴ ἡ δραῖσις του περιορίσθηκε γύρω ἀπὸ τὸ Περιβόλι, ὅπου ἀγωνίσθηκε μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς Ζαῖμηδες καὶ Σπαχῆδες τῶν γύρω χωριῶν. Χάρις σ' αὐτοὺς τοὺς ἀγῶνες του καὶ χάρις στὰ φιρμάνια τοῦ Σουλτάνου τὸ χωριὸ ἠσύχασε γιὰ πολλὰς δεκαετίες³.

1. Δὲν πρέπει νὰ γίνῃ καμὴ σύγχυσις μὲ τὸν ὁμώνυμόν του Νάσο-Μάνταλο τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, γιὰ τὸν ὁποῖο ἀναφερόμαστε πιὸ κάτω, στὴν ἐποχὴ του.

2. Τεκμ. 4, ὅπου ἀναφέρεται ἱερεὺς Παπαποστόλης τῆς αὐτῆς οἰκογενείας.

3. Ἐγγρ. 2 καὶ 3.

Γρήγορα ὁμως ὁ Νάσο-Μάνταλος ἐπεξέτεινε τὴ δρᾶσι του καὶ πολὺ Νοτιώτερα, πρὸς τὸν Ἄσπροπόταμο καὶ τὸν Κόζιακα, ὅπου ἐκεῖ κοντά, στὴν περιοχὴ Τρικκάλων, παραχείμαζε ἕνας κλάδος τῆς οἰκογενείας του, ἀλλὰ καὶ ἔως πρὸς κάτω ἀκόμα, ἔτσι πού ἡ φήμη του νὰ καλύψῃ τὸν χῶρο καὶ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ρούμελης¹.

Ἡ παράδοσις διεφύλαξε πολλὰ ἀνδραγαθήματά του, τόσο πρὸς τὴ Δυτικὴ Μακεδονία καὶ πρὸς τὴν Κόνιτσα – ὅπου ἦτο ἡ πύλη ἀπὸ ὅπου ξεχύνονταν οἱ Ἄλβανοὶ πρὸς τὴν Πίνδο – ὅσο καὶ πρὸς τὴ Δυτικὴ Θεσσαλία. Δὲν ἔχουμε καμιὰ ἔνδειξι ὅτι ἐπεξέτεινε τὴ δρᾶσι του καὶ πρὸς τὸν Ὀλυμπο, οὔτε ὅτι εἶχε ἐπαφὴ μὲ τοὺς ἐκεῖ κλέφτες καὶ ἀρματολούς.

Ὁ Νάσο-Μάνταλος σκοτώθηκε στὰ 1753 (Νοέμβριος;) μὲ προδοσίαν, στὸ μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Ναοῦμ² ἀπὸ τοὺς Ἄλβανούς Ζαῖμηδες καὶ

1. Ἡ λαϊκὴ Μοῦσα γιὰ τὸν Νάσο-Μάνταλο (*Passow*, σελ. 21. I, XXIV)W

- Βασίλη κάτσε φρόνιμα, νὰ γίνης νοικοκύρης,
γιὰ ν' ἀποχτήσης πρόβατα, ζευγάρια κι' ἀγελάδες,
χωριὰ κι' ἀμπελοχώραφα, κοπέλια νὰ δουλεύουν.
– Μάνα μ' ἐγὼ δὲν κάθομαι νὰ γίνω νοικοκύρης,
νὰ κάμω ἀμπελοχώραφα, κοπέλια νὰ δουλεύουν,
καὶ νὰ ἴμαι σκλάβος τῶν Τουρκῶν, κοπέλι τῶν σκυλιῶνε,
Φέρε μου τὸ βαρὺ σπαθὶ καὶ τ' ἀλαφρὸ ντουφέκι,
νὰ πεταχτῶ σὰν τὸ πουλὶ ψηλὰ στὰ κορφοβούνια,
νὰ πάρω δίπλα τὰ βουνά, νὰ περπατήσω λόγγους,
νὰ βρῶ λημέρια τῶν κλεφτῶν, γιατάκια καπετάνων,
νὰ πάω νὰ βρῶ τὸν Μάνταλο νὰ σμίξω τὸν Μπασδέκη,
ποὺ πολεμοῦν μὲ τὴν Τουρκιὰ καὶ μὲ τοὺς Ἀρβανίτες,
νὰ μπῶ μὲ δαύτους σύντροφος στὰ Τούρκικα κεφάλια.
Μὲ μιὰ σπαθιά νὰ κόψω τρεῖς, μὲ τὸ ντουφέκι πέντε,
καὶ μὲ τὸ γιαταγάνι μου σαράντα καὶ πενήντα.

(Σημ. Ὁ Μπασδέκης ἦτο ἀπὸ τὴν Ἀβδέλλα, τὸ διπλανὸ χωριὸ τοῦ Περιβολίου).

2. Στὸν Κώδικα τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Νικολάου (Νοέμ. ΑΨΞΓ') σημειώνεται ὅτι «μεγάλος χαλασμός ἐγένηκε» στὸ μοναστήρι τοῦ Ὁσίου Ναοῦμ καὶ «ἐχάλασαν τὸν Μάνταλον καὶ ἄλλους χωριανούς». «Ἐκάηκε τὸ ἱερὸν μοναστήριον καὶ ὁ Τζιαφὲρ Πιάχα εἰσέβηκε εἰς τὴν Χώραν». Ἄλλὰ καὶ ἡ λαϊκὴ Μοῦσα ἀποθανάτισε τὸ γεγονός (*Passow*, σελ. 80, I, XCVIII):

Τὸ λέν' οἱ κοῦκοι στὰ βουνὰ κι' οἱ πέρδικες στὰ πλάγια
Τὸ λέει κι' ὁ πετροκότσιφας στὰ κλέφτικα λημέρια.
Οἱ κλέφτες ἐσκορπίσανε καὶ γίνηκαν μπουλούκια,
ὁ Δίπλας πάει στ' Ἄγραφα κι' ὁ Ἀντώνης πάει στὸ Βάλτο,
κι' ὁ Νάσος πέρα πέρασε κατὰ τὰ Βλαχοχώρια,
γιὰ νὰ βαφτίσ' ἕνα παιδί, νὰ πιᾶση μιὰ κουμπάρα.
Κουμπάρες τὸν καρτέρησαν μὲ τὸ παιδί στὰ χέρια.
Τὴν μιὰ κερνάει τὰ φλουριά, τὴν ἄλλη δίνει γρόσια
καὶ στὶς κουμπαραποῦλες του τάληρα καὶ ρουμπιέδες.
Κι' ἐκεῖ ἀπιστιὰ τοῦ γένηκε, τὸν Νάσο ἐσκοτώσαν.

Σπαχήδες τῶν χωριῶν Λάβδα, Σαργκαναῖοι, Φιλιππαῖοι κλπ.¹. Ἐκ τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἐλάχιστου διασώθηκαν καὶ τὸ μοναστήρι πυρπολήθηκε γιὰ νὰ μὴ ἀνοικοδομηθῆ πιά ποτέ².

Ἡ ἀπώλεια τοῦ Νάσου-Μάνταλου – ὅπως καὶ ἄλλων παλληκαριῶν τοῦ Περιβολίου – ἀπεστέρησε τὸ χωριὸ ἀπὸ ἕναν ἀποφασιστικὸ καὶ δυναμικὸ ὑπερασπιστὴ, ἀπώλεια ἢ ὁποῖα εἶχε ἠθικὸ ἀντίκτυπο στοὺς κατοίκους.

Οἱ γύρω Σπαχήδες καὶ Ζαίμηδες ἀνεθάρρουν καὶ ἄρχισαν πάλι νὰ πιέζουν τὸ χωριὸ γιὰ «χαράτσι» ἢ νὰ καταπατοῦν τὶς ἐκτάσεις του, χωρὶς ν' ἀναγνωρίζουν τὰ προνόμιά του. Ἐπακολούθησε σάλος καὶ πολλὲς ζημιές πλήρωσε τὸ χωριό. Ἡ ἡγεσία του ὅμως ἀντιμετώπισε θαρραλέα τὴν κατάστασι καὶ τὸ χωριὸ δὲν ἔπαθε ἀνεπανόρθωτες συμφορές, ἐνῶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος πολὺ αὐστηρὸ φερμάνι ἀπέσπασε ἀπὸ τὸν Σουλτάνο.

Πραγματικά, τὸ ἀπὸ τὰ τέλη Ραμαντὰν 1173 (20 Φεβρ. 1760)³ φερμάνι τοῦ Σουλτάνου Μουσταφᾶ Γ' ἐπαναλαμβάνει σὲ αὐστηρὴ γλῶσσα τὰ προνόμια τοῦ Περιβολίου καὶ ἐπιτιμᾶ μὲ δριμύτητα τοὺς παραβάτες. Ὁ Σουλτάνος φθάνει ἀκόμα στὸ σημεῖο νὰ ὀρκίζεται «στὶς ψυχὰς τῶν Μεγάλων Προφητῶν» ὅτι θὰ τιμωρήσῃ παραδειγματικὰ ἐκείνους ποὺ δὲν θὰ σεβασθοῦν τὶς διαταγές του. Καὶ μετὰ ἕνα μῆνα, γιὰ νὰ δώσῃ μεγαλύτερη ἔμ-

1. Οἱ διάφορες προδοσίαι στοὺς ἀρματολοὺς καὶ στοὺς κλέφτες – ποὺ παρουσιάσθηκαν πολλὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας – εἶχαν πολλὰ αἷτια. Πρῶτα-πρῶτα τὰ ἀργύρια τοῦ τυράννου καὶ μετὰ οἱ φιλοδοξίαι μεταξὺ τῶν καπεταναίων γιὰ τὴν ἀπόκτησι τῆς ἀρχηγίας. Μιὰ ὅμως πολὺ σοβαρότερη καὶ ἀλγεινότερη αἷτια, ποὺ ἐξωθούσε Ἕλληνας στὸ νὰ προδώσουν Ἕλληνας, ἦτο ἡ καταπίεσι τῶν κλεφτῶν καὶ τῶν ἀρματολῶν ποὺ ἀσκοῦσαν ἐπάνω στοὺς ὁμοφύλους τους, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴ σειρά τους, γιὰ ἀντεκδίκησι, κατέφευγαν στὴν αἰσχροὴ πράξι. Ἡ παράδοσις μᾶς διαφύλαξε πολλὰ ἐπεισόδια προδοσίας ἀπὸ ἀντεκδίκησι. Ἀλλὰ καὶ διάφοροι ἐρευνῆται (Λαμπρίδης, Ἀραβαντινός κ.ἄ.) μᾶς ἐξιστοροῦν πολλὰ περιπτώσεις καταπίεσεως Ἑλλήνων κατοίκων Ζαγορίου καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοὺς κλέφτες γιὰ «χαράτσι» ἢ ἀπὸ τοὺς ἀρματολοὺς γιὰ τὴν εἰσπραξι τῶν νομίμων ἢ ὄχι δικαιωμάτων τους. Γιὰ τὶς τελευταῖες μάλιστα καὶ Σουλτανικὰ φερμάνια εἶχαν ἐκδοθῆ, ὄχι μιὰ φορὰ (Ι. Κ. Βασδραβέλλη: «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Α' Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης 1695-1912», Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1952, σελ. 146, ἔγγρ. 111, Κ. 30, 141. Τοῦ Ἰδίου: «Ἀρματολοὶ καὶ Κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν», Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1948, σελ. 64, ἔγγρ. 18 καὶ σελ. 82, ἔγγρ. 31). Σὲ μιὰ ἀπὸ αὐτὰς τὶς τελευταῖες αἷτιες πρέπει νὰ ἀποδώσουμε, τόσο τὴν περίπτωσι τῆς προδοσίας τοῦ Δούκα καὶ τοῦ Μάνταλου, ποὺ ἐξιστορήσαμε, ὅσο καὶ τὶς περιπτώσεις τοῦ Ζιάκα κ.ἄ., ποὺ θὰ μᾶς δοθῆ ἢ εὐκαιρία νὰ ἀναφέρουμε πιὸ κάτω, στὴ σειρά τους.

2. Γιὰ τὸν Νάσο-Μάνταλο ὄρα καὶ Π. Ἀραβαντινοῦ: «Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου», τόμ. Α', σελ. 111 καὶ Χρ. Ἐνισλείδου: ἔνθ. ἀν., σελ. 114 κ.ἑ.

3. Ἐγγρ. 4

Οι αρχηγοί τοῦ ἀνταρτικοῦ σώματος, μετὰ τοὺς ὀπλαρχηγούς καὶ τοὺς ἀντάρτες, στὸ Κασιτριάκι τῆς Καλαμπάκας, τὸν Μάρτιο τοῦ 1897. Διακρίνεται ὁ Παῦλος Μελάς (ἀπὸ τὰ ἀριστερὰ, μετὰ τοὺς τρεῖς καθιστοὺς, ὁ μισοκαθισμένος). Ἀκριβῶς πίσω του, ὄρθιος, ὁ Καπετὰν Περγίχκας (Ντῆνος Σαράντης).
Σημ. Ὁ Παῦλος Μελάς δὲν ἔλαβε μέρος τότε στὴν εἰσβολὴ τῶν ἀνταρτῶν στὴ Μακεδονία. Προωστάθηκε ὁμως στὴν ὀργάνωσι τῶν ἀνταρτικῶν δυνάμεων. Ἡ ἐργασία του αὐτὴ τὸν ὑποχρέωσε νὰ ἀπουσιάσῃ αὐθαιρέτως ἀπὸ τὴν Μονάδα του, πράγμα ποὺ ἐπέσυρε τὴν τιμωρία του.

μοι στην «Ύψηλὴν Του Ἐπιθυμίαν» ἐπανέρχεται στὸ ἴδιο θέμα καὶ ἐκδίδει τὸ ἀπὸ μέσα Τζου ἐλ Καντέ 1173 (4 Ἰαν. 1760)¹ φερμάνι, ἀκόμα πιὸ αὐστηρότερο ἀπὸ τὸ προηγούμενο.

Παρ' ὅλα αὐτά, στὰ ἀμέσως μετέπειτα χρόνια, καὶ εἰδικώτερα μετὰ τὰ 1760, οἱ ἀναστατώσεις τοῦ χωριοῦ θὰ συνεχισθοῦν μὲ ἐπαυξανόμενη ἔντασι. Κατὰ συρροήν καὶ τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο, θὰ ἐπακολουθήσουν συνταρακτικὰ γεγονότα μὲ ἐπίκεντρο τὴν Πίνδο, τὰ ὁποῖα, εἴτε ἄμεσα εἴτε ἔμμεσα, θὰ ἐπηρεάσουν βαθειὰ τὴ ζωὴ τοῦ Περιβολίου, γιὰ νὰ καταλήξουν, στὰ τέλη τοῦ αἰῶνος, στὴ διάλυσί του.

Στὰ 1769 θὰ διαλυθῆ ἡ Μοσχόπολις. Ἀμέσως θὰ μεσολαβήσουν τὰ Ὁρλωφικά, πού θὰ συνεχισθοῦν μέχρι τὰ 1774. Στὰ 1777 καὶ 1778 θὰ περάσῃ δυὸ φορές ἀπὸ τὸ Περιβόλι ὁ Πάτερ Κοσμᾶς. Ἐν τῷ μεταξύ, ἀπὸ τὰ 1770 κι' ἔως τὸ τέλος τοῦ αἰῶνος, οἱ Σπαχῆδες καὶ οἱ Ζαῖμηδες τῶν γύρω χωριῶν, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα ἀρπακτικὰ διοικητικὰ ὄργανα τῶν Τούρκων, θὰ ἐντείνουν τὶς πιέσεις κατὰ τοῦ Περιβολίου, γιὰ νὰ εἰσπράξουν φόρους, νὰ καταπατήσουν τὶς ἐκτάσεις του καὶ νὰ καταργήσουν τὰ προνόμιά του. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος, στὸ Βελεστῖνο, ὅπου ἡ σημαντικώτερη ἀποικία τῶν Περιβολιωτῶν, θὰ παρουσιασθῆ καὶ θὰ δράσῃ ὁ Ρήγας Φεραῖος, γιὰ νὰ μαρτυρήσῃ στὰ 1798, ἐνῶ οἱ Περιβολιωτῆς θὰ πληρώσουν τὸ κήρυγμα τοῦ συμπατριώτου τους μὲ αἶμα καὶ καταστροφές.

Ἀλλὰ ἀκόμα πιὸ σοβαρὸ γεγονὸς, γιὰ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ καὶ γιὰ τὸ Περιβόλι, ὑπῆρξε ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλή², ὁ ὁποῖος μὲ τὴ δράσι του ἐπεσκίασε, σχεδὸν ἐπὶ πενήντα χρόνια, κάθε ἄλλη προσωπικότητα καὶ κάθε ἄλλο γεγονὸς στὴν περιοχὴ τῆς Ἠλείρου, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, μὲ μοιραία συνέπεια τὴν διάλυσιν τοῦ Περιβολίου, πού ἔτυχε νὰ εὑρίσκεται στὸ ἐπίκεντρο τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν καὶ διαβάσεων τοῦ ζωτικοῦ του χώρου.

Γκόγκο-Μίσιος καὶ Ἀλῆ Πασᾶς

Ἡ διάλυσις τῆς Μοσχοπόλεως³, πρῶτα-πρῶτα, εἶχε μεγάλο ἀντίκτυπον ἐπὶ τοὺς Βλαχοφάνους καὶ στοὺς Περιβολιωτῆς περισσότερο, ἐπειδὴ εἶχαν πολλοὺς καὶ στενοὺς συγγενικοὺς καὶ οἰκονομικοὺς δεσμοὺς μὲ τοὺς

1. Ἔγγρ. 5.

2. Κ. Α. Στασινοπούλου: «Ἀλῆς Τεπελενλή», Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη, Ἀθῆναι 1927, τόμ. 1ος, σελ. 775-777. Τ. Χ. Κανδηλώρου: «Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ τοῦ Τεπελενλή», Ἀθῆναι 1895.

3. Ἰ. Μαρτινιανοῦ: ἔνθ. ἀν. σελ. 17, 32 κ.έ.

κατοίκους της, ὅπως καὶ ἄλλοῦ ἀναφέραμε¹. Ἄλλὰ καὶ σὰν κακὸ προάγ-
γελο καὶ τῆς δικῆς τους παρόμοιας συμφορᾶς μπορεῖ νὰ εἶδαν τὸ γεγονὸς οἱ
Περιβολιῶτες, πὺ σὰν τοὺς Μοσχοπολίτες καὶ αὐτοὶ περιβάλλονταν ἀπὸ
ἄρπαγες Ἄλβανούς, οἱ ὅποιοι εἴτε σὰν Ζαῖμηδες ἢ Σπαχῆδες τῶν γειτονι-
κῶν χωριῶν, εἴτε σὰν λησταὶ μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἄλῆ Τεπελενλή πιά, καρα-
δοκοῦσαν νὰ κατασπαράξουν τὸ χωριό τους.

Παρὰ τὰ ἕως τότε Σουλτανικὰ φερμάνια, οἱ πιέσεις κατὰ τοῦ Περιβο-
λίου δὲν ἔσταμάτησαν, πράγμα πὺ ἀνάγκασε τὴν ἡγεσία τοῦ χωριοῦ νὰ
ἀποσπάση καὶ ἄλλα πολλὰ παρόμοια, τὸ ἕνα μάλιστα μετὰ τὸ ἄλλο² πὺ
ἀποδεικνύει ὅτι τότε τὸ Περιβόλι πέρασε δύσκολα χρόνια. Καὶ πέρασε δύσ-
κολα χρόνια, γιὰτὶ σ' αὐτοὺς πὺ ἐπιβουλεύονταν τὸ Περιβόλι ἕως ἐκείνη
τὴν ἐποχὴ, τώρα παρουσιάσθηκε καὶ ὁ Ἄλῆς, πὺ ὑπῆρξε καὶ ὁ τελικὸς
καταστροφεὺς τοῦ χωριοῦ.

Ὁ Ἄλῆς, πὺ γεννήθηκε στὰ 1744, ἀπὸ πολὺ νέος – λέγουν ἀπὸ 15
χρονῶν – ἔγινε ἀρχηγὸς ληστρικήσ συμμορίας καὶ σὲ πολὺ σύντομο χρο-
νικὸ διάστημα τρομοκράτησε ὀλόκληρη τὴν ὄρεινὴν περιοχὴ τῆσ Ἡπείρου,
τῆσ Θεσσαλίας καὶ τῆσ Δυτικῆσ Μακεδονίας, γιὰ νὰ φθάσῃ νὰ ληστέψῃ καὶ
αὐτὰ τὰ Τρίκαλα.

Ἐκβιάζοντας καὶ δωροδοκῶντας τοὺς Σουλτανικοὺς κύκλους κατώρ-
θωσε νὰ ἀποκτήσῃ – τελείως ἀγράμματος αὐτὸς – ἀνώτατα διοικητικὰ ἀξι-
ώματα στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, γιὰ νὰ φθάσῃ τελικὰ νὰ διανοηθῆ
καὶ τὴν δημιουργία προσωπικοῦ τοῦ κράτους. Στὴν ἀρχὴ ἔγινε Πασᾶς στὰ
Γιάννινα (1780), μετὰ βοηθὸς ἐπόπτης στὰ ντερβένια τῆσ Ρούμελης (1785)
καὶ μετὰ Πασᾶς τῆσ Θεσσαλίας (1786), γιὰ νὰ καταλήξῃ Ντερβεντὰτ Ναζερί
(1789). Στὰ 1800 τοῦ ἀπενεμήθηκε ὁ τίτλος τοῦ Βεζύρη καὶ στὰ 1803 διωρί-
σθηκε Ρούμελη Βαλεσῆ.

Ὁ Ἄλῆς δὲν ἀνέχθηκε ποτὲ καὶ πουθενὰ συγκυριαρχία οὔτε κυριαρχία
ὑπὸ αἴρεσιν. Ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχε μὲ κάθε τρόπο καὶ μὲ κάθε μέσον, θεμιτὸ
καὶ ἀθέμιτο, μὲ τὴ βία, μὲ τὸ αἷμα, μὲ τὴν οἰκονομικὴ ἀφαίμαξι τῶν πλουσί-
ων, μὲ τὸν προσεταιρισμὸ τῶν καπεταναίων ἢ τὴν ἐξόντωσί τους, τὴν ἀδι-
αφιλονείκητη καὶ ἀπόλυτη ἐξουσία του. Διέλυσε ἢ ἐξόντωσε τοὺς ληστὰς
καὶ τοὺς ἄρματολούς, καθὼς καὶ ὅλεσ τις συμμορίες τῶν Ἄλβανῶν πλιατσι-
κολόγων. Ἐξουδετέρωσε ἢ ἐξόντωσε ὅλους τοὺς τοπικοὺς Ἄλβανούς σα-
τραπίσκους, πὺ δῆθεν σὰν «προστάτες» τῶν Ἑλληνικῶν χωριῶν ἀπομυ-
ζοῦσαν κάθε ἰκμάδα τοῦ πληθυσμοῦ. Ὅπου πατοῦσε τὸ πόδι του ὁ Ἄλῆς, ἡ
κυριαρχία του ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀπόλυτη.

1. Τεκμ. 7.

2. Ἐγγρ. 6-18.

Ἔτσι ὁμως, δὲν μποροῦσε παρὰ καὶ τὸ Περιβόλι, χωριὸ ἀνυπότακτο καὶ προνομιούχο, νὰ ὑποστῇ τὴ μανία του. Καὶ θὰ τὴν ὑφίστατο πιὸ τραγικώτε-
ρη, ἂν τότε ἐπικεφαλῆς τοῦ ἄρματολικίου τῆς Πίνδου, ἦ τοῦ Πρωτάτου
Περιβολίου, ὅπως τὸ θέλουν μερικοὶ¹, δὲν εὕρισκετο ὁ Γκόγκο-Μίσιος².

Ὁ Γκόγκο-Μίσιος (Γεώργιος Γούσης), ἦτο γιὸς τοῦ Μίσιου Γούση,
ἐνὸς πλουσίου ἄρχοντος (τσέλιγκα καὶ κυρατζῆ)³ καὶ τῆς Ζιώνας (Ζωῆς),
κόρης τῶν Νιμπαίων, ἄλλης ἐπίσης ἀρχοντικῆς οἰκογενείας τοῦ Περιβολί-
ου. Ὁ πατέρας του ἦτο παλῆος ἄρματολὸς καὶ πολλές φορές ἐχρημάτισε
δημογέρων στὴν κοινότητα τοῦ χωριοῦ. Τ' ἀρχοντικά τῶν Γουσαίων καὶ τῶν
Νιμπαίων ὑψώνονταν ἐπιβλητικά, μέχρι τὸν Μεσοπόλεμο, πιὸ ἐπάνω ἀπὸ
τὴν βρῦση «Μπρίσκα», στὴν ἐνορία τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς.

Στὰ 1755-1760, ὁ Γκόγκο-Μίσιος βρέθηκε στὴν Κωνσταντινούπολι –
γιὰ ἐμπόριο ἢ γιὰ γράμματα, δὲν τὸ ξέρουμε – κοντὰ στὸν συγγενῆ τους, τὸν
ἐμπορο Ἀδὰμ Σαράντη⁴ καὶ δὲν πρόπει νὰ ἦτο μεγαλύτερος ἀπὸ 25 χρονῶν.
Ἐκεῖ πληροφορεῖται ὅτι «οἱ Ἀρβανῖτες» κάποιου Μεχμέτ Πιάχα, ἀπὸ τὴν
Κολώνια, σκότωσαν τὸν μικρότερο καὶ μοναδικὸ ἀδελφὸ του Πάζια (Παῦ-
λο)⁵, καὶ «ἐχαράτσωσαν» τὴν οἰκογένειά του. Δὲν ξέρουμε ἂν ὁ πατέρας του
ζοῦσε τότε⁶.

Ὁ Γκόγκο-Μίσιος γύρισε ἀμέσως στὸ Περιβόλι καὶ πολὺ σύντομα,
χάρις στὰ προσωπικά του προσόντα, στὴ μόρφωσί του καὶ τὸ ἐπιβλητικὸ
παράστημά του, ἀναδείχθηκε ἐπικεφαλῆς τοῦ ἄρματολικίου καὶ ἄρχισε νὰ
καταδιώκη τις ὀρδὲς τῶν Ἀλβανῶν ληστῶν, ποὺ ἐνοχλοῦσαν τὸ Περιβόλι⁷.

Ἡ παράδοσις τὸν ἀναφέρει, μὲ λεπτομέρειες, νὰ τοὺς μάχεται, ὄχι μό-
νον στὴν περιοχὴ Περιβολίου, ἀλλὰ καὶ στὸ Μιτσικέλι καὶ στὴ Γκαμήλα
καὶ στὸν Ἀηλιᾶ-Κονίτσης, καὶ στὴν Κολώνια ἀκόμα, στὴ φωληὰ τῶν Κο-
λωνιατῶν ληστῶν, ὅπου εἰσέδυσσε γιὰ νὰ ἐξοντώσῃ κάποιον προδότην Μη-
τσοτάρην ἀπὸ τὸ Ντένισκο, ποὺ συνεργάζετο μαζύ τους.

1. Ἀρχεῖα ἀγωνιστῶν. Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη, Φάκελλος 28732. Ἀναφορὰ Γούλα Ἰ. Ζι-
άκα, 16.6.1865.

2. Καὶ Χρ. Ἐνισλείδου: ἔνθ. ἀν., σελ. 110 καὶ 127.

3. Ἡ παράδοσις θέλει τὴν οἰκογένειάν του καταγομένην ἀπὸ τὰ χωριὰ τοῦ Σουλίου.

4. Κλάδος τῆς οἰκογενείας τῶν Σαρανταίων. Ἀπόγονοί της βρίσκονταν στὴν Κωνσταν-
τινούπολι μέχρι τὰ 1955, ὅταν καὶ οἱ τελευταῖοι κατέφυγαν πρόσφυγες στὴν Ἑλλάδα μετὰ τὰ
γεγονότα τοῦ Ὀκτωβρίου.

5. Ὁ Χρ. Ἐνισλείδης (ἔνθ. ἀν.) τὸν ἀναφέρει Θεόδωρον.

6. Τὶς περισσότερες συμπληρωματικὲς πληροφορίες τὶς πῆρε ὁ γράφων, πρὸ πολλῶν
ετῶν, ἀπὸ τὸν Μῆκον Γούσην, ἀπόγονό του ἀπὸ πλάγιο κλάδο, ποὺ πεθανε σὲ πολὺ μεγάλη
ἡλικία, πρὶν 25 χρόνια περίπου. Ὁ Μῆκος Γούσης, «γερὸς νοικοκύρης», εἶχε τὸ σπίτι του
κοντὰ στὸ Κεφαλόβρυσσο, στὸ Βελεστῖνο. Ὁ γιὸς του Γεώργιος πρόπει νὰ ζῆ στὴ Θεσσαλονίκη.

7. Θ. Κ. Σαράντη: «Ὁ Γκόγκο-Μίσιος», Ζαγορησιακὰ Νέα, Ἀθῆναι 1964, Τεῦχ.
314, σελ. 2.

Πολύ γρήγορα όμως ο Γκόγκο-Μίσιος ήλθε σὲ σύγκρουσι μὲ τὸν Ἀλῆ Τεπελενλῆ, πὺ περιεφέρετο σὰν ληστής στὴν περιοχὴ τῆς Πίνδου καὶ ἐπεδίωκε νὰ ἐξοντώσῃ ὅλες τὶς ἄλλες Ἀλβανικὲς συμμορίες, πὺ δὲν ἤθελαν νὰ ἐνταχθοῦν μαζὺ του ἢ νὰ ὑποταχθοῦν σ' αὐτόν.

Εἴτε ὁ Ἀλῆς ἐξετίμησε ὅτι ὁ Γκόγκο-Μίσιος δὲν θὰ ἦτο εὐκόλη ὑπόθεσις γι' αὐτόν, εἴτε ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁ Γκόγκο-Μίσιος εἶδε στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀλῆ τὸν δυναμικὸ ἄνδρα, πὺ μιὰ ἡμέρα θὰ ἀνέβαινε ψηλά, εἴτε καὶ τὰ δυὸ μαζὺ, τὸ γεγονὸς εἶναι ὅτι κάποτε, καὶ πρὶν ὁ Ἀλῆς γίνῃ Πασᾶς, ὁ Γκόγκο-Μίσιος παρουσιάζεται νὰ βοηθῆ τὸν Ἀλῆ στὴν προσπάθειά του νὰ ἐπιβληθῆ στὴν Βόρειο Ἡπειρο ἐναντίον τῶν ἐκεῖ Ἀλβανῶν σατραπίσκων ἢ καὶ ἐναντίον τοῦ ἰδίου τοῦ Κούρτ Πασᾶ τοῦ Βερατίου, πὺ ἦτο τότε διωρισμένος ἀπὸ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη Ντερβεντὰτ Ναζερῆ τῆς Ρούμελης.

Φαίνεται ἀκόμα ὅτι ὁ Γκόγκο-Μίσιος προσέφερε σπουδαία ὑπηρεσία στὸν Ἀλῆ, γιὰτι ἀργότερα, ὅταν ὁ τελευταῖος ἐγίνε Πασᾶς στὰ Γιάννινα, τοῦ παρεχώρησε σὰν τιμᾶριο τὸ χωριὸ Λαβανίτσα (Μικρολεῖβαδο) καὶ τοῦ ἀπέδωσε – ἢ τοῦ ἀπέδωσαν ἄλλοι κόλακες ἢ θαυμασταὶ του – τὸν τίτλο τοῦ «Βλαχο-Πασᾶ», τίτλο πὺ τὸν διετήρησε μέχρι τὸ θάνατό του.

Ἀκολούθησαν τὰ Ὁρλωφικά.

Οἱ Ζιακαῖοι ἀναφέρουν¹ ὅτι «σὰν ἀρχηγοὶ τοῦ ἀρματολικίου Γρεβενῶν κλπ.» κινητοποίησαν 1700 ἄνδρες «κι' ἐκλείσαν τὰς διαβάσεις τῆς Πίνδου». Τὸ γεγονὸς ὅμως δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ καμιὰ ἄλλη σοβαρὴ μαρτυρία ἢ ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὴν παράδοσι. Οὔτε ὁ Κασομούλης, πὺ ἀναφέρει τόσες καὶ τόσες ἄλλες λεπτομέρειες, ἀναφέρει τίποτε γιὰ τοὺς Ζιακαῖους.

Ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Τσάρου Σιατιστινὸς Παπαζώλης ἔφθασε στὰ Γρεβενά, ἴσως καὶ στὴν Τίστα ἢ ἀκόμα καὶ στὸ Περιβόλι, γιὰ νὰ ξεσηκώσῃ τὸ ἀρματολικίον τῆς Πίνδου (ἢ τῶν «Γρεβενῶν», κατὰ τοὺς Ζιακαῖους)², γιὰ νὰ φέρουν ἀντιπερισπασμὸ στοὺς Τούρκους. Ἀλλὰ ἡ ἐξέγερσις, πὺ ἐγίνε, ἦτο

1. «Ἀρχεῖα Ἀγωνιστῶν». Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη. Φάκελλοι 28730, 28731 καὶ 28732. Ἀναφορὲς τοῦ Θεοδώρου, Νικολάου καὶ Γούλα Ζιάκα, ὅπου εὑρίσκονται πολλὲς ἀνακρίβειες, φανταστικὲς ὑπερβολές, ἀπαράδεκτες φαντασιώσεις καὶ μονοπωλήσεις ἀγώνων. Σὰν ἱστορικὲς πηγὲς χρειάζονται αὐστηρὸ ἔλεγχον καὶ προσεκτικὴ ἐπαλήθευσι. Ὁ Κασομούλης, πὺ χρονολογικὰ ἦτο πλησιέστερα, δὲν ἀναφέρει τὸ ὄνομα Ζιάκα ποιεθενά, ἐνῶ ἀναφέρει ὅλους τοὺς ἀγωνιστὰς τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας.

2. Τὸ ἀρματολικίον τῆς Πίνδου μόνον στὶς ἀναφορὰς τῶν Ζιακαίων ἀποκαλεῖται «ἀρματολικίον Γρεβενῶν». Ἴσως γιὰτι οἱ ἴδιοι μὲ τὶς οἰκογένειάς τους προτιμοῦσαν νὰ παραμένουν στὰ Γρεβενά. Δὲν φαίνεται νὰ μετακινήθηκαν ἀπὸ ἐκεῖ οὔτε στὰ Ὁρλωφικά, οὔτε στὰ χρόνια τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως. Ἐνῶ ἡ κανονικὴ ἔδρα τοῦ ἀρματολικίου ἦτο πάντοτε κάποιον ὄρεινὸ χωριὸ τῆς Πίνδου, τὸ Περιβόλι ἢ τὸ Σπήλαιον ἢ ἡ Τίστα ἢ ἡ Βάλια Κάλιττα, καὶ ὄχι τὰ Γρεβενά ὅπου ἦσαν οἱ Τουρκικὲς Ἀρχές.

τελείως ασυντόνιστη, γιατί δὲν ὑπῆρχε ἐνιαία ἡγεσία στὸ ἀρματολίκιο. Οἱ Ζιακαῖοι πολὺ ἀργότερα θὰ παρουσιασθοῦν πρωταγωνιστοῦντες στὴν ἐπαρχία Γρεβενῶν.

Ὅπως δὲ, ὅλοι οἱ κλέφτες καὶ ἀρματολοὶ τῆς Πίνδου ξεσηκώθηκαν – μαζὺ καὶ ὁ Γκόγκο-Μίσιος – καὶ ἔκλεισαν τὶς διαβάσεις καὶ κτύπησαν τὶς Τουρκικὲς Ἀρχὲς μέσα στὴν περιοχὴ τῆς εὐθύνης τους.

Ἡ ἐξέγερσις ἐκείνη, ὅπως ξέρουμε, πνίγηκε στὸ αἷμα καὶ πολλὰ χωριά τῆς Πίνδου ἔπαθαν μεγάλες συμφορὲς. Οἱ Περιβολιῶτες καὶ οἱ ἄλλοι Βλαχόφωνοι τῆς Πίνδου διέφυγαν στὰ χειμαδιά τους, ἀπὸ ὅπου ἐπέστρεψαν ὅταν ἠρέμησαν τὰ πράγματα.

Τὸ Περιβόλι, χάρις στὸν Γκόγκο-Μίσιος, ὅπως λέγουν, ἐγλύτωσε τὴν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ. Πρέπει ὅμως νὰ ἔπαθε, ὅπως δὲ, σοβαρὴ ἀναστάσις, γιατί βλέπουμε τὴν ἡγεσία του νὰ τρέχη καὶ νὰ ἀποσπᾶ, πάλι ἐπειγόντως, κί' ἄλλο φερμάνι τοῦ νέου Σουλτάνου Ἀμπντούλ Χαμήτ Α΄¹, πὺν ἀνέβηκε στὸ θρόνο στὰ 1774, πὺν ἀναγνωρίζει καὶ ἀνανεώνει τὰ προνόμια τοῦ Περιβολίου.

Φαίνεται ὅτι ὁ Γκόγκο-Μίσιος εἶχε πολὺ εὐρύτερη δράσι ἀπὸ ὅση μᾶς διαφύλαξαν οἱ μαρτυρίες καὶ ἡ παράδοσις. Ἐνα συγκεκριμένο ἐπεισόδιο, πὺν μᾶς τὸ διέσωσαν οἱ γραπτὲς μαρτυρίες, ἀποτελεῖ ἕνα δεῖγμα τῆς δραστηριότητός του. Εἶναι μία σύγκρουσις μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς Σπαχήδες καὶ Ζαῖμηδες τοῦ γειτονικοῦ χωριοῦ Βωβούσα, οἱ ὅποιοι ἐνίσχυαν πάντοτε τοὺς κατοίκους στὶς ἀπαιτήσεις τους ἀπὸ τὸ Περιβόλι.

Ὅπως ἀναφέρεται, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1776² οἱ Ἀλβανοὶ Ζαῖμηδες καὶ Σπαχήδες τῆς Βωβούσης, ἐνισχυμένοι καὶ μὲ Βωβουσιῶτες, ἐπεχείρησαν νὰ καταπατήσουν ἐκτάσεις τοῦ Περιβολίου. Ὁ Γκόγκο-Μίσιος μὲ τοὺς Περιβολιῶτες ἀρματολοὺς ἀντέδρασε ἀμέσως. Ἐπακολούθησαν ἐνοπλες συγκρούσεις ἐπὶ τέσσερες ἡμέρες. Οἱ ἐπιδρομεῖς καταδιώχθηκαν. Τὸ παιδί ἐνὸς Ζαῖμη, τοῦ Ζά Μπότα, ἐπὶ ἄλλοι Ἀλβανοὶ καὶ δύο Βωβουσιῶτες σκοτώθηκαν. Τὶς ἀπώλειες τῶν Περιβολιωτῶν δὲν τὶς ξέρουμε. Ὁ Γκόγκο-Μίσιος ἐπέδραμε καὶ μέσα στὴ Βωβούσα καὶ πυρπόλησε δυὸ σπίτια, πὺν ὅπως δὲ, ὅποτε θὰ ἀνῆκαν σὲ ἐκείνους πὺν συνεργάσθηκαν μὲ τοὺς Ἀλβανούς.

Ἀλλὰ μία σύγκρουσις μὲ Ἀλβανοὺς Σπαχήδες δὲν ἦτο τόσο ἀπλῆ ὑπόθεσις. Μποροῦσε νὰ ἔχη σοβαρὲς συνέπειες γιὰ τὸ χωριό. Καὶ μία ἐπιστροφὴ ἐνισχυμένων Ἀλβανῶν, γιὰ ἀντεκδίκησι, δὲν ἦτο καθόλου ἀπίθανη. Γι' αὐτὸ ἡ Δημογεροντία ἔστειλε ἐπειγόντως ἀντιπροσώπους στὸν Σουλτᾶνο, ἀπὸ ὅπου ἔφερε νεώτερο φερμάνι, πὺν προστατεύει τὸ Περιβόλι ἀπὸ κάθε ἐπιβουλή³.

1. Ἐγγρ. 7.

2. Τεκμ. 8.

3. Τεκμ. 9 καὶ ἔγγρ. 11.

Ἐμεσολάβησαν οἱ ἐπισκέψεις τοῦ Πάτερ-Κοσμᾶ, σὲ μιὰ περίοδο, πού τὸ Περιβόλι εὐρίσκετο σὲ καλὴ ἐποχὴ, μὲ ἐπικεφαλῆς στὸ ἀρματολίκιο τὸν Γκόγκο-Μίσιο.

Ὁ Πάτερ-Κοσμᾶς πέρασε ἀπὸ τὸ χωριό γιὰ πρώτη φορὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1777 καὶ γιὰ δεύτερη ἀμέσως τὸν ἐπόμενο χρόνο, στὰ 1778¹.

Ὁ Ζήσης Βράκας στὰ 1897 (ἀπὸ τὴν μελέτη τοῦ Γ. Λυριτζῆ: «Ἡ Ἐθνικὴ Ἐταιρεία καὶ ἡ δράσις αὐτῆς», σελ. 51).

Δὲν ξέρουμε λεπτομέρειες γιὰ τὰ ἐκεῖ πεπραγμένα του. Ἄν ὅμως κρίνουμε ἀπὸ τὰ ὅσα διέσωσε ἢ παράδοσις, πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι οἱ διδασκαλίες του συνετάραξαν βαθειὰ τοὺς κατοίκους, ἀφοῦ ὁ ἀντίλαλός τους, ζωντανός, ἔφθασε ἕως τὰ χρόνια μας ἀπὸ τὸ στόμα τῆς γιαγιάς καὶ τῆς μάνας

1. Στὸν Κώδικα τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Νικολάου, μὲ ἡμερομηνία Ἰούλιος, 3, ΑΨΟΗ' καὶ ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ἡγουμένου Ἁμβροσίου Παλαδάμ, ἐπῆρχε σημείωσις ὅτι ὁ «ἀδελφὸς Κοσμᾶς» ἔφθασε γιὰ δεύτερη φορὰ καὶ ἔφερε «τὰς εὐλογίας τοῦ Παναγιωτάτου». Καὶ προσθέτει. «ἡ δρόσος τοῦ Κυρίου ἐφ' ἡμῶν καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. Μέγας εἰ Κύριε...».

μας. Μὲ δέος καὶ σταυροκοπήματα ἐπανελάμβαναν σὲ ἡμᾶς τὶς ρήσεις – «τὸ εἶπε ὁ Ἅγιο-Κοσμᾶς» – τοῦ ἱεροαποστόλου τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἔθνους οἱ γυναῖκες στὸ Περιβόλι. Τὸ πέρασμά του ἔγινε χρονολογικὸς σταθμὸς, μέτρο καὶ ἀφετηρία γιὰ νὰ τοποθετήσουν τὰ πρὶν καὶ τὰ μετέπειτα γεγονότα («πέντε χρόνια μετὰ τὸν Ἅγιο-Κοσμᾶ» ἢ «πρὶν περάσει ὁ Ἅγιο-Κοσμᾶς»).

Ἄλλὰ καὶ τὸ δεύτερο σχολεῖο τοῦ Περιβολίου, τὸ κεντρικὸ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, πού κτίσθηκε ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, δὲν ἀποκλείεται νὰ κτίσθηκε μὲ τὶς παροτρύνσεις τοῦ Πάτερ-Κοσμᾶ, ὁ ὁποῖος εἶχε τόσο πάθος μὲ τὴν μόρφωσι τοῦ Γένους.

Οἱ πιέσεις κατὰ τοῦ Περιβολίου δὲν σταμάτησαν ποτέ. Ὁ Ἄλῆς δὲν ἐπρόκειτο νὰ μεταβάλη τὰ σχέδιά του, τὰ ὁποῖα μὲ κάθε τρόπο ἔπρεπε νὰ τὰ ὀλοκληρώσῃ. Τὸ Περιβόλι ἔπρεπε νὰ ὑποταχθῇ, νὰ παύσῃ νὰ ἔχῃ προνόμια ἢ διαφορετικὰ νὰ διαλυθῇ. Καὶ ἐπειδὴ καὶ ὁ Γκόγκο-Μίσιος, πού ἀποτελοῦσε κατὰ κάποιον τρόπο σοβαρὸ ἔμπόδιο στὸ σκοπὸ του – ἀφοῦ δὲν εἶχε πεισθῇ νὰ προσχωρήσῃ σ' αὐτόν, ὅπως τόσοι καὶ τόσοι ἄλλοι ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες – ἔπρεπε καὶ ἐκεῖνος νὰ ἐξοντωθῇ.

Ἄρχισε, σιγὰ-σιγὰ, νὰ ζητῇ φόρους καὶ διάφορες ἄλλες εἰσφορὲς¹, χωρὶς νὰ τὶς δικαιουῖται, ἀφοῦ τὸ χωριὸ ἦτο «ἀσύδοτο» καὶ ἀπαλλαγμένο ἀπὸ κάθε εἶδους φορολογία. Οἱ Περιβολιῶτες ἀσφαλῶς θὰ ἐπεκαλέσθησαν ὅλα τὰ παλιὰ φερμάνια καὶ θὰ τοῦ ἐπέδειξαν καὶ τὰ τελευταῖα. Ἀναγκάσθηκαν μάλιστα στὰ 1782 νὰ ἀποσπάσουν καὶ ἄλλο φερμάνι, ὅπου ὁ Σουλτᾶνος ἀπευθύνεται στὸν ἴδιον τὸν Ρούμελη Βαλεσῆ πιά καὶ τὸν διατάσσει νὰ ἐπέμβῃ – ἀσφαλῶς στὸν Ἄλῆ Πασᾶ – καὶ νὰ προστατεύσῃ τὸ Περιβόλι².

Ὁ Ἄλῆς ὅμως εὔρισκε πάντοτε τρόπο νὰ παρακάμπῃ αὐτοὺς τοὺς «σκοπέλους» καὶ νὰ συνεχίζῃ τὸ σχέδιό του. Μὲ διάφορες προφάσεις καταστρατηγοῦσε τὰ σουλτανικὰ φερμάνια.

Ὁ Ἄλῆ Πασᾶς, ὅπως ξέρουμε, κοντὰ στοὺς ἄλλους τρόπους μὲ τοὺς ὁποῖους καταδυνάστευε τοὺς Ἕλληνες, ἐφήρμοζε καὶ ἓνα ἄλλο πολὺ ἀπλό, ἀλλὰ σατανικὸ, σχέδιο γιὰ νὰ μεταβάλη σὲ τιμάρια τὰ διάφορα Ἑλληνικὰ κεφαλοχώρια. Μὲ διάφορες Ἀλβανικὲς συμμορίες – πάντοτε δικές του – ἀπειλοῦσε τὰ χωριὰ μὲ χαράτσια, φόνους καὶ καταστροφές. Ἐτρεχε μετὰ ἐκεῖνος νὰ προσφέρῃ τὴν «προστασία» του, μὲ ἀμοιβὴ βέβαια, γιὰ νὰ καταστήσῃ τὸ χωριὸ χειρότερο ἀπὸ τιμάριο. Γιὰ νὰ εἶναι μάλιστα τυπικὰ ἐν τάξει ἀπέναντι στοὺς νόμους καὶ σὶς διαταγὰς τοῦ Σουλτάνου, οἱ ὁποῖες

1. Γεσμ. 10 καὶ 11.

2. Ἐγγρ. 13.

καθώριζαν με σαφήνεια πότε και σε ποιους και για ποια συγκεκριμένη υπηρεσία, που προσεφέρθη, δημιουργούνταν τα τιμάρια, ο Άλῆς αποσπούσε από τους ραγιάδες έγγραφη συμφωνία ότι με την συγκατάθεσί τους δέχονταν την προστασία. Συντάσσονταν ένα είδος συμβολαίου όπου καθορίζονταν και η αμοιβή που θα πλήρωναν στον «προστάτη». Με αυτόν τον τρόπο έγιναν τιμάρια πολλά χωριά της Ήπειρου και της Δυτικής Μακεδονίας (Λειβαδερό κ.ά.).

Αυτό το σχέδιο καταδυναστεύσεως και έξοντώσεως των Ελλήνων, δεν ἦτο καθόλου καινούργιο. Δεν ἦτο ο Άλῆς «ο πρώτος διδάξας». Πολλοί Άλβανοί, όχι κοινοί λησται ή πλιατσικολόγοι, αλλά μεγαλόσχημοι μπέηδες και ναίπηδες και μουτεσελίμες ακόμα, από πολύ πριν τον Άλῆ, ἐφήρμοζαν αυτή τῆ μέθοδο, για να ἐπαυξήσουν τα πλούτη τους ή για να πιέσουν μέχρι έξοντώσεως τους ραγιάδες. Με έναν παρόμοιο τρόπο, ἄλλωστε, διελύθη τῆν πρώτη φορά, στα 1769, ἡ Μοσχόπολις, παρ' ὅλη τῆν τεράστια οἰκονομική τῆς ἀντοχή.

Κάπως ἔτσι θα ἤθελε και ἐπεδίωξε ο Άλῆς να ἐξοντώσει τὸ Περιβόλι, που ἀποτελοῦσε ἑστία ἀνυποταξίας και ἀνωμαλίας γι' αὐτὸν στῆν καρδιά τῆς Πίνδου και στὸ κέντρο τῆς ἐπικρατείας του.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος και ὁ Γκόγκο-Μίσιοις ἄρχισε να διαβλέπη ὅτι με τα φερμάνια και με τῆ «λυκοφιλία» τοῦ Ἀλῆ δεν μπορούσε πια να σωθῆ τὸ Περιβόλι οὔτε και ὁ τόπος τῆς Πίνδου και τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ὅπου ἡ τρομοκρατία, με κάθε μέσο και τρόπο ἐπεκτείνονταν ἡμέρα με τῆν ἡμέρα και πιὸ ἀγριώτερη.

Λέγουν ὅτι και ὁ ἴδιος πῆγε στῆν Κωνσταντινούπολι και φρόντισε με τοὺς ἐκεῖ παράγοντες και προστάτες τοῦ Περιβολίου να γίνουν παραστάσεις και καταγγελίες κατὰ τοῦ Ἀλῆ στῆν Ὑψηλὴ Πύλη. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἀδύναμη διοίκησι τοῦ Σουλτάνου Ἀμπντουλ Χαμῆτ Α', καθὼς και οἱ δωροδοκίες τοῦ Ἀλῆ – που αὐτὲς τελικὰ τὸν ἀνέδειξαν – ἐπεισαν τὸν Γκόγκο-Μίσιο ὅτι οὔτε και ἀπὸ ἐκεῖ μπορούσε να περιμένη τίποτε τὸ σωτήριο.

Τότε, γύρω στα 1788-1789 – ὅπως λέγει πάντοτε ἡ παράδοσις – ὅταν ἡ ἰσχὺς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ ἔβαινε καλπάζοντας πρὸς τὸ ἀποκορύφωμά τῆς, ὁ Γκόγκο-Μίσιοις ἀποφάσισε να δράση δυναμικά.

Στὸ τιμάριό του, τῆν Λαβανίτσα – ἄλλοι λέγουν στὸ μοναστήρι τῆς Παναγιᾶς τοῦ Σπήλιου – κάλεσε σε σύσκεψι καπεταναίους και παράγοντες τῆς περιοχῆς (ἀναφέρονται ὁ Ράμμος ἀπὸ τὸ Σπήλιο, ὁ Φείδας ἀπὸ τῆν Τίστα, ὁ Λόλας ἀπὸ τοὺς Φιλιππαίους, ὁ μικρὸς Ἀπόστ. Κυρίμης – ὁ μετὰ ἤρωσ τῆς Κασσάνδρας και τοῦ Μεσολογγίου – ἀπὸ τὸ Κοσμάτι κ.ά.) για να

ἐξετάσουν τὴν κατάστασι καὶ νὰ ἰδοῦν μὲ ποιὸν τρόπο θὰ μπορούσαν νὰ ἐντιδράσουν στὰ σατανικὰ σχέδια τοῦ Ἑλλή Πασᾶ.

Δὲν ξέρουμε ποῦ κατέληξε ἡ συγκέντρωσις. Ξέρουμε ὅμως ὅτι ἀμέσως, τότε, ἡ κίνησις προδόθηκε ἀπὸ κάποιον ὑποτακτικό του καὶ ὁ Γκόγκο-Μίσιος συνελήφθη ἀπὸ τοὺς Ἑλλήνους τοῦ Ἑλλή, ἐκεῖ στὸ κτῆμα του, στὴ Λαβανίτσα.

Παρ' ὅτι αὐτὸ τὸ γεγονός, διανθισμένο καὶ μὲ ἄλλα ὀνόματα καὶ ἄλλες λεπτομέρειες, ἡ παράδοσις τὸ διατηρεῖ πολὺ ζωντανό, φοβώμαστε ὅτι μπορεῖ νὰ ἔχη διαφορετικὴ μορφή. Ὑποπτευόμαστε ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ αἰτιολογία γιὰ τὴ σύλληψι τοῦ Γκόγκο-Μίσιου δὲν ἦτο τίποτε ἄλλο, παρὰ μία ἀπὸ ἐκεῖνες τὶς συνηθισμένες σκευωρίες τοῦ τυράννου, ποὺ τὶς σκηνοθετοῦσε πάντοτε τόσο ἀριστουργηματικά, ὅταν ἤθελε νὰ ἐξοντώσῃ κάποιον ἀνεπιθύμητο.

Ὅπωςδήποτε, δέσμιος καὶ ἐφιππος στὸ ἄλογό του – ἔτσι τουλάχιστον τὸν θέλει ἡ παράδοσις – ἔφεραν τὸν Γκόγκο-Μίσιον στὰ Γιάννινα, ὅπου, ἀφοῦ τὸν βασάνισαν, τὸν σκότωσαν¹.

Διάλυσις τοῦ χωριοῦ

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γκόγκο-Μίσιου, ὁ ὁποῖος στάθηκε ἕνας ἀγνὸς καὶ ἀνιδιοτελεῆς πατριώτης καὶ ἐθνικὸς ἀγωνιστής, ποὺ ἐθυσίασε τὰ πάντα γιὰ τὴν Πατρίδα – καὶ ὄχι «ἀρχιληστής» ὅπως τὸν χαρακτηρίζουν μερικοὶ ποὺ θέλουν νὰ καλύψουν ἄλλων «ἄπλυτα»² – ἀρχίζει ἡ πιὸ μαύρη περίοδος γιὰ τὸ Περιβόλι.

1. Χρ. Ἐνισλείδου: ἔνθ. ἀν., σελ. 127. Καὶ ἡ λαϊκὴ Μοῦσα ἀποθανάτισε τὸ γεγονός μὲ τὸ πιὸ κάτω τραγοῦδι, ποὺ ἔχει πολλὰ παραλλαγὰς καὶ πολὺ τραγουδιέται ἀπὸ τοὺς Περιβολιώτες:

- Βασιλικὸς μοῦ μύρισε, τηρᾶτε ποιὸς διαβαίνει;
- Ὁ Γκόγκο-Μίσιος πέρασε, στὰ Γιάννινα πηγαίνει,
στὰ Γιάννινα καὶ στὸν Πασᾶ, στὸν ἴδιον τὸν Βεζύρη.
- Ὡρα καλὴ σου, Μπέη μου, – Καλῶς τὸν Γκόγκο-Μίσιον,
Γκόγκο, μ' γιὰτὶ μᾶς ἄργησες, νὰ ῥθῆς νὰ προσκυνήσης;
- Δὲν μ' ἄφηναν τὰ ψηλὰ βουνὰ καὶ οἱ κρύες βρυσσοῦλες.
Καὶ ὁ Πασᾶς ἐχόλιασε, πολὺ τοῦ κακοφάνη
καὶ διάτα ἔδωσε ταχεῖα τὸν Γκόγκο νὰ χαλάσουν.
Δένδρα νὰ μὴν ἀνοίξετε, κί' ἀηδόνια μὴ λαλήσετε,
κί' ἐσὺ καὶ μένη Βλαχουριά στὰ μαῦρα νὰ ντυθῆτε,
τὸν Γκόγκο-Μίσιον χάλασαν στὰ Γιάννινα στὸ κάστρο.

2. Ἄπ. Τσαροῦχᾶ: «Μεγάλοι Ζαγοριῖσιοι», Ζαγορισιακὰ Νέα, Ἀθήνα, 27 Ἰουλίου 1964, Τεῦχ. 313, σελ. 2. Θ. Κ. Σαράντη: «Ὁ Γκόγκο-Μίσιος», Ζαγορισιακὰ Νέα, Ἀθήνα 1964, Τεῦχ. 314, σελ. 2.

Ένα κοπάδι πρόβατα στις πλαγιές της Τίνας.

Ὁ Ἀλῆς ἐνέτεινε τὶς πιέσεις του καὶ κατεδίωξε τοὺς Περιβολιῶτες ὅπου καὶ ἂν πήγαιναν. Ἀπὸ τὸ 1786 μάλιστα, ὅτε ἀπέκτησε καὶ τὸ πασαλίκι τῆς Θεσσαλίας¹, ὅπου εἶχαν τὰ χειμαδιὰ τους οἱ Περιβολιῶτες καὶ ὅπου κατέφευγαν ὅταν κινδύνευαν στὴν Πίνδο, δὲν μπορούσε νὰ ξεφύγη κανένας.

Μάτια οἱ Περιβολιῶτες ἀπέσπασαν καινούργια φιορμάνια². Ὁ Ἀλῆς προφασίζετο πάντοτε ὑπακοή, ἀλλὰ στὴν πράξι ἔκαμνε αὐτὸ ποὺ ἤθελε. Στὰ 1790 ὁ νέος Σουλτάνος Σελῆμ Γ΄ διατάσσει κι' αὐτὸς τὸν Βαλῆ τῆς Ρούμελης προσωπικὰ νὰ ἐπέμβῃ καὶ νὰ προστατευθῇ τὸ Περιβόλι³. Ἀποτέλεσμα μηδέν. Ἡ πίεσις συνεχίζεται. Ὁ ἴδιος Σουλτάνος τὸν ἀμέσως ἐπόμενο χρόνο, στὰ 1791, ἐπανέρχεται μὲ τὸ ἴδιο θέμα πάλι στὸν Βαλῆ τῆς Ρούμελης μὲ αὐστηρότερη γλῶσσα⁴. Πάλι τίποτε. Ἡ πίεσις συνεχίζεται χειρότερη. Τὰ χατάτσια, οἱ συλλήψεις, οἱ φυλακίσεις συνεχίζονται μὲ ἐπαυξανόμενο ρυθμὸ, ἐνῶ – καὶ τὸ χειρότερο – ἡ μισαλλαδοξία καὶ ὁ διχασμὸς, γιὰ πρώτη φορά, εἰσέδυσαν στὸ χωριὸ⁵.

Οἱ Περιβολιῶτες ὅμως χωρὶς ν' ἀπελπισθοῦν κινητοποίησαν τοὺς πάντες καὶ δὲν σταμάτησαν οὔτε μία στιγμή ἀπὸ τοῦ νὰ ἀντιδροῦν, ὅπως μπορούσαν. Δὲν σταμάτησαν τὶς παραστάσεις τους στὴν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ δὲν ἔπαυσαν νὰ καταγγέλουν τὶς παρανομίες τοῦ Ἀλῆ. Ὅποτε ὁ Σελῆμ Γ΄ ἀπευθύνει φιορμάνι προσωπικὰ πρὸς τὸν Ἀλῆ⁶, διατάσσοντάς τον νὰ σεβασθῇ τὰ προνόμια τοῦ Περιβολίου.

Ἦτο ὅμως πολὺ ἀργὰ πιά. Ὁ Ἀλῆς τώρα ἦτο πανίσχυρος, ἔτσι ποὺ ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀναγκάζεται νὰ τοῦ ἀπονεύμῃ τὸν τίτλο τοῦ Βεζύρη (στὰ 1800) καὶ νὰ τὸν ὀνομάσῃ Ρούμελη Βαλεσῆ (στὰ 1803). Καὶ μπορεῖ μετὰ δυὸ χρόνια (στὰ 1805) ὁ Σουλτάνος διαβλέποντας τοὺς κινδύνους ἀπὸ τὴν ἐπαυξανόμενη δύναμί του νὰ τοῦ ἀφήρесе τοὺς τίτλους καὶ τὰ ἀξιώματα, ἀλλὰ ὁ Ἀλῆς οὐσιαστικὰ ποτὲ δὲν τὰ ἀποστερήθηκε, γιὰ τὴν ἰσχύρα καὶ τὴν ἐπίρροπον τῆς προσωπικῆς του δύνάμει. Ἀντίθετα, ἐπεξέτεινε τὴν κυριαρχία του ἕως τὸν Μωρηᾶ, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, καὶ ἕως τὴν Θεσσαλονίκη, ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἐνῶ ἐτοίμαζε στρατὸ ἀπὸ 80.000 ἄνδρες γιὰ ν' ἀναμετρηθῇ καὶ μὲ τὸν ἴδιο τὸν Σουλτάνο ἀκόμα⁷.

1. Κ. Α. Στασινοπούλου: ἐνθ. ἀν., σελ. 775-777 καὶ Τ. Κ. Κανδηλώρου: ἐνθ. ἀν., σελ. 739-747.

2. Ἐγγρ. 13-18.

3. Ἐγγρ. 14.

4. Ἐγγρ. 17.

5. Τεκμ. 12.

6. Ἐγγρ. 19.

7. Κ. Α. Στασινοπούλου καὶ Τ. Κ. Κανδηλώρου, ἐνθ. ἀν.

Τότε ἄρχισε ἡ φυγή τῶν Περιβολιωτῶν. Ὅλοι ὅσοι ἀπειλοῦντο ἄμεσα, κι' αὐτοὶ ἦσαν οἱ πιὸ πλούσιοι καὶ οἱ πιὸ δυναμικοί, μὲ ὅλα τὰ τσελιγκάτα τους ἢ καὶ χωρὶς αὐτά, ἔφυγαν ὅσο μπορούσαν μακριὰ καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν σφαῖρα ἐπιρροῆς τοῦ Ἄλῃ. Κοντὰ σ' αὐτοὺς καὶ πολλοὶ ἄλλοι ποὺ κινδύνευαν, ἀκολούθησαν τὸ παράδειγμά τους.

Περισσότερες ἀπὸ διακόσιες οἰκογένειες πῆγαν στὴν περιοχὴ τῆς Ἀχρίδος, ὅπου στὸ Ἰστόκ Πλανίνα εἶχαν ἀπὸ αἰῶνες θερινοὺς βοσκοτόπους¹ καὶ ἔκτισαν τὰ χωριὰ Ἄνω καὶ Κάτω Ἰστόκ. Ἐκεῖ, ἀπὸ τότε ἐγκαταστάθηκαν ὀριστικά, ἔκτισαν σπίτια, ἐκκλησίες – πρώτη τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς, γιὰ τὴν πανήγυρί τους – καὶ σχολεῖα· μετέφεραν ἀναλλοίωτα τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ Περιβολίου, χωρὶς ποτὲ πιά νὰ ἐπανέλθουν στὸ Περιβόλι². Τὸν χειμῶνα δὲν παραχείμαζαν πιά στὴ Θεσσαλία, ὅπου ἡ κυριαρχία τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ διατηρήθηκε ἐπὶ εἴκοσι χρόνια περίπου, ἀλλὰ στὴν περιοχὴ Βεροίας, ὅπου δημιούργησαν ἄλλα χειμερινὰ χωριά³.

Ἄλλες τόσες, ἢ καὶ περισσότερες, οἰκογένειες κατέφυγαν στὴν περιοχὴ Σερρών, ὅπου διοικοῦσε ὁ Ἰσμαῆλ Πασᾶς, ὁ ὁποῖος «ἔχαιρε φήμην ἀγαθοῦ ἀνδρός»⁴, ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ Ἄλῃ. Ὁ Ἰσμαῆλ τοὺς ἐγκατέστησε ὅπου

1. Ὁ Ἐβλιγιὰ Τσελεπῆ περιγράφει μὲ τὰ ὄμοια χρώματα τὶς θερινὲς βοσκὲς τοῦ Ὀῦστόκ (Ἰστόκ), ὅπου 70.000 αἰγοπρόβατα Περιβολιωτῶν, ἀπὸ τότε (1670) ἔβοσκαν (Β. Δημητριάδης : «Ἡ Κεντρικὴ καὶ ἡ Δυτικὴ Μακεδονία κατὰ τὸν Ἐβλιγιὰ Τσελεπῆ», Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1973, σελ. 283 καὶ 307).

2. Στοὺς θερινοὺς βοσκοτόπους τοῦ Ἰστόκ ἔβοσκαν τὰ ποιμνιά τους οἱ Περιβολιωτὲς ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων, ἄγνωστον ἀπὸ πότε, γιὰτὶ οἱ βοσκοτόποι τοῦ χωριοῦ τους, ὅπως καὶ ἀλλοῦ ἀναφέραμε, δὲν ἐπαρκοῦσαν γιὰ ὀλόκληρο τὸν ζωϊκὸ τους πληθυσμὸ. Ποτὲ ὅμως τὸ Ἰστόκ δὲν θεωρήθηκε ἀπὸ τοὺς Περιβολιωτὲς σὰν μόνιμη, πατρικὴ τους κατοικία. Οἱ οἰκογένειες τῶν ἐκεῖ τσελιγκάδων παραθέριζαν στὸ Περιβόλι καὶ μόνον οἱ ὑποτακτικοὶ τους – κυρίως Φρασιρωῖτοι – ἐγκαθίσταντο ἐκεῖ σὲ καλύβες. Ἀπὸ τὶς ἀρχὲς ὅμως τοῦ 10' αἰῶνος, μετὰ τὴν καταδίωξι τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ, ἐγκαταστάθηκαν καὶ οἱ ἴδιοι ἐκεῖ μόνιμως καὶ δημιούργησαν σημαντικὴ παροικία, μὲ ἰδικὴ τῆς ἱστορίας. Μετὰ χρόνια, εἰσεχώρησαν καὶ σὰν ἄστοι στὴν Ἀχρίδα, στὴ Ρέσνα, στὴ Στροῦγκα, στὴ Μολόγουστα, ὅπου καὶ σήμερα ἐλάχιστοι βρῖσκονται ἐκεῖ ἀπομονωμένοι. Ἀξίζει νὰ μνημονεύσουμε ἐδῶ ὅτι οἱ Περιβολιωτὲς τοῦ Ἰστόκ, πιστοὶ στὰ πάτρια τους, ἐπέδειξαν ἐξαιρετικὴ διαγωγὴ καὶ κατὰ τὸν Μακεδονικὸ ἀγῶνα. Οἱ Βοίλγαροι κομιτατζήδες, ὅσες φορὲς ἐπεχείρησαν νὰ τοὺς θίξουν, κατατροπώθηκαν. Κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ ἄρματολικίου τοῦ Περιβολίου διέθεσαν σὲ ὅλους τοὺς ἀγῶνες περισσότερους ἀπὸ 80 ἐνόπλιους ἀγωνιστάς, ποὺ ἔδρασαν κατὰ τρόπο ἀπαράμιλλο. (Γ. Μόδης : «Μακεδονικὸς Ἀγὼν καὶ Μακεδόνες Ἀσχηγοί», Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, Θεσσαλονίκη 1950, σελ. 24).

3. Τὰ χωριὰ Πυλὸ Σκνλίτσι, Διαβατό, Στανρός κ.ἄ., ἀπὸ ὅπου μόλις τὰ τελευταῖα χρόνια πῆραν ἐπαφὴ μὲ τὸ Περιβόλι. Ἀλλὰ καὶ μέσα στὴ Βέροια εἰσέδυσαν καὶ ἔγιναν σημαντικοὶ οἰκονομικοὶ, ἐπιστημονικοὶ καὶ κοινωνικοὶ παράγοντες.

4. Ἰ. Βασδραβέλλη : «Ἄρματολοι καὶ Κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν», Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1948, σελ. 43.

ήθελαν στην περιοχή του, και εκείνες έπροτίμησαν κοντά σε όμογλώσσους, στην Κάτω Τζουμαγιά, στη Ράμια, στα Πορούια, στο Περούτσι και μερικές έφθασαν στην Άνω Τζουμαγιά και στο Μελένικο, ενώ άλλες έμειναν στις Σέρρας. Οί περισσότεροι έχασαν τὸ κτηνοτροφικό τους κεφάλαιο και προσαρμόσθηκαν σε άλλα αστικά επαγγέλματα και στη γεωργία. Όλοι τους έχουν χάσει κάθε επαφή με τὸ Περιβόλι και πολὺ ὀλίγοι διατηροῦν ἀμυδρὴ τὴν ἀνάμνησι ὅτι εἶναι Περιβολιώτες, χωρίς όμως και οί ἴδιοι νὰ ξέρουν τὸ ποῦ αὐτὸ βρίσκεται.

Ὁ Κοιλούσιος Λαχτάρας στὰ 1897. (ἀπὸ τὴν μελέτη τοῦ Γ. Λιριτζῆ: «Ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρεία καὶ ἡ δράσις αὐτῆς», σελ. 53).

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὲς τὶς ομάδες, και πολλές άλλες, με μικρότερο ἀριθμὸ οἰκογενειῶν ἢ και μεμονωμένες οἰκογένειες, έφυγαν ὀριστικά ἀπὸ τὸ Περιβόλι. Άλλες έφθασαν στην Κωνσταντινούπολι και άλλες στο Μοναστήρι· μερικές γύρισαν στη Μοσχόπολι και άλλες σκόρπισαν στο Κρούσοβο, στη Νιζόπολι, στο Μεγάροβο και ὅπου ἄλλοῦ εὔρισκαν ὀμογλώσσους ἢ συμπα-

τριῶτες ἢ συγγενεῖς γιὰ νὰ τοὺς περιθάλψουν. Ὅλοι αὐτοὶ προσαρμόσθη-
καν πρὸς τὴν ἐκεῖ ζωὴ καὶ τὸ περιβάλλον, γιὰ νὰ χαθοῦν ὀριστικὰ ἀπὸ τὸ
Περιβόλι.

Ἄλλες οἰκογένειες πάλι ἔμειναν ὀριστικὰ στὰ χειμαδιὰ τους τῆς Θεσ-
σαλίας, ὅπου σιγὰ-σιγὰ δημιούργησαν καινούργια χωριά, ἀμιγῆ ἀπὸ Περι-
βολιῶτες ἢ πύκνωσαν καὶ πολλαπλασίασαν τὸν πληθυσμὸ ἄλλων χωριῶν.
Ἐκεῖ ἐγκαταστάθηκαν μόνιμα καὶ πρόκοψαν, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποκοποῦν
ποτὲ ἀπὸ τὴ γενέτειρά τους.

Ἐνας ἄλλος, ἐπίσης σημαντικός, ἀριθμὸς οἰκογενειῶν ἐγκαταστάθηκε
σὲ μεγάλα ἀστικά κέντρα, κυρίως τῆς Θεσσαλίας (Καλαμπάκα, Τρίκαλα,
Λάρισα, Βόλος) ἢ καὶ πιὸ πέρα στὴν Θεσσαλονίκη καὶ στὴν Ἀθήνα ἀργό-
τερα, ὅπου προσαρμόσθησαν σὲ ἀστικά ἐπαγγέλματα, γιὰ ν' ἀναδείξουν
πολλοὺς ἀνθρώπους στὰ Γράμματα, στὸ Ἐμπόριο καὶ στὶς Ἐπιστῆμες.

Τελικά, καὶ ἕως τὶς ἀρχὲς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, στὸ Περιβόλι δὲν ἀπέμειναν
παρὰ τριακόσιες περίπου οἰκογένειες¹, ἀπὸ τὶς χίλιες διακόσιες, ποὺ ὑπῆρ-
χαν μέχρι τὶς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ ΙΗ' αἰῶνος².

Ὁ Ρήγας Φεραῖος

Ἡ συμφορὰ ὅμως αὐτὴ τοῦ Περιβολίου ἔμελλε νὰ μὴ περιορισθῆ μέ-
χρις ἐδῶ. Εἶχε μιὰ τραγικὴ ἐπέκτασι καὶ στὸ Βελεστῖνο, ποὺ ἀποτελοῦσε
τὴν πιὸ παληὰ, τὴν πιὸ μεγάλη καὶ τὴν πιὸ ἀνθοῦσα, τότε τουλάχιστον,
ἀποικία τῶν Περιβολιωτῶν.

Τὸ ἀπὸ πότε οἱ Περιβολιῶτες ἐγκαταστάθηκαν γιὰ πρώτη φορὰ ἐκεῖ –
ἀρχικὰ σὰν παραχειμάζοντες καὶ μετὰ μόνιμα – δὲν μποροῦμε νὰ τὸ καθο-
ρίσουμε, γιὰτι καμιά ἱστορικὴ πηγὴ δὲν μᾶς τὸ ξεκαθαρίζει³. Πρέπει
οπωσδήποτε νὰ ἦσαν ἐκεῖ ἐγκατεστημένοι πολὺ πρὶν ἀπὸ τὸν ΙΒ' αἰῶνα,

1. *Fr. Rouqueville*: ἐνθ. ἀν., σελ 434-440. *W. M. Leake*: "Tranels in northern
Greece" 4 vols, London 1835, II, σελ. 117.

2. Τεκμ. 10.

3. Οἱ Βυζαντινοὶ χρονικογράφοι καὶ οἱ σύγχρονοι ἱστορικοὶ ἀναφέρουν ὅτι κατὰ τοὺς
μέσους αἰῶνες τοῦ Βυζαντίου, στὴν περιοχὴ Βόλου – Βελεστίνου – Ἀλμυροῦ ἢ καὶ σὲ εὐρύ-
τερη περιφέρεια ἐγκαταστάθηκαν Βελεσιγῖτες. Ἀπὸ τὸ ὄνομά τους μετονομάσθηκαν αἱ Φεραῖ
σὲ Βελεστῖνο, χωρὶς ὅμως νὰ ξεκαθαρίζεται ἀπὸ κανέναν, ἂν αἱ Φεραῖ ἐφίσταντο τότε σὰν
κατωκημένος τόπος. Δὲν ξεκαθαρίζεται ἐπίσης τὸ τί ἀτέγιναν ἀργότερα αὐτοὶ οἱ Βελεσιγῖτες,
ἀφοῦ καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς Τουρκοκρατίας σ' αὐτὴν τὴν περιοχὴ, ἐκτὸς ἀπὸ ὀλίγους
ἐπήλυδες Τούρκους, μόνον Ἕλληνες ὑπῆρξαν. Καὶ οἱ μὲν Βλαχόφωνοι (μόνον Περιβολιῶτες)
ἦσαν φουστανελλοφόροι, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι Ἑλληνόφωνοι φοροῦσαν ἐνδυμασία μὲ βράκα,
παράλλαγὴ τῆς ἐνδυμασίας τῶν Πηλιορειτῶν. Τὸ θέμα ἐξέροχεται ἀπὸ τὸ σκοπὸ μας, ἀλλὰ
νομίζω ὅτι ἀξίζει νὰ ἐρευνηθῆ βαθύτερα καὶ νὰ ἐξακριβωθῆ τὸ πῶς καὶ ἀπὸ πότε, ἀλλὰ καὶ
γιατί, οἱ Περιβολιῶτες βρέθηκαν ἐγκατεστημένοι στὰ εἰρηστικά τῶν Φερῶν καὶ μάλιστα «ἐντὸς
τῶν τειχῶν», ἐνῶ οἱ Ἑλληνόφωνοι ἔξω ἀπὸ τὴν ἀρχαία πόλι, πρὸς τὸν κάμπο.

ὅταν πέρασε ἀπὸ τῆ Θεσσαλίας ὁ Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ Τουντέλας, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει ὅτι ἡ Μεγαλοβλαχία ἐκτείνονταν τότε ἕως τὴν Λαμία¹.

Ἐξετάζοντας ὁμῶς χωρογραφικὰ τὸ Βελεστίνο βλέπουμε ὅτι οἱ Περιβολιωῖτες, στὴν πλειονότητά τους, ἦσαν καὶ εἶναι ἐγκατεστημένοι πατρογονικὰ γύρω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολι τῶν ἀρχαίων Φερῶν. Καὶ γιὰ τὴν ἀκρίβεια, καταλαμβάνουν τὸ Ἀνατολικὸ καὶ τὸ Νότιο μέρος τῆς παλιᾶς «ἐντὸς τῶν τειχῶν πόλεως», ὅπου καὶ τὸ Κεφαλόβρυσο – ἡ Ὑπερία Πηγὴ τῶν ἀρχαίων – ἀπὸ ὅπου ὑδρεύονταν πάντοτε οἱ κάτοικοι.

Ἡ διαπίστωση εἶναι ἀποφασιστικῆς σημασίας καὶ ἓνα σοβαρὸ τεκμήριο ποὺ ἐνισχύει τὴν ἄποψι ὅτι οἱ Περιβολιωῖτες εἶναι ἀπὸ τοὺς πιὸ παλινοὺς κατοίκους τοῦ Βελεστίνου. Ἀλλὰ καὶ ἡ μοναδική, ἕως τὸ τέλος τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, ἐκκλησία τῆς Παναγίας – κτίσμα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος – σ' αὐτὸν τὸν «Βλαχομαχαλᾶ» βρίσκεται. Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Κωνσταντίνου, ποὺ βρίσκεται στὸ σημερινὸ κέντρο τῆς πόλεως, ὅπου καὶ διαχωρίζονται σχεδὸν οἱ συνοικίες τῶν «Βλάχων» (Βλαχοφώνων) καὶ τῶν «Γρέκων» (Ἑλληνοφώνων), κτίσθηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ Κ' αἰῶνος. Μερικὲς δεκαετίες ἀργότερα κτίσθηκε καὶ ὁ Ἁγ. Χαράλαμπος, μὲ εἰσφορὲς – ὅπως θυμᾶται ὁ γράφων – μόνον Περιβολιωτῶν, ἐπειδὴ καὶ αὐτὴ ἡ ἐκκλησία βρίσκεται στὴν ἰδική τους συνοικία, μέσα στὸν χῶρο τῶν ἀρχαίων Φερῶν.

Οἱ Ἑλληνόφωνοι κάτοικοι εὐρίσκοντο καὶ βρίσκονται μέχρι σήμερα, στὴν ὁλότητά τους σχεδόν, ἐγκατεστημένοι στὸ πεδινὸ μέρος, πέρα ἀπὸ τὸ Κεφαλόβρυσο καὶ ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τῶν Φερῶν. Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς – πολὺ ὀλίγοι – ποὺ βρίσκονται διάσπαρτοι στὴν συνοικία τῶν Περιβολιωτῶν, ἐγκαταστάθηκαν ἐκεῖ σὲ σπίτια, ποὺ ἀγόρασαν ἀπὸ Τούρκους, ὅταν ἐκεῖνοι ἔφυγαν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσι τῆς Θεσσαλίας, στὰ 1881.

Ἐκεῖ, στὴ Νότια πλαγιά τῆς ἀκροπόλεως τῶν Φερῶν, ὀλίγες ἑκατοντάδες μέτρα ἀπὸ τὴν Παναγιά, ἦτο τὸ σπίτι τοῦ Περιβολιωτοῦ Κώστα Κυρατζῆ², ὅπου κάποια ἡμέρα τοῦ 1757 γεννήθηκε ὁ Ἀντώνιος Κυρα-

1. Κ. Σιμοπούλου: ἐνθ. ἀν., σελ. 217-220.

2. Στὰ ἐρεΐπια τοῦ σπιτιοῦ, μέχρι πρὶν ὀλίγα χρόνια, καὶ πρὶν ἀνεγερθῆ τὸ σημερινὸ μνημεῖο, ἦτο στημένη μία φτωχικὴ (κεραμιδένια) προτομὴ τοῦ Ρῆγα Φεραίου. Ἐκεῖ, σὲ κάθε ἐθνικὴ γιορτὴ, μᾶς ὠδηγοῦσαν οἱ δασκάλοι μας γιὰ νὰ τιμήσουμε μὲ τὰ φτωχικά μας στεφάνια καὶ νὰ προσκυνήσουμε εὐλαβικὰ τὴ μνήμη τοῦ Μεγάλου Ἐθνομάρτυρος, ποὺ ἦτο Περιβολιωτῆς. Ἐκεῖ ὁ Ἐθνικός μας ποιητὴς Μαρσοῦκας, στοὺς πολέμους 1912-1922, ἔρχονταν τακτικὰ γιὰ νὰ γλαβανίσῃ μὲ τοὺς πύρινους στίχους του τὴν ψυχὴ τῶν πολεμιστῶν τῆς Ἑλλάδος.

τζῆς, ὁ Ἐθνομάρτυς Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς¹, ὅπως ὁ ἴδιος ἤθελε ν' ἀποκα-
λῆται, ἢ ὁ Ρήγας Φεραῖος, ὅπως τὸν ἀποκάλεσαν οἱ μετέπειτα ἱστορικοὶ καὶ
λογοτέχνες.

Τὸ ὄνομα Κυρατζῆς εἶναι ἐπαγγελματικό² καὶ ἔμεινε σὰν ἐπίθετο,
γιατὶ καὶ ὁ πατέρας του καὶ ὁ παπούς του ἦσαν «κυρατζῆδες» – τὸ «κυρα-
τζήλου», στοὺς Περιβολιῶτες, ἦτο ἐπικρατέστερο ἀπὸ τὸ «καρβανάρολου»
–, δηλαδὴ ἀσκοῦσαν ἐπάγγελμα ἀπὸ τὰ βασικὰ τῶν Περιβολιωτῶν, ὅπως
καὶ ἄλλοῦ, μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ ἐκθέσουμε.

Τὰ ὀνόματα Κυρίτζης καὶ Κυριαζῆς, ποὺ ἀναφέρουν οἱ διάφοροι βι-
ογράφοι καὶ ἱστορικοὶ³ εἶναι ἐφευρήματα ἢ λόγιες παραποιήσεις τοῦ «κυ-
ρατζῆς», γιατί δὲν ἤξευραν νὰ ἐξηγήσουν τὴ λέξι, καὶ ἀφοῦ οὔτε ἐπιτόπιο
ἔρευνα ἔκαναν. Κι' αὐτὸ ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι τὰ ὀνόματα Κυριαζῆς ἢ
Κυρίτζης εἶναι συνηθισμένα στὸ Βελεστῖνο, δὲν εἶναι ἀλήθεια – οὔτε στοὺς
Βλαχοφώνους οὔτε στοὺς Ἑλληνοφώνους κατοίκους συνηθίζονται παρό-
μοια ὀνόματα – ἀλλὰ πλάσμα ἀψυχολόγητο γιὰ νὰ στηρίξουν μιὰ λανθα-
σμένη ἄποψι.

Ὁ Κώστας Κυρατζῆς, χάρις στὸ ἐπάγγελμά του, καὶ πολὺ ταξιδεμένος
καὶ ἀρκετὰ εὐκατάστατος ἦτο. Μὲ τοὺς Πηλιορεῖτες εἶχε στενοὺς οἰκονομι-
κοὺς καὶ ἐπαγγελματικοὺς δεσμούς. Γιατὶ οἱ Περιβολιῶτες κυρατζῆδες τοῦ
Βελεστίνου – δὲν ὑπῆρχαν καὶ ἄλλοι σ' αὐτὴν τὴν περιοχὴ – διακινουῦσαν
ἀποκλειστικὰ τὰ προϊόντα τους, τὶς ἐληές, τὸ λάδι καὶ τὰ περίφημα μῆλα
τους πρὸς κάθε κατεύθυνσι στὴ στερηά. Οἱ ἴδιοι πάλι, πάντοτε καὶ μέχρι
πρὶν ὀλίγες δεκαετίες – πρὶν διαδοθοῦν τὰ λιπάσματα – μετέφεραν καὶ
πωλοῦσαν στοὺς Πηλιορεῖτες τὴν κοπριά τῶν ποιμνίων τῆς Θεσσαλίας,
Περιβολιωτῶν καὶ Σαρακατσαναίων, ἢ ὁποία τότε ἦτο τὸ μοναδικὸ λίπα-
σμα γιὰ τὰ ἐλαιόδενδρά τους καὶ τὰ ἄλλα ὀπωροφόρα δένδρα τους.

Γι' αὐτὸ ὁ Κώστας Κυρατζῆς στὸ Πήλιο – ὅπου εἶχε γνωστοὺς καὶ
φίλους – ἔστειλε τὸ γιό του γιὰ νὰ συμπληρώσῃ τὰ γράμματα ποὺ ἔμαθε στὸ
Βελεστῖνο, στὸ χειμερινὸ σχολεῖο τῶν Περιβολιωτῶν, στὴν Παναγιά. Καὶ

1. Τὸ ὄνομα Ρήγας δὲν εἶναι τὸ βαφτιστικὸ του, οὔτε σὰν βαφτιστικὸ συνηθίζετο στὸ
Βελεστῖνο, ὅπως πολλοὶ ὑποστηρίζουν. Εἶναι ἢ ψευδώνυμο ἢ λογοτεχνικὸ ὄνομα, ποὺ ὁ ἴδιος
ἔδωσε στὸν ἑαυτό του γιὰ συνομωτικοὺς λόγους καὶ γιὰ νὰ μὴ προκαλέσῃ ἀντεκδικήσεις τῶν
Τούρκων κατὰ τῶν συγγενῶν του, πράγμα, ποὺ χάρις καὶ ἐδῶ στοὺς προδότες, δὲν τὸ ἀπέφυ-
γε.

2. Τεκμ. 11.

3. Ν. Α. Βέη: «Ρήγας Φεραῖος», Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη,
Ἀθῆναι 1931, τόμ. 11ος, σελ. 113-114. Δ. Π. Πασχάλη: «Ρήγας Φεραῖος», Μεγάλῃ
Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, Ἀθῆναι 1930, τόμ. ΚΑ', σελ. 125-127. Λ. Ι. Βρανούση:
«Ρήγας Βελεστινλῆς», Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων, Ἀθῆναι 1957, σελ. 7 κ.έ.

ὅταν ἀργότερα ἔφυγε πάλι ἀπὸ τὸ Βελεστίνο ὑπὸ ἀνώμαλες συνθήκες, τὸν ἔστειλε στὸν Ὀλυμπο, στοὺς ἀρματολοὺς τοῦ Ὀλύμπου, ὅπου ὑπῆρχαν συγγενεῖς του (ὁ θεῖος του), οἱ ὁποῖοι, ὅπως ἀλλοῦ ἀναφέραμε, τὸν χειμῶνα κατέβαιναν ἀπὸ τὴν Πίνδο καὶ ἐντάσσονταν ἢ συνεργάζονταν μαζύ τους.

Ἄλλὰ καὶ στὸ Ἅγιον Ὄρος ὅταν κατέφυγε, στὸν μοναχὸ Κοσμᾶ πῆγε, ὁ ὁποῖος ἦτο γνωστὸς ἢ συμπατριώτης τῶν συγγενῶν του τοῦ Ὀλύμπου. Καὶ στὴν Κωνσταντινούπολι ἀκόμα, ὅπωςδῆποτε στοὺς ἐκεῖ ἐγκατεστημένους Περιβολιῶτες κατέφυγε πρῶτα καὶ δὲν πῆγε κατ' εὐθείαν στὸν Ρῶσο Πρέσβυ, ὅπως ὅλοι σχεδὸν ὑποστηρίζουν.

Ἐπειτα, ἡ ἀδελφή του ἢ Ἀσημω¹ – μόνον μία ἀδελφή εἶχε καὶ κανέναν ἀδελφὸ – καὶ αὐτὴ στοὺς συγγενεῖς τους Βλαχοφώνους τοῦ Ὀλύμπου κατέφυγε. Καὶ γλύτωσε ἀπὸ τοὺς Τούρκους τοῦ Βελεστίνου, δὲν ξέρουμε ὅμως τί ἀπέγινε μετὰ ἐκεῖ στὸν Ὀλυμπο.

Δὲν πρόκειται νὰ ἐκταθοῦμε στὴν ἐξιστόρησι τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ρήγα – παρ' ὅτι πολλὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσουμε ἢ καὶ νὰ διορθώσουμε στὰ ὅσα ἔχουν γραφῆ – γιατί θὰ εἴμασταν ἔξω ἀπὸ τὸν περιορισμένο σκοπὸ τῆς ἐργασίας μας. Ἀναγκασθήκαμε μόνον ν' ἀναφέρουμε ὠρισμένες διαπιστώσεις μας, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι συμπληρώνουμε ἢ καὶ διορθώνουμε τὰ βασικὰ στοιχεῖα τῆς βιογραφίας του.

Ἡ ἐμφάνισις καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ρήγα συνετάραξαν τὸν Ἑλληνισμό. Συνετάραξαν ὅμως καὶ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη καὶ τὸν Πασᾶ τῆς Θεσσαλίας, τὸν Μουράτ, γιὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὅπως συνετάραξαν καὶ ὅλες τὶς τοπικὲς Τουρκικὲς Ἀρχὲς καὶ τοὺς τοπικοὺς Τούρκους τιτλούχους.

Ὅλοι αὐτοί, μόλις ἀποκαλύφθηκε ἡ δρᾶσις τοῦ Ρήγα, ἐπέπεσαν σὰν λύκοι ἐπάνω στὴν οἰκογένειά του, στοὺς συγγενεῖς του καὶ στοὺς φίλους καὶ συμπατριῶτες του ἀκόμα. Χάρις καὶ στὴν προδοσίᾳ, πού καὶ ἐδῶ ἔβαλε τὴν οὐρά της, κανένας ἀπὸ αὐτοὺς δὲν μπόρεσε νὰ γλυτώσῃ ἀπὸ τὴν Τουρκικὴ θηριωδία.

Ἀσφαλῶς καὶ κάποια διαταγὴ καταδιώξεως θὰ ἔφθασε στὸ Βελεστίνο, πού θὰ καθόριζε καὶ τὰ ὅρια κάποιας τιμωρίας ἢ ἐκδικήσεως. Ἄλλὰ αὐτὸ πού ἐπακολούθησε ἦτο ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια ὁποιασδήποτε διαταγῆς, ὅσοδῆποτε αὐστηρῆς καὶ ἐκδικητικῆς καὶ ἂν ὑπῆρξε. Οἱ τοπικοὶ Τοῦρκοι διοικητικοὶ ὑπάλληλοι ἢ καὶ στρατιωτικοί, ἀλλὰ περισσότερο οἱ ὀλίγοι Τοῦρκοι κάτοικοι τοῦ Βελεστίνου, δὲν ἔχασαν τὴν εὐκαιρία νὰ κορέσουν τὸ μῖσος τους κατὰ τῶν ραγιαδῶν, τοὺς ὁποίους πάντοτε ζήλευαν γιὰ τὴν

1. Τὸ ὄνομα Ἀσημω (Τσημα καὶ Τσημίκα, χαιδευτικὰ στὴν Περιβολιώτικη διάλεκτο) μόνο στοὺς Περιβολιῶτες συναντᾶται καὶ ὄχι στοὺς Ἑλληνοφώνους τοῦ Βελεστίνοι.

προκοπή τους.

Ὁ πατέρας τοῦ Ρήγα δολοφονήθηκε μέρα-μεσημέρι στήν ἀγορά καί ἡ μάνα του κατακρεουργήθηκε στό σπίτι, μαζὺ μὲ ὄλους τοὺς ἄλλους, συγγενεῖς ἢ ξένους, πού ἔτυχαν ἐκεῖ. Τὸ σπίτι λεηλατήθηκε καί πυρπολήθηκε ἀμέσως. Καί τὸ ὄργιο τοῦ αἵματος καί τῆς φωτιᾶς ἐπεξετάθηκε.

Ἄλλοι συγγενεῖς ἢ ἀπλῶς συμπατριῶτες τοῦ Ρήγα ἐσφάγησαν, ἄλλοι φυλακίσθηκαν καί ἄλλοι κακοποιήθηκαν. Ὅλα τὰ σπίτια γύρω, στήν γειτονιά τοῦ Ρήγα, πυρπολήθηκαν καί δὲν ξανακτίσθηκαν ποτὲ πιά καί ἔτσι ἐρείπια παρέμειναν μέχρι πρὶν ὀλίγα χρόνια. Πόσα ἦσαν τὰ θύματα τῆς μανίας τῶν Τούρκων δὲν ξέρουμε ἀπὸ πουθενά, γιατί ἀμέσως τότε ὄλοι σχεδὸν οἱ Περιβολιῶτες τοῦ Βελεστίνου διασκορπίσθηκαν γιὰ νὰ σωθοῦν καί γιὰ νὰ ξαναγυρίσουν πίσω μετὰ ἀπὸ καιρὸ καί ὅταν ἀποκαταστάθηκε κάποια ἡρεμία στὸν τόπο ἐκεῖ¹.

Ἀνασύστασις τοῦ χωριοῦ

Πρέπει ἡ διασπορὰ τῶν Περιβολιωτῶν νὰ ἔληξε γύρω στὰ 1805-1810. Ἀπὸ τότε ἀρχίζει καί ἡ τελευταία ἐπὶ Τουρκοκρατίας περίοδος τοῦ Περιβολίου, πού θὰ λήξῃ μὲ τὴν ἀπελευθέρωσι τοῦ 1912.

Ἀσφαλῶς στήν περίοδο αὐτὴ δὲν ἦτο πιά τὸ Περιβόλι τοῦ ΙΖ' καί τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. Δὲν σημαίνει ὅμως καθόλου ὅτι μετέπεσε σὲ ἀδράνεια καί σὲ μαρασμό. Αὐτοὶ πού ἔφυγαν ὀριστικά, στήν πλειονότητά τους, ἦσαν ὀπωσδήποτε ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαίνοντες καί τοὺς πιὸ πλούσιους. Ἐνῶ τὸν ὄγκο ἐκείνων πού παρέμειναν τὸν ἀποτελοῦσαν οἱ φτωχότεροι, ἀλλὰ καί οἱ πιὸ μαχητικοί. Ἐλειψαν οἱ ἀρχηγοί, ἀλλὰ οἱ περισσότεροι «στρατιῶτες» παρέμειναν καί δὲν θὰ ἀργήσουν ν' ἀναδείξουν ἄλλους ἀρχηγοὺς ἀπὸ μεταξύ τους.

Τὸ Περιβόλι ἀνασυγκροτήθηκε σὲ καινούργιες βάσεις. Πρῶτα-πρῶτα, ὅπως ὄλοι στήν περιοχὴ τῆς Πίνδου, βρῆκε ἓνα τρόπο ζωῆς καί «συμβιώσεως» μὲ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ καί μὲ τὸν γιό του Βελῆ, πού ἐγκαταστάθηκε στὰ Γρεβενὰ (στὰ κονάκια τοῦ Φουὰτ Μπέη) μὲ διακιοδοσίαν σὲ ὀλόκληρη τὴ Δυτικὴ Μακεδονία, ἂν μὴ καί πιὸ πέρα.

1. Θὰ πρέπει νὰ προσθέσουμε καί κάτι ἀκόμα, γιὰ νὰ στηρίξουμε τὴν ἀποψί μας ὅτι ὁ Ρήγας ἦτο Περιβολιώτης. Οἱ Ἑλληνόφωνοι κάτοικοι τοῦ Βελεστίνου, καί τοῦ κάμπου, γενικά, δὲν ἀναφέρονται ἀπὸ κανέναν καί πουθενὰ ὅτι παρουσίασαν ἔφεσι πρὸς τὴν κλέφτικη ζωὴ, ἀφοῦ ἡ ζωὴ τοῦ βουνοῦ τοὺς ἦτο ἄγνωστη. Οὔτε καπεταναῖοι ἀρματολῶν ἢ κλεφτῶν παρουσιάσθηκαν πουθενὰ στήν Ἑλλάδα. Ἐπομένως, ἂν ὁ Ρήγας δὲν ἦτο Περιβολιώτης, Βλαχόφωνος, ὀρεινός, ποιὸς συγγενεῖς ἢ συμπατριῶτες θὰ πῆγαινε νὰ εὔρισκε στοὺς ἀρματολοὺς τοῦ Ὀλύμπου;

Τὰ προνόμια ὀπωσδήποτε δὲν τὰ σεβάσθηκε ὁ Ἄλῃ Πασᾶς, χωρὶς ὅμως νὰ κάμη καὶ τιμᾶριο τὸ Περιβόλι. Δὲν ἔπαυσαν ποτὲ οἱ Περιβολιῶτες νὰ πληρώνουν τακτικὰ τὸν ἐτήσιο φόρο τους στὸ Ἐβκάφιο, ὅπως καθώριζαν τὰ σουλτανικὰ φερμάνια. Πλήρωναν ὅμως τώρα καὶ τόσους ἄλλους φόρους καὶ εἰσφορὲς καὶ στὸν Ἄλῃ, γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν ἔχουμε στοιχεῖα καὶ ἀριθμούς. Ἄλλωστε αὐτὰ τὰ χαράτσια ποτὲ δὲν ἦσαν μὲ σαφήνεια καθωρισμένα, ἀλλὰ μεταβάλλονταν κατὰ τὸ κέφι τοῦ τυράννου.

Ὁ Γεώργιος Τσιουκαντάνας, στὰ 1909.

Ἄπὸ τὰ 1805-1810, τὰ γεγονότα διαγράφονται πολὺ συγκεχυμένα· ὄχι μόνον γιὰ τὸ Περιβόλι, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅλοκληρη τὴν περιοχὴ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας. Τὰ χαρακτηρίζει γενικὰ μία ἄνευ προηγουμένου τυραννία καὶ τρομοκρατία. Παντοῦ οἱ ἀρματολοὶ καὶ οἱ κλέφτες εἶχαν ἐξουδετερωθῆ. Μετὰ μάλιστα τὴν ἐπιχείρησι τοῦ Μουράτ στὸν Ὀλυμπο, τὴν συμφορὰ τοῦ Βλαχάβα στὴν Καλαμπάκα¹ καὶ τὴν ἐξόντωσι τοῦ Κατσαντώνη, ὅσοι ἀπὸ τοὺς καπεταναίους δὲν εἶχαν ἐξοντωθῆ «προσκύνησαν» καὶ κατέφυγαν στὴν Αὐλὴ του στὰ Γιάννινα ἢ ἐξαφανίσθησαν ὀριστικά.

1. Ἰ. Βασδραβέλλη: «Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν», Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1948, σελ. 41.

Παρ' ὅλα αὐτά, στήν περιοχή τῆς Πίνδου, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Γκόγκο-Μίσιου, ἀρχίζει σιγὰ-σιγὰ ἡ δρᾱσις ἄλλων κλεφτῶν. Παρουσιάζεται ὁ Γερο-Ζιάκας, παληὸς κλέφτης, ἀπὸ τὴν Τίστα τῶν Γρεβενῶν, πού, ὅπως λέγουν, εἶχε συνεργασθῆ ἐπὶ πολλὰ χρόνια μὲ τὸν Τόσκα¹. Στὰ Κοπατσαροχώρια καὶ στὰ Χάσια τῶν Γρεβενῶν καὶ τῆς Δεσκάτης ἔδρασαν καὶ ἄλλοι κλέφτες (ὁ Καραλῆς ἀπὸ τὴ Λάβδα, ὁ Ράμμος ἀπὸ τὸ Σπήλαιο, οἱ Μακροῖοι ἀπὸ τὸ Μαυρονόρος, ὁ Γκαντάρας ἀπὸ τὴν Μπιστερτσά, ὁ Ντόκος ἀπὸ τὴν Ἀβδέλλα, ὁ Βράκας ἀπὸ τὸ Περιβόλι, ὁ Κυρίμης – πού ἀνῆκε στὸ ἄρματολίκιο Περιβολίου – ἀπὸ τὸ Κοσμάτι κ.ἄ.). Ὅλους ὅμως τοὺς ἐκάλυψε ἡ φυσιογνωμία τοῦ Γερο-Ζιάκα.

Ὁ Γερο-Ζιάκας, πολὺ μεγάλης ἡλικίας ἄνθρωπος, προσεχώρησε ἐγκαίρως στὸν Ἀλῆ Πασᾶ καὶ ἐκεῖνος τὸν διώρισε ἀρχηγὸ στὸ ἄρματολίκιο τῆς Πίνδου, μὲ ἔδρα, ὄχι πιά τὴν Βάλια Κάλντα ἢ κανένα ἄλλο ὄρεινὸ χωριὸ τῆς Πίνδου, ἀλλὰ τὰ Γρεβενά, κοντὰ στὸν Βελῆ Πασᾶ, γιὰ νὰ τὸν ἔχη ὑπὸ τὴν ἄμεση ἐπίβλεψί του.

Οἱ Περιβολιωῶτες ἄρματολοί, μὲ ἐπικεφαλῆς τώρα τὸν Βράκαν, τοῦ ὁποίου ἀπόγονο θὰ συναντήσουμε ἀργότερα, βρέθηκαν ἔτσι ταγμένοι στὸ ἄρματολίκιο τοῦ Γερο-Ζιάκα, χωρὶς ὅμως αὐτὸ νὰ σημαίνει καθόλου ὅτι τὸν χειμῶνα, ὅταν κατέβαιναν στὰ χειμαδιά, δὲν συνεργάζονταν ἢ δὲν συνδέονταν μὲ τοὺς ἄρματολοὺς καὶ τοὺς κλέφτες τοῦ Ἀσπροποτάμου καὶ τοῦ Ὀλύμπου.

Στὰ 1810 περίπου ὁ Γερο-Ζιάκας παραδίδει τὴν ἀρχηγία τοῦ ἄρματολικίου στὸν νεαρὸ (δὲν ἦτο εἴκοσι χρόνων) γιό του Γιαννούλα, πράγμα πού δημιούργησε μεγάλη δυσαρέσκεια στοὺς ἄλλους βετεράνους καπεταναίους καὶ ἔγινε ἀφορμὴ νὰ ὑποστῆ ρῆγμα τὸ ἄρματολίκιο. Οἱ ἄλλοι καπεταναῖοι ἄρχισαν ν' ἀναλαμβάνουν τὴν ἀνεξαρτησία τους καὶ νὰ ἐπιβουλεύονται τοὺς Ζιακαίους.

Μέχρι τὸ 1820 δὲν ἀναφέρονται ἄλλα σημαντικὰ γεγονότα στήν περιοχή Περιβολίου καὶ τῆς Πίνδου γενικώτερα.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1820 ὁ Σουλτᾶνος μὲ Χάτι Σερῆφ κυρύσσει τὸν Ἀλῆ Τεπελενλῆ ἔνοχο ἐσχάτης προδοσίας² καὶ διατάσσει τὴν ἐξόντωσί του. Ὁ Πασόμπης διορίζεται ἀντικαταστάτης του στὰ Γιάννινα, ἀλλὰ γρήγορα ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὸν Σουλτᾶνο γιατί στάθηκε ἀνίκανος. Διορίζει Ντερβεντὰτ Ναζερῆ τῆς Ρούμελης καὶ Σερασκέρη γιὰ τὴν ἐξόντωσι τοῦ Ἀλῆ τὸν

1. Ἀρχεῖα Ἀγωνιστῶν. Ἐκθεσις Ζιακαίων ἔνθ. ἀν.

2. Κ. Α. Στασινοπούλου: ἔνθ. ἀν. καὶ Τ. Κ. Κανδηλώρου: ἔνθ. ἀν.

Ἄχμετ Χουρσίτ Πασᾶ, ἄλλοτε Μεγάλο Βεζύρη καὶ ἀρνησίθρησκο Χριστιανό.

Ὁ Χουρσίτ ἐγκατεστάθηκε στὰ Τοίκαλα καὶ στὶς 7 Νοεμβρίου 1820 (τέλη Μουχαρέμ 1236) κοινοποιεῖ τὸ φερμάνι τοῦ διορισμοῦ του¹ καὶ ἀναλαμβάνει τὴν ἐξόντωση τοῦ Ἄλῃ.

Πρῶτοι οἱ γιοὶ τοῦ Ἄλῃ, ὁ Μουχτάρ Πασᾶς τῆς Θεσσαλίας, ὁ Βελῆς τῶν Γρεβενῶν καὶ ὁ Σαλήχ Πασᾶς «προσκυνοῦν» καὶ ἐξορίζονται στὴν Κιουτάχεια². Ἀκολουθοῦν ὅλοι οἱ ἁμαρτολοὶ καὶ οἱ κλέφτες ποὺ εἶχαν καταφύγει στὸν Ἄλῃ, ὅπως καὶ αὐτοὶ οἱ Σουλιῶτες. Ὅλοι τώρα τάσσονται κατὰ τοῦ Ἄλῃ, ἀκόμα καὶ αὐτοὶ οἱ Ἀλβανοὶ τοῦ στενοῦ του περιβάλλοντος.

Ὁ Γιαννούλας Ζιάκας, μὲ τὸν ἀδελφό του Θεοδωράκη, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ καπεταναῖοι τῆς Πίνδου, προσεχώρησαν ἀμέσως στὸν Χουρσίτ καὶ τὸν βοήθησαν μὲ ὅλες τους τὶς δυνάμεις γιὰ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολή του. Ἀλλὰ ὅλα τὰ χωριά, τῆς Βορειοδυτικῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἡπείρου ὑπέφεραν τὰ πάνδεινα ἀπὸ τὶς ἐπιτάξεις, τὶς ἐπισταθμίες καὶ τὶς ἀγγαρεῖες, γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησι τοῦ στρατοῦ τοῦ Χουρσίτ, σὲ σημεῖο ποὺ πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ ἐρημώθηκαν ἀπὸ τὸν πληθυσμό.

Τὸ Περιβόλι, ἀκόμα μιὰ φορά, ἐρημώθηκε ἀπὸ τοὺς κατοίκους, οἱ ὁποῖοι ἔπαθαν μεγάλη ἀφαίμαξι στὸ ζωϊκὸ κεφάλαιο. Καὶ θὰ ἀργήσουν μάλιστα τώρα, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φορά, νὰ γυρίσουν πίσω, γιὰτὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἐμεσολάβησε καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις.

Οἱ ἀγῶνες τῆς Παλιγγενεσίας

Διαρκοῦσε ἀκόμα ἡ ἐκστρατεία τοῦ Χουρσίτ κατὰ τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ, ὅταν ἄρχισε ὁ ἀγὼν σὲ ὁλόκληρη τὴν Ἑλλάδα. Ἐτσι ὁμως, στὴν κρίσιμη ἐκείνη στιγμή γιὰ τὸ Ἔθνος, τὰ καπετανᾶτα τῆς Πίνδου βρέθηκαν ἀγκιστρωμένα στὶς ἐπιχειρήσεις τοῦ Χουρσίτ καὶ τὰ βουνὰ τῆς Πίνδου πλημυ-

1. Στὴν κοινοποίησι τοῦ φερμανίου προσθέτει: «...ἡ ἐποπτεία αὕτη εἶχεν ἀνατεθῆ προηγουμένως εἰς τὸν ἐπισύραντα κατ' αὐτοῦ τὴν ὀργὴν τῆς Μεγαλειότητός του Τεπελενλῆ Ἄλῃ Πασᾶν, ὅστις ἔνεκα τῆς ἐμφύτου κακίας τοῦ χαρακτήρός του καὶ τῶν ἀδικοπραγιῶν καὶ παρανόμων ἐνεργειῶν του παρέβη τοὺς νόμους περὶ δερβενίων, γενόμενος πρόξενος καταστροφῆς τῶν ἐντὸς αὐτῶν εὐρισκομένων χωρίων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀσφάλεια τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας καὶ ἡ εὐδαιμονία τῶν φιλήσυχων κατοίκων ἐξαορτᾶται ἐκ τῆς χρηστῆς διοικήσεως ἡμῶν...δέον νὰ ἐπαναφέρητε τὴν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ εἰρημένου διασαλευθεῖσαν ἀσφάλειαν, προστατεύοντες ...τοὺς κατοίκους...» (Ι. Κ. Βασδραβέλλη: «Ἱστορικὰ ἀρχεῖα Μακεδονίας. Β' Ἀρχεῖον Βεροίας - Ναούσης 1598-1886», Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1954, σελ. 266, ἔγγρ. 275).

2. Ι. Κ. Βασδραβέλλη: «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης, Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1953. Σελ. 431, ἔγγρ. 305, Κ. 205, 116/117.

ρισμένα ἀπὸ Τούρκους καὶ Ἀλβανούς καὶ τὰ χωριὰ σακατεμένα ἀπὸ τὶς ἐπιτάξεις καὶ τὶς ἀγγαρεῖες.

Ἡ φωνὴ τῆς Πατρίδος ἔφθασε καὶ στὴν Πίνδο ἀπὸ πολλὰς κατευθύνσεις. Ἀλλὰ καὶ ὁ Κασομούλης πηγαίνοντας γιὰ τὸν Ὀλυμπο πέρασε ἀπὸ τὴ Σιάτιστα (ὅπου ἔγινε καὶ σύσκεψις) καὶ ἀπὸ τὰ Χάσια – ἴσως νὰ πῆγε καὶ Δυτικώτερα – γιὰ νὰ βολιδοσκοπήσῃ τὰ πράγματα καὶ νὰ σημάνη τὸν Ἐθνικὸ Συναγερμὸ¹.

Ἐπὶ τούτοις ὑπάρχουν πληροφορίες ὅτι τότε ἔγινε ἐξέγερσις καὶ στὴν Πίνδο καὶ ὅτι ἐπακολούθησαν ἀγῶνες². Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐπιβεβαιοῦται ἀπὸ καμιά πηγὴ. Ἄλλωστε μιὰ παρόμοια ἐξέγερσις στὴν Πίνδο ἦτο ἐκ τῶν πραγμάτων ἀδύνατος, ἀφοῦ, ὅπως ἀναφέραμε, ἡ περιοχὴ ἦτο πλημμυρισμένη ἀπὸ τὸ στρατὸ τοῦ Χουρσίτ. Ἐπὶ πλέον, μεταξὺ τῶν Ζιακαίων καὶ τῶν ἄλλων καπεταναίων, ποὺ ἦσαν μέσα στὴν περιοχὴ δράσεως τοῦ Χουρσίτ, δημιουργήθηκαν σοβαρὲς διαφωνίαι, ποὺ ἔφεραν διάσπασιν τοῦ ἀγωνιστάς, ἐνῶ οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ τοὺς τελευταίους ἐκήρυξαν ἀνεξαρτησίαν δράσεως.

Ὅπως δὲ ὁ Ἄπ. Κυρίμης, μαζὺ μὲ τὸν Βράκα καὶ τὸν Ντόκο, τὸν χειμῶνα τοῦ 1820-21 βρέθηκαν στὰ χειμαδιὰ τῆς Θεσσαλίας, κοντὰ τοὺς παραχειμάζοντες Βλαχοφώνους καὶ σὲ ἐπαφὴ καὶ συνεργασία μὲ τοὺς Ὀλυμπίους. Καὶ μὲ τὴν κήρυξιν τῆς Ἐπαναστάσεως στὴ Χαλκιδική, μαζὺ μὲ 300 ἄνδρες, πέρασαν στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ τάχθηκαν ὑπὸ τὸν Ἐμμ. Παπᾶ. Πολέμησαν στὴ Χαλκιδική καὶ στὴν πολιορκίαν τῆς Κασσάνδρας. Μετὰ τὴν καταστροφὴν ἐκεῖ κατῴρθωσαν νὰ διαφύγουν στὸν Ὀλυμπο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴ Βάλια Κάλντα³. Ὁ Βράκας τώρα δὲν ἦτο μαζὺ τους. Φαίνεται ὅτι σκοτώθηκε στὶς ἐπιχειρήσεις.

Ἀρχηγὸς τῶν Περιβολιωτῶν κλεφτῶν παρουσιάζεται τώρα ὁ Ζιώγας (Γεώργιος Σκουτέρης), γόνος μεγάλης οἰκογενείας, ποὺ παραχείμαζε στὸ Βελεστίνο. Τὸ σπίτι του εἶχε πυρποληθῆ γιὰτὶ ἦτο στὴ γειτονίαν τοῦ Ρήγα Φεραίου.

1. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη : «Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας», ἔν. ἀν., σελ. 109-110.

2. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη : «Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας», ἔνθ. ἀν., σελ. 145, ὑποσ. 1.

3. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη : «Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας» ἔνθ. ἀν., σελ. 82.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἔπεσε¹ καὶ ὁ Χουρσίτ καὶ τὰ στρατεύματα του ἔφυγαν πρὸς τὸ Νότιο, ἀφήνοντας ὀπίσω τους μεγάλη ἀναστάτῳσι καὶ φοβερὴ ἐρήμῳσι.

Ἀπὸ τὴν ἐπαναστατημένη Νότιο Ἑλλάδα – καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Χαλκιδικῆς, τῆς Ναούσης καὶ τοῦ Ὀλύμπου – δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐρχονται ἐκκλήσεις πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Γρεβενῶν. Ὁ Γιαννούλας Ζιάκας ὁμως, μὲ τὸν ἀδελφὸ του Θεωδωράκη, παρ' ὅτι ἡ Προσωρινὴ Κυβέρνησις, γιὰ νὰ τοὺς προσελκύσῃ, τοὺς ἀπένειμε ἀξιώματα, «ἔκριναν» πιὸ ἀπαραίτητη τὴν παρουσίαν τους στὰ Γρεβενά. Ἄλλοι ὁμως καπεταναῖοι, ὅπως οἱ Μακραιῖοι καὶ ὁ Κυρίμης διεφώνησαν.

Τὶ ἀκριβῶς συνέβη ἀμέσῳς μετὰ δὲν εἶναι ἐξακριβῳμένο. Τὸ γεγονὸς πάντῳς εἶναι ὅτι οἱ Μακραιῖοι καὶ ὁ Κυρίμης κατέβηκαν στὴ Ρούμελη καὶ μαζὺ μὲ τοὺς ἄλλοις Μακεδόνες, ποὺ εἶχαν διαφύγει ἀπὸ τὴν Χαλκιδική, τὴν Νάουσα καὶ τὸν Ὀλυμπο, ἀγωνίσθησαν γενναῖα ὅπου καὶ ἂν τοὺς ἔταξαν. Ὁ Κυρίμης ἰδιαιτέρα, μαζὺ μὲ τὸν Ζιώγα καὶ τοὺς Περιβολιῳτες – 250 ἄνδρες – πολέμησαν στὴ Δυτικὴ Στερεὰ Ἑλλάδα καὶ τελικὰ ἀποδεκατίσθησαν στὸν ἔξοδο τοῦ Μεσολογγίου².

Ὁ Ζιώγας δὲν γύρισε στὸ Περιβόλι οὔτε στὸ Βελεστῖνο. Ἀλλὰ μὲ ὅσους Περιβολιῳτες – δὲν ξέρουμε πόσους – διασώθηκε, ἐγκαταστάθηκε ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, μαζὺ μὲ ἄλλοις Μακεδόνες, στὸ συνοικισμὸ Νέα Πέλλα τῆς Ἀταλάντης.

Στὰ Γρεβενά ἐπακολούθησαν λυπηρὰ γεγονότα. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Μακραιῖους, μετὰ τὴν ἀπελευθέρῳσι, στὰ 1827, ἐπέστρεψαν καὶ δολοφόνησαν τὸν Γιαννούλα Ζιάκα μέσα στὰ Γρεβενά. Ὁ ἀδελφὸς τους Θεωδωράκης ἐξαγριώθηκε τότε, βγῆκε στὴν παρανομία καὶ ἄρχισε ἕναν ἀγῳνα ἀντεκδικήσεως, ποὺ εἶχε σὰν συνέπεια νὰ καταστραφοῦν περισσότερα ἀπὸ δέκα Ἑλληνικὰ χωριά³. Ἐκαμὲ ἐπιδρομὴ καὶ στὰ Γρεβενά, ὅπου λεηλατήθηκαν Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες. Ἡ πόλις πυρπολήθηκε κατὰ τὰ 2/3 καὶ ὄμηροι ἀπήχθησαν⁴. Ἡ Πίνδος καὶ εἰδικὰ τὸ Ζαγόρι, ὑπέστη τότε πιέσεις, λεηλασίες καὶ βιοπραγίες ἀπὸ τοὺς Ζιακαῖους⁵.

1. Τεκμ. 14.

2. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη: «Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῳνας» ἔνθ. ἀν., σελ. 114.

3. Ἀρχεῖα Ἀγωνιστῳν. Ἐκθέσεις Ζιακαῖων ἔνθ. ἀν. καὶ Χρ. Ἐνισλείδου: ἔνθ. ἀν., σελ. 132.

4. Ἀρχεῖα Ἀγωνιστῳν, ἔνθ. ἀν. καὶ Χρ. Ἐνισλείδου: ἔνθ. ἀν., σελ. 132.

5. Π. Ἀραβαντινοῦ: «Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου», ἔνθ. ἀν., Α', ε', 28. σελ.

Ἐξ αἰτίας τῆς δράσεως τῶν Ζιακαίων, μὲ τοὺς ὁποίους συνέπρατταν καὶ πολλοὶ Περιβολιῶτες, ἡ ἀναστάσις στὴν Πίνδο συνεχίσθηκε ἐπὶ μερικὰ χρόνια ἀκόμα, ἕως πού στὰ 1835 οἱ Ζιακαῖοι κατέβηκαν στὴν Ἐλεύθερη Ἑλλάδα καὶ ἐγκαταστάθηκαν μονίμως στὴ Λαμία.

Ἦδη ἀπὸ τὰ 1827, ὅταν μετὰ τὴν συγκρότησι τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ἠρέμησαν κάπως τὰ πράγματα, οἱ Περιβολιῶτες ἄρχισαν σιγὰ-σιγὰ νὰ ἐπιστρέφουν στὸ Περιβόλι καὶ νὰ ἀνασυγκροτοῦν τὸ χωριό τους. Τὸν ἴδιο χρόνο, στίς 27 Φεβρ., κατορθώνουν καὶ ἀποσποῦν ἀπὸ τὸν Σουλτᾶνο καινούργιο φερμάνι, πού ἐπαναφέρει τὰ προνόμιά τους, ὅπως ἦσαν πρὶν εὐφανισθῆ ὁ Ἄλῃ Πασᾶς¹.

Ἀνασυγκροτήθηκαν οἱ κοινοτικοὶ θεσμοὶ καὶ οἱ κάτοικοι ἔμειναν σχετικὰ ἡσυχοὶ ἐπὶ μερικὲς δεκαετίες, γιὰ νὰ τοὺς δοθῆ ὁ χρόνος νὰ ἀποκαταστήσουν τὰ σπίτια τους καὶ τὶς περιουσίες τους. Καινούργιες ἡγετικές μορφές ἄρχισαν νὰ παρουσιάζονται καὶ τὸ σχολεῖο ἄρχισε πάλι νὰ λειτουργῇ.

Αὐτὸ δὲν σημαίνει καθόλου ὅτι ὁ ἔνοπλος ἀγὼν κατεσίγασε τελείως. Δὲν εἶχε ὅμως τὴν ὀξύτητα τοῦ παρελθόντος οὔτε καὶ σοβαρὲς ἐπιπτώσεις στὴ ζωὴ τοῦ χωριοῦ. Δὲν παρουσιάζεται πιά τὸ ἀρματολίκιο τοῦ Περιβολίου ἢ τῆς Πίνδου μὲ τὴν μορφή πού ἐπέζησε ἕως τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἄλῃ Πασᾶ. Τώρα οἱ ἔνοπλοι πού ποτὲ δὲν ἔπαυσαν νὰ ὑπάρχουν, συγκροτοῦσαν ληστρικές συμμορίες, οἱ ὁποῖες μπορεῖ νὰ εἶχαν κύριο στόχο τοὺς Τούρκους καὶ τὰ τσιφλίκια τους, δὲν δίσταζαν ὅμως νὰ λυμαίνονται καὶ τοὺς Ἕλληνες καὶ νὰ πλιατσικολογοῦν καὶ τοὺς ταξιδιωτὲς.

ἌΟ Νάσο-Μάνταλος, ὁ Β΄

Στὰ 1840, ἡ Ὄθωμανικὴ Αὐτοκρατορία ἀλλάζει τὴν διοικητικὴ ὀργάνωσι τοῦ Κράτους καὶ τὰ ὄρια τῶν διοικητικῶν περιφερειῶν. Ὁ καζᾶς τῶν Γρεβενῶν, ὅπου καὶ τὸ Περιβόλι, ἀποσπάσθηκε ἀπὸ τὰ Γιάννινα καὶ προσαρτήθηκε στὸ Σαντζάκιο τῶν Σερβίων καὶ στὸ Βιλαέτιο τοῦ Μοναστηρίου.

Ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ ἀνοικοδομήθηκαν τὰ περισσότερα σπίτια, ὅσα εἶχαν καταστραφῆ ἢ εἶχαν ἐρειπωθῆ ἀπὸ τὰ χρόνια καὶ τὶς πολεμικὲς περιπέτειες. Καὶ μὲ αὐτὴν τὴν μορφή ἔζησε τὸ Περιβόλι ἕως τὴν ἀπελευθέρωσι καὶ μὲ αὐτὴν πυρπολήθηκε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς στὰ 1943.

Ἐκεῖνα τὰ χρόνια περίπου παρουσιάζεται σὰν ἀρχηγὸς τοῦ ἀρματολι-

1. Ἔγγο, 23.

Ο Ζήσης Βούκας με την ομάδα του στα 1905

κίου Περιβολίου¹ ὁ Νάσο-Μάνταλος (Ἀθανάσιος Μιχαήλ Παπαποστόλου), ποὺ ἦτο τῆς ἴδιας οἰκογενείας μὲ τὸν Νάσο-Μάνταλο τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος. Τὸ ὄνομα *Μάνταλος* τὸ πῆρε ὁ ἴδιος ἀπὸ ἐκεῖνον τὸν φημισμένο πρόγονό του, γιὰ νὰ ἀποκτήσῃ περισσότερη αἶγλη². Ἀπὸ πολὺ νέος (20-25 χρονῶν) ἐπέδειξε ἠγετικά προσόντα καὶ γρήγορα ἐπεβλήθηκε σὲ ὄλους τοὺς κλέφτες στὴν περιοχὴ τῆς Πίνδου.

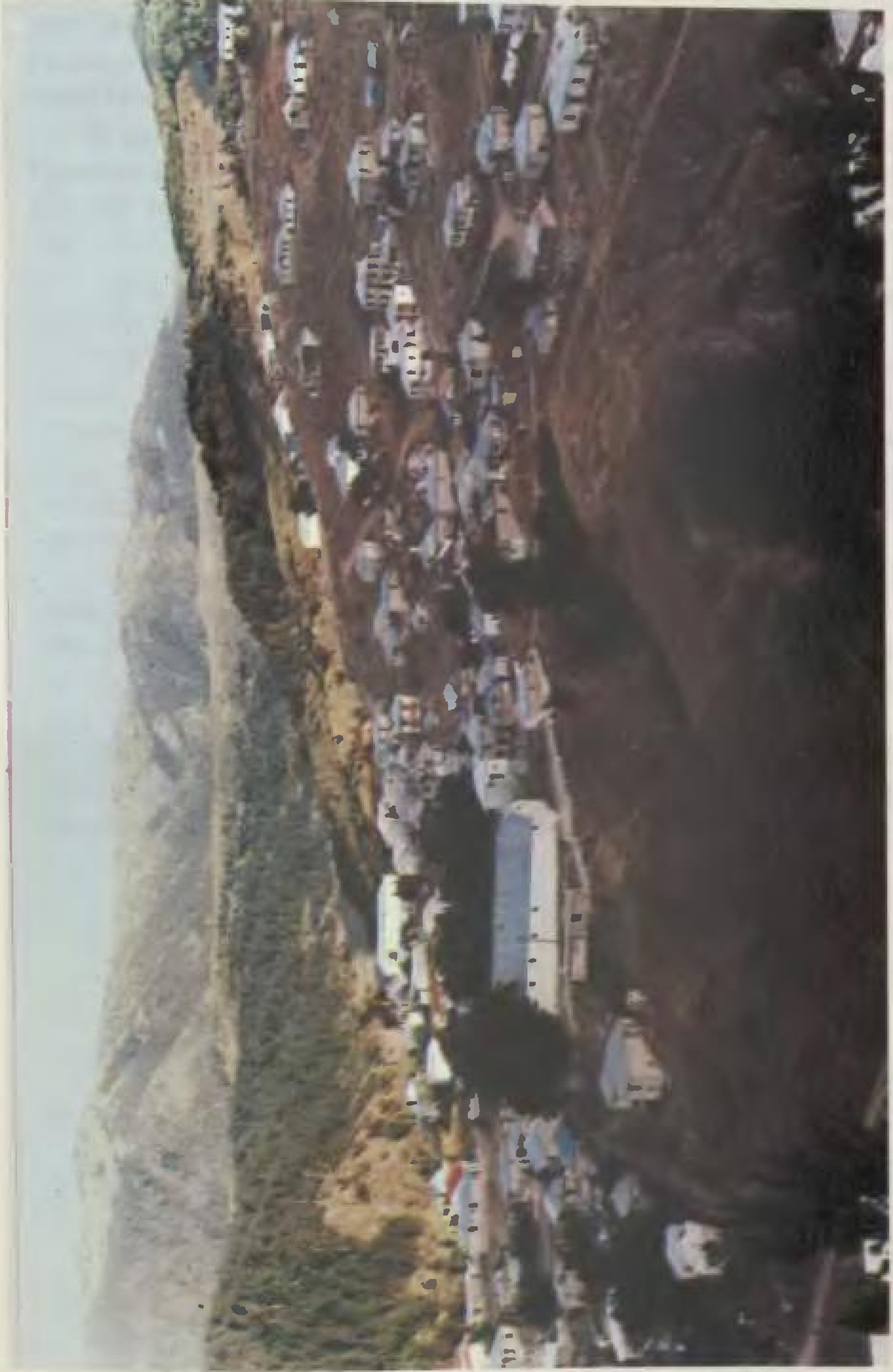
Ἡ δρᾶσις τοῦ Νάσου-Μάνταλου – τὸ καλοκαῖρι στὴν Πίνδο καὶ τὸν χειμῶνα στὸν Κόζιακα καὶ στὴν περιοχὴ τῆς Καλαμπάκας – ὑπῆρξε πολὺ σημαντική. Ἄσχετα ἂν πολλὰς φορές κατέφευγε καὶ σὲ ληστεῖες, πράγμα ποὺ τὸ ἔκαμναν ὄλοι οἱ ἔνοπλοι Ἕλληνες ποὺ ζοῦσαν στὴν παρανομία στὸ Τουρκικὸ ἔδαφος, ὅπως καὶ πιὸ πάνω ἀναφέραμε, διετήρησε ἀναμμένη τὴν φλόγα τῆς ἀντιστάσεως κατὰ τῶν Τούρκων καὶ προστάτευσε τὸ Περιβόλι ἀπὸ τὶς ἀρπακτικὰς διαθέσεις τῶν γειτόνων. Ὑπῆρξε, ὁ Νάσο-Μάνταλος, ἐκεῖνη τὴν ἐποχὴ ἡ μόνη ὀργανωμένη καὶ ἰσχυρὴ δύναμις κατὰ τῶν Τούρκων στὴν Πίνδο καὶ σ' αὐτὸν κατέφευγαν ὄλοι οἱ κατατρεγμένοι ἀπὸ τὸν τύραννο.

Ἦτο, ὅπως μᾶς τὸν περιέγραψαν, μικρόσωμος καὶ φοβερὰ εὐκίνητος, πολὺ ταχὺς στὸ βᾶδισμα, ἀποφασιστικὸς καὶ ἔξυπνος· κατῴρθωνε νὰ διατρέχη καὶ νὰ ἐλέγχει ἐπὶ πολλὰ χρόνια ὀλόκληρη τὴν ὄρεινὴν περιοχὴ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἀπὸ τὸ Γράμμο μέχρι τὸ Μέτσοβο, τὰ δυτικὰ Χάσια καὶ τὸν Ἀσπροπόταμο. Κτυποῦσε ὅπου εὔρισκε ἐνόπλους Τούρκους ἢ λαφυραγωγοῦσε τὰ τσιφλίκια τῶν μπέηδων. Εἶχε γίνῃ ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος ὄλων τῶν ἀγάδων σὲ ὀλόκληρη τὴν περιοχὴ. Κατῴρθωνε πάντοτε νὰ διαφεύγῃ ἀπὸ τὴν καταδίωξι τῶν Τουρκικῶν ἀποσπασμάτων, μὲ τὰ ὁποῖα πολλὰς φορές ἀναμετρήθηκε καὶ τὰ ἀπεδεκάτισε, ἐνῶ ἐνεψύχωνε μὲ κάθε τρόπο τοὺς ραγιάδες. Ἐμεινε ὀνομαστός γιὰ τὴν καλωσύνη του πρὸς τοὺς ὑποδούλους, γιὰ τὴν δρᾶσι του, γιὰ τὶς γρήγορες ἐπιδρομὲς του καὶ γιὰ τὴν ἀπίθανη εὐελιξία του. Περιγράφεται σὰν ἄσπος τοῦ ἄτακτου ἀγῶνος. Καὶ δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ συμμετάσχῃ καὶ στὴν ἐξέγερσι τοῦ 1854.

Ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος εἶχε σὰν συνέπεια – μὲ τὴν συγκατάθεσι καὶ τὴν ἀρωγὴν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως – νὰ ἐξεγερθοῦν οἱ Ἕλληνες τῆς Ὀρεινῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Πίνδου.

1. Τὰ ὀνόματα *ἀρματολίκιο* καὶ *ἀρματολὸς* διατηρήθησαν στὸ Περιβόλι μέχρι τὴν ἀπελευθέρωσι, ἄσχετα ἂν δὲν εἶχαν τὴ μορφὴν καὶ τὴν σύνθεσι τοῦ ΙΘ΄ αἰῶνος. Τὸ *ἀρματολὸς* μάλιστα διατηρεῖται μέχρι σήμερα. Ἀρματολοῦς ἀποκαλοῦν καὶ σήμερα τοὺς φύλακες τοῦ χωριοῦ τὸν χειμῶνα, ποὺ ἀσκοῦν καὶ καθήκοντα ἀγροφύλακος.

2. Ἦτο πρόπαπος τοῦ γιαιοῦ Μιχαήλ Γεωρ. Παπαποστόλου, ποὺ κατοικεῖ στὴν Ἀθῆνα καὶ τοῦ ἐμπόρου Μιχαήλ Χρ. Παπαποστόλου, ποὺ κατοικεῖ στὰ Τρίκαλα.

Μερική άποψη του Περιβολίου, όπως είναι σήμερα (1977), από το Βορρά. Ξεχωρίζουν η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου και στο βάθος το Σχολείο.

Στὴν Ἀθήνα ὠργανώθηκαν ἀνταρτικὰ σώματα, ποὺ εἰσέβαλαν στὶς Τουρκοκρατούμενες περιοχές. Ὁ Χατζηπέτρος ἔφθασε στὸν Κόζιακα καὶ στὸν Ἀσπροπόταμο καὶ ὁ Θεωράκης Ζιάκας, ποὺ ἔμενε στὴν Λαμία, ἔφθασε στὴν Βάλια Κάλντα τὴν ἀνοιξὶ τοῦ 1854, ὅπου ἦτο καὶ τὸ ἀσφαλέστερο λημέρι τῶν κλεφτῶν τῆς Πίνδου.

Ἡ ἀφίξις τοῦ Ζιάκα ἐσήμανε γενικὸ συναγερομὸ στὴν περιοχὴ τῶν Γρεβενῶν καὶ ὅλοι οἱ κλέφτες ἔτρεξαν νὰ ταχθοῦν ὑπὸ τὶς διαταγές του. Καὶ ἀπὸ τοὺς πρώτους ἔτρεξε ὁ Νάσο-Μάνταλος μὲ ὅλους τοὺς ἀνδρες του¹.

Εἶναι γνωστὴ ἡ τύχη ποὺ εἶχε ἐκείνη ἢ ἐξέγερσις καὶ ποὺ εἶχε ἐκταθῆ καὶ στὴν Ἡπειρὸ μὲ τὴν ἀποστολὴ τοῦ Γρίβα.

Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος κινητοποιήθηκαν ἰσχυρὲς δυνάμεις ἀπὸ τὰ Γιάννινα μὲ τὸν Ἀβδῆ Πασᾶ καὶ ἀπὸ τὰ Γρεβενὰ μὲ τὸν φοβερὸ Τουρκαλβανὸ Τζαφὲρ Πίτια, ἀπὸ τὸ Τσάμικο· ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος οἱ σύμμαχοι τῆς Τουρκίας, Ἀγγλία, καὶ Γαλλία ἐπίεσαν – μὲ ἀποκλεισμὸ μάλιστα τοῦ Πειραιᾶ καὶ τῆς Ἀθήνας – τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνησι νὰ ἀνακαλέσῃ τὰ ἀνταρτικὰ σώματα.

Ὁ Ζιάκας μὲ δλόκληρη τὴ δύναμί του, μετὰ ἀπὸ μερικὲς ἀψιμαχίες μὲ διάφορα Τουρκικὰ ἀποσπάσματα, ἀναγκάσθηκε τὸν Μαῖο τοῦ 1854 νὰ καταφύγῃ καὶ νὰ ὀχυρωθῆ στὸ Σπήλιο τῶν Γρεβενῶν, ὅπου εἶχαν καταφύγει καὶ πολλὰ γυναικόπαιδα τῶν ἀνταρτῶν γιὰ τὸ φόβο ἀντεκδικήσεων ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Οἱ Τουρκικὲς δυνάμεις περικύκλωσαν τὸ Σπήλιο καὶ ὁ ἀγὼν ἐξελίχθηκε σὲ μάχη «θέσεως» τακτικοῦ στρατοῦ, πρᾶγμα ποὺ προεξοφλοῦσε τὴν ἀποτυχία τῶν Ἑλλήνων. Τὸ Σπήλιο κράτησε ἐπὶ μερικὲς ἡμέρες, κατὰ τὶς

1. Τὸ ἐπεισόδιο τὸ ἀποθανάτισε ἡ λαϊκὴ Μοῦσα μὲ ἓνα τραγοῦδι, ὅπως τὸ τραγουδοῦν στὸ Περιβόλι:

Ἐσεῖς πουλιὰ πετούμενα, πουλιὰ καὶ χελιδόνια,
αὐτοῦ ποὺ πᾶτε κι' ἔρχεσθε καὶ πίσω ποὺ γυρνᾶτε,
μὴν εἶδατε τὸν Θόδωρο, τὸν Θεωράκη τὸν Ζιάκα;
– Ἐψές, προψές τὸν εἶδαμε κατὰ τὴν Ἀσπρη Πέτρα,
παλληκαράκια διάλεγε, ὅλα Περιβολιωτόπουλα.
Πῆρε τὸν Νάσο Μάνταλο, αὐτὸν τὸ Περιβολιώτη,
ποὺ τριῶν μερῶν περπάτημα τὸ κάνει γιὰ μιὰ μερὰ,
στὰ Γρεβενὰ ξεμέρωσε, μέσ' στὴ μεγάλη χώρα.

ὁποῖες οἱ Ἕλληνες ἔγραψαν νέες σελίδες ἡρωϊσμοῦ¹.

Στις 6 Ἰουλίου 1854 ἔφθασε στὸ Σπήλιο, στὸ στρατόπεδο τοῦ Ζιάκα, ὁ Ἄγγλος πρόξενος τῆς Λαρίσης. Μὲ τὴν μεσολάβησί του τὸ Σπήλιο παραδόθηκε στοὺς Τούρκους καὶ οἱ Ἕλληνες μὲ τὰ γυναικόπαιδα ἔφθασαν σῶσι στὴν Καλαμπάκα, ἐνῶ μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ μαζὺ μὲ τὸν Ζιάκα προχώρησαν στὴ Λαμία. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ γυναικόπαιδα διασκορπίσθηκαν στὴ Θεσσαλία καὶ σιγὰ-σιγὰ γύρισαν στὰ χωριά τους, ἀφοῦ τελείωσε ὁ Κριμαϊκὸς πόλεμος².

Ὁ Νάσο-Μάνταλος, ποὺ ἐπέδειξε ἐξαιρετικὴ διαγωγή στὶς μάχες τοῦ Σπήλιου, δὲν ἀκολούθησε τὸν Ζιάκα στὴ Λαμία. Διεσκορπίσε τοὺς ἄνδρες του στὰ Θεσσαλικά βουνά, ἐνῶ ὁ ἴδιος συνέχισε τὴν παράνομη δρασί του καὶ ξαναγύρισε τὸ ἐπόμενο καλοκαῖρι πάλι στὰ γνώριμά του βουνὰ καὶ στὴ Βάλια Κάλντα. Συνέχισε τὴν συνηθισμένη δρασί του, διακηρύσσοντας μάλιστα τώρα ὅτι συνεχίζει μόνος του τὴν ἐπανάστασι στὴν Πίνδο.

Πέθανε ἀπὸ φυσικὸ θάνατο ἀργότερα, μετὰ τὴν προσάρτησι τῆς Θεσσαλίας, στὴ Μπούρσιανη τῆς Καλαμπάκας σὲ ἀρκετὰ προχωρημένη ἡλικία.

Ἡ Ρουμανικὴ προπαγάνδα

Τώρα ἀρχίζει ἄλλη μία φοβερὴ καὶ μαύρη περίοδος γιὰ τὴ Περιβόλι. Εἶναι ἡ ἐποχὴ ποὺ ἐμφανίζεται ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα, ἡ ὁποία κατῴρθωσε νὰ ἀμαυρώσῃ τὴν λαμπρὴ ἕως τότε ἐθνικὴ δρασί τῶν τέκνων τοῦ Περιβολίου.

Μέχρι τότε, τὸ Περιβόλι πέρασε θύελλες καὶ καταστροφές. Δοκίμασε ἀγῶνες καὶ αἷμα, ποὺ μερικὲς φορὲς θὰ νόμιζε κανένας ὅτι θὰ ἐξαφανίζετο

1. Ἄλλο τραγοῦδι περιγράφει τὸ γεγονός. Τὸ παραθέτουμε ὅπως τὸ τραγουδοῦν οἱ Περιβολιωῖτες:

Ἐσεῖς βουνὰ τοῦ Γρεβενοῦ καὶ πεῦκα τοῦ Μετσόβου,
λίγο γιὰ χαμπηλώσετε, γιὰ δυὸ ντουφέκια τόπο,
γιὰ νὰ φανοῦν τὰ Γρεβενὰ κι' αὐτὸ τὸ Μέγα-Σπήλιο,
ποῦ πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες μὲ τὸ Νιζὰμ ἀσκέρι.
Τρεῖς μέρες κάνουν πόλεμο, τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες,
χωρὶς ψωμί, χωρὶς νερό, χωρὶς κανὰ μεντάτι.
Τὰ τόπια πέφτουν σὰν βροχὴ, τὰ βόλια σὰν χαλάζι,
κι' αὐτὰ τὰ λιανοντούφεκα σὰν τὴν ψιλὴ βροχούλα.
Κι' ὁ Ἀβδῆ-Πασᾶς ἐφώναξε καὶ ὁ Τζαφέρ φωνάζει:
— Ζιάκα μ' πᾶψε τὸν πόλεμο, πᾶψε καὶ τὸ ντουφέκι,
νὰ κατακάτῃ ὁ κουρνιαχτός, νὰ μετρηθῇ τ' ἀσκέρι.
Μετροῦν οἱ Τοῦρκοι τρεῖς φορὲς καὶ λείπουν τρεῖς χιλιάδες
μετριοῦνται καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ λείπουν τρεῖς λεβέντες.

2. Χρ. Ἐνισλείδου: ἔνθ. ἀν., σελ. 139-142.

ἀπὸ τὸ πρόσωπο τῆς γῆς. Παρέμεινε ὁμως πάντοτε ὄρθιο, ἀκαμπτο. Μὲ τὸ δυναμισμὸ τῶν κατοίκων του ἀντεπεξῆλθε σὲ ὅλες τὶς φοβερὲς περιπέτειες καὶ κρατῶντας τὴν ἐθνικὴ σημαία ψηλὰ ἀνοικοδομῆτο ἀπὸ τὰ ἐρείπια. Ὁ Τουρκικὸς ζυγὸς δὲν κατώρθωσε νὰ ἐξαφανίσῃ τὸ Περιβόλι· δὲν ἐπέτυχε νὰ κάμψῃ τὸ ἠθικὸ τῶν κατοίκων του· δὲν κατώρθωσε οὔτε ἓναν νὰ ἐξισλαμίση· δὲν ἐπέτυχε ν' ἀναστείλῃ τὴ δρᾶσι του.

Ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα ὁμως κατώρθωσε σὲ ὀλίγα χρόνια αὐτὸ πού δὲν κατώρθωσαν οἱ Τοῦρκοι σὲ τετρακόσια· κατώρθωσε νὰ τὸ ἐκθέσῃ ἐθνικῶς· κατώρθωσε νὰ εἰσαγάγῃ μεταξὺ τῶν κατοίκων τὴν διχοστασίαν καὶ τὴν μισαλλοδοξίαν· κατώρθωσε νὰ φέρῃ τοὺς κατοίκους σὲ ἀμφισβήτησι τῶν ἐθνικῶν τους αἰσθημάτων. Ἡ ὁμόνοια τῶν κατοίκων, ἡ συσπείρωσις ὅλων πρὸ τοῦ ὁποιοῦδήποτε κινδύνου καὶ τὸ αἶσθημα τῆς αὐτοθυσίας θὰ ἀνήκουν πιά στὸ παρελθόν.

Ἡ ἐμφάνισις τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας ἀνέστειλε ὀριστικὰ τὴν ἐξέλιξι καὶ τὴν πρόοδο τοῦ χωριοῦ καὶ ἔγινε αἰτία νὰ χυθῇ αἷμα, πολὺ αἷμα, ἀδελφικό.

Δὲν εἶναι στὸ σκοπὸ μας νὰ εἰσέλθουμε σὲ λεπτομέρειες καὶ νὰ ἐξιστορήσουμε τὴν ἀνάπτυξι γενικὰ τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, ἀφοῦ τώρα πιά ἀνήκει στὴν ἱστορίαν, σὰν μιὰ θλιβερὴ καὶ μαύρη παρενθεσις. Ἀπλῶς καὶ σὲ γενικὲς γραμμὲς θὰ ἀναφερθοῦμε στὴν ἐξέλιξι τῆς στὸ Περιβόλι καὶ εἰδικὰ στὰ γεγονότα ἐκεῖνα, πού ἐπηρρέασαν τὴν καθόλου ζωὴ τοῦ χωριοῦ.

Ὁ Ἀπόστολος Μαργαρίτης, ἑλληνοδιδάσκαλος ἀπὸ τὴν Κλεισοῦρα τῆς Καστοριάς, παρουσιάσθηκε στὴ Δυτικὴ Μακεδονίαν στὰ 1862 καὶ ἵδρυσεν ὀρθόδοξον σχολεῖον στὴν γενέτειρά του. Πολὺ γρήγορα ἐπεξέτεινε τὴ δρᾶσι του.

Στὰ ἀμέσως ἐπόμενα χρόνια παρουσιάζεται στὴν Ἀβδέλλα ἄλλος προπαγανδιστὴς τῆς «Ρουμανικῆς Ἰδέας», ὁ μοναχὸς Ἀβέρκιος, ὁ πιὸ φανατικὸς ἀπὸ ὅλους ὅσοι παρουσιάσθησαν στὴν περιοχὴ. Στὰ 1867 ἱδρύεται ὀρθόδοξον σχολεῖον στὴν Ἀβδέλλα καὶ μετὰ τρία χρόνια στὸ Περιβόλι.

Μέχρι σχεδὸν τὰ 1875, πολὺ μικρὴ πρόοδο παρουσίασε ἡ ρουμανικὴ προπαγάνδα στὸ Περιβόλι καὶ τὸ σχολεῖον τῆς ἦτο σχεδὸν γυμνὸ ἀπὸ μαθητάς. Καὶ πήγαινε πρὸς τὴν ὀλοκληρωτικὴν ἀποτυχίαν, ἂν μὴ ξαφνικὰ δυὸ σημαίνουσαι οἰκογένειαι, ἀπὸ ἐκεῖνες πού εἶχαν ἀναδείξει ἕως τότε ἐξέχουσες φυσιογνωμίας στὴν ἡγεσίαν τοῦ χωριοῦ καὶ ἀπαράμιλλη αὐτοθυσία στοὺς ἀγῶνες τοῦ ἀρματολικίου, δὲν προσχωροῦσαν σ' αὐτήν.

Ἡ οἰκογένεια Βαρδούλη, ἀπὸ τὶς πιὸ πλούσιαις κτηνοτροφικαῖς τοῦ χωριοῦ – μὲ 3000 αἰγοπρόβατα καὶ 200 μουλάρια – καὶ ἡ οἰκογένεια Σδροῦ (Σδροῦλα), ἀπὸ τὶς πιὸ πλούσιαις στὸ χονδρικὸ ἐμπόριον τῆς ξυλείας καὶ μὲ

δασκάλους ἔθνικοὺς ἀγωνιστὰς στὸ ἐνεργητικὸ τῆς (μὲ συγγενεῖς στὸ Γραμματικόβο καὶ στὸ Μοναστήρι), ἀνῆκαν στὴν ἀντίθετη παράταξι ἀπὸ ἐκείνη ποὺ διοικοῦσε τότε τὸ χωριὸ (Νιμπῆ, Ἴττη, Μπατακόγια, Παπαθανασίου, Σαράντη κλπ.). Ἀπὸ μία ἀσήμαντη κοινοτικὴ διαφορὰ οἱ δυὸ οἰκογένειες, γιὰ πείσμα, προσεχώρησαν στὴ ρουμανικὴ προπαγάνδα, ποὺ τότε ἦτο ὑπὸ τὴν προστασία τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως, ἢ ὁποῖα ἐφήρμοζε πάντοτε τὴν μέθοδο τοῦ «διαίρει καὶ βασίλευε».

Ἀπὸ τότε οἱ διαστάσεις τῶν κατοίκων, ποὺ ἕως τότε περιορίζονταν στὶς συνηθισμένες κοινοτικὲς διαφορές, ἔλαβαν ἰδεολογικὴ ἔκτασι καὶ δημιουργήσαν ἀγεφύρωτα χάσματα μὲ τὶς ἀναπότρεπτες τραγικὲς συνέπειες.

Εἶναι γεγονὸς ὅτι τὸ ποσοστὸ τῶν ρουμανιζόντων στὸ Περιβόλι, ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν κατοίκων, ἕως τὴν ἀπελευθέρωσι, δὲν ὑπερέβη τὸ 10% – μόνον μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσι, στὰ 1924, ἔφθασε τὰ 20% – μὲ μέτρο πάντοτε τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν, καὶ ἐπομένως δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ δημιουργῆ σοβαρὰ ζητήματα στὸ χωριό. Ἀτυχῶς ὅμως ἡ διχοστασία εἶχε εἰσχωρήσει τόσο βαθειὰ στοὺς κατοίκους καὶ πῆρε τόση ἔκτασι μίσους μεταξύ τους, ὥστε οἱ ρουμανίζοντες νὰ καταφεύγουν στὴν Τουρκικὴ Διοίκησι γιὰ νὰ ἐπειβαίνη στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Κοινότητος ἢ καὶ στὶς προσωπικὲς διαφορές τους. Καὶ τὸ τραγικώτερο εἶναι ὅτι, κατὰ τὸν Μακεδονικὸ Ἀγῶνα, ἐμφανίσθησαν ρουμανίζοντες συνεργαζόμενοι μὲ τὰ Τουρκικὰ ἀποσπάσματα ἢ μὲ τοὺς Βουλγάρους κομιτατζῆδες ἐναντίον τῶν Ἑλληνικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων¹.

Ἀπὸ τότε καὶ ἕως τὴν ἀπελευθέρωσι, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ ἕως στὰ 1945, ὅταν πιά ἔληξε αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις τῆς ρουμανικῆς προπαγάνδας, ἡ ζωὴ τοῦ χωριοῦ θὰ κυριαρχῆται ἀπὸ αὐτὸν τὸν καταραμένο διχασμὸ, ποὺ στάθηκε ἀπὸ τὰ βασικώτερα αἷτια τῆς ἀνακοπῆς τῆς προκοπῆς του.

Ἡ περίοδος, ἀπὸ τὰ 1870-1896, καλύπτεται ἀπὸ μικρὲς ἢ μεγάλες ἔριδες στὶς δυὸ μερίδες τῶν κατοίκων. Οἱ ρουμανίζοντες, μὲ τὴν ἐπέμβασι τῶν Τουρκικῶν Ἀρχῶν, κατέλαβαν τὸ μισὸ σχολεῖο τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, ἐνῶ τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου εἶχε παύσει νὰ λειτουργῆ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.

Τὸ Ἑλληνικὸ σχολεῖο, ποὺ στὰ 1875 εἶχε 328 μαθητὰς – ἐνῶ τὸ ρουμανικὸ εἶχε μόνον 22 – ἐπιχορηγεῖτο τώρα ἀπὸ τὸν Σύλλογο πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, ἀπὸ τὴν Ἀθήνα². Καὶ ἐπειδὴ οἱ αἵθουσαι ποὺ ἀπέμειναν δὲν ἐπαρκοῦσαν γιὰ τόσους μαθητὰς, χρησιμοποιήθηκαν

1. *Εὐαγ. Ἀ. Ἀβέρωφ*: «Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος» Ἀθήνα 1948, σελ. 60 κ.έ.

2. *Κ. Δ. Κουστάλλη*: ἔνθ. ἀ., σελ. 27.

για αΐθουσες διδασκαλίας και οί δυò γυναικωνίτες, ό έπάνω και ό κάτω, τής έκκλησίας του 'Αγ. Γεωργίου.

Μέ επέμβασι πάλι τών Τουρκικών 'Αρχών, κατά τὰ 1895, οί ρουμανίζοντες κατέλαβαν και τήν έκκλησία τής 'Αγ. Παρασκευής, όπου άρχικά

Οί ανταρτικές ομάδες του Καψαλοπούλου, έξω από την Καλαιπάκα, στα 1897. Ο Καπετάν Περόικκας (Ντίνος Σαράντης) διακρίνεται δεξιότερος.

ιερουργούσε ένας ρουμανίζων ιερεύς από την 'Αβδέλλα. 'Αργότερα απέκτησε και έντόπιο ιερέα, τόν Παπαδημήτρη, ό όποιος προσεχώρησε στους ρουμανίζοντες μετά από μιὰ ύβριστική πρòς αυτόν συμπεριφορά του Μητροπολίτου Γρεβενών.

Ἐκτὸς ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπιτεύγματα, οἱ ρουμανίζοντες κατέβαλαν τεράστιες προσπάθειες στὶς Τουρκικὲς Ἀρχὲς γιὰ νὰ δημιουργοῦν ἐμπόδια στὴ λειτουργία τοῦ Ἑλληνικοῦ Σχολείου καὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐκκλησιῶν. Ἡ ἀντίδρασις ὅμως ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὑπῆρξε ζωηρή. Οἱ Ἑλληνόφρονες κάτοικοι κατέφυγαν στὴν προστασία τῶν ἀρματολῶν Περιβολιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ποτὲ δὲν ἔλειψαν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τους καὶ ἐκεῖνοι μὲ ἀπειλὲς καὶ ἀντεκδικήσεις κατώρθωναν πάντοτε νὰ ἰσορροποῦν τὴν κατάστασι καὶ τὰ σχολεῖα καὶ οἱ ἐκκλησίαι νὰ λειτουργοῦν κανονικά¹.

Στὴ δρᾶσι αὕτῃ ἀναφέρονται πολλοὶ Περιβολιωῶτες, κλέφτες καὶ ἀρματολοί, ὅπως ὁ Χρῖστος Λεπενιώτης (Ζήσης Θεοδώρου), ὁ Ζήσης Βράκας, ὁ Ντῖνος Σαράντης, ὁ Κολούσιος Λαχτάρης (Νικόλαος Λαῖτσος), ὁ Στέργιος Μπαλατσὸς κ.ἄ. Κάθε καλοκαῖρι ἀνέβαιναν στὴν Πίνδο καὶ μένοντας στὴν παρανομία συγκρούονταν μὲ τὰ Τουρκικὰ ἀποσπάσματα καὶ τρομοκρατοῦσαν τοὺς διαφόρους ρουμανίζοντες². Οἱ ὀμάδες τους, ποὺ πολλὲς φορές ἔφθαναν τοὺς 30 ἄνδρες, συνεργάζονταν μὲ παρόμοιες ὀμάδες Κοπατσαραίων.

Μετὰ τὴν προσάρτησι τῆς Θεσσαλίας στὸ ἐλεύθερο Ἑλληνικὸ Κράτος, στὰ 1881, οἱ ρουμανίζοντες τοῦ Περιβολίου δὲν παραχίμαζαν πιά στὴ Θεσσαλία, ἀλλὰ κατέβαιναν στὰ Γρεβενά, γιὰ νὰ ἔχουν τὴν προστασία τῶν Τούρκων. Ὅσοι ἀπὸ αὐτοὺς εἶχαν αἰγοπρόβατα – καὶ εἶχαν μερικοὶ – τὰ ξέκαναν, γιὰτὶ ὁ τόπος καὶ τὸ κλίμα τῶν Γρεβενῶν δὲν προσφέρονται γιὰ παραχίμασι μεγάλων ποιμνίων. Ἔτσι, ἐνῶ ἕως τότε στὰ Γρεβενὰ παραχίμαζαν ἐλάχιστοι Περιβολιωῶτες, σιγὰ-σιγὰ πλήθυναν καὶ ἔγιναν ὅλοι τους σχεδὸν ἢ δασκάλοι καὶ ὑπάλληλοι τοῦ Ρουμανικοῦ σχολείου – ποὺ

1. Ὁ Γ. Θ. Λυριτζῆς («Ἡ Ἐθνικὴ Ἐταιρεία καὶ ἡ δρᾶσις της», Κοζάνη 1970, σελ. 52 κ.έ.) ἀναφέρει καὶ τὴν περίπτωσι τοῦ Ντίνου Σαράντη. Τὸν Αἴγουστο τοῦ 1882, στὴ στάνη τοῦ πατέρα του, τὸν ἐρράπισε ὁ τζανταρμᾶς Ἄζα Κόττα. Ὁ Σαράντης τὸν σκότωσε ἐπὶ τόπον, ὅπως καὶ τὸν ὀδηγὸ του, ἕναν ρουμανίζοντα Βωβουσιώτη. Τὸ ἴδιο βράδυ, ὅλες οἱ οἰκογένειαι τῶν Σαρανταίων, μὲ τὰ πρόβατα καὶ τὰ ὑπάρχοντά τους, ἔφυγαν στὸ «ἐλεύθερο», στὴ Θεσσαλία, γιὰ νὰ μὴ ξαναγυρῶσιν στὸ χωριό, παρὰ τὸ καλοκαῖρι τοῦ 1914. Τὸ ἐπεισόδι ἐξιστορεῖ καὶ τὸ τραγοῦδι:

Τ' ἀμάραντα μαράθηκαν κι' οἱ στάνες χορταριάσαν,
Οἱ Σαρανταῖοι ἔφυγαν, ἄδεια τὰ στανοτόπια.
Τὸν Ἄζα Κόττα σκότωσε ὁ Ντίνος ὁ Σαράντης
καὶ μαύρισαν τὰ κράκουρα ἀπ' τοὺς Ἀρβανιτάδες.
Τὸ τί κακὸ μᾶς ἔπεσε σὲ τοίτη ἴδω τὴν Χώρα!
Βόηθα Ἀη-Γιώργη μου ἀητέ, ἀητέ καὶ καβαλλάρη,
Βόηθα καὶ σὲ ψηλὲ Ἀηλιᾶ, ἀπὸ ψηλὰ ποὺ εἶσαι,
γιατὶ ἱμάνι δὲν ἔχουνε αὐτοὶ οἱ Ἀρβανίτες.

2. Γ. Θ. Λυριτζῆς: ἔνθ. ἀν., σελ. 47, 52, 54, 83 κ.έ.

ιδρύθηκε ἐν τῷ μεταξὺ καὶ στὰ Γρεβενὰ – ἡ ἐπαγγελματίες καὶ ἔμποροι.

Οἱ Περιβολιῶτες ὁμως τῆς Θεσσαλίας καὶ εἰδικώτερα τοῦ Βελεστίνου δὲν ἔχασαν ποτὲ τὸ ἀγωνιστικὸ τους πνεῦμα καὶ δὲν ἔπαυσαν οὔτε στιγμή νὰ σκέπτονται καὶ νὰ προετοιμάζονται γιὰ ν' ἀγωνισθοῦν γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσι τοῦ χωριοῦ τους. Μετὰ μάλιστα ἀπὸ τὴν διχοστασίαν ποὺ εἰσέδυσσε στοὺς χωριανούς τους, ἡ ἀγωνιστικὴ τους διάθεσις ἐπαυξήθη καὶ ὅλοι μὲ κάθε τρόπο καὶ μὲ κάθε μέσο ἐπεδίωκαν τὸν ἐξοπλισμὸν τους καὶ περίμεναν εὐκαρία νὰ δράσουν.

Ἡ ἔφημερις τῶν Ἀθηνῶν «ΕΣΤΙΑ», στὸ φύλλο τῆς Πέμπτης/Παρασκευῆς, 16/17 Νοεμβρίου 1895, γράφει τὸ παρακάτω ἐπεισόδιον, ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ θέμα:

«Οἱ ἐν Βελεστίνῳ Μακεδόνες, οἱ δυνάμενοι νὰ γνωρίζουν καλλίτερον παντὸς ἄλλου τὰ ἐν τῇ πατρίδι των συμβαίοντα, προβλέποντες δὲ τὴν ἀναπόφευκτον ἀνάγκην ἣτις θὰ καλέσῃ αὐτοὺς μίαν ἡμέραν νὰ λάβωσι τὰ ὄπλα, παρασκευάζονται ὡς ἐμπρέπει εἰς φιλοπάτριδας ἄνδρας, διὰ νὰ ἀντεπεξέλθουν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς Πατρίδος των. Παρεκάλεσαν θερμῶς τὸν αὐτόθι ἀνθυπασπιστὴν τοῦ Πεζικοῦ κ. Κουρέαν, ὅπως τοὺς διδάξῃ τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις καὶ τὸν χειρισμὸν τοῦ ὄπλου. Ὁ ἀνθυπασπιστὴς προθύμως ἐδέχθη καὶ τὰ γυμνάσια ἤρχισαν ἤδη. Μέχρι τοῦ 40 καὶ τοῦ 50 ἔτους προσέρχονται πάντες καὶ γυμνάζονται ἤδη, ἐπεράτωσαν τοὺς βηματισμοὺς καὶ ζητοῦν ὄπλα, τὰ ὅποια δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι θὰ τοὺς δοθοῦν, προκειμένου περὶ τόσον ἐξόχως πρακτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ σκοποῦ.....»

Οἱ Μακεδόνες τοῦ Βελεστίνου, ποὺ ἀναφέρει ἡ «ΕΣΤΙΑ», δὲν ἦσαν ἄλλοι ἀπὸ τοὺς Περιβολιῶτες, γιὰ ποτὲ ἄλλοι Μακεδόνες δὲν βρέθηκαν ἐκεῖ, οὔτε πρό, οὔτε καὶ μέχρι σήμερα. Καὶ οἱ πρωτοστατοῦντες στὰ γυμνάσια ποὺ ἀναφέρει ἡ «ΕΣΤΙΑ» ἦσαν πάντοτε οἱ Περιβολιῶτες ἀρματολοί, ποὺ ἀναφέραμε πιὸ ἐπάνω καὶ τοὺς ὁποίους ἀχωρίστους σχεδὸν θὰ τοὺς ἰδοῦμε νὰ ἀγωνίζονται ἕως τὴν ἀπελευθέρωσι τοῦ χωριοῦ τους.

Τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς σκλαβιάς

Στὰ 1896 ἰδρύθηκε στὴν Ἀθήνα ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρεία, ἡ ὅποια ἀνέλαβε νὰ ὀργανώσῃ τὸν ἀγῶνα στὴν Τουρκοκρατούμενη Μακεδονία καὶ νὰ προστατεύσῃ τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τὶς ξένες – Βουλγαρικὴ καὶ Ρουμανικὴ – προπαγάνδες.

Πρῶτοι, ὅλοι σχεδὸν οἱ Περιβολιῶτες ἀρματολοί ἔτρεξαν νὰ καταταγοῦν στὰ ἔνοπλα τμήματα τῆς Ἑταιρείας, εἴτε στὴν Θεσσαλία εἴτε στὴν Πίνδο βρίσκονταν.

Στὴν περιοχὴ Βόλου-Λαρίσης συγκροτήθηκε ἓνα σῶμα ἀπὸ 55 ἄνδρες

– τούς περισσότερους Περιβολιώτες – με ἀρχηγούς τὸν Γιάννη Βελέντζα, ἀπὸ τὸ Ξηροχώρι τῆς Εὐβοίας καὶ τὸν Περιβολιώτη Χρῖστο Λεπενιώτη. Ὑπαρχηγούς εἶχε τὸν Ζήση Βράκα, τὸν Κολούσιο Λαχτάρρα, τὸν Ντῖνο Σαράντη (ποὺ πῆρε τὸ ψευδώνυμο Καπετάν-Πέρδικας) καὶ τὸν Στέργιο Μπαλατσὸ¹.

Στὶς 5 Σεπτεμβρίου 1896 τὸ σῶμα, χωρὶς τὸν Βελέντζα, ποὺ ἀρρώστησε, εἰσέβαλε στὸ «Τουρκικὸ» ἀπὸ τὸ Βελεμίσι. Καὶ μετὰ ἀπὸ διαδοχικὲς ἐπιτυχεῖς συγκρούσεις μὲ Τουρκικὰ ἀποσπάσματα (Φιλί, Νιτροῦζι, Λυκοκρέμασμα κ.ἄ.), ὅπου εἶχε πέντε νεκρούς, ἔφθασε μέχρι τὸ Ἐπταχώρι. Καὶ ἀφοῦ διέσχισε πάλι τὴν Ἐπαρχία Γρεβενῶν ἀπὸ τὸ Βορρᾶ πρὸς τὸ Νότο, ἐπέστρεψε στὸ «Ἑλληνικὸ» κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ὀκτωβρίου, ὅπου, στὴ Λάρισα, ἔτυχε θερμῆς ὑποδοχῆς.

Ὁ Βράκας ὅμως καὶ ὁ Σαράντης, ποὺ ἦσαν ἀδελφοποιητοί², μὲ δέκα πέντε ἄνδρες, παρέμειναν στὸ «Τουρκικὸ» ἐπὶ ἓνα ἀκόμα μῆνα. Γύρισαν στὰ γνῶριμά τους βουνὰ τοῦ Περιβολίου καὶ τῆς Πίνδου, τρομοκράτησαν τοὺς Βαλαάδες τῆς Πηγαδίτσης καὶ τοὺς ρουμανίζοντες τῆς Τούριας-Κρανιαῖς καὶ τῶν ἄλλων χωριῶν καὶ ἐνεθάρρουναν, ὅπως κάθε χρόνο τοὺς Ἕλληνες. Σ' αὐτὲς τὶς συγκρούσεις εἶχαν δυὸ νεκρούς καὶ ἑλαφρὰ τραυματισμένο τὸν Ντῖνο Σαράντη. Στὰ τέλη Νοεμβρίου γύρισαν ὅλοι στὰ χειμαδιά τους, στὴ Θεσσαλία³.

Τὸν Μάρτιο τοῦ 1897, μὲ τὶς εὐλογίες καὶ τὴν ἐνίσχυσι καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τώρα, ἡ Ἐθνικὴ Ἐταιρεία ὀργανώνει στὴ Θεσσαλία ἀνταρτικὰ σώματα, γιὰ νὰ τὰ προωθήσῃ πρὸς τὴ Μακεδονία.

Ἡ ὀργάνωσις ἔγινε ἀπὸ μόνιμους ἀξιωματικούς, μὲ τὸν νεαρὸ τότε Παῦλο Μελά πρωτοστατοῦντα. Ἡ δύναμις τους ἔφθασε τοὺς 2000 ἄνδρες, στοιχεῖο ποὺ προεξοφλοῦσε τὴν ἀποτυχία.

Ἀπὸ τοὺς πρώτους ἔτρεξαν νὰ καταταγοῦν πάλι πολλοὶ Περιβολιώτες μὲ ὄπλαρχηγούς τὸν Ζήση Βράκα, τὸν Στέργιον Μπαλατσὸν καὶ τὸν Ντῖνον Σαράντην (ὁ ὁποῖος εἶχε ὀρισθῆ ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς καὶ ἀνταρτοδίκης)^{3 4}.

1. Γ. Θ. Αντριτζῆ: ἔνθ. ἀν., σελ. 47.

2. Στὸ Περιβόλι ἀδελφοποιητοὶ ἐγένοντο στὶς 8 Σεπτεμβρίου, ποὺ γιορτάζεται τὸ Γεννέσιον τῆς Θεοτόκου, ὅπως περιγράφεται στὸ τεκμήριον 15.

3. Ἀρχεῖα Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας. Ἐκθεσις τμήματος Βόλου τῆς 2ας Ὀκτωβρίου 1896.

3. Γ. Θ. Αντριτζῆ: ἔνθ. ἀν., σελ. 137 κ.ἑ.

4. Ὁ Παῦλος Μελάς σὲ ἓνα γράμμα του πρὸς τὸν πατέρα του Μιχαὴλ Μελάν ἀναφέρει ὅτι «μεταξὺ τῶν ὄπλαρχηγῶν διακρίνονται οἱ Ζέρμας, Νταβέλης, Ἀλαμᾶνος, Βράκας, Σαράντης, Μαργαρίτης....» Καὶ πιὸ κάτω: «...οἱ τρεῖς τελευταῖοι (δηλ. Βράκας, Σαράντης, Μαργαρίτης)»

Τὴν νύκτα, στίς 27 Μαρτίου 1897, τὰ σώματα περνοῦν τὰ σύνορα ἐπάνω ἀπὸ τὴν Καλαμπάκα, πυρπολοῦν τὰ Τουρκικὰ μεθοριακὰ φυλάκια κι' ἐμπλέκονται στὴν πολιορκία τοῦ Μπάλτινου (Καλλιθέα) καὶ σὲ ἄλλους ἀγῶνες μὲ τακτικὸ Τουρκικὸ στρατό, ἐφαρμόζοντας μιὰ τακτικὴ τελείως ἀντίθετη μὲ τὸ νόημα τοῦ ἄτακτου ἀγῶνος.

Ὅπως ἦτο φυσικό, μετὰ ἀπὸ δεκαήμερους ἄκαρπους καὶ αἱματηροὺς ἀγῶνες στὴν περιοχὴ Πριόνια – Κρασιά – Κηπουριό, τὰ σώματα ἀναγκάσθηκαν νὰ γυρῖσουν στὸ Ἑλληνικὸ ἔδαφος, ὅπου καὶ διαλύθηκαν, γιατί ἐν τῷ μεταξὺ κηρύχθηκε ὁ Ἑλληνο-Τουρκικὸς πόλεμος, ποὺ κατέληξε στὴν ἦττα μας.

Οἱ Περιβολιῶτες ἀντάρτες ἀκολούθησαν καὶ πολέμησαν στὸ πλευρὸ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ (ἡ ὁμάδα τοῦ Σαράντη τάχθηκε στὸ ἀπόσπασμα τοῦ ταγματάρχου Τερτίπη) στὰ Φάρσαλα, στὸ Δομοκὸ καὶ στὸ Ντερβέν Φούρκα.

Μὲ τὴν ὑποχώρησι τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ ἀπὸ τὴν Θεσσαλία, ὅλες οἱ οἰκογένειες τῶν ἀνταρτῶν Περιβολιωτῶν, μαζὺ τους καὶ πολλὲς ἄλλες, μὲ ὅλο τὸ βίος τους, ἔφυγαν ἄρον-ἄρον ἀπὸ τὰ χειμαδιὰ τους. Διέσχισαν τὴν Στερεὰ Ἑλλάδα, πέρασαν τὸν Κορινθιακὸ μὲ καΐκια καὶ ἡ Κυβέρνησις τοὺς ἐγκατέστησε προσωρινὰ στὴν Αἰγιαλεία. Τὸ καλοκαίρι ἐκεῖνο τοῦ 1897 οἱ Περιβολιῶτες τὸ πέρασαν στίς θερινὲς βοσκὲς τοῦ Χελμοῦ.

Μετὰ τὴν εἰρήνη, τὸν ἄλλο χρόνο, γύρισαν στὴ Θεσσαλία μὲ ἀποδεκατισμένο τὸ ζωϊκό τους κεφάλαιο. Εἰδικὰ τὰ τσελιγκᾶτα τῶν Σαράντη καὶ Βράκα, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἄλλα, ποὺ ἕως τότε ἦσαν στὴν πρώτη σειρὰ τοῦ χωριοῦ, μετέπεσαν πολὺ χαμηλότερα. Καὶ δὲν ξαναγύρισαν στὸ Περιβόλι παρὰ μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσι.

Δὲν εἶχε, καλὰ-καλά, συνέλθει ἀκόμα τὸ Περιβόλι ἀπὸ τὴν περιπέτεια τοῦ 1897, ὅταν στὰ 1903 ἀρχίζει ὁ Μακεδονικὸς ἀγῶν.

Πάλι οἱ Περιβολιῶτες ἔδωσαν πρῶτοι τὸ «παρών». Οἱ παλαιοὶ ὀπλαρχηγοὶ Ντίνος Σαράντης καὶ Ζήσης Βράκας μὲ μικρὲς ὁμάδες εἰσέδυσαν στὴν περιοχὴ τῆς Πίνδου καὶ τῶν Γρεβενῶν. Τώρα προσετέθη καὶ τρίτος Περιβολιώτης ὀπλαρχηγός, ὁ Γεώργιος Τσιουκαντάνας, ποὺ ἀνεδειχθῆ σὲ

γαρίτης) ἀποτελοῦν λαμπρὰν τριάδα, ὑψηλοὶ καὶ οἱ τρεῖς, ὡραιότατοι ἄνδρες, ἀληθινοὶ λεβέντες· εἶναι ἐπὶ κεφαλῆς 60 ἀνδρῶν ἐκτακτῶν καθ' ὅλα... (βλέπε: Ν α τ α λ ί α ς Π . Μ ε λ ᾱ : «Παῦλος Μελάς», Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἀθῆναι 1964).

ένα από τὰ καλύτερα παλληκάρια¹.

Τὸ ἴδιο καλοκαίρι ἐμπλέκονται σὲ ἀγῶνες στὰ Δυτικὰ τῶν Γρεβενῶν καὶ στὸ Ζαγόρι μὲ Τουρκικὰ ἀποσπάσματα καὶ μὲ ομάδες Ἑλλήνων καὶ ρουμανιζόντων. Σὲ μιὰ μάχη κοντὰ στὸ Τσεπέλοβο τραυματίζεται ὁ Ντῖνος Σαράντης καὶ σκοτώνονται δυὸ ἄνδρες Περιβολιῶτες². Ὁ ἀγὼν ὅμως συνεχίσθηκε ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους στὴν περιοχὴ τῆς Πίνδου.

Ὁ Ντῖνος Σαράντης, ἀφοῦ ἀποθεραπεύθηκε ἀπὸ τὸ τραῦμα του καὶ στὴν Ἀθήνα μνήθηκε στὸ «Μακεδονικὸ Κομιτάτο», ἔτρεξε ἐθελοντής, ἀρχικὰ στὸν Κ. Μαζαράκη καὶ μετὰ στὸν Βολάνη, ποὺ δροῦσε στὴν περιοχὴ Μοριχόβου, ὅπου τραυματίσθηκε πάλι στὰ 1908^{3 4}.

Στὰ 1911, μετὰ τὴν κατακρεούργησι τοῦ Μητροπολίτου Γρεβενῶν Αἰμιλιανοῦ, ὁ Τσιουκαντάνας μαζὺ μὲ τὸν Νούλη Σιαμανίκο καὶ ἄλλους Περιβολιῶτες ἔδρασε στὴν περιοχὴ Γρεβενῶν γιὰ νὰ ἐκδικηθῆ τὸ μαρτυρικὸ θάνατο τοῦ Δεσπότη. Κατεδίωξε κυρίως ἓνα μικτὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ Τούρκους καὶ ρουμανίζοντες, ποὺ εἶχε ἀρχηγὸ τὸν ἀπαίσιο Τσιακαμᾶ ἀπὸ τὴν Τούρια-Κρασιά.

1. Ὁ Τσιουκαντάνας σκοτώθηκε σὲ ἐνέδρα ἀπὸ τὸν ληστὴ Βερβέρα, στὰ 1919, ἔξω ἀπὸ τὰ Γρεβενά, ὅταν ἀνέλαβε ἀπόσπασμα γιὰ τὴν ἐξόντωσι τῶν ληστῶν. Ὁ Βερβέρας, ἐπειδὴ εἶχε ἀγωνισθῆ μὲ τὸν Τσιουκαντάνα καὶ τοὺς ἄλλους Περιβολιῶτες στὸν Μακεδονικὸ ἀγῶνα, παρήγγειλε στὸν παλῆδ συμπολεμιστὴ του νὰ μὴ ἀναλάβῃ αὐτὴν τὴν ἀποστολή, γιὰτὶ θὰ εἶχε «νὰ κάνῃ μαζὺ του». Ὁ Τσιουκαντάνας τὸν ἀγνόησε καὶ ἔπεσε μὲ τὸ ξεκίνημά του.

2. Ἡ λαϊκὴ Μοῦσα ἀποθανάτισε τὸ γεγονὸς μὲ τὸ τραγοῦδι, ποὺ εἶναι παραλλαγὴ ἄλλου παλαιότερου καὶ ἀφοροῦσε σὲ ἄλλον κλέφτη:

Τὸ λὲν οἱ κοῦκοι στὰ βουνὰ κι' οἱ πέρδικες στὰ πλάγια,
τὸ λέει καὶ ὁ καπετὰν Πέρδικκας στ' ἀντάρτικα λημέρια.
Σκούζει φωνάζει δυνατὰ στ' Ἀγγό, στὴ Μοῦρα, στὸ Κολέο,
στὸν Ὁρλιακα, στὸν Σμόλικα καὶ μέσ' στὴ Βάλια Κάλντα.
— Πάρτε ἀδέλφια τ' ἄρματα, χτυπᾶτε τοὺς ἀγάδες.
Στὸ Τρόγαλο ἐβάρραγε σκυλιὰ Ἀρβανιτάδες,
Ρουμούνους, Τούρκους Γρεβενοῦ, Γιαννιώτες ζαπτιουέδες,
Βροχὴ τὰ βόλια ἔπεφταν, ἀντάρτα τὸ μπαρουῦτι,
Τὸ βόλι τὸν ἀπέτυχε μέσα στὰ φυλλοκάρδια.

3. Οἱ μορφωμένοι τοῦ Κομιτάτου μετέτρεψαν τὸ ψευδώνυμό του ἀπὸ Πέρδικκας σὲ Περδίκκας.

4. Στὸ Βελεστῖνο, ὅπου παραχρῆμαζαν οἱ δικοὶ του ἔφθασε ἡ πληροφορία ὅτι σκοτώθηκε. Ἐνῶ βαρεῖα τραυματισμένον τὸν μετέφερε τὸ πρωτοπαλλήκαρό του, ὁ Ζιώγας (Γεώργιος Μπακάλης, Περιβολιῶτης) στὰ Μεγάλα Λειβάδια τοῦ Παΐκου καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὸν Κοκινόπλο τοῦ Ὀλύμπου καὶ τελικὰ στὴ Θεσσαλία. Καὶ ὁ Περιβολιῶτης δάσκαλος Σταῦρος Οἰκονόμου τοῦ ἀφιέρωσε τοὺς στίχους:

Κακὰ μαντᾶτα ἔφθασαν πέρα ἀπὸ τὰ Μπιτώλια,
Κομιτατζῆδες Βούλγαροι κι' αὐτὸς ὁ Σκυλο-Ντάμτσε,
στοῦ Μοριχόβου τὰ βουνὰ βαρέσαν τὸν Περδίκκα.
Βαρᾶτε σήμαντρα βαρεῖα, κόρες μοιρολογῆστε
καὶ σεῖς μανάδες κλάψετε, κλάψτε τὰ παλληκάρια.

Ὁ Βράκας καὶ ὁ Σαράντης, μὲ τὴν κήρυξι τοῦ Πολέμου τοῦ 1912 κατατάχθηκαν στοὺς «Προσκόπους» τοῦ Ἡπίτη. Πολέμησαν στὴν περιοχὴ Μετσόβου καὶ Ζαγορίου. Ὁ Βράκας τραυματίσθηκε στὴ Μπαλντούμα καὶ ὁ Σαράντης στὸ Δρισκο, γιὰ τελευταία φορὰ¹.

Ὁ Τσιουκαντάνας, μὲ δική του ὀμάδα ἔδρασε ἀνεξάρτητα, βορειότερα, πρὸς τὸ Κεντρικὸ Ζαγόρι, ἕως ποῦ ἔπλεσαν τὰ Γιάννινα.

Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσι

Τὸ καλοκαῖρι τοῦ 1914, ὅπως καὶ ἄλλοῦ μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία ν' ἀναφέρουμε, συγκεντρώθηκαν στὸ Περιβόλι τόσοι πολλοὶ Περιβολιῶτες, ὅσοι δὲν εἶχαν συγκεντρωθῆ ποτὲ ἄλλοτε κατὰ τὰ τελευταία ἑκατὸν εἴκοσι χρόνια. Ὅλοι ὅσοι μπόρεσαν, ἔτρεξαν ἀπὸ ἄκρη κόσμου γιὰ νὰ προσκυνήσουν τὸ χωμα τῆς γενέτειράς τους καὶ γιὰ νὰ χαροῦν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ χωριοῦ τους.

Ὅλα ἄρχισαν νὰ πηγαίνουν καλὰ καὶ ἡ οἰκονομία τῶν κατοίκων ἄρχισε ν' ἀναλαμβάνη. Κάθε καλοκαῖρι τὸ ἕνα πανηγῦρι διαδέχονταν τὸ ἄλλο καὶ ἡ χαρὰ καὶ ἡ προκοπὴ διαδέχθηκαν τὰ μαῦρα χρόνια τῆς σκλαβιάς.

Παρ' ὅλα αὐτά, κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφανειακὴν ἡρεμίαν καὶ χαρὰν, κάτω ἀπὸ τὴν συμβατικὴν κοινωνικὴν ζωὴν, κρύβονταν μία διχοστασία ἀνάμεσα στοὺς κατοίκους· ἕνα μῖσος ὑπέβασκε ὑπουλα καὶ δηλητηρίαζε τὴν ἀτμόσφαιραν. Οἱ ρουμανίζοντες, μετὰ τὴν ἐπιστολὴν Βενιζέλου-Μαγιορέσκου, ἐνέτειναν τὴν προπαγάνδαν τους μὲ τὴν ἀνοχὴν τοῦ Κράτους, πράγμα ποῦ προκαλοῦσε τὴν πικρίαν καὶ τὴν ἀγανάκτησιν στοὺς ἄλλους κατοίκους.

Ἐπρεπε νὰ ἔλθῃ ἡ Γερμανο-Ἰταλικὴ κατοχὴ, ἔπρεπε νὰ συμβοῦν τὰ θλιβερὰ γεγονότα τοῦ Διαμάντη καὶ τῶν ἄλλων ἀνόητων², ἔπρεπε νὰ πυρποληθῆ ὀλόκληρο τὸ χωριὸ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς στὰ 1943, γιὰ νὰ κλεισθῆ αὐτὸ τὸ χάσμα, ποῦ ἐπὶ ὀγδόντα χρόνια χώριζε τοὺς Περιβολιῶτες καὶ δηλητηρίαζε τὴν ζωὴν τοῦ χωριοῦ.

Τώρα, οἱ Περιβολιῶτες μονιασμένοι ρίχθηκαν μὲ μεγάλη ἀγάπην στὴν ἀνασυγκρότησιν τοῦ χωριοῦ. Περισσότερα ἀπὸ τετρακόσια σπίτια ἀνοικοδομήθηκαν ἕως τώρα (1977), ἐνῶ ὁ ἐξωραϊσμός του προχωρεῖ μὲ ἐπιταχυνόμενον ρυθμό.

1. Καὶ ὁ Βράκας καὶ ὁ Σαράντης πέθαναν ἀπὸ φυσικὸ θάνατον στὸν καιρὸ τοῦ Μεσοπολέμου.

2. Εὐαγ. Ἰ. Ἀβέρωφ: ἔνθ. ἀν., σελ. 31 κ.ε.

Μπορεῖ ἡ διάρθρωσις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ χωριοῦ νὰ μὴ εἶναι ἐκείνη τῶν περασμένων χρόνων · μπορεῖ τὸ Περιβόλι νὰ μὴ συγκρατῆ παρὰ ἐλαχίστους κατοίκους τὸν χειμῶνα · μπορεῖ νὰ καταστράφηκε τελείως ἡ παλιὰ του παραδοσιακὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς Πίνδου · μπορεῖ νὰ ἔλειψαν οἱ ἐπιβλητικὲς ἐθνικὲς ἐνδυμασίαι στοὺς κατοίκους.

Ἐν τούτοις, οἱ 22.000 διασκορπισμένοι σὲ ὀλόκληρη τὴν Ἑλλάδα Περιβολιῶτες, ποὺ ὅπου καὶ ἂν βρίσκονται ἀναδεικνύονται στὸν κοινωνικό, οἰκονομικό, καλλιτεχνικό καὶ ἐπιστημονικό κόσμ¹, ἐπιδεικνύουν τελευταῖα ἕναν ἀκράτητο ζῆλο γιὰ τὸ χωριό, καὶ μὲ κάθε θυσία καὶ κόπο προσπαθοῦν νὰ τὸ ἀναδείξουν σὲ πρότυπο καὶ ἀξιοζήλευτο θέρετρο καὶ ἀξιοπρόσεκτο τουριστικὸ κέντρο στὴν καρδιὰ τῆς Πίνδου.

1. Μὲ μιὰ πρόχειρη ἐπισκόπησι βρίσκουμε Περιβολιῶτες, ἕναν Καθηγητὴ Πανεπιστημίου, ἕναν Καθηγητὴ Πολυτεχνείου, περισσότερους ἀπὸ διακόσιους ἐπιστήμοντες (δικηγόροι, γιατροί, καθηγηταί, δασκάλοι κλπ.) πολλοὺς ἐπιχειρηματίαι πανελληνίας προβολῆς κλπ. Ἐνῶ περισσότεροι ἀπὸ 360 νέοι σπουδάζουν σήμερα στὶς Ἀνώτατες Σχολὰς καὶ Πανεπιστήμια, στὸ Ἐσωτερικὸ καὶ στὸ Ἐξωτερικὸ.

Table 1

Summary of the results of the investigation

Summary of the results of the investigation
The following table shows the results of the investigation

The following table shows the results of the investigation

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

The following table shows the results of the investigation

The following table shows the results of the investigation

The following table shows the results of the investigation

The following table shows the results of the investigation

The following table shows the results of the investigation

ΕΓΓΡΑΦΑ

Ἐγγραφον 1

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)¹

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΜΟΥΡΑΤ Δ'
(1032-1049 ἀπὸ Ἑγείρας ἢ 1623-1640 καθ' ἡμᾶς)

Σύ, τὸ καύχημα τῶν Ἱεροκριτῶν καὶ Δικαστῶν, πηγὴ ἀρετῆς καὶ σοφίας, Σοφολογιώτατε Ἱεροδικαστὰ τοῦ Καζᾶ τῶν Γρεβενῶν, Ἀχμέτ Ἐφέντη, αὐξηθεὶς ἢ ἀρετῇ σου, Σύ, τὸ καύχημα τῶν ὁμοβαθμίων σου, Ἐξοχώτατε Μουσελίμ τῆς Διοικήσεως τῶν Ἰωαννίνων, αὐξηθεὶς ἢ ἰσχύς σου καὶ Σεῖς Σοφολογιώτατοι Ἱεροδικασταὶ τῶν Καζάδων, εἰς τοὺς ὁποίους εὐρίσκονται οἱ ὡς κάτωθι ἀναφερόμενοι ραγιαδες, αὐξηθεὶς ἢ ἀρετῇ Ὑμῶν.

Ἄμα τῇ ἀφίξει τοῦ Ὑψηλοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Μου Διατάγματος, γενέσθω ὑμῖν γνωστὸν ὅτι τὸ εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Καζᾶ Γρεβενῶν τῆς Διοικήσεως τῶν Ἰωαννίνων εὐρισκόμενον χωρίον Περιβόλι, ὡς προκύπτει ἀπὸ τὰς ἐγγραφὰς εἰς τὸ Αὐτοκρατορικόν Μου Ἀρχαιοφυλάκιον εἶναι ἐγγεγραμμένον εἰς τὸν Κώδικα τῶν Ἀφιερωμάτων (Βακούφ) καὶ σύγκειται ἐκ τεσσάρων συνοικιῶν καὶ ἐκ διακοσίων δέκα ὀκτὼ ὑποτελῶν (ραγιαδῶν), οἱ ὁποῖοι ἀπέναντι τῆς ὑπηρεσίας των εἶναι ἀσίδοτοι καὶ μόνον κατ' ἔτος ἐξακολουθοῦσιν ἀνέκαθεν καὶ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ μακαρία τῇ λήξει Σουλτάνου Μωάμεθ τοῦ Γ², συνωδᾶ ἐκδοθείσης τότε Ὑψηλῆς Διαταγῆς νὰ δίδωσιν ἐπὶ ἀποκοπῇ, ὡς ἐξαιρετικὸν τιμᾶριον, ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ μηνὸς Μουχαρρέμ ἐκάστου ἔτους στερεὰ ἄσπρα (παλαιὸν νόμισμα) τεσσαράκοντα πέντε χιλιάδας κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ Βερατίου Μου διὰ φόρον γαιῶν καὶ λοιπὰ δοσίματα.

Ἐπειδὴ ἀνεφέρθη εἰς τὸ κατώφλιον τῆς Αὐτοκρατορικῆς Μου Αὐλῆς ὅτι οἱ Ζαῖμηδες καὶ οἱ Σπαχῆδες τῶν πέριξ τιμαρίων δὲν παύουσι νὰ ἐπεμβαίνωσιν ἀυθαιρέτως εἰς τὰς ἐκτάσεις τὰς εὐρισκομένας ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ χωρίου Περιβόλι, τῶν διὰ Χοτζετίου τῶν ἀρμοδίων Ἱεροδικαστῶν Γρεβενῶν καὶ Ἰωαννίνων καθορισμένων καὶ ἐντὸς τῶν Αὐτοκρατορικῶν Κτηματολογίων καταχωρημένων καὶ νὰ βιοπραγῶσι κατὰ τῶν ραγιαδῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ συμβοῦν λιπηρὰ γεγονότα καὶ οἱ ραγιαδες καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν τοῦ ρηθέντος χωρίου ἐγκαταλείψαντες τὸ χωρίον των, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνέκαθεν ἦσαν ἐγκατεστημένοι, νὰ διασκορπισθῶσιν εἰς τοὺς γειτονικοὺς Καζάδες, πρὸς μεγίστην ζημίαν τοῦ Βακουφίου, δηλῶ ὅτι δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἐπεμβαίνη οὐδεὶς εἰς τὰς γαίας καὶ τὰς βοσκησίμους ἐκτάσεις τοῦ ἐν λόγῳ Βακουφίου, τοῦ ὁποῖου Μουτεβελῆς (Ἐφορος, Ἐλόπτης, Ἐπίτροπος) τυγχάνει ὁ παρὰ τῇ Ὑψηλῇ Αὐλῇ τῆς Βασιλιμήτορος (Βαλιντὲ Σουλτάνας) Σιλιχτάρης³, οἷ ἢ

1. Μετάφρασις Πρωτοδικείου Γρεβενῶν (ἐρμηνεὺς Γ. Παπαϊωάννου) 16 Αὐγούστου 1923.

2. 1003-1011 ἀπὸ Ἑγείρας ἢ 1595-1603 καθ' ἡμᾶς.

3. Αὐλάρχης.

δόξα εἴη διαρκῆς, τὸ καύχημα τῶν εὐνοουμένων καὶ αὐλικῶν, ὁ παρὰ Βασιλεῦσι καὶ Μονάρχαις ἄξιος ἐμπιστοσύνης, ὁ ἀπολαύων πράγματι τιμῆς καὶ δόξης, Χατίπ Ἄγᾶς, ὅτι οἱ καθ' οἷονδῆποτε τρόπον παραβαίνοντες τὰς διαταγὰς καὶ ἐπιθυμίας Μου αὐτὰς θέλουσι τιμωρηθῆ ἀυστηρῶς καὶ ὅτι κατὰ τὸν μέχρι σήμερον ἰσχύοντα Νόμον περὶ ἐγκαταστάσεως οἱ ἀναφερθέντες ραγιάδες καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, οἵτινες ἐγκαταλείψαντες τὸ χωρίον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνέκαθεν ἦσαν ἐγκατεστημένοι, ἐφ' ὅσον δὲν συμπεριελήφθησαν εἰς τὴν νέαν ἀπογραφὴν τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ δέον νὰ ἀποβάλλονται μέσῳ τῶν Διοικητικῶν καὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ἀρχῶν ἀπὸ τὰ μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα σήμερον εὐρίσκονται καὶ νὰ μεταφέρονται εἰς τὴν παλαιάν των κατοικίαν.

Ἐφ' ᾧ ἐκδίδεται τὸ παρὸν Ὑψηλὸν Αὐτοκρατορικὸν Μου Διάταγμα ἵνα Σεῖς οἱ μνημονευόμενοι Ἱεροδικασταὶ καὶ Μουσελίμ ἔχοντες τοῦτο ὑπ' ὄψει σας καταβάλητε πᾶσαν προσπάθειαν καὶ προσοχὴν ὅπως οὐδεὶς παραβαίνει τὰς Ὑψηλὰς Ἐντολὰς καὶ οὐδεὶς διαταράσῃ τὴν νομὴν καὶ τὴν κατοχὴν τοῦ ἐν λόγῳ Βακουφίου. Νὰ σεβασθῆτε τὸ παρὸν Ὑψηλὸν Αὐτοκρατορικὸν Μου Διάταγμα καὶ νὰ συμμορφωθῆτε μὲ τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ καὶ νὰ ἀπέχητε ἀυστηρῶς πάσης πράξεως καὶ ἐνεργείας ἀντικειμένης εἰς αὐτό.

Ταῦτα νὰ γνωρίζητε καλῶς καὶ νὰ σέβεσθε τὸ Αὐτοκρατορικὸν Ἐμβλημα Μου.

Ἐγρᾶφη μεσοῦντος τοῦ μηνὸς Ραμαντάν 1044 (21 Φεβρουαρίου 1635) ἐκ τῆς ἑδρας Κωνσταντινουπόλεως.

Ἐγγραφοῦν 2

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)¹

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΜΑΧΜΟΥΤ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Α' (1142-1167 ἀπὸ Ἐγείρας ἢ 1730-1754 καθ' ἡμᾶς)

Ἐξεδόθη τὸ ἔτος 1153 (1740) καὶ ἀφορᾷ τὰ ἑξῆς:

Ἐπειδὴ ὑπὸ τῶν κατοίκων διαφόρων γειτονικῶν χωρίων ἠγέρθησαν ἀντιρρήσεις ὡς πρὸς τὰ ἀκριβῆ ὄρια τοῦ βακουφικοῦ χωρίου Περιβόλι, λόγω τῆς παρελεύσεως πολλῶν ἐτῶν ἀπὸ τοῦ τελευταίου καθορισμοῦ των, ὁ Σουλτᾶνος διατάσσει διὰ τοῦ Φιρμανίου τούτου τοὺς Ἱεροδικαστὰς Γρεβενῶν καὶ Ἰωαννίνων ὅπως προβῶσιν εἰς τὸν ἐκ νέου καθορισμὸν αὐτῶν καὶ εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ σχετικοῦ Χοτζετίου.

¹ Τὸ Φιρμάνιον τοῦτο δὲν ἀνευρέθη οὔτε ἐν μεταφράσει. Ἀναφέρεται ὁμως εἰς ἄλλα τρία (ἔγγραφα 11.13,18).

Ἔγγραφον 3

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)¹

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΜΑΧΜΟΥΤ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Α' (1142-1167 ἀπὸ Ἐγείρας ἢ 1730-1754 καθ' ἡμᾶς)

Ἐξεδόθη κατὰ τὸν μῆνα Μουχαρέμ τοῦ ἔτους 1153 (Μάρτιος 1740) καὶ ἀφορᾷ τὰ ἑξῆς:

Ἐκ τῶν 4.500 μερίδων, εἰς ὅσας ὑπελογίσθη ἡ φορολογήσιμος ἰκανότης τοῦ χωρίου Περιβόλι, αἱ μὲν 4.200 εἶχον καθορισθῆ ὡς Ἀφιέρωμα (Βακούφ) ὑπὲρ ὠρισμένων ἀγαθοεργῶν σκοπῶν, ἐνῶ αἱ ὑπόλοιποι 300 ἠνώθησαν μετὰ τῶν τοιούτων τοῦ γειτονικοῦ χωρίου Μελιγκέρ². Τὸ χωρίον τοῦτο μετ' ἄλλων τοιούτων τοῦ τμήματος Τσερκολός³ ἦτο τιμάριον διαφόρων Σπαχήδων.

Ἐπειδὴ ὁμως οἱ Σπαχήδες οὗτοι, λαμβάνοντες ἀφορμὴν ἐκ τῶν δικαιωμάτων τῶν τῶν ἀπορρεόντων ἐκ τῶν 300 τούτων μερίδων, ἐπενέβαινον καὶ ἔτι περαιτέρω εἰς τὰ πράγματα τοῦ χωρίου Περιβόλι, ἠγέρθησαν παράπονα ἐκ μέρους τῶν κατοίκων καὶ ὁ Σουλτάνος διὰ τοῦ Φιρμανίου τούτου διατάσσει τὴν ἐκδοσιν Δελτίου Ἀποδείξεως (Ἰλμουχαμπέρ Χαϊμεσί), διὰ τοῦ ὁποίου αἱ 300 αὗται μερίδες ἀποσπῶνται ἀπὸ τοὺς τιμαριούχους καὶ ἐνσωματοῦνται εἰς τὸ Περιβόλι.

Ἐναντι τῆς ἐκχωρήσεως ταύτης τὸ Ἐβκάφιον ὑπεχρεώθη νὰ πληρώνη 3.000 ἀκτσέδες κατ' ἔτος καὶ κατ' ἀποκοπὴν εἰς τοὺς ἀνωτέρω Σπαχήδες, οἱ ὅποιοι εἰς τὸ ἑξῆς ἔπρεπε νὰ μὴ ἐνοχλοῦν τὸ χωρίον Περιβόλι καὶ νὰ μὴ ἐπεμβαίνουν εἰς τὰς ἐκτάσεις του.

Ἔγγραφον 4

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)⁴

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Γ' (1169-1187 ἀπὸ Ἐγείρας ἢ 1756-1774 καθ' ἡμᾶς)

Ἐξεδόθη τελευτοῦντος τοῦ μηνὸς Ραμαντάν τοῦ ἔτους 1173 (20 Φεβρουαρίου 1760) καὶ ἀφορᾷ τὰ ἑξῆς:

Ἐνῶ τὸ χωρίον Περιβόλι τυγχάνει Ἀφιέρωμα (Βακούφ) καὶ οἱ κάτοικοι αὐτοῦ ἔδει νὰ μὴ ἐνοχλῶνται καὶ πιέζωνται διὰ στρατιωτικούς φόρους καὶ ἄλλας «ἐπιπόνους» ὑποχρεώσεις, τῶν ὁποίων δι' Αὐτοκρατορικοῦ Χατίου «ἀσύδοτοι» τυγχάνουσιν, διάφοροι ἀξιωματοῦχοι τῆς Τουρκικῆς Διοικήσεως ζητοῦσι παρὰ τῶν κατοίκων χρήματα, ὡς «τιμὴν εἰσοδήματος, ἀφίξεως καὶ πεδίλων κ.λ.π.».

Ἐνεκα τούτου οἱ κάτοικοι παρεπονέθησαν καὶ ὁ Σουλτάνος διὰ τοῦ Φιρμανίου τούτου διατάσσει ὅπως ἀπαγορευθῆ ἡ εἰσπραξις τοιούτων φόρων παρὰ τῶν κατοίκων Περιβολίου, διότι οὗτοι εἶναι «ἀσύδοτοι» ἀπὸ τοὺς φόρους συμφορῶν, ἀναπαύσεως, μὴ στρατολογίας καὶ ὄλων τῶν ἄλλων ἐπαχθῶν τοιούτων. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ φόροι ἔχουν συγχωνευθῆ εἰς τὸν κατ' ἀποκοπὴν ἐφ' ἀπαξ κατ' ἔτος καταβαλλόμενον φόρον ὑπὸ τοῦ βακουφικοῦ τούτου χωρίου.

Καὶ τὸ Φιρμάνιον καταλήγει:

1. Τὸ Φιρμάνιον τοῦτο δὲν ἀνευρέθη οὔτε ἐν μεταφράσει. Ἀναφέρεται ὁμως εἰς ἄλλα τρία (ἔγγραφα 11.13.18).

2. Τὸ σημερινὸν Λάβδα.

3. Τσερκολός ἀπεκαλεῖτο ἡ λεκάνη τῶν πηγῶν τοῦ Βορ. κλάδου τοῦ Βενέτικου ὄρου τὰ χωρία σήμερον Λάβδα, Πανόραμα, Πολινέρι, Περιβολακι, Ζιάκας, Φιλιπταῖοι, Δοντσικόν, Νεσσολοῦρι, Ἀετιά καὶ Πρόσβορον.

4. Τὸ Φιρμάνιον τοῦτο δὲν ἀνευρέθη οὔτε ἐν μεταφράσει. Ἀναφέρεται ὁμως εἰς τὸ ἀπὸ 14 Τζοῦ ἐλ Χειζὲ 1204 (13 Αἰγούστου 1790) τοιοῦτον (δρα ἔγγραφον 14).

«Ἐπιθυμῶ ὅπως αἱ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, κατόπιν τῆς καταρτίσεως τῶν κατ' ἀποκοπὴν φόρων τῶν Χαραμείν, ὑφιστάμεναι ἐλευθερία τῶν ὡς ἄνω κατοίκων (Περιβολίου) γίνωσι σεβασταὶ καὶ καθ' ὃν τρόπον κατείχεται τὸ χωρίον τῶν οὕτω καὶ τοῦ λοιποῦ νὰ κατέχεται, διὰ τοῦ Ἄρχηγου τῶν (προεστοῦ ἢ Βοεβόδα) πληρώνοντες τοὺς φόρους τοὺς διὰ Διαταγμάτων καθωρισμένους εἰς τοὺς πρὸς εἰσπραξίν τούτων ἐντεταλμένους καὶ ὅπως εἰς οὐδένα κατ' οὐδένα τρόπον ἐπιτρέπεται ἐπὶ τῷ προσήματι ὅτι τὸ μνησθὲν χωρίον ἀπεσπάσθη ἐκ τοῦ Χαραμείν νὰ ζητῶσι τοῦ λοιποῦ παρ' αὐτῶν φόρους μηδὲ νὰ προσκαλῶσι τινὰ ἐξ αὐτῶν δι' ἐγγραφήν, ἐπιβάλλοντες αὐτοῖς πρόστιμα, ἅτε τῶν ὑποθέσεών των ἐκδικασθησομένων ὑπὸ τῶν Ἱεροδικαστῶν καὶ τῶν Ἄρχηγῶν των, οἵτινες ὅπως ὅταν ἦσαν προσηρηθησμένοι μὲ τὸν κατ' ἀποκοπὴν φόρον εἰς τὸ Χαραμείν, οὕτω καὶ τοῦ λοιποῦ δέον νὰ διατελῶσι ἐλεύθεροι μὴ ἐνοχλούμενοι καὶ πιεζόμενοι ποσῶς παρ' οὐδενός, καθ' ὅτι ἂν τυχὸν γίνῃ παράπονον τι, *Μὰ τὰς Ψυχὰς τῶν Μεγάλων Προφητῶν*, δὲν θ' ἀκεσθῶ μὲ τὴν παῦσιν τῶν παρεκτρεπομένων, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐπιβάλω καὶ πρόστιμα».

Ἔγγραφον 5

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)¹

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Γ' (1169-1187 ἀπὸ Ἑγείρας ἢ 1756-1774 καθ' ἡμᾶς)

Ἐξεδόθη κατὰ τὰ μέσα τοῦ μηνὸς Τζοῦ ἐλ Καντὲ τοῦ 1173 (4 Ἀπριλίου 1760) καὶ εἶναι ἐπιβεβαίωσις τοῦ προηγουμένου τοιοῦτου ἐκδοθέντος κατὰ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Ραμαντάν τοῦ αὐτοῦ ἔτους (ὄρα ἔγγραφον 4).

Ἔγγραφον 6

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)²

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Γ' (1169-1187 ἀπὸ Ἑγείρας ἢ 1756-1774 καθ' ἡμᾶς)

Ἐξεδόθη κατὰ μῆνα Τζεμαζῆ οὐλ Ἑββέλ τοῦ ἔτους 1177 (Νοέμβριος 1763) καὶ ἀφορᾷ τὸ αὐτὸ θέμα, μὲ τὸ ὁποῖον ἀσχολοῦνται τὰ ἀπὸ 30 Ραμαντάν 1173 (ἔγγρ. 4) καὶ 15 Τζοῦ ἐλ Καντὲ 1173 (ἔγγρ. 5) ἐκδοθέντα Φιρμάνια.

Ὁ Σουλτάνος διατάσσει ἐκ νέου ὅπως ἀπαγορευθῆ «ἡ πίεσις ἐπὶ τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Περιβόλι πρὸς εἰσπραξίν φόρων, καὶ ἂν ἔχη εἰσπραχθῆ τι παρ' αὐτῶν, ἀντιβαῖνον τῷ Ἱερῷ Νόμῳ, νὰ ἐπιστραφῆ, καὶ ἂν τις εἶναι κρατούμενος, ν' ἀποφυλακισθῆ, ἀποδιδομένης οὕτω τοῦ λοιποῦ τῆς ἐλευθερίας του».

1. Τὸ Φιρμάνιον τοῦτο δὲν ἀνευρέθη οὔτε ἐν μεταφράσει. Ἀναφέρεται ὅμως εἰς τὸ ἀπὸ 14 Τζοῦ ἐλ Χειτζὲ 1204 (13 Αἰγούστου 1790) τοιοῦτον (ὄρα ἔγγραφον 14).

2. Τὸ Φιρμάνιον τοῦτο δὲν ἀνευρέθη οὔτε ἐν μεταφράσει. Ἀναφέρεται ὅμως εἰς τὸ ἀπὸ 14 Τζοῦ ἐλ Χειτζὲ τοῦ 1204 (13 Αἰγούστου 1790) τοιοῦτον (ἔγγρ. 14).

Ἔγγραφον 7

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον) ¹

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΑΜΠΝΤΟΥΛ ΧΑΜΗΤ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Α' (1187-1203 ἀπὸ Ἐγείρας ἢ 1774-1789 καθ' ἡμᾶς)

Ἐξεδόθη κατὰ τὸν μῆνα Ρετζέπ τοῦ ἔτους 1189 (Αὐγούστος 1775) καὶ εἶναι πανομοιότυπον τοῦ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου Μουσταφᾶ τοῦ Γ' κατὰ μῆνα Τζεμαζή οὔλ Ἐββέλ τοῦ 1177 (Νοέμβριος 1763) ἐκδοθέντος τοιοῦτου (ἔγγραφον 6).

Ὅπως καὶ τὰ ἄλλα, καὶ τοῦτο ἐξεδόθη ἐνεργείαις τῶν κατοίκων τοῦ Περιβολίου ἵνα τὰ μέχρι τοῦ Σουλτάνου Μουσταφᾶ Γ' ὑφιστάμενα προνόμια ἀναγνωρισθοῦν καὶ ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸν μῆνα Τζοῦ ἐλ Καντέ (Ἰανουάριος 1774) ἀνελθόντος εἰς τὸν θρόνον διαδόχου του Σουλτάνου Ἀμπντούλ Χαμήτ Α'.

Ἔγγραφον 8

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον) ²

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΑΜΠΝΤΟΥΛ ΧΑΜΗΤ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Α' (1187-1203 ἀπὸ Ἐγείρας ἢ 1774-1789 καθ' ἡμᾶς)

Ἐξεδόθη κατὰ τὸ ἔτος 1189 (1775) καὶ ἀφορᾷ τὰ ἑξῆς:

Οἱ εἰσπράκτορες φόρου αἰγοπροβάτων ἐζήτουν παρὰ τῶν κατοίκων τοῦ Περιβολίου καὶ ἐπίεζον τούτους διὰ τὴν εἰσπραξιν φόρου ἐπὶ τῶν πωλουμένων εἰς τὸ χωρίον των αἰγοπροβάτων. Οἱ κάτοικοι ὁμως, ἐπειδὴ ἦσαν ἀτηλλαγμένοι τοιοῦτων φόρων, κατέφυγον εἰς τὸν Σουλτάνον.

Ὁ Σουλτάνος διὰ τοῦ Φιρμανίου τούτου «ἐξέφρασε τὴν Ὑψηλὴν Του ἐπιθυμίαν ὅπως μὴ πιέζωνται οἱ κάτοικοι τοῦ βαικουφικοῦ χωρίου Περιβόλι, οἱ ὅποιοι δὲν ὑποχρεοῦνται εἰς καταβολὴν φόρου πωλήσεως αἰγοπροβάτων».

Ἔγγραφον 9

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον) ³

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΑΜΠΝΤΟΥΛ ΧΑΜΗΤ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Α' (1187-1203 ἀπὸ Ἐγείρας ἢ 1774-1789 καθ' ἡμᾶς)

Ἐξεδόθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ μηνὸς Ρετζέπ τοῦ 1189 (16 Ἰουλίου 1775) καὶ ἀφορᾷ τὰ ἑξῆς:

1. Τὸ Φιρμάνιον τοῦτο δὲν ἀνευρέθη οὔτε ἐν μεταφράσει. Ἀναφέρεται ὁμως εἰς τὸ ἀπὸ 14 Τζοῦ ἐλ Χειτζέ (13 Αὐγούστου 1790) τοιοῦτον (ἔγγρ. 14).

2. Τὸ Φιρμάνιον τοῦτο δὲν ἀνευρέθη οὔτε ἐν μεταφράσει. Ἀναφέρεται ὁμως εἰς τὸ ἀπὸ 2 Σιαμπάν 1194 (22 Ἰουλίου 1194) τοιοῦτον (ἔγγρ. 12).

3. Τὸ Φιρμάνιον τοῦτο δὲν ἀνευρέθη οὔτε ἐν μεταφράσει. Ἀναφέρεται ὁμως εἰς ἄλλα τρία (ἔγγρ. 13.14.18).

Παρ' ὅτι σαφῶς καθωρίσθησαν τὰ ὅρια τοῦ χωρίου Περιβόλι οἱ Σπαχήδες τῶν πέριξ χωρίων ἐπενέβαινον εἰς τὰς ἐκτάσεις αὐτοῦ, ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἀνήκουν εἰς τὰ τιμάρια τῶν.

Κατόπιν παραπόνων, ὁ Σουλτάνος διὰ τοῦ Φιρμανίου τούτου διατάσσει ἔρευναν ἵνα ἀποδειχθοῦν δικαστικῶς οἱ ἰσχυρισμοὶ αὐτοῖ τῶν Σπαχήδων.

Ἔγγραφον 10

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)¹

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΑΜΠΝΤΟΥΛ ΧΑΜΗΤ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Α' (1187-1203 ἀπὸ Ἑγείρας ἢ 1774-1789 καθ' ἡμᾶς)

Ἐξεδόθη περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Τζεμαζή οὐλ Ἐββέλ τοῦ 1190 (5 Ἰουλίου 1776) καὶ ἀφορᾷ τὰ ἑξῆς:

Ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἠμφισβητεῖτο παρὰ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Περιβόλι καὶ τοῦ χωρίου Βωβοῦσα ἢ περιοχὴ Καλορίτσα, ἢ ὁποία ἄλλοτε ἦτο χωρίον. Ἐπὶ παραπόνων τῶν τιμαριούχων τοῦ χωρίου Βωβοῦσα ἐγένετο ἔρευνα εἰς τὸ Αὐτοκρατορικὸν Κτηματολόγιον καὶ ἀπεδείχθη ὅτι ἡ περιοχὴ Καλορίτσα, ἄλλοτε χωρίον, νῦν δὲ ἀπλῆ καλλιεργήσιμος ἔκτασις, ἀνήκεν εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ χωρίου Βωβοῦσα.

Κατόπιν τούτων ὁ Σουλτάνος διὰ τοῦ Φιρμανίου τούτου διατάσσει τὸν Ἐπίτροπον τοῦ βακουφικοῦ χωρίου Περιβόλι Μουσταφᾶ Ἀτήφ ὅπως παύσῃ ἐπεμβάων εἰς τὴν περιοχὴν Καλορίτσα.²

Ἔγγραφον 11

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)³

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΑΜΠΝΤΟΥΛ ΧΑΜΗΤ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Α' (1187-1203 ἀπὸ Ἑγείρας ἢ 1774-1789 καθ' ἡμᾶς)

Σύ, τὸ καύχημα τῶν Ἱεροκριτῶν καὶ Δικαστῶν, ὁ Ναῖπ τοῦ Καζᾶ τῶν Γρεβενῶν, Σοφολογιώτατε..... (δυσσανάγνωστον τὸ ὄνομα) ἐφέντη, αὐξηθεὶς ἢ ἀρετῆ σου, καὶ Σύ, τὸ καύχημα τῶν δημοταξίων σου, ὁ Μουσελίμ (Διοικητὴς) τῆς Διοικήσεως Ἰωαννίνων, αὐξηθεὶς ἢ ἐπιρροή σου.

Ἄμα τῇ ἀφίξει τοῦ παρόντος Ὑψηλοῦ Μου Αὐτοκρατορικοῦ Διατάγματος,

1. Τὸ Φιρμάνιον τοῦτο δὲν ἀνευρέθη οὔτε ἐν μεταφράσει. Ἀναφέρεται ὁμως εἰς ἄλλο μεταγενέστερον (ἔγγρ. 11).

2. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ ἔρευνα καὶ ἡ τοιαύτη εἰσήγησις πρὸς τὸν Σουλτάνον ἐγένετο μονομερῶς, ἐπὶ τοῦ Ἱεροδίκου Ἰωαννίνων, ἄνευ τῆς συμμετοχῆς τοῦ τοιούτου Γρεβενῶν καὶ ἡ πράξις ἐθεωρήθη μεροληπτική, διετάχθη ἀμέσως μετὰ νέα ἔρευνα καὶ νέος καθορισμὸς τῶν ὁρίων ἐπὶ τῶν δύο Ἱεροδικῶν καὶ ἀπεκατεστάθη τὸ δίκαιον ἐπὲρ τοῦ Περιβολίου (ἔγγρ. 13).

3. Τὸ κείμενον διατυπῶται κατὰ τὸν πιστότερον τρόπον κατόπιν τῶν μεταφράσεων τοῦ Πρωτοδικείου Γρεβενῶν (ἐρμηνεὺς Γ. Παπαϊωάννου) τῆς 6ης Ἰουλίου 1927 καὶ 3ης Ἰουνίου 1937, καθὼς καὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν (μεταφραστῆς Β. Π. Πετράκης) τῆς 30ῆς Ὀκτωβρίου 1958.

Επιτομή της ιστορίας της πόλεως Κωνσταντινουπόλεως
κατά τον βασιλέα Κωνσταντίνου Β΄ Παλαιολόγου
το έτος 1191 (24 Αυγούστου 1777) φιλιάρι

Επιτομή της ιστορίας της πόλεως Κωνσταντινουπόλεως
κατά τον βασιλέα Κωνσταντίνου Β΄ Παλαιολόγου
το έτος 1191 (24 Αυγούστου 1777) φιλιάρι

Επιτομή της ιστορίας της πόλεως Κωνσταντινουπόλεως
κατά τον βασιλέα Κωνσταντίνου Β΄ Παλαιολόγου
το έτος 1191 (24 Αυγούστου 1777) φιλιάρι

ἔστω ὑμῖν γνωστὸν ὅτι αἱ ἐντὸς τῶν καθωρισμένων καὶ γνωστῶν ἤδη ὁρίων τοῦ χωρίου Περιβόλι (Περιβόλι), τοῦ ὑπαγομένου εἰς τὸν Ναχιέ τῶν Γρεβενῶν, τῆς Διοικήσεως τῶν Ἰωαννίνων, καὶ τοῦ ὁποίου χωρίου, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἐγγραφῶν, αἱ πρόσοδοι αἱ προερχόμεναι ἐκ φόρων καὶ δοσιμάτων ἀνέρχονται (προϋπελογίσθησαν) εἰς τέσσαρας χιλιάδας πεντακοσίας μερίδας, ὑπάρχουσαι ἐκτάσεις ἀνήκουν εἰς τὸ Ἐβκάφιον, τοῦ ὁποίου Μουτεβελῆς (Ἐφορος, Ἐπίτροπος) βάσει Αὐτοκρατορικοῦ Βερατίου ἦτο ὁ πρόην Σφραγιδοφύλαξ καὶ κατόπιν Ὑπουργός Μου τῶν Ἐξωτερικῶν (Ρεῖσοῦλ-Κιτάπ) Μουσταφᾶ Ἀτήφ, θανόντος ἤδη, καὶ τῶν ὁποίων γαιῶν ὁ φόρος τῆς δεκάτης καὶ τὰ λοιπὰ δοσίματα εἰσεπράττοντο ἀνέκαθεν διὰ λογαρισμὸν τοῦ εἰρημένου Ἐβκαφίου, συμφώνως τῷ Νόμῳ καὶ συνωδᾷ ταῖς (ὑφισταμέναις) ἐγγραφαῖς καὶ δὲν ἐπετρέπετο εἰς οὐδένα νὰ ἐπεμβαίνη εἰς αὐτάς.

Ἐν τούτοις, ὡς μοι ἀνέφερον οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Περιβόλι, τοῦ Ναχιέ τῶν Γρεβενῶν, τῆς Διοικήσεως Ἰωαννίνων, καθὼς καὶ ὁ Χατζῆ Ὁμέρ Βαχῆτ Ἐφέντης, ὁ δυνάμει Αὐτοκρατορικοῦ Βερατίου Μουτεβελῆς τοῦ ἀναφερθέντος βακουφικοῦ χωρίου, ἀφιερωθέντος παρὰ τοῦ πατρὸς του Μουσταφᾶ Ἀτήφ Ἐφέντη, πρόην Σφραγιδοφύλακος καὶ Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν, οἱ τιμαριούχοι (Σπαχήδες) τῶν πέριξ χωρίων, ἰσχυριζόμενοι ὅτι αἱ ὡς ἄνω ἀναφερόμεναι γαῖαι, αἱ φερόμεναι ὡς ἀνήκουσαι εἰς τὸ Ἐβκάφιον καὶ εὐρισκόμεναι ἐντὸς τῶν καθωρισμένων ὁρίων τοῦ χωρίου Περιβόλι, τυγχάνουσιν ἐξαρτήματα τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν των τελούντων τιμαρίων, ἐπενέβαινον εἰς τὰς γαῖας αὐτάς αὐθαιρέτως καὶ παρὰ τὸν Νόμον, χωρὶς νὰ λαμβάνωσιν ὑπ' ὄψει τὰ κτηματολογικὰ βιβλία καὶ τὸ δι' Αὐτοκρατορικοῦ Διατάγματος ἐπικυρωθὲν Ἱεροδικαστικὸν ἐγγραφον (Χοτζέτιον), ἐν τῷ ὁποίῳ ἀναφέρονται τὰ ὅρια τοῦ χωρίου τούτου.

Ὅθεν εἶχε διαταχθῆ τότε ἡ ἐπὶ τόπου ἐξακρίβωσις καὶ ἔρευνα τοῦ ζητήματος, καὶ ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ἐξ ἀξιοπίστων καὶ ἡλικιωμένων προσώπων μεταβᾶσα ἐπὶ τόπου εἰς τὸ εἰρημένον χωρίον Περιβόλι ἐπελήφθη τοῦ καθορισμοῦ καὶ τῆς καταγραφῆς τῶν ὁρίων αὐτοῦ τοῦ χωρίου ἐχόντων οὕτω:

Ὡς ἀφετηρία τῶν ὁρίων τοῦ χωρίου ἐλήφθη ἡ παρὰ τὴν Μονὴν (τοῦ Ἁγίου Νικολάου) Ἄσπη Πέτρα (Ἄκ Τάσς). Ἀπὸ τὸ σημεῖον τοῦτο ἐκτείνονται πρὸς Μαύρη Πέτρα (Καρὰ Τάσς), ἐκεῖθεν πρὸς τὰ ἄνω φθάνουν εἰς τὴν θέσιν Πάντε Φλόσια (Φάρος) καὶ πρὸς τὰ ἀκρώρεια φθάνουν εἰς τὴν θέσιν Πέτρα Κυνηγοῦ (Λαουτάρης). ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Ἀβδέλλα (Λάρα) καὶ ἐν συνεχείᾳ Βουάζα (Μπερὰρ) – σήμερον Δύστρατον – τοῦ τελευταίου ὑπαγομένου εἰς τὴν περιφέρειαν Κονίτσης, φθάνουσιν εἰς τὴν γνωστὴν θέσιν Τράγου Πέτρα (Ἐρεκσέ Τασσῆ), ἐκεῖθεν προχωρῶντας πρὸς τὰ κάτω καὶ διὰ τοῦ ποταμοῦ Στάθη καὶ προσπερνῶντας τὸ μεγάλο Ποτάμι (Μπουγιούκ Ντερὲ) φθάνουν εἰς τὸν λόφον τὸν λεγόμενον Καλφατλοῦ Τάσς (Καλκατλή Τάσς) ἤτοι εἰς Ἡλιόπετραν (Γιουνὲς Τασσῆ) καὶ ἐκεῖθεν διέρχονται πρὸς τὰ ἄνω, διέρχονται τὸν βράχον, ὅστις χρησιμεύει ὡς ὁρόσημον τοῦ χωρίου Βωβούσα (Μπογιούσα), τοῦ ὑπαγομένου εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ ἐκ τῆς Πέτρας ταύτης κατ' εὐθείαν πρὸς τὰ ἄνω φθάνουσιν εἰς Μόρκαλα ἢ Πηγάδι Βέκκου καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὸ Δένδρον Ἀμούρ, ὁπόθεν ἀνέρχονται καὶ πάλιν πρὸς τὸ βουνόν, ἀκολουθοῦσι τὴν ράχην μέχρι τῆς γνωστῆς τοποθεσίας Μὰχ Μαγούλα (Τόπος συγκεντρώσεως ὑδάτων) καὶ ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πάλιν ἀκολουθοῦσι τὴν ράχην τοῦ βουνοῦ καὶ βαίνοντα πρὸς τὰ κάτω φθάνουν τὸ μέρος Ὁκούστ (Ὀφόστα) καὶ Χουκάπα (Χόφα), ἐξ οὗ κατέρχονται εἰς τὸν ποταμὸν (Ντερὲ) καὶ ἐκεῖθεν φθάνουσιν εἰς τὸ Μνήμα Κυριάκου (Γκρόπα Κυριάκου) καὶ ἀπὸ τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Φλαμπουράρι (Καρὰ Μουράτ) φθάνουσιν εἰς τὴν θέσιν Στάνη (Ἐσμπάν) ὁπόθεν διὰ τῆς ράχης τοῦ βουνοῦ μέχρι τῆς θέσεως Μνήματα (Νεκροταφεῖον) καὶ

ἐκεῖθεν ἀκολουθοῦσι τὰ σύνορα Μετσόβου (Μαχῶνα) μέχρι τὸ Μνήμα Μοσκῶφ (Σκούφα), διασχίζουσι τὴν ράχην Μαρούλι (Μαρούλη) μέχρι τοῦ ἸΑκ Μπεάν καὶ ἀκολουθοῦσι ὡσαύτως τὴν ράχην καὶ φθάνουσιν εἰς τὴν θέσιν Πέτρα Λούγκα, ὁπότεν ἀκολουθοῦσιν ἀριστερόθεν τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Μηλιά (Μαχαιμὸρ) ὑπαγομένου εἰς τὸ Μέτσοβον φθάνουσιν εἰς τὴν γνωστὴν θέσιν Σαλατούρα καὶ ἐκεῖθεν κατευθύνονται πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἐκτείνονται μέχρι τῆς Στάνης Μπουλίκα. ὁπότεν ἀκολουθοῦσι τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Κρασιά (ἸΑκιάχ) τῆς περιφερείας Γρεβενῶν, διευθύνονται καὶ πάλιν πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἀκολουθοῦσι τὴν ράχην τοῦ βουνοῦ εἰς τὸν Λάκκον Βάλια, ἐκεῖθεν κατέρχονται μέχρι τῆς γνωστῆς θέσεως Λάλα Μέκια ἐκτείνονται μέχρι τοῦ βάθους τῆς ἐτέρας Σαλατούρας, ἐκεῖθεν ἀκολουθοῦσι τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Κυρακαλῆς (Βέχα) καὶ κατευθύνονται πρὸς τὰ ἄνω μέχρι τοῦ Λάκκου Βελαντούσια (Ράλος) καὶ ἀκολουθοῦσι τὰ σύνορα τοῦ χωρίου Λαβανίτσα (Λάντζα ἢ Φράγα) – νῦν Μικρολείβαδον – φθάνουσιν εἰς τὴν θέσιν ἸΑκ Ντουμπέκια (Βερόρια), ὁπότεν κατέρχονται μέχρι τοῦ Καραστέφου, φθάνουσιν εἰς τὸ μέρος ἔνθα συναντῶνται οἱ δύο ρύακες καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἀκολουθοῦσι τὸν ρύακα καὶ φθάνουσιν εἰς τὸν ρύακα τοῦ Μάρκου καλούμενον καὶ εἰς ἸΑσπρη Πέτρα (Μπεγιαζ Τάσς) καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἀκολουθοῦσι τὰ σύνορα τοῦ πρὸ πολλοῦ κατεστραμμένου χωρίου Μπεξιγκιὸρ (Κεμπιρ Γκιὸλ-Μεγάλο Μάτι) (ἢ γνωστὴ Κερίτσα ἢ Ἀμπέλια ἐπὶ τῶν κατοίκων Περιβολίου), τὸ ὁποῖον ἀπὸ διακοσίων ἐτῶν, ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν, τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἀρμοδίου ὑπαλλήλου καὶ δυνάμει Ἱερονομικοῦ ἐγγράφου κατέχουσιν οἱ κάτοικοι τοῦ μνησθέντος χωρίου Περιβόλι, οἵτινες ἀνέκαθεν ἀποδίδουσιν εἰς τοὺς Σπαχῆδες τὸν φόρον καὶ τὴν δεκάτην τῶν ἀγρῶν, τῶν ἀμπέλων καὶ τῶν λοιπῶν καλλιεργησίμων ἐκτάσεων, ἐκεῖθεν διέρχονται τὴν ἸΑσπρη Πέτραν Καραμπέκου (Βεδὸτ ἸΟβᾶ) καὶ κατόπιν τὴν θέσιν Μπόλουβα κατευθύνονται πρὸς τὰ ἄνω εἰς τὸ ὄρος ὁπότεν ἐκτείνονται μέχρι τῆς θέσεως Χαράμπολι καὶ μέχρι τῆς θέσεως Δύο Βρύσες, κατόπιν μέχρι Πέτρας Σελιαμί (Λαλάστραφι) καὶ ἐκ τῆς τοποθεσίας Μεσὸλ εἰς Μπεγιαζ Τάσς καὶ εἰς τὴν ἄνω ἸΑσπρη Πέτραν ἔνθα ἐνοῦνται τὰ σύνορα ἸΑβδέλλης μέχρι τῆς ἄνωθεν ἀναφερομένης Μαύρης Πέτρας παρὰ τὸ Μοναστήριον.

Εἰς ἐπικύρωσιν τῆς ὁροθετήσεως ταύτης, ἐξεδόθη τότε Χοτζέτιον (Ἱερονομικὴ Ἀπόφασις) ὑπὸ τοῦ Ἱεροδικείου, ὁπερ Χοτζέτιον κατόπιν ἸΑσπρη Πέτρας Αὐτοκρατορικῆς Διαταγῆς εἶχε καταχωρηθῆ εἰς τὸ Αὐτοκρατορικὸν Μου Κτηματολόγιον.

Ἐπειδὴ παρὰ ταῦτα, οἱ Ζαΐμηδες καὶ οἱ Σπαχῆδες τῶν πέριξ χωρίων δὲν ἔπαισαν νὰ προσβάλωσι καὶ νὰ ἐπειβαίνωσιν αὐθαιρέτως εἰς τὰ ἐκτάσεις τὰς εὐρισζόμενας ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν διὰ τῆς Ἱεροδικαστικῆς Ἀποφάσεως καθωρισμένων καὶ ἐν τοῖς Αὐτοκρατορικοῖς Κτηματολογίοις καταχωρημένων ὁρίων τοῦ χωρίου Περιβόλι, τῶν ὁποίων ἐκτάσεων καὶ ἀγρῶν ἢ δεκάτη καὶ οἱ λοιποὶ φόροι εἰσπράττονται ὑπὸ τοῦ ὡς ἄνω ἀναφερομένου ἸΑβκαφίου, ἐζητήθη δι' ἀναφοράς ὅπως ἐκδώσωμεν τὴν ἸΑσπρη Πέτρας ἸΑσπρη Πέτρας ἀπόφασιν καὶ διαταγὴν διὰ τὴν προστασίαν τῶν συμφερόντων τοῦ ἸΑβκαφίου.

Ἐφ' ᾧ ἀνατρέξαντες εἰς τὰ οἰκεία καὶ περιληπτικὰ βιβλία τὰ φυλασσόμενα εἰς τὸ Αὐτοκρατορικὸν Μου Κτηματολόγιον διεπιστώσαμεν ὅτι εἰς τὸ Κύριον (Λεπτομερειακὸν) βιβλίον ὑπάρχει ἐγγραφὴ διὰ χειρὸς τοῦ ἀπογραφῆως ἀναφέρουσα ὅτι τὸ χωρίον Περιβόλι, τὸ ὑπαγόμενον εἰς τὸν Ναχιέ Γρεβενῶν, ἔχει τεσσαράκοντα ἕνα κατοίκους, ἀποτελουμένους ἀπὸ ραγιάδες, μὲ πρόσδορον εἰς σιτηρὰ καὶ λοιπὰ προϊόντα ὑπολογιζόμενα εἰς τέσσαρας χιλιάδας πεντακοσίας μερίδας, εἰς δὲ τὸ Συνοπτικὸν βιβλίον (Ντεφτέρ ἸΑζμάλ) ἀναφέρεται ὅτι ἐκ τῶν ἄνω μερίδων αἱ μὲν χίλια διακόσια προωρισμένα ἀρχικῶς διὰ τοὺς φύλακας τοῦ Φρουρίου Γρεβενῶν διεργουθμίσθησαν καὶ παρεχωρήθησαν ἀργότερον ἐπ' ὄνοματι τοῦ ἰδιαιτέρου Αὐ-

τοκρατορικοῦ Ταμείου ἐν ἔτει 1108 (1696 καθ' ἡμᾶς), αἱ δὲ τρεῖς χιλιάδες μεταφέρθησαν ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ Ταμείου ἐν ἔτει 1140 (1727 καθ' ἡμᾶς). Ἀκολούθως ἐδόθη ἄδεια εἰς τὸν εἰρημένον Μουσταφᾶ Ἀτήφ νὰ ἐπισκευάσῃ ἓνα ἐκ τῶν ἐν Βελιγραδίῳ εὕρισκομένων Εὐχετηρίων (Μέσ-Μετζήτ).

Ἐπειδὴ ὁμως ὡς ἐκ τοῦ λόγου τούτου θὰ ἐπήρχετο μείωσις τοῦ ποσοῦ ὅπερ διατίθεται διὰ τὴν μισθοδοσίαν τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὰ Ἱερὰ Καθιδρύματα τοῦ Βακουφίου, ἐξεχωρήθη τὸ ἐν λόγῳ χωρίον Περιβόλι εἰς τὸν Μουσταφᾶ Ἀτήφ Ἐφέντη διὰ Αὐτοκρατορικοῦ Παραχωρητηρίου κυριότητος (Μουλκιναμὲ) ἵνα καταστήσῃ τοῦτο ἀφιέρωμα (Βακούφιον) ὑπὲρ ὠρισμένων ἀγαθοεργῶν ἰδρυμάτων. Πάντα ταῦτα ἔλαβον χώραν κατὰ τὸν μῆνα Τζοῦ ἐλ Καντὲ τοῦ ἔτους 1152 (Ἰανουάριος 1740 καθ' ἡμᾶς).

Τὸ δὲ ἐκ τριακοσίων μερίδων ὑπόλοιπον τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου κατ' ἀρχὰς μὲν ἠνώθη μετὰ τοῦ χωρίου Μελικῆρ (Μελικλῆρ) καὶ ἄλλων χωρίων τοῦ τμήματος Τσερκολόζ, μετὰ τῶν ὁποίων ἀνήλθον εἰς πέντα χιλιάδας μερίδας ἀνηκούσας εἰς τοὺς τιμαριούχους τοῦ τμήματος τούτου. Κατὰ ταῦτα, ἐπειδὴ αἱ περισσότεραι γαῖαι τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου Περιβόλι τυγχάνουσι δυνάμει Αὐτοκρατορικοῦ Παραχωρητηρίου Κυριότητος (Μουλκιναμὲ) ἰδιοκτησία τοῦ εἰρημένου Μουσταφᾶ Ἀτήφ, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅπως οὗτος ἀφιερῶνῃ τὰς προσόδους τούτων ὑπὲρ εὐαγῶν καὶ ἀγαθοεργῶν σκοπῶν καὶ ἐπειδὴ οἱ τιμαριούχοι τῶν ὑπολοίπων τριακοσίων μερίδων λαμβάνοντες ἀφορμὴν ἐκ τῶν μερίδων τούτων ἐπενέβαινον εἰς τὰ τοῦ Βακουφίου τούτου ἐπενεγκόντες αὐτῷ φθορὰν μὲ κίνδυνον καταρρεύσεως τῶν ἱερῶν ἰδρυμάτων τοῦ Ἐβκαφίου, ἐλήφθη συνωδᾶ Αὐτοκρατορικῷ Διατάγματι, ἐκδοθέντι τῷ μηνὶ Μουχαρέμ τοῦ 1153 (Ἀπρίλιος 1740 καθ' ἡμᾶς), Δελτίον Ἀποδείξεως (Ἰλμουχαμπῆρ Χαϊμασί), ὅπερ φυλάσσεται ἐν τῷ Αὐτοκρατορικῷ Ἀρχεῖῳ καὶ δι' οὗ ἀπεφασίσθη ὅπως καὶ τὸ ἐκ τριακοσίων μερίδων ὑπόλοιπον περιέλθῃ ὡς Βακούφιον ἐπ' ὀνόματι τοῦ εἰρημένου ὑποχρεομένου νὰ πληρῶνῃ κατ' ἔτος καὶ παγίως εἰς τοὺς ρηθέντας τιμαριούχους ἀπέναντι τῶν τριακοσίων μερίδων τρεῖς χιλιάδες γερὰ ἄσπρα (παλαιὸν νόμισμα), ὅπως τὸν τεῦθεν μὴ ἐπεμβαίνωσι τοῦ λοιποῦ οὗτοι δι' οἰονδήποτε λόγον εἰς τὰ γαῖας τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου, αἵτινες ὅλαι μετὰ τῶν ὑπολοίπων θὰ διακατέχωνται καὶ θὰ ἐξουσιάζωνται ὑπὸ τοῦ εἰρημένου Ἐβκαφίου.

Ἐπειδὴ ὁμως, καθ' ἃ ἀναφέρει ὁ Διευθυντὴς τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Κτηματολογίου, διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου τὰ ὅρια τοῦ εἰρημένου χωρίου ἠλλοιώθησαν καὶ μπερδεύθησαν ἐνηργήθη καὶ αὐθις συνελεῖται νεωτέρου Αὐτοκρατορικοῦ Διατάγματος (Φιρμανίου) ἐκδοθέντος κατὰ τὸ 1153 (1740 καθ' ἡμᾶς), νέα ἐμπεριστατωμένη περιγραφή καὶ νέος καθορισμὸς τῶν παλαιῶν συνόρων παρὰ τῶν Ἱεροδικαστῶν Γρεβενῶν καὶ Ἰωαννίνων, συνταχθέντος κατὰ τὸν μῆνα Ρετζῆλ τοῦ αὐτοῦ ἔτους καὶ τοῦ σχετικοῦ Ἱερονομικοῦ Ἐγγράφου (Χοτζετίου) φέροντος τὰς ὑπογράφας τῶν ἀνωτέρω ἱεροδικαστῶν καὶ ὅπερ Ἱερονομικὸν ἔγγραφον κατετέθη ἐν τῷ Αὐτοκρατορικῷ Κτηματολογίῳ κατὰ τὸ 1157 (1744 καθ' ἡμᾶς) ἔτος καὶ κατὰ τὸ ὁποῖον Χοτζέτιον ἢ δεκάτη καὶ οἱ λοιποὶ φόροι τῶν γαιῶν τῶν εὕρισκομένων ἐντὸς τῶν ὡς ἄνω ὁρίων πρέπει νὰ εἰσπράττωνται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ὑπὸ τοῦ εἰρημένου Βακουφίου.

Καὶ ἐπὶ πλέον, συνελεῖται τῆς ἐκδοθείσης εἰσηγήσει τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Ἀρχαιοφύλακος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ μηνὸς Ρετζῆλ τοῦ 1189 (Αὐγούστος 1775 καθ' ἡμᾶς) Ἐψηλῆς Μου Διαταγῆς ἐγένετο σχετικὴ ἔρευνα καὶ ἀπεδείχθη δικαστικῶς ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν τιμαριούχων τῶν γειτονικῶν χωρίων διεκδικούμενα μέρη εὕρισκονται ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ χωρίου Περιβόλι καὶ ὅτι ταῦτα ἐπεδικάσθησαν ὑπὲρ τοῦ Ἐβκαφίου καὶ οὕτω εἶχε λυθῆ τότε τὸ ζήτημα ὀριστικῶς καὶ εἶχε δοθῆ τέλος εἰς τὴν

διένεξιν. Παρά ταῦτα, καὶ παρὰ τὴν Ἱεροδικαστικὴν ταύτην ἀπόφασιν, καθ' ἣ ἀνεφέρθη ἡμῖν, οἱ γνωστοὶ τιμαριούχοι (Ζαΐμ) ὑπὸ τὰ ὀνόματα Ἄλῃ Βέης καὶ Ζιά Βέης (Ζαΐμ Ρεβνάκ) κάτοικοι ἀμφότεροι Ἰωαννίνων καὶ οἱ Χριστιανοὶ Ρίζου (Ζήρο), Ἐγερομόβου (Ἐρκο) καὶ Μανώλης, κάτοικοι τοῦ χωρίου Βωβούσης (Μπογός) ἀνήκοντος εἰς τοὺς ρηθέντας Μπέδες ἐνοχλοῦσι καὶ διὰ βιοπραγιῶν ἐπαιβαίνουσιν ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ Βακουφικοῦ τούτου χωρίου καὶ ἐζητήθη καὶ ἐξεδόθη καὶ αὐθις Αὐτοκρατορικὸν Διάταγμα ἐπὶ τῷ τέλει ἵνα δοθῆ τεῖμα εἰς τὰς καταγγελομένας αὐθαιρεσίας.

Ἀργότερον τῇ εἰσηγήσει τοῦ προμνησθέντος Ἀρχιεφύλακος ἀνατρέξαντες εἰς τὰς διατάξεις τὰς φυλασσομένας εἰς τὸ Αὐτοκρατορικὸν Μου Ντιβάνιον (ἐνταῦθα Γραμματεία) διεπιστώσαμεν ὅτι πράγματι κατὰ τὴν ὡς ἄνω χρονολογίαν ἐξεδόθη Ἑψηλὴ Διαταγὴ Μου ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν Ἐπιτροπὸν Μου τῶν Ἐξωτερικῶν, περὶ τοῦ ὅτι ἐκ τῆς περιελθούσης Ἡμῖν Ἱερονομικῆς Ἀποφάσεως τοῦ Ναΐπ τῶν Ἰωαννίνων, σοφολογιωτάτου Μουσταφᾶ Ἐφέντη, προκύπτει ὅτι ἡ τοποθεσία Καλορίτσα θεωρεῖται χωρίον ὑπαγόμενον εἰς τὸν *Ναχιέ Ραοῦρ* τῆς ὑποδιοικήσεως *Γρεβενῶν*, πλὴν κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐνηργήθη ἡ ἀπογραφὴ, τούτο ἐστερεῖτο καλλιεργητῶν, γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὰ παλαιὰ βιβλία. Ἐν τούτοις κατὰ τὴν καταγραφὴν, μὴ ὑπαρχόντων σημείων χωρίου κατεγράφη εἰς τὸ καταρτισθὲν νέον βιβλίον ὡς καλλιεργήσιμος ἐκτασις (Μεσραά) κειμένη ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ χωρίου Βωβούσα ἀνήκοντος συμφώνως πρὸς τὴν σημείωσιν τῶν βιβλίων εἰς τοὺς προμνησθέντας τιμαριούχους, οἵτινες ἀπὸ ἀμνημονευτῶν ἐτῶν εἰσπράττουσι τοὺς φόρους καὶ τὴν δεκάτην.

Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Μουτεβελῆς τοῦ Βακουφίου τοῦ θανόντος Μουσταφᾶ Ἀτήφ, ὅπερ Βακούφιον εὑρίσκεται εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτὴν, μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὰς γαίας τὰς εὑρισκομένας ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ χωρίου Περιβόλι, ἠθέλησε νὰ ἐκτείνῃ τὴν κατοχὴν του καὶ ἐπὶ τῶν γαιῶν τῶν εὑρισκομένων ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ χωρίου Βωβούσα (Μπογιούσα) μὲ τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι αἱ γαῖαι αὗται ἀνήκουσι διήθεν εἰς τὸ χωρίον Περιβόλι, καθ' ἣ προκύπτει ἐκ τῶν ἐγγραφῶν, εἶχεν ἐκδοθῆ καὶ σχετικὴ Ἑψηλὴ Ἡμῶν Διαταγὴ κατὰ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Τζεμαζῆ οὐλ Ἐββέλ τοῦ 1190 (Μαῖος 1775 καθ' ἡμᾶς) ὑπὲρ τοῦ εἰρημένου Ζαΐμ Ἄλῃ.

Κατόπιν τῶν ὡς ἄνω ἐκτεθέντων, δηλῶ ὅτι δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἐπαιβαίνῃ οὐδεὶς εἰς τὰς γαίας καὶ τὰς ἐκτάσεις τοῦ ἐν λόγῳ Βακουφίου, οὐτινος Μουτεβελῆς τυγχάνει ὁ Ἐπιτροπὸς Μου τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ ὅτι οἱ καθ' οἷονδὴποτε τρόπον παραβαίνοντες τὰς διατάξας καὶ τὰς ἐπιθυμίας μου θέλουσι τιωρηθῆ αὐστηρῶς.

Ταῦτα ἔχοντες ὑπ' ὄψει σας Σεῖς ὁ Ἱεροδικαστὴς καὶ Μουσελίμ νὰ καταβάλητε πᾶσαν προσπάθειαν καὶ προσοχὴν ἐπὶ τῷ τέλει ἵνα οὐδεὶς παραβαίνῃ τὰς Ἑψηλὰς Μου Διατάξας καὶ μηδεὶς διαταράσῃ τὴν νομὴν καὶ τὴν κατοχὴν τοῦ ἐν λόγῳ Βακουφίου, παρὰ τὸν Νόμον, παρὰ τὰς ὑφισταμένας ἐγγραφὰς καὶ παρὰ τὰς σχετικὰς Ἱερονομικὰς ἀποφάσεις καὶ νὰ προστατεύωνται πάντοτε καὶ ἐπισταμένως αἱ γαῖαι καὶ αἱ ἐκτάσεις τοῦ Βακουφίου, αἱ εὑρισκόμεναι ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ χωρίου Περιβόλι.

Νὰ σεβασθῆτε κατὰ γράμμα καὶ κατ' ἐννοίαν τὸ παρὸν Ἑψηλὸν Αὐτοκρατορικὸν Μου Διάταγμα (Φιομάνιον), νὰ συμμορφωθῆτε πρὸς αὐτὸ καὶ νὰ ἀπέχητε αὐστηρῶς πάσης πράξεως καὶ ἐνεργείας ἀντιβαίνουσας εἰς αὐτό.

Ταῦτα νὰ γνωρίζητε καλῶς καὶ νὰ ἔχητε ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ Ἱερόν Ἐμβλημα Μου.

Ἐγράφη τῇ 1ῃ Ρεμπτῆ οὐλ Ἐββέλ τοῦ ἔτους 1191 (24 Μαρτίου 1777 καθ' ἡμᾶς).

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)¹

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΑΜΠΝΤΟΥΛ ΧΑΜΗΤ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Α΄
(1187-1203 ἀπὸ Ἐγείρας ἢ 1774-1789 καθ' ἡμᾶς)

Σεῖς, Σοφολογιώτατοι Ἱεροδίκαι τῶν Καζάδων Λαρίσσης καί...² καυχήματα τῶν Ἱεροκριτῶν καὶ Δικαστῶν, μεταλλεῖα σοφίας καὶ Θεολογίας, πηγαὶ ἀρετῆς καὶ γνώσεως, αὐξήθητῶσαν αἱ ἀρεταὶ σας.

Ἄμα τῇ ἀφίξει τοῦ παρόντος Αὐτοκρατορικοῦ Μου Διατάγματος, ἔστω ὑμῖν γνωστὸν ὅτι, ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Περιβόλι, τῆς περιφερείας Γρεβενῶν καὶ τῆς Διοικήσεως Ἰωαννίνων, διὰ τῆς παρ' αὐτῶν ὑποβληθείσης αἰτήσεως ἀνεφέρον ὅτι οἱ εἰσπράκτορες τοῦ φόρου τῶν αἰγοπροβάτων μὴ σεβασθέντες προηγουμένον Μου Ἱερὸν Διάταγμα, δι' οὗ ἀπαγορεύεται αὐτοῖς ἢ εἰσπραξις φόρου ἀδείας δι' ὅσα πρόβατα ἐπωλοῦντο ἐκ τοῦ ὡς ἄνω χωρίου, τοῦ συγκαταλεγομένου εἰς τὰ ἀφιερῶματα (Ἐβκάφ) τοῦ παρὰ τῷ Σεῖχ Βερᾶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Βιβλιοπωλείῳ τοῦ ἀοιδήμου Ἀτῆφ Μουσταφᾶ Ἐφέντη, πρῶην Οἰκονομικοῦ Ἐφόρου, δὲν παύουσι τοῦ νὰ ἐνοχλῶσι διὰ διαφόρων πιέσεων καὶ βασάνων αὐτοὺς ζητοῦντες φόρον ἀδείας, παρεπέμθη τὸ ζήτημα εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Μου Θησαυροφυλακίου, εἰς ὃ ὑπήγετο τὸ ἐκ τῶν βακουφικῶν τοῦτο χωρίον τοῦ ἀποθανόντος πρῶην Οἰκονομικοῦ Ἐφόρου καὶ οὗ τὸ Λογιστικὸν Τμῆμα Χαραμεῖν, ἰδὸν τὰ σχετικὰ βιβλία, ἀπήντησεν ὅτι τῇ αἰτήσει τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Περιβόλι παραπονουμένων ὅτι οἱ εἰσπράκτορες τοῦ φόρου τῶν αἰγοπροβάτων ζητοῦν παρ' αὐτῶν φόρον ἀδείας δι' ὅσα πρόβατα ἐπωλοῦντο εἰς τὸ χωρίον των καὶ ἐξαιτουμένων τὴν ἔκδοσιν Διατάγματος Μου ὅπως μὴ τοῦ λοιποῦ ἐνοχλῶνται διὰ φόρον ἀδείας, εἶχεν ἐκδοθῆ κατὰ τὸ ἔτος 1189³ Σεπτὸν Μου Διάταγμα, δι' οὗ ἐξεφράζετο ἢ Ὑψηλῇ Μου ἐπιθυμία ὅπως μὴ πιέζονται οἱ κάτοικοι τοῦ ὡς ἄνω χωρίου Περιβόλι, οἵτινες δέον νὰ πωλῶσι καὶ ἀγοράζωσι τὰ πρόβατα εἰς τὴν ἀξίαν των, μὴ πληρώνοντες φόρον ἀδείας καὶ δι' οὗ παραγγέλετο ἵνα ὁσάκις φοραθῶσιν τοιοῦτοι εἰσπράκτορες νὰ ἀπαγορευθῶσιν ἐκ μέρους τοῦ Ἱεροδικαστηρίου, προσέθεσε δὲ ἐν τῇ ἀπαντήσει του ὅτι δὲν εὐρέθη σημειωμένον ἕτερον Διάταγμα περὶ τοῦ ἐναντίου.

Κατόπιν τούτων, συμφώνως τῷ προηγουμένῳ Διατάγματί Μου, ἐκδίδεται ἤδη καὶ τὸ παρόν, ὅπερ ὡς φθάση αὐτόθι, ὑμεῖς οἱ ρηθέντες Ἱεροδικασταὶ δέον νὰ συμμορφωθῆτε πρὸς τὴν Αὐτοκρατορικὴν Μου ἐπιθυμίαν, μὴ ἐπιτρέποντες τοῦ λοιποῦ εἰς τοὺς ἐν λόγῳ εἰσπράκτορας νὰ πιέζωσι τοὺς κατοίκους τοῦ μνησθέντος βακουφικοῦ χωρίου ζητοῦντες παρ' αὐτῶν φόρον ἀδείας δι' ὅσα πρόβατα πωλοῦνται. Ἄν δὲ φοραθῶσιν οὔτοι πλεονέχται ἐπιμένοντες, νὰ ὑποβάλητε τὰ ὀνοματεπώνυμά των πρὸς τιμωρίαν.

Συμμορφωθῆτε ὅθεν πρὸς τὸ Αὐτοκρατορικὸν Μου τοῦτο Διάταγμα, εἰς οὗ τὸ Ἐμβλημα νὰ δώσητε ἐμπιστοσύνην.

Ἐγένετο τῇ 2ᾷ Σιαμπὰν 1194⁴ ἐν Κωνσταντινουπόλει.

1. Μετάφρασις Πρωτοδικείου Γρεβενῶν (Ἐρμηνεὺς Γ. Παπαϊωάννου) 27 Σεπτεμβρίου 1918.

2. Δυσανάγνωστον τὸ ὄνομα τῆς πόλεως (πιθανώτατα Τρικκάλων).

3. 1775.

4. 22 Ἰουλίου 1780.

Ἔγγραφον 13

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)¹

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΑΜΠΝΤΟΥΛ ΧΑΜΗΤ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Α'
(1187-1203 ἀπὸ Ἐγείρας ἢ 1774-1789 καθ' ἡμᾶς)

Σύ, Ἐξοχώτατε Βεζύρη Μου.....² Πασᾶ, Βαλῆ τῆς Ρουμελῆς ὁ σεβάσιμος μεγαστάν ὁ ἔξοχος στρατάρχης, ὁ ρυθμιστῆς τοῦ κόσμου, ὁ διὰ τῆς ὀξείας κρίσεώς σου τὰς ὑποθέσεις τοῦ κοινοῦ διευθύνων οἰακοστροφός, ὁ διὰ τῆς ὀρθῆς γνώμης σου τὰ σπουδαῖα ζητήματα τοῦ λαοῦ διεκπεραιῶν, ὁ θέτων καὶ παγιῶν τὰ θεμέλια τοῦ Κράτους καὶ τῆς εὐημερίας, ὁ κρατύνων τοὺς στύλους τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς δόξης, ὁ ὑπὸ τοῦ Ἵψίστου Βασιλέως μὲ ποικίλας χάριτας πεποικισμένος, εἴθε ὁ Ἵψιστος νὰ καθιστᾶ διαρκῆς τὸ κλέος σου, καὶ Σύ, τὸ καύχημα τῶν Ἱεροκριτῶν καὶ Δικαστῶν, Ἱεροδίκᾳ Γρεβενῶν, Σοφολογιώτατε Μουσταφᾶ Ἐφέντη, ἀνῆθη ἢ ἀρετῆ σου,

Ἄμα τῆ ἀφίξει τοῦ παρόντος Αὐτοκρατορικοῦ Μου Διατάγματος, ἔστω ὑμῖν γνωστὸν ὅτι εἶχεν ὑποβληθῆ παρὰ τοῦ Χατζῆ Ὁμέρ Βαχῆτ, ὡς Ἐπιτρόπου δυνάμει Αὐτοκρατορικοῦ Βερατίου τοῦ ἀποθανόντος πατρὸς τοῦ Μουσταφᾶ Ἀτῆφ Ἐφέντη, πρῶην Οἰκονομικοῦ Ἐπιτρόπου τοῦ βακουφικοῦ χωρίου Περιβόλι τῆς Ἐπαρχίας Γρεβενῶν καὶ Διοικήσεως Ἰωαννίνων, αἴτησις, δι' ἧς ἀνέφερεν ὅτι οἱ τιμαριούχοι τῶν γειτνιαζόντων μὲ τὸ χωρίον Περιβόλι χωρίων εἰσελαύνονται καὶ διὰ τῆς ἀυθαιρέτου ἐπεμβάσεώς των παραβιάζουσι τὰ γνωστὰ καὶ προνομιούχα ὅρια τοῦ μνησθέντος χωρίου (Περιβόλι) τοῦ καταγεγραμμένου εἰς τὰ βιβλία ὡς διηρημένον εἰς τέσσαρας χιλιάδας πεντακοσίας μερίδας, ὧν μερίδων ἢ δεκάτη καὶ οἱ λοιποὶ φόροι εἰσπράττονται ἀνέκαθεν παρὰ τοῦ ὡς ἄνω βακουφίου, διίσχυριζόμενοι ὅτι τὸ ἐν λόγῳ χωρίον (Περιβόλι) συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν τιμαρίων τῆς δικαιοδοσίας των (ἤτοι μεταξὺ τῶν χωρίων, ὧν ὁ φόρος εἰσπράττεται ἀναγκαστικῶς καὶ ὑπὲρ τῶν τιμαριούχων ὡς ἀμοιβὴ τῶν στρατιωτικῶν των ὑπηρεσιῶν) καὶ δὲν λαμβάνουσιν ὑπ' ὄψει των τὰς κτηματολογικὰς ἐγγραφὰς καὶ τὸ δι' Αὐτοκρατορικῶν Διαταγμάτων (Φιρμάνιων) ἐπικυρωθὲν Ἱερονομικὸν ἐγγραφον (Χοτζέτι), εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρονται τὰ ἐπὶ τόπου παρ' ἀξιοπίστων γερόντων τῶν πέριξ χωρίων καθορισθέντα καὶ διὰ τοῦ εἰρημένου Χοτζετίου θεσπιθέντα ὡς πραγματικὰ ὅρια τοῦ ἄνω προνομιούχου χωρίου (Περιβόλι) ἔχοντα οὕτω:

(Ἐπαναλαμβάνονται τὰ ὅρια ὅπως στὸ ἐγγραφο 11).

Εἰς ἐπικύρωσιν τῆς ὁροθετήσεως ταύτης ἐξεδόθη τότε Χοτζέτιον (Ἱερονομικὴ ἀπόφασις) ὑπὸ τοῦ Ἱεροδικείου, ὅπερ Χοτζέτιον κατόπιν Ἵψηλῆς Αὐτοκρατορικῆς Διαταγῆς εἶχε καταχωρηθῆ εἰς τὸ Αὐτοκρατορικὸν Μου Κτηματολόγιον.

Ἐπειδὴ, παρὰ ταῦτα καὶ ὅλως αἰφνιδιαστικῶς, οἱ Ζαϊμηδες καὶ οἱ Σπαχῆδες τῶν πέριξ γειτονικῶν χωρίων ὅλως ἀυθαιρέτως καὶ παρὰ νόμῳ παραβιάζουσι τὰ γνωστὰ καὶ προνομιούχα σύνορα τοῦ βακουφικοῦ χωρίου Περιβόλι, τὰ ὁποῖα διὰ τῆς Ἱερονομικῆς ἀποφάσεως καθωρίσθησαν καὶ εἰς τὰ Αὐτοκρατορικὰ Κτηματολόγια κατεχωρήθησαν, καὶ εἰσβάλλουσιν ἐντὸς τοῦ ἐδάφους τοῦ ἀξιούντες νὰ εἰσπράξωσι τοὺς δῆθεν καθυστερημένους φόρους των ἐπὶ τιμαρίῳ καὶ λοιπὰ δοσίμα-

1. Μετάφρασις Πρωτοδικείου Γρεβενῶν (ἐρμηνεὺς Γ. Παλαιῶάννου) 27.9.1918 καὶ 6.7.1927.

2. Διθανάγνωστον τὸ ὄνομα.

τα, ὡς ἐὰν οἱ κάτοικοι ἦσαν φόρου ὑποτελεῖς εἰς αὐτοὺς καὶ τὸ χωρίον των τιμαρίων των, ἐνῶ οὗτοι εἰσὶν ἀπηλλαγμένοι παντὸς τοιούτου φόρου κεφαλικοῦ καὶ λοιπῶν ἐπαχθῶν δοσιμάτων, καθ' ὅσον τὸ ἐν λόγῳ χωρίον συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν βακουφικῶν καὶ προνομιοῦχων ἐκείνων χωρίων τοῦ ἄνω ἀποβιώσαντος, ἐκ τῶν ὁποίων εἰσπράττεται δι' ἀγαθοεργούς σκοπούς καὶ κατ' ἀποκοπὴν ὡς φόρος ποσόν τι, ὅπερ ἐκανονίσθη δι' Ὑψηλῶν Διαταγμάτων, ἐζητήθη δι' ἀναφορᾶς ὅπως ἀπαγορευθῆ εἰς τοὺς ἐν λόγῳ τιμαριούχους νὰ καταπατῶσι τὰ ἐδάφη τοῦ εἰρημένου χωρίου Περιβόλι, παραβιάζοντες αὐθαιρέτως τὰ σύνορά του καὶ ν' ἀξιούσι τὴν εἰσπραξίν παρανόμου φόρου.

Ἐφ' ᾧ, ἀνατρέξαντες εἰς τὰ οἰκεία καὶ περιληπτικὰ βιλία τὰ φυλασσόμενα εἰς τὸ Αὐτοκρατορικόν Μου Κτηματολόγιον διεπιστώσαμεν ὅτι εἰς τὸ κύριον (λεπτομερειακόν) βιβλίον ὑπάρχει ἐγγραφή διὰ χειρὸς τοῦ ἀπογραφέως ἀναφέρουσα ὅτι τὸ χωρίον Περιβόλι, τὸ ὑπαγόμενον εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Γρεβενῶν, ἔχει τεσσαράκοντα ἓνα κατοίκους, συγκειμένους ἀπὸ ραγιάδες, μὲ πρόσοδον εἰς σιτηρὰ καὶ λοιπὰ προϊόντα ὑπολογιζόμενα εἰς τέσσαρας χιλιάδας πεντακοσίας μερίδας, εἰς δὲ τὸ συνοπτικὸν βιβλίον (Ντεφτέρ Ἰτζμάλ) ἀναφέρεται ὅτι ἐκ τῶν ὡς ἄνω μερίδων αἰ μὲν χίλια διακόσσια προωρισμένα ἀρχικῶς διὰ τοὺς φύλακας τοῦ Φρουρίου Γρεβενῶν διερρυθμίσθησαν καὶ κατεχωρήθησαν ἀργότερον ἐπ' ὄνοματι τοῦ ἰδιαιτέρου Αὐτοκρατορικοῦ Ταμείου ἐν ἔτει 1108 (1696), αἱ δὲ τρεῖς χιλιάδες μετεφέρθησαν ὑπὲρ τοῦ αὐτοῦ ἰδιαιτέρου Αὐτοκρατορικοῦ Ταμείου ἐν ἔτει 1140 (1727). Ἀκολούθως ἐδόθη ἄδεια εἰς τὸν εἰρημένον Μουσταφᾶ Ἀτήφ νὰ ἐπισκευάσῃ ἓνα ἐκ τῶν ἐν Βελιγραδίῳ εὕρισκομένων Εὐχετηρίων (Μέσ-Μετζήτ).

Ἐπειδὴ ὁμως ὡς ἐκ τοῦ λόγου τούτου θὰ ἐπείρχετο μείωσις τοῦ ποσοῦ ὅπερ διατίθεται διὰ τὴν μισθοδοσίαν τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὰ Ἱερὰ Καθιδρύματα τοῦ Βακουφίου, τὸ ἐν λόγῳ χωρίον Περιβόλι ἐξεχωρήθη εἰς τὸν Μουσταφᾶ Ἀτήφ Ἐφέντη δι' Αὐτοκρατορικοῦ Παραχωρητηρίου κυριότητος (Μουλκίναμὲ) ἵνα καταστήσῃ τοῦτο ἀφιέρωμα (Βακούφιον) ὑπὲρ ὠρισμένων ἀγαθοεργῶν ἰδρυμάτων. Πάντα τούτα ἔλαβον χώραν κατὰ τὸν μῆνα Τζοῦ ἐλ Καντὲ τοῦ ἔτους 1152 (Φεβρουάριος 1740).

Τὸ δὲ ἐκ τριακοσίων μερίδων ὑπόλοιπον τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου κατ' ἀρχὰς μὲν ἠνώθη μετὰ τοῦ χωρίου Μελιγκέρ καὶ ἄλλων χωρίων τοῦ Τμήματος Τσερκολός, μετὰ τῶν ὁποίων ἀνήλθον εἰς πέντε χιλιάδας μερίδας ἀνηκούσας εἰς τοὺς τιμαριούχους τοῦ τμήματος τούτου. Κατὰ ταῦτα, ἐπειδὴ αἱ περισσότεραι γαῖαι τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου Περιβόλι τυγχάνουσι δυνάμει Αὐτοκρατορικοῦ Παραχωρητηρίου κυριότητος (Μουλκίναμὲ) ἰδιοκτησίας τοῦ εἰρημένου Μουσταφᾶ Ἀτήφ, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅπως οὗτος ἀφιερῶνῃ τὰς προσόδους τούτων ὑπὲρ εὐαγῶν καὶ ἀγαθοεργῶν σκοπῶν καὶ ἐπειδὴ οἱ τιμαριούχοι τῶν ὑπολοίπων τριακοσίων μερίδων λαμβάνοντες ἀφορμὴν ἐκ τῶν μερίδων τούτων ἐπενέβαινον εἰς τὰ τοῦ Βακουφικοῦ τούτου χωρίου ἐπιφέροντες αὐτῷ φθορὰν μὲ κίνδυνον καταρρεύσεως τῶν ἱερῶν ἰδρυμάτων τοῦ Ἐβκαφίου, ἐλήφθη συνωδᾶ Αὐτοκρατορικῶ Διατάγματι ἐκδοθέντι τῷ μηνὶ Μουχαρέμ τοῦ 1153 ἔτους (Μάρτιος 1740) Δελτίον Ἀποδείξεως (Ἰλμουχαμπέρ Χαϊμασί), ὅπερ φυλάσσεται ἐν τῷ Αὐτοκρατορικῷ Ἀρχεῖῳ καὶ δι' οὗ ἀπεφασίσθη ὅπως καὶ τὸ ἐκ τριακοσίων μερίδων ὑπόλοιπον περιέλθῃ ὡς βακούφιον ἐπ' ὄνοματι τοῦ εἰρημένου ὑποχρεομένου νὰ πληρῶνῃ κατ' ἔτος καὶ παγίως εἰς τοὺς ρηθέντας τιμαριούχους ἀπέναντι τῶν τριακοσίων μερίδων τρεῖς χιλιάδας ἀκτσέδες (παλαιὸν νόμισμα), ὅπερ τὸν τεῦθεν μὴ ἐπεμβαίνωσι τοῦ λοιποῦ οὗτοι δι' οἰονδήποτε λόγον εἰς τὰς γαίας τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου, αἵτινες ὅλαι μετὰ τῶν ὑπολοίπων θὰ διακατέχωνται καὶ θὰ ἐξουσιάζωνται ὑπὸ τοῦ εἰρημένου Ἐβκαφίου.

Ἐπειδὴ ὁμοῦς, καθ' ἃ ἀναφέρει ὁ Διευθυντὴς τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Μου Κτηματολογίου, διὰ τῆς παρόδου τοῦ χρόνου τὰ ὅρια τοῦ εἰρημένου χωρίου ἠλλοιώθησαν καὶ μπερδεύτηκαν, ἐνηργήθη καὶ αὐθις συνεπεία νεωτέρου Αὐτοκρατορικοῦ Διατάγματος (Φιρμανίου) ἐκδοθέντος κατὰ τὸ ἔτος 1153 (1740) νέα ἐμπειριστατωμένη περιγραφή καὶ νέος καθορισμὸς τῶν παλαιῶν συνόρων παρὰ τῶν Ἱεροδικῶν Γρεβενῶν καὶ Ἰωαννίνων, συνταχθέντος κατὰ τὸν μῆνα Ρετζέπ τοῦ αὐτοῦ ἔτους (Ὀκτώβριος 1740) καὶ τοῦ σχετικοῦ Ἱερονομικοῦ ἐγγράφου (Χοτζετίου) φέροντος τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἀνωτέρω Ἱεροδικῶν καὶ ὅπερ Ἱερονομικὸν ἐγγράφον κατετέθη ἐν τῷ Αὐτοκρατορικῷ Κτηματολογίῳ κατὰ τὸ 1157 ἔτος (1744) κατὰ τὸ ὁποῖον Χοτζετίον ἢ δεκάτη καὶ οἱ λοιποὶ φόροι τῶν γαιῶν τῶν εὐρισκομένων ἐντὸς τῶν ὡς

Ἡ ἀκρόπολις τῶν Φερῶν (1977). Ἀριστερὰ ἡ Παναγιά, ὅπως ἀνοικοδομήθηκε σήμερον. Μπροστά, τὸ ἀλούλιο ὅπου ἦτο τὸ σπίτι καὶ ἡ προτομὴ τοῦ Ρήγα Φεραίου.

ἄνω περιγραφομένων ὁρίων πρόπει νὰ εἰσπράττωνται ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον ὑπὸ τοῦ εἰρημένου Βακουφίου. Καί, ἐπὶ πλέον, συνεπεία τῆς ἐκδοθείσης εἰσηγήσει τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Ἀρχιεφύλακος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ μηνὸς Ρετζέπ τοῦ ἔτους 1189 (16 Αὐγούστου 1775) Ὑψηλῆς Μου Διαταγῆς ἐγένετο σχετικὴ ἐρευνα καὶ ἀπεδείχθη δικαστικῶς ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν τιμαριούχων τῶν γειτονικῶν χωρίων διεκδικούμενα μέρη εὐρίσκονται ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ χωρίου Περιβόλι καὶ ὅτι ταῦτα ἐπεδικάσθησαν ὑπὲρ τοῦ Ἐβκαφίου καὶ οὕτω εἶχε λυθῆ τότε τὸ ζήτημα ὁριστικῶς καὶ εἶχε δοθῆ τέλος εἰς τὴν διένεξιν.

Παρὰ ταῦτα καὶ παρὰ τὴν Ἱερονομικὴν ἀπόφασιν ταύτην, καθ' ἃ ἀνεφεροθῆ ἡμῖν, οἱ γνωστοὶ τιμαριούχοι Ἀλῆ Μπέης καὶ Ζιὰ Μπέης, κάτοικοι ἀμφότεροι Ἰωαννίνων καὶ οἱ Χριστιανοὶ Ρίζος Ἐγερομόβου καὶ Μανώλης κάτοικοι τοῦ χωρίου Βωβοῦσα, ἀνήκοντος εἰς τοὺς ρηθέντας Μπέηδες, ἐνοχλοῦσι καὶ διὰ βιοπραγιῶν

ἐπεμβαίνουσιν ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ βακουφικοῦ τούτου χωρίου, τῇ αἰτήσῃ τῶν κατοίκων τοῦ ὁποίου ἐξεδόθη καὶ αὐθις Αὐτοκρατορικὸν Διάταγμα ἐπὶ τῷ τέλει ἵνα δοθῇ τέονια εἰς τὰς καταγγελομένας αὐθαιρεσίας.

Ἀργότερον τῇ εἰσηγήσῃ τοῦ προμνησθέντος Ἀρχαιοφύλακος καὶ κατόπιν αἰτήσεως τῶν τιμαριούχων Ἀλῆ, Γραμματέως Κτηματολογικοῦ Γραφείου καὶ συγγενῶν του, παραπονουμένων ὅτι ὁ Ἐπίτροπος τοῦ βακουφικοῦ χωρίου Περιβόλι μὴ ἄρκεσθεις εἰς τὰς ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ χωρίου ἐκτάσεις ἐπεμβαίνει καὶ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς καλλιεργησίμου ἐκτάσεως Καλορίτσας, ἀνατρέξαντες εἰς τὰς διατάξεις τὰς φυλασσομένας εἰς τὸ Αὐτοκρατορικὸν Μου Διβάνιον (ἐνταῦθα Γραμματεία) διεπιστώσαμεν ὅτι πράγματι κατὰ τὴν ὡς ἄνω χρονολογίαν ἐξεδόθη σχετικὴ Ὑψηλὴ Μου Διαταγὴ ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν Ὑπουργὸν Μου τῶν Ἐξωτερικῶν περὶ τοῦ ὅτι ἐκ τῆς περιελθούσης Ἡμῖν Ἱερονομικῆς ἀποφάσεως τοῦ Ναίπ τῶν Ἰωαννίνων, σοφολογιωτάτου Μουσταφᾶ Ἐφέντη, προκύπτει ὅτι ἡ τοποθεσία Καλορίτσα θεωρεῖται χωρίον ὑπαγόμενον εἰς τὸν Ναχιέ Ραοῦρ τῆς Ὑποδιοικήσεως Γρεβενῶν, πλὴν κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἐνηργήθη ἡ ἀπογραφή, τοῦτο ἔστερεῖτο καλλιεργητῶν, γεγονός τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὰ παλαιὰ βιβλία. Ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἀπογραφὴν, μὴ ὑπαρχόντων σημείων χωρίου, κατεγράφη εἰς τὸ καταρτισθὲν νέον βιβλίον ὡς καλλιεργήσιμος ἐκτασις (Μεσραὰ) κειμένη ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ χωρίου Βωβοῦσα ἀνήκοντος συμφώνως πρὸς τὴν σημείωσιν τῶν βιβλίων εἰς τοὺς προμνησθέντας τιμαριούχους, οἵτινες ἀπὸ ἀμνημονεύτων ἐτῶν εἰσπράττουσι τοὺς φόρους καὶ τὴν δεκάτην.

Ἐπειδὴ ὁμοῦς ὁ Ἐπίτροπος τοῦ Βακουφίου τοῦ θανόντος Μουσταφᾶ Ἀτήφ, ὅπερ βακούφιον εὐρίσκεται εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτὴν, μὴ ἄρκεσθεις εἰς τὰς γαίας τὰς εὐρισκομένας ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ χωρίου Περιβόλι, ἠθέλησε νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν κατοχὴν του καὶ ἐπὶ τῶν γαιῶν τοῦ Μεσραὰ τούτου, τοῦ εὐρισκομένου ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ χωρίου Βωβοῦσα μὲ τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι αἱ γαῖαι αὗται ἀνήκουσι δῆθεν εἰς τὸ χωρίον Περιβόλι, καθ' ἃ προκύπτει ἐκ τῶν ἐγγράφων εἶχεν ἐκδοθῆ καὶ σχετικὴ Ὑψηλὴ Μου Διαταγὴ κατὰ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Τζεμαζῆ οὐλ Ἐββέλ τοῦ ἔτους 1190 (5 Ἰουλίου 1776) ὑπὲρ τοῦ εἰρημένου Ζαῖμ Ἀλῆ.

Ἄλλ' ὁ εἰρημένος Ζαῖμ Ἀλῆ ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς διαταγῆς Μου αὐτῆς δὲν ἐπαύσατο ἐπεμβαίνων μετὰ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου τούτου εἰς τὸ ὡς ἄνω βακούφιον.

Ἐνεκα τούτου, οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Περιβόλι μετὰ τοῦ Προέδρου τῶν ἐμφανισθέντες ἐνώπιον τοῦ Ἱεροδικείου ἐξέθησαν ὅτι μέχρι διαστήματος δέκα (10) ἐτῶν παρ' οὐδενὸς ἠνωχλήθησαν ἐν τῷ παρ' αὐτῶν κατεχομένῳ βακουφικῷ χωρίῳ τῶν, οὔτινος τὰ ὄρια εἰσὶ γνωστὰ καὶ διακεκριμένα συμφώνως τῷ εἰς χεῖρας τῶν δοθέντι ἐγγράφῳ καὶ τοῦ ὁποίου τοὺς νομίμους φόρους ἐπλήρωνον πληρῶς εἰς τὸ Ἐβκάφιον, κατὰ τὰ τελευταῖα ὁμοῦς πέντε ἕως δέκα ἔτη οὐδέποτε ἠσύχασαν καὶ μὴ δυνάμενοι ν' ἀνθέξωσιν εἰς τὰς πιέσεις, λόγῳ τῆς ἐξαντλήσεώς των, ἐγκατέλειψαν χέρσους τὰς ὡς ἄνω γαίας, ἅς παρανόμως καὶ αὐθαιρέτως κατέλαβον οἱ κάτοικοι τοῦ γειτνιαζόντος χωρίου Βωβοῦσα, καθ' ὧν γενομένης πρὸ δύο ἐτῶν Ἱεροδικαστικῆς ἐξετάσεως ἀπεδείχθη ὅτι αἱ ἐγκαταλειφθεῖσαι γαῖαι ὑπὸ τοῦ μνησθέντος βακουφίου καὶ κατεχόμενα διαδοχικῶς παρὰ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Περιβόλι, ἐδόθη εἰς χεῖρας τῶν ἕτερον Ἱερονομικὸν ἐγγράφον. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ρηθέντες κάτοικοι Βωβοῦσης μὴ ἄρκεσθέντες εἰς τοῦτο ἐξηκολούθησαν ὡς δυνάσται κατέχοντες αὐτάς, προσεκλήθησαν συμφώνως ἕτερα Μου Διαταγὴ διὰ τοῦ κλητῆρος ἐνώπιον τοῦ Ἱεροδικαστηρίου καὶ ἐν τῷ ἀμφισβητουμένῳ τόπῳ ἐνθα παρευρίσκοντο γέροντες καὶ εἰδήμονες ἐκ τῶν πέριξ χωρίων, ὡς ἐναγόμενοι δὲ οἱ Σπαχῆδες τοῦ χωρίου

Βωβοῦσα, Ἄλῃς καὶ Ἰδριζ Μπέηδες καὶ ἕτεροι κάτοικοι τοῦ χωρίου τούτου, οἵτινες διὰ τῆς μὴ ὑπακοῆς των εἰς τὴν πρόσκλησιν ταύτην ἀπέδειξαν ὅτι εἶναι καταδυναστάται, ὁπότε ἐρωτηθέντες οἱ παρόντες ὡς ἄνω γέροντες καὶ εἰδήμονες τῶν περὶ τὰ χωρίων κατέθεσαν ἀπὸ κοινοῦ καὶ ὁμοφώνως ὅτι τὸ χωρίον Περιβόλι εἶναι βακουφικὸν καὶ κατέχεται παρὰ τῶν κατοίκων του ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ μέρους τούτου μέχρι σήμερον.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν καταθέσεων τούτων, τῆς Σεπτῆς Μου Διαταγῆς καὶ τοῦ Ἱερονομικοῦ ἐγγράφου, ἐξεδόθη καὶ πάλιν ἀπόφασις, δι' ἧς τὸ Ἱεροδικεῖον ἀπεφάνθη ὅτι τὸ ἀμφισβητούμενον μέρος εὑρίσκεται ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ χωρίου Περιβόλι, ἡτις ἀπόφασις ἅμα ὡς ὑπεβλήθη ἐσημειώθη ἀνωθεν τῆς πρωτοζολλήσεως τῆς προλαβόντως εἰς τοὺς ἀντιδίκους δοθείσης διαταγῆς Μου, ἐδόθη συνάμα καὶ εἰς τὸ Κτηματολόγιον σχετικῆ σημείωσις. ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας ἐξεδόθη τὸ παρὸν Ἵψηλὸν Αὐτοκρατορικὸν Μου Διάταγμα, δι' οὗ διατάσσεσαι καὶ Σὺ Ἱεροδίκαι Γρεβενῶν, ὅπως μὴ ἐπιτρέπῃς εἰς τοὺς ἐν λόγῳ Σπαχήδες νὰ ἐπεμβαίνωσι τοῦ λοιποῦ εἰς τὰ συμφώνως τῷ Αὐτοκρατορικῷ Κτηματολόγιῳ, τῷ Ἱερονομικῷ ἐγγράφῳ καὶ τῇ Ἱεροδικαστικῇ ἀποφάσει βακουφικὰ μέρη, κείμενα ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χωρίου, ἐν περιπτώσει δὲ καθ' ἣν παρ' ὅλας τὰς ἀπαγορεύσεις ἐπιμείνωσι διαταράσσοντες, νὰ ὑποβάλητε πρὸς τιμωρίαν των τῇ Ἵψηλῇ Πύλῃ τὰ ὀνοματεπώνυμα τῶν δύο τούτων.

Ἦθεν εὐθὺς ὡς ἀφίχθῃ τὸ παρὸν Αὐτοκρατορικὸν Μου Διάταγμα, τὸ ἐκδοθὲν ὡς ἄνω ἐξετέθη, πᾶς τις ὀφείλει νὰ ὑποταγῇ καὶ συμφώνως πρὸς τὸ περιεχόμενον νὰ συμμορφωθῇ.

Οὕτω γινώτε καὶ πεποίθατε τῷ Ἱερῷ Μου τούτῳ Ἐμβλήματι.

Ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει τελευτοῦντος τοῦ μηνὸς Μουχαρέμ τοῦ χιλιοστοῦ ἑκατοστοῦ ἑννενηκοστοῦ ἔκτου ἔτους (1196) (27 Νοεμβρίου 1782).

Ἐγγραφον 14

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον) ¹

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΣΕΛΗΜ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Γ' (1203-1221 ἀπὸ Ἐγείρας ἢ 1789-1807 καθ' ἡμᾶς)

Σὺ, Ἐξοχώτατε Βεζύρη Μου, Βαλῆ τῆς Ρούμελης, ὁ σεβάσιμος μεγιστάν, ὁ ἔξοχος στρατάρχης, ὁ ρυθμιστὴς τοῦ κόσμου, ὁ διὰ τῆς ὀξείας κρισεῶς σου τὰς ὑποθέσεις τοῦ κοινοῦ διευθύνων οἰακοστρόφος, ὁ διὰ τῆς ὀρθῆς κρισεῶς σου τὰ σπουδαῖα ζητήματα τοῦ λαοῦ διεκπεραιῶν, ὁ θέτων καὶ παγιῶν τὰ θεμέλια τοῦ κράτους καὶ τῆς εὐημερίας, ὁ κρατύνων τοὺς στύλους τῆς εὐτυχίας καὶ τῆς δόξης, ὁ ὑπὸ τοῦ Ἵψιστου Βασιλέως μὲ ποικίλας χάριτας πεποικισμένος, εἴθε ὁ Ἵψιστος νὰ καθιστᾷ διαρκῆς τὸ κλέος σου, Σὺ, Ἐξοχώτατε Στρατάρχα καὶ Βεζύρη Μου καὶ Βαλῆ τοῦ Βιλαετίου Ἰωαννίνων, αὐξηθῆτω ἡ δόξα σου καὶ Σὺ, καύχημα τῶν Ἱεροκριτῶν καὶ Δικαστῶν, Ἱεροκριτὰ τῶν Γρεβενῶν, αὐξηθεῖη ἡ ἀρετὴ σου.

Ἄμα τῇ ἀφίξει τοῦ παρόντος Αὐτοκρατορικοῦ Μου Διατάγματος, ἔστω ὑμῖν

1. Μετάφρασις Πρωτοδικεῖου Γρεβενῶν (ἐρμηνεὺς Γ. Παπαϊωάννου) 27.9.1918 καὶ 6.7.1927.

γνωστόν ὅτι ἐπειδὴ ἐπὶ τῇ αἰσίᾳ ἀναρρήσει μου, γενομένη τὴν 11ην τοῦ μηνὸς Ρετζέπ (15 Μαρτίου), εἰς τὸν ἔνδοξον θρόνον τῶν Ὀσμανιδῶν, διέταξα τὴν ἀνανέωσιν ἀπάντων τῶν Διαταγμάτων, ὃ ᾧ ἔργῳ διαπιστευμένος ἔμπιστος τοῦ Σουλτάνου ἀρχιευνούχος τοῦ γυναικωνίτου Μου Ἰντριζ Ἀγᾶς, ὃ ὁποῖος εἶναι καὶ ἐπόπτης τῶν βακουφίων τῶν δύο Ἱερῶν Πόλεων (Χαραμείν Σεριφάιν), ἀνέφερον ὅτι, ἐνῶ οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Περιβόλι, τῆς Ἐπαρχίας Γρεβενῶν, τῆς Διοικήσεως Ἰωαννίνων, τοῦ συγκαταλεγομένου μεταξὺ τῶν βακουφικῶν χωρίων τοῦ ἐγγὺς τοῦ Τεμένους Σείχ Ἐμποῦλ Βερᾶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως κειμένου βιβλιοπωλείου, τοῦ ἀνεγερθέντος παρὰ τοῦ ἀποθανόντος πρόην Οἰκονομικοῦ Ἐφόρου Ἀτήφ Μουσταφᾶ Ἐφέντη, ἔδει νὰ μὴ ἐνοχλῶνται καὶ πιέζονται διὰ στρατιωτικούς φόρους καὶ ἄλλας ἐπιπόνους ὑποχρεώσεις, τῶν ὁποίων δι' Αὐτοκρατικοῦ Χατίου ἀσύδοτοι τυγχάνουσιν, οἱ διοικηταὶ καὶ οἱ ὑποδιοικηταὶ τῆς ἄνω Διοικήσεως ζητοῦσι διὰ πιέσεων παρὰ τῶν μνησθέντων κατοίκων, παρὰ τὰς ἐν τῷ Αὐτοκρατορικῷ Χατίῳ διαλαμβανομένας διατάξεις, χρήματα, ὡς τιμὴν εἰσοδήματος ἀφίξεως καὶ πεδίων καὶ ὅτι ἐπειδὴ καὶ προλαβόντως ὁ Χατζῆ Ὁμέρ Βαχῆτ Ἐφέντης, υἱὸς τοῦ ὡς ἄνω ἀποθανόντος ἀφιερωτοῦ, ὡς νόμιμος ἐπίτροπος, εἶχε ζητήσει τὴν ἔκδοσιν Αὐτοκρατορικοῦ Διατάγματος, δι' οὗ ν' ἀπαγορεύονται τοιαῦται ἐνοχλήσεις, εἶχε γίνει προσφυγὴ εἰς τὰ ἀρχεῖα, ἐξ ὧν εἶχε προκύψει ὅτι ἅμα τῇ ἀφιερώσει τοῦ μνησθέντος βακουφικοῦ χωρίου, εἶχεν ἀρθῆ ὁ ὑπὲρ τῶν συμφορῶν τῶν οἰκιῶν φόρος, προστεθεὶς εἰς τὸν κατ' ἀποκοπὴν διδόμενον τοιοῦτον, περὶ οὗ ἐγένετο τῷ πεντηκοστῷ τετάρτῳ ἔτει (1741) ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ σημείωσις, ἵνα ὧσιν ἀσύδοτοι ἀπὸ τοὺς φόρους περὶ συμφορῶν, ἀναπαύσεως, μὴ στρατολογίας καὶ ὄλων τῶν ἄλλων ἐπιπόνων τοιούτων.

Πρὸς τούτοις εἶχεν ἔκδοθῆ τελευτοῦντος τοῦ μηνὸς Ραμαντὰν τοῦ 1173¹ ἔτους, σύμφωνον καὶ μὲ τὸν περὶ ἐλευθερίας νέον Νόμον, σχετικὸν Αὐτοκρατορικὸν Διάταγμα, βεβαιωθὲν καὶ διὰ τοῦ κατὰ τὰ μέσα Τζοῦ ἐλ Καντὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους (4 Ἀπριλίου 1760), συμφώνως ταῖς ἀποφάσεσι τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου, ἔκδοθέντος ἑτέρου τοιοῦτου, οὗ τὸ περιεχόμενον εἶχεν ὡς ἑξῆς:

«Ἐπιθυμῶ ὅπως οἱ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, κατόπιν τῆς καταρτίσεως τῶν κατ' ἀποκοπὴν φόρων τῶν Χαραμείν, ὑφιστάμεναι ἐλευθερίαι τῶν ὡς ἄνω κατοίκων γίνωσι σεβασταὶ καὶ καθ' ὃν τρόπον κατείχετο τὸ χωρίον των μέχρι τοῦδε, οὕτω καὶ τοῦ λοιποῦ νὰ κατέχηται, διὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ των (Προεστοῦ ἢ Βοεβόδα) πληρώνοντες τοὺς διὰ Διαταγμάτων καθωρισμένους φόρους εἰς τοὺς πρὸς εἰσπραξίν τούτων ἐντεταλμένους καὶ ὅπως εἰς οὐδένα κατ' οὐδένα τρόπον ἐπιτρέπηται ἐπὶ τῷ προσήματι ὅτι τὸ μνησθὲν χωρίον ἀπεσπάσθη ἐκ τοῦ Χαραμείν νὰ ζητῶσι τοῦ λοιποῦ παρ' αὐτῶν φόρους, μηδὲ νὰ προσκαλῶσι τινὰ ἐξ αὐτῶν δι' ἐγγραφήν, ἐπιβάλλοντες αὐτοῖς πρόστιμα, ἅτε τῶν ὑποθέσεών των ἐκδικασθησομένων διὰ τῶν Ἱεροδικαστῶν καὶ τῶν Ἀρχηγῶν των, οἵτινες ἐλευθέρως θέλουσι διατηρῆ τὴν τάξιν, ν' ἀποφύγῃσι δὲ οἱ Βαλῆδες καὶ οἱ Ἱεροδικασταὶ διαταράσσοντες τὴν ἀνέκαθεν ὑπάρχουσαν ἐλευθερίαν των, οἵτινες ὅπως ὅταν ἦσαν προσηρητημένοι μὲ τὸν κατ' ἀποκοπὴν φόρον εἰς τὸ Χαραμείν, οὕτω καὶ τοῦ λοιποῦ δεόν νὰ διατελῶσιν ἐλεύθεροι, μὴ ἐνοχλούμενοι καὶ πιεζόμενοι ποσῶς παρ' οὐδενός, καθ' ὅτι ἂν τυχὸν καὶ γίνῃ παράπρονόν τι. Μὰ τὰς ψυχὰς τῶν Μεγάλων Προφητῶν, δὲν θ' ἀρκεσθῶ μὲ τὴν παῦσιν τῶν παρεκτροπομένων, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐπιβάλω αὐτοῖς πρόστιμα».

Μεθ' ὃ καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν τοιούτων σημειώσεων, τῇ αἰτήσει τοῦ μνησθέντος Ἐπιτρόπου Χατζῆ Ὁμέρ Βαχῆτ, εἶχεν ἔκδοθῆ τῷ μηνὶ Τζεμαζῆ οὐλ Ἐββέλ τοῦ

1. 20 Φεβρουαρίου 1760.

Γροίζοντας από τη σάνη.

1177 ἔτους (Νοέμβριος 1763) Αὐτοκρατορικὸν Διάταγμα, ὅπερ λόγῳ τῆς ἀναρροήσεως τῷ μηνὶ Τζοῦ ἐλ Καντὲ τοῦ 1187 ἔτους (Ἰανουάριος 1774) τοῦ Σουλτάνου εἶχεν ἀνανεωθῆ δι' ἑτέρου τῷ μηνὶ Ρετζέπ τοῦ 1189 ἔτους (16 Ἰουλίου 1775), δι' ὧν διετάσσετο ὁ τότε Βεζύρης νὰ μὴ ἐπιτρέπη τὴν πίεσιν τῶν ὡς ἄνω Χριστιανῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἂν ἔχη ληφθῆ τι παρ' αὐτῶν, ἀντιβαῖνον τῷ Ἱερῷ Νόμῳ, νὰ ἐπιστραφῆ καὶ ἂν τις εἶναι κρατούμενος ν' ἀποφυλακισθῆ, ἀποδιδομένης οὕτω τοῦ λοιποῦ τῆς ἐλευθερίας του.

Συμφώνως ὅθεν τοῖς ὡς εἴρηται περιεχομένοις τῶν ἀρχείων ἐκδίδεται τῇ παρακλήσει τοῦ εἰρημένου ἀρχιευνούχου Μου τὸ παρὸν Αὐτοκρατορικὸν Μου Διάταγμα, εἰς ὃ πᾶς τις ὀφείλει νὰ ὑποταγῆ καὶ συμμορφωθῆ καὶ δι' οὗ διατάσσεσθε νὰ πράξητε συμφώνως τοῖς ὡς ἄνω ἀναφερομένοις καὶ συμφώνως τῇ αἰτήσει τοῦ Ἀρχιευνούχου, μὴ ἐπιτρέποντες οὐδενὶ νὰ πράξη ἀντιθέτως.

Τοῦτο νὰ γνωρίζητε καλῶς καὶ νὰ ἔχητε ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ Ἱερὸν Μου Ἐμβλημα.

Ἐγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 14ην Τζοῦ ἐλ Χετζὲ τοῦ 1204 ἔτους (13 Αὐγούστου 1790).

Ἐγγραφὸν 15

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον) ¹

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΣΕΛΗΜ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Γ' (1203-1221 ἀπὸ Ἐγείρας ἢ 1789-1807 καθ' ἡμᾶς)

Ἐξεδόθη κατὰ τὸ ἔτος 1205 (1790) καὶ ἀφορᾷ τὸ ἔξης:

Τὸ χωρίον Περιβόλι, καθ' ὃ χαῖρον εἰδικῶν προνομιῶν, ἐπλήρωνε εἰς τὸ Ἐβκαφίον κατ' ἔτος καὶ κατ' ἀποκοπὴν ὡς φόρον 45.000 γρόσια. Τὸ ποσὸν τοῦτο τὸ κατένειμον οἱ Κοινοτικοὶ Ἀρχοντες εἰς τοὺς κατοίκους ἀναλόγως τῆς δυναμικότητος ἐκάστου καὶ τὸ εἰσέπραττον οἱ ἴδιοι καὶ ὄχι οἱ Τοῦρκοι δημόσιοι εἰσπράκτορες, διότι αὐτοὶ ἦσαν ὑπεύθυνοι ἔναντι τοῦ Ἐβκαφίου.

Διὰ τὴν εἰσπραξίν αὐτὴν παρέδιδον εἰς τὸν πληρώνοντα τὸν φόρον κάτοικον ἔξοφλητικὴν ἀπόδειξιν.

Ἐπειδὴ ὁμως κατὰ τὸν χειμῶνα οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων τοῦ Περιβολίου μετεκινούντο μετὰ τῶν ποιμνίων τῶν εἰς τὰ χειμαδιά, οἱ ἐκεῖ εἰσπράκτορες τοῦ Τουρκικοῦ Δημοσίου ἢ τῶν ἐκεῖ Σπαχήδων δὲν ἀνεγνώριζον τὰς ἔξοφλητικὰς τοιαύτας τῶν Κοινοτικῶν Ἀρχῶν ἀποδείξεις καὶ ἐζήτουν τὴν καταβολὴν καὶ ἄλλων φόρων.

Κατόπιν τούτου οἱ κάτοικοι Περιβολίου ἀνεφέρθησαν εἰς τὸν Σουλτάνον, ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ Φιρμανίου τούτου διατάσσει ὅπως ἀπαγορευθῆ ἢ εἰσπραξίς καὶ ἄλλων φόρων πλέον τῶν ὄσων ἀνέκαθεν πληρώνουσιν οἱ κάτοικοι Περιβολίου καὶ ν' ἀναγνωρίζωνται ὡς ἰσχυραὶ αἱ εἰς χεῖρας τῶν εὐρισκόμεναι ἔξοφλητικαὶ ἀποδείξεις.

¹ Τὸ Φιρμάνιον τοῦτο δὲν ἀνευρέθη οὔτε ἐν μεταφράσει. Αναφέρεται διωὺς εἰς τὸ ἀπὸ 21 Τζεμαζῆ οὐλ Ἐββέλ 1239 τοιοῦτον (ἔγγρ. 21).

Ἔγγραφον 16

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)¹

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΣΕΛΗΜ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Γ΄
(1203-1221 ἀπὸ Ἑγείρας ἢ 1789-1807 καθ' ἡμᾶς)

Ἐξεδόθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Μουχαρέμ τοῦ ἔτους 1206 (22 Αὐγούστου 1791) καὶ ἀφορᾷ τὰ ἑξῆς:

Διὰ πολλοστὴν φορὰν οἱ Σπαχῆδες τοῦ χωρίου Βωβούσα βοηθούμενοι ὑπὸ Χριστιανῶν κατοίκων αὐτοῦ παρεβίαζον τὰ καθωρισμένα ὄρια τοῦ χωρίου Περιβόλι. Οἱ κάτοικοι Περιβολίου παρεπονέθησαν καὶ ἐγένετο δικαστήριον ἐπὶ τόπου καὶ ἐξεδόθη Ἱερονομικὴ ἀπόφασαις, ἡ ὁποία ἐδικαίωσε τοὺς κατοίκους Περιβολίου.

Κατόπιν τῆς ἀποφάσεως ταύτης ὁ Σουλτάνος ἐκδίδει τὸ παρὸν Φιρμάνιον, διὰ τοῦ ὁποίου διατάσσεται ἵνα μὴ ἐπιτραπῇ εἰς οὐδένα ἢ ἐπέμβασις εἰς τὰς ἐκτάσεις τοῦ χωρίου Περιβόλι.

Ἔγγραφον 17

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)²

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΣΕΛΗΜ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Γ΄
(1203-1221 ἀπὸ Ἑγείρας ἢ 1789-1807 καθ' ἡμᾶς)

Ἐξεδόθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ μηνὸς Ρεμπῆ οὐλ Ἐββέλ τοῦ ἔτους 1206 (21 Σεπτεμβρίου 1791) καὶ ἀφορᾷ τὸ αὐτὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὸ κατὰ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Μουχαρέμ 1206 (ἔγγρ. 16) ἐκδοθὲν Φιρμάνιον.

Ἡ διαφορὰ τοῦ Φιρμανίου τούτου ἀπὸ τοῦ προηγουμένου ἔγκειται εἰς τὸ ὅτι τοῦτο ἐξεδόθη καὶ κατόπιν γνωματεύσεως τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου τοῦ Θρόνου καὶ ὅτι ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Ρούμελη Βαλεσῆ (Διοικητὴν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας).

Ἔγγραφον 18

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)³

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΣΕΛΗΜ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Γ΄
(1203-1221 ἀπὸ Ἑγείρας ἢ 1789-1807 καθ' ἡμᾶς)

Σύ, τὸ καύχημα τῶν Ἱεροκριτῶν καὶ Δικαστῶν, Ἱεροδικαστὰ τῶν Γρεβενῶν.

1. Τὸ Φιρμάνιον τοῦτο δὲν ἀνευρέθη οὔτε ἐν μεταφράσει. Ἀναφέρεται ὁμως εἰς τὸ περὶ τὰ μέσα τοῦ Ρετζέπ 1207 (ἔγγρ. 18) ἐκδοθὲν τοιοῦτον.

2. Τὸ Φιρμάνιον τοῦτο δὲν ἀνευρέθη οὔτε ἐν μεταφράσει. Ἀναφέρεται ὁμως εἰς τὸ περὶ τὰ μέσα τοῦ μηνὸς Ρετζέπ τοῦ ἔτους 1207 ἐκδοθὲν τοιοῦτον (ὄρα ἔγγρ. 18).

3. Μετάφρασις Προτοδικεῖον Γρεβενῶν (Ἑρμηνεὺς Γ. Παλαιῶάννου) 27 Σεπτεμβρίου 1918.

Σοφολογιώτατε Μουσταφά Ἐφέντη, ἀύξηθείη ἡ ἀρετὴ σου καὶ Σὺ, τὸ καύχημα τῶν ὁμοβαθμίων σου, ὁ Διοικητὴς τῆς Διοικήσεως τῶν Ἰωαννίνων, ἀύξηθείη τὸ κῦρος σου.

Ἄμα τῇ ἀφίξει τοῦ παρόντος Αὐτοκρατορικοῦ Μου Διατάγματος, ἔστω ὑμῖν γνωστὸν ὅτι δι' ἀναφορᾶς τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Περιβόλι, τοῦ Ναχιέ Γρεβενῶν, τῆς Διοικήσεως Ἰωαννίνων, μοὶ ἀνεφέρθη ὅτι οἱ Σπαχήδες τῶν πέριξ τιμαρίων καταπατοῦσι καὶ παραβιάζουσι καὶ αὐθις τὰ γνωστὰ τοῖς πᾶσι καὶ προνομιούχα ὅρια τοῦ χωρίου Περιβόλι καὶ ἔξαναγκάζουσι καὶ πάλιν τοὺς κατοίκους τούτους εἰς τὴν καταβολὴν δυσβαστάκτων φόρων μὴ ἀναγνωρίζοντες ὅτι τὸ ἐν λόγῳ χωρίον εἶναι ἐκ τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ ἀποθανόντος Μουσταφά Ἀτῆφ Ἐφέντη, πρώην Οἰκονομικοῦ Ἐφόρου ἐπὶ τῶν βακουφικῶν κτημάτων καὶ ὅτι οἱ ἐκάστοτε Ἐλίτροποι εἰσέπραττον ὡς ἐπὶ βακουφικοῦ χωρίου τοὺς κεκανονισμένους φόρους βάσει τῆς ἀνάλογίας τῶν τεσσάρων χιλιάδων πεντακοσίων μερίδων καὶ διίσχυριζόμενοι οἱ Σπαχήδες ὅτι αἱ μερίδες αὗται εἶναι τῆς δικαιοδοσίας τῶν τιμαρίων τῶν καὶ μὴ συμμορφούμενοι ἀπαρεγκλήτως πρὸς προγενεστέρας Μου Διαταγὰς οὐδὲ λαμβάνοντες ὑπ' ὄψει τὰς κτηματολογικὰς ἐγγραφὰς καὶ ἱεροδικαστικὰς ἀποφάσεις, εἰς ἃ ἀναφέρονται τὰ καθορισθέντα ὅρια τοῦ χωρίου τούτου, τὰ ὅποια ἔχουν ὡς ἀκολούθως:

(Ἐπαναλαμβάνονται τὰ ὅρια ὅπως στὸ ἐγγραφο 11)

Καὶ δι' ἧς ἀναφορᾶς ἐζητεῖτο ὅπως ὑποχρεωθῶσιν οἱ ὡς ἄνω τιμαριούχοι νὰ παύσωσι διαταράσσοντες τὴν ἐντὸς τῶν ἀναφερομένων ὁρίων τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου κατοχὴν τοῦ βακουφίου, ἐγένετο προσφυγὴ εἰς τὰ βιβλία τὰ φυλασσόμενα ἐν τῇ Αὐτοκρατορικῇ Μου Κτηματολογίῳ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ὁ Ἀρχαιοφύλαξ ἀπήντησεν ὅτι εἰς τὸ ἐκτενὲς βιβλίον, τὸ ἐκ τεσσαράκοντα ὑποτελῶν Χριστιανῶν ἀποτελούμενον χωρίον Περιβόλι, ἦν ἐγγεγραμμένον εἰς τέσσαρας χιλιάδας πεντακοσίας μερίδας, συνισταμένας ἐκ διαφόρων προϊόντων σίτου καὶ λοιπῶν, εἰς δὲ τὸ συνοπτικὸν βιβλίον περιείχοντο κεχωρισμένως τρεῖς χιλιάδες μερίδες, διαρρυθμισθεῖσαι καὶ διαχωρισθεῖσαι ἐπ' ὀνόματι τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Οἴκου τῷ ἔτει 1140 (1727), χίλια διακόσια δὲ μερίδες προωρισμένα ἀρχικῶς διὰ τοὺς φύλακας τοῦ φρουρίου τῶν Γρεβενῶν, διαρρυθμισθεῖσαι καὶ καταχωρισθεῖσαι ὡσαύτως ἐπ' ὀνόματι τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Οἴκου, ὁπότε βραδύτερον τῷ μηνὶ Τζοῦ ἐλ Καντέ τοῦ 1152 (Φεβρουάριος 1740) αἱ εἰς τὸν Αὐτοκρατορικὸν Οἶκον ἀνήκουσαι ὡς ἄνω μερίδες παρεχωρήθησαν δι' Αὐτοκρατορικοῦ Μουλκιναιέ (Αὐτοκρατορικὸν Παραχωρητήριον κυριότητος) ὑπὸ τὴν κυριότητα τοῦ Μουσταφά Ἀτῆφ Ἐφέντη, πρώην Οἰκονομικοῦ Ἐφόρου, ἵνα ἀφιερωθῶσιν διὰ τὴν ἐπιδιόρθωσιν ἐνὸς ἐκ τῶν ἐν Βελιγραδίῳ τεμενῶν καὶ διὰ τὰς μισθοδοσίας τῶν ἐν αὐτῇ ὑπηρετούντων, τὸ δὲ ἐκ τριακοσίων μερίδων ὑπόλοιπον νὰ ἐνωθῆ μετὰ τοῦ χωρίου Μελιγκιέο καὶ ἄλλων χωρίων τοῦ τμήματος Τσερκολός, μετὰ τῶν ὁποίων ἀνήλθεν εἰς πέντε χιλιάδας μερίδας, ἀνηκούσας εἰς τοὺς τιμαριούχους τοῦ τμήματος τούτου.

Ἐπειδὴ ὁμως τὸ πλεῖστον τοῦ ἄνω χωρίου ἀνήκεν τῷ εἰρημένῳ Μουσταφά Ἀτῆφ Ἐφέντη παραχωρηθέντι αὐτῷ δι' Αὐτοκρατορικοῦ Ἀφιερωτηρίου ἵνα οὗτος ἀφιερῶσιν ὑπὲρ τῶν ὡς εἴρηται εὐσεβῶν σχολῶν καὶ ἐπειδὴ οἱ τιμαριούχοι τοῦ ὑπολοίπου, ἦτοι τῶν τριακοσίων μερίδων, μὲ τὴν πρόφασιν τούτων ἐπενέβαινον εἰς τὰ τοῦ βακουφίου, ἐπενεγκόντες φθοράν, ὑπεβλήθη συνωδᾶ Αὐτοκρατορικῇ Διατάγματι, ἐκδοθέντι τῷ μηνὶ Μουχαρέμ 1153 (Μάρτιος 1740) ἀποδεικτικὸν δελτίον (Ἰμμουχαμπέο Χαϊμεσί) ὅπερ φυλάσσεται ἐν τῇ Αὐτοκρατορικῇ Κτηματολογίῳ καὶ δι' οὗ ἀπεφασίσθη ἵνα τὸ ἐκ τριακοσίων μερίδων ὑπόλοιπον περιέλθῃ ὡς βα-

κούφιον ἐπ' ὀνόματι τοῦ εἰρημένου Μουσταφᾶ ὑποχρεομένου νὰ ἐκτίη κατ' ἔτος εἰς τοὺς ρηθέντας τιμαριούχους ἀπέναντι τῶν τριακοσίων μερίδων, τρεῖς χιλιάδες ἄσπρα, μὴ ἐπεμβαινόντων τοῦ λοιποῦ τούτων κατ' οὐδένα τρόπον εἰς τὰς ὡς ἄνω μερίδας, αἵτινες μετὰ τῶν ἄλλων θ' ἀνήκουσιν ἐξ ὀλοκλήρου τῷ βακουφίῳ.

Ἐπειδὴ ὁμως προϊόντος τοῦ χρόνου τὰ ὄρια τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου διεφθάρησαν καὶ κατέστησαν συγκεχημένα, συνετάγη συνωδᾶ Σελτῶ Μου Διατάγματι κατὰ μῆνα Ρετζέπ τοῦ μνησθέντος ἔτους (Ὀκτώβριος 1740) παρὰ τῶν Ἱεροδικαστῶν Γρεβενῶν καὶ Ἰωαννίνων Ἱερονομικὸν ἔγγραφον (Χοτζέτι), δι' οὗ ἐδηλοῦτο ὅτι τὰ παλαιὰ ὄρια καθωρίσθησαν καὶ διερρυθμίσθησαν ἐκ νέου καὶ ὅτι οὕτω ἐν τῇ λεμπτομερεία των περιεγράφησαν ἐν τῷ ὡς ἄνω καταχωρηθέντι ἔγγράφῳ, ὅπερ ἵνα εἶναι ἐν ἰσχύϊ κατετέθη τῷ 1157 (1744) ἐν τῷ Αὐτοκρατορικῷ Μου Κτηματολογίῳ καὶ διετάχθη μεσοῦντος τοῦ Ρετζέπ 1189 (Αὐγούστος 1775) τῇ εἰσηγήσει τοῦ ρηθέντος ἀρχαιοφύλακος, δι' Ἱεροῦ Διατάγματος, ὅπως ἡ δεκάτη καὶ οἱ φόροι τῶν γαιῶν τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου, ὧν τὰ ὄρια εἰσὶν ἐγγεγραμμένα ἐν τῷ Ἱερονομικῷ ἔγγράφῳ πληρώνονται καθ' ὀλοκληρίαν τῷ εἰς ᾧ ἀνήκουσιν μνησθέντι βακουφίῳ.

Οὐχ ἦττον καὶ κατόπιν τῆς Ἱεροδικαστικῆς ταύτης ἀποφάσεως, οἱ τιμαριούχοι Ἄλῃ Μπέης καὶ Ζὰ Μπέης, κάτοικοι Ἰωαννίνων, μετὰ τῶν Ρίζου Ἐγερομόβου καὶ Μανώλη, Χριστιανῶν, κατοίκων τοῦ χωρίου Βωβούσης ἀνήκοντος εἰς τοὺς ρηθέντας Μπέηδες, ἐπενέβησαν ὅλως αὐθαιρέτως ἐντὸς τῶν ὀρίων τοῦ βακουφικοῦ χωρίου, τῇ αἰτήσει τῶν κατοίκων τοῦ ὁποίου ἐξεδόθη ὑπὲρ αὐτῶν Αὐτοκρατορικὸν Διάταγμα, κωλύον τὴν ὡς εἴρηται ἐπέμβασιν, ἀργότερον δὲ τῇ εἰσηγήσει πάλιν τοῦ προμνησθέντος ἀρχαιοφύλακος ἐξεδόθη ἕτερον Αὐτοκρατορικὸν Διάταγμα ὑπὲρ τοῦ τιμαριούχου Ἄλῃ, γραμματέως Κτηματολογικοῦ Γραφείου καὶ συγκοινωνοῦ τοῦ παραπονουμένου ὅτι ὁ Ἐπίτροπος τοῦ βακουφικοῦ χωρίου Περιβόλι, μὴ ἀρκεσθεὶς εἰς τὰς ἐντὸς τῶν ὀρίων τοῦ χωρίου του γαίας ἐπεμβαίνει καὶ ἐντὸς τῶν ὀρίων τοῦ καλλιεργησίμου μέρους Καλορίτσα, ὅπερ ἐν τῷ παλαιῷ βιβλίῳ ἦν ἐγγεγραμμένον ὡς χωρίον, εἶτα δὲ κατὰ τὴν ἀπογραφὴν μὴ ὄντος χωρίου, κατεγράφη ἐν τῷ νέῳ ὡς καλλιεργήσιμος (μεζραᾶ), τὸ ὁποῖον μετὰ τοῦ χωρίου Βωβοῦσα ἀνήκει συμφώνως πρὸς τὴν σημείωσιν τῶν βιβλίων αὐτοῖς, οἵτινες πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων εἰσπράττουσι τοὺς φόρους καὶ τὴν δεκάτην ὡς τιμαριούχοι, διῆσχυριζόμενοι ὅτι τὰ μέρη τοῦ ὡς ἄνω Μεζραᾶ συγκαταλέγονται ἐκ τῶν γαιῶν τοῦ χωρίου Περιβόλι.

Ἄλλ' ὁ εἰρημένος Ζαΐμ Ἄλῃς ἐρειδόμενος ἐπὶ τῆς Διαταγῆς Μου ταύτης δὲν ἐπαύσατο ἐπεμβαίνων μετὰ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου τούτου εἰς τὸ ὡς ἄνω βακούφιον. Ἐνεκα τούτου οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Περιβόλι ἐμφανισθέντες ἐνώπιον τοῦ Ἱεροδικαστηρίου ἐξέθησαν ὅτι ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Βωβοῦσα καὶ ἄλλοτε παρεβίαζον τὰς γαίας τὰς κειμένας συμφώνως τῷ εἰς χεῖρας των δοθέντι ἔγγράφῳ τῷ περιέχοντι τὰ ὄρια τοῦ χωρίου Περιβόλι καὶ τῶν ὁποίων γαιῶν ἡ δεκάτη καὶ οἱ φόροι εἰσπράττοντο παρὰ τοῦ βακουφίου, εἶχον παρουσιασθῆ καὶ τότε εἰς τὸ Ἱεροδικαστήριον τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐκδῶση Ἱερονομικὸν ἔγγραφον ὑπὲρ αὐτῶν. Οὐχ ἦττον ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Βωβοῦσα δὲν ἠρκέσθησαν εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο, ἠρωτήθησαν ἀξιόπιστα πρόσωπα ἐκ τῶν κατοίκων τῶν πέριξ χωρίων, οἱ ὁποῖοι κατέθεσαν ὅτι τὸ χωρίον Περιβόλι εἶναι βακουφικὸν καὶ συμφώνως ταῖς καταθέσεσιν ταύταις ἐξεδόθη ἡ ἀπόφασις, ἧς τὸ περιεχόμενον ὁμοῦ μετὰ τοῦ περιεχομένου τοῦ Ἱερονομικοῦ ἔγγράφου ἐσημειώθη ἄνωθεν τῆς πρωτοκολλήσεως τῆς ἀποφάσεως, μεθ' ὃ περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Μουχαρέμ τοῦ 1206 (22 Αὐγούστου 1791) ἐξεδόθη ἕτερον Αὐτοκρατορικὸν Μου Διάταγμα ἐρειδόμενον ἐπὶ τῆς ὡς ἐλέχθη ἀποφάσεως, δι' οὗ διετάσσετο ἵνα μὴ ἐπιτρέπηται ἡ ἐπέμβασις εἰς τὰς βακουφικὰς γαίας τὰς κειμένας ἐντὸς τῶν ὀρίων τοῦ χωρίου Περιβόλι, καθὼς καὶ εἰς

τὴν δεκάτην καὶ εἰς τοὺς φόρους αὐτῶν, τῶν ρηθέντων Σπαχήδων, τῶν ὁποίων ἐν ὑποτροπῇ νὰ γνωρίσητε εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην τὰ ὀνοματεπώνυμά των πρὸς τιμωρίαν των.

Μετὰ ταῦτα, τῇ αἰτήσῃ τοῦ Σοφολογιωτάτου Μεχμέτ Ταχέρ τοῦ τετιμημένου μὲ τὸ ἀξίωμα τῶν Μεγάλων Καθηγητῶν, Ἐπιτρόπου τοῦ ἐν λόγῳ βακούφιου, παραπονουμένου ὅτι οἱ εἰρημένοι Σπαχήδες δὲν παύουσιν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐνοχλῶσι τὸ Βακούφιον, ἐξεδόθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ μηνὸς Ρεμπῆ οὐλ Ἐββέλ τοῦ αὐτοῦ ὡς ἄνω ἔτους (21 Σεπτεμβρίου 1791) συμφώνως πρὸς τὰς ὡς ἄνω διαταγὰς ἕτερον Ὑψηλὸν Αὐτοκρατορικὸν Μου Διάταγμα ἐξαχθὲν ἐκ τοῦ Ἀνωτάτου Συμβουλίου καὶ ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν Γενικὸν Διοικητὴν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας.

Ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Περιβόλι διὰ τῆς ἤδη ὑποβληθείσης εἰς τὸν

Οἰκογένεια Περιβολιωτῶν (Σιμάκας Σαράντης), στὰ 1902.

Ἐνδοξόν Μου Θρόνον αἰτήσεως των ἐκθέτουσιν ὅτι οἱ Χριστιανοὶ τοῦ χωρίου Βωβοῦσα μὴ ἀναγνωρίζοντες τὸ εἰς χεῖρας των ἱερονομικὸν ἔγγραφον, τὸ ἐκδοθὲν ὡς ἐν τοῖς εἰς χεῖρας των εὐρισκομένοις Ὑψηλοῖς Αὐτοκρατορικοῖς Διατάγμασι ἀναφέρεται, κατόπιν νομίμου διαδικασίας, ἐπεμβαίνουσιν αὐθαιρέτως εἰς τὸ βακούφιον, καὶ ὅτι ἀπέκτειναν ἐννενήκοντα δύο (92) πρόβατά των καὶ ἠτήσαντο τὴν ἐκδοσὶν Σεπτοῦ Μου Διατάγματος ἀπευθυνόμενου πρὸς σὲ τὸν μνησθέντα Διοικητὴν Ἰωαννίνων, ἵνα μὴ ἐπιτρέψητε τὴν ἐπέμβασιν τῶν ὡς ἄνω Χριστιανῶν ὡς ἀντιβαίνουσιν εἰς τὸ Ἱερονομικὸν ἔγγραφον (Χοτζέτι), εἰς τὴν ἀπόφασιν (Ἰλιάμ) καὶ εἰς τὴν Ὑψηλὴν διαταγὴν, ὧν κάτοχοι τυγχάνουσιν, διεβιβάσθη ἡ αἴτησις εἰς τὸν ἀρχαιοφύλακα Μεχμέτ, ὅστις συμφώνως ταῖς διατάξεσι τῶν ἐν τῷ Αὐτοκρατο-

οικῶ Ἀρχεῖω τηρουμένων βιβλίων ἀπήντησεν ὅτι, ἐπειδὴ καὶ προηγουμένως τῇ αἰτήσει τοῦ προμησθέντος Ἐπιτρόπου εἶχεν ἐκδοθῆ τοιοῦτον Διάταγμα, δέον ὅπως ἐκδοθῆ νέον τοιοῦτον ἀπευθυνόμενον πρὸς σέ. ἵνα ἐνεργήσητε συμφώνως τῷ προηγουμένῳ. ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ ἐπιθυμία Μου εἶναι ὅπως ἐνεργήσητε διὰ τοῦ κλητῆρος συμφώνως τῇ ἀποφάσει. ἐκδίδεται τὸ παρὸν Αὐτοκρατορικόν Μου Διάταγμα καὶ πᾶς τις ὀφείλει νὰ ὑποταγῆ καὶ συμφώνως τῷ περιεχομένῳ του νὰ συμμορφωθῆ καὶ δι' οὗ διατάσσεσθε ὑμεῖς ὁ Διοικητὴς καὶ ὁ Ἱεροδικαστὴς ὅπως διὰ τοῦ κλητῆρος ἐνεργήσητε συμφώνως τῷ παρόντι καὶ τοῖς προηγουμένοις Αὐτοκρατορικοῖς Διατάγμασι καὶ μὴ ἐπιτρέψητε τὴν ἐπέμβασιν τῶν εἰρημένων Σπαχήδων εἰς τὰς ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ χωρίου Περιβόλι γαίας καὶ εἰσπράττουσι φόρους καὶ δεκάτην, διότι ταῦτα τὰ νέμεται συμφώνως τοῖς Νόμοις καὶ τοῖς βιβλίοις τὸ βακούφιον τοῦ ἀποβιώσαντος Μουσταφᾶ Ἀτῆφ Ἐφέντη, ἐν περιπτώσει δὲ καὶ δὲν ὑπακούσωσιν εἰς τὰς ἀπαγορευτικὰς Μου διατάγας γνωρίσατε εἰς τὴν Ὑψηλὴν Μου Πύλην τὰ ὀνοματεπώνυμα τῶν τοιούτων ἵνα ἐπιβληθῆ αὐτοῖς ἡ δέουσα τιμωρία.

Οὕτω γινώτε καὶ πεποιθήατε τῷ Ἱερῷ Μου Ἐμβλήματι.

Ἐγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει μεσοῦντος τοῦ μηνὸς Ρετζέπ τοῦ 1207 (14 Φεβρουαρίου 1793).

Ἐγγραφον 19

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)¹

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΣΕΛΗΜ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Γ'
(1203-1221 ἀπὸ Ἐγείρας ἢ 1789-1807 καθ' ἡμᾶς)

Σύ, ἐξοχώτατε Στρατάρχα καὶ Βεζύρη Μου, ἐν ἐνεργείᾳ Ντερβεντὰτ Ναζήρ² καὶ Βαλῆ τοῦ Βιλαετίου τῶν Ἰωαννίνων, Τεπελενλῆ Ἀλῆ Πασᾶ, αὐξηθῆτω ἡ δόξα σου, καί, σύ, καύχημα τῶν Ἱεροκριτῶν καὶ διαστῶν, σοφολογιώτατε Ἱεροδίκη.....³, αὐξηθείῃ ἡ ἀρετὴ σου.

Ἄμα τῇ ἀφίξει τοῦ παρόντος Αὐτοκρατορικοῦ Μου Διατάγματος ἔστω ὑμῖν γνωστὸν ὅτι κάτοικοι τοῦ Καζᾶ Γρεβενῶν, ἐμφανισθέντες ἐνώπιον τοῦ Ἱεροδικείου ἀνέφερον ὅτι ἐνῶ εἶναι Χριστιανοὶ ραγιάδες τοῦ χωρίου Περιβόλι καὶ πληρώνουσι κατ' ἔτος καὶ ἀνελλιπῶς κατὰ τὰ καθωρισμένα τὸν φόρον τῶν προβάτων των, τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸ χωρίον των καὶ εἰς τὰ χειμαδιὰ τοῦ Καζᾶ εἰς τοὺς ἀρμοδίους εἰσπράκτοράς των, οὗτοι (οἱ εἰσπράκτορες) ἀπὸ τινος, μὴ ἀρκούμενοι εἰς τὸν νόμιμον τοῦτον φόρον, ἤρχισαν ζητοῦντες παρὰ τῶν ὡς ἄνω κατοίκων διὰ πιέσεων περισσότερον τοῦ καθωρισμένου. Κατόπιν τούτου ὁ εἰρημένος Ἱεροδικαστὴς ἀπεφάνθη ὅτι πρέπει νὰ ἐκδοθῆ Ὑψηλὸν Αὐτοκρατορικόν Μου Διάταγμα, ἀπευθυνόμενον πρὸς σέ, Ἀρχηγὲ τῶν Ἀρχηγῶν (Μιρουλουμερᾶ), ὁ ὁποῖος νὰ ἐντέλλεσαι ὅπως μὴ ἐπιτρέπῃς τοῦ λοιποῦ τοὺς εἰσπράκτορας νὰ εἰσπράττωσιν περισσότερον

1. Μετάφρασις Πρωτοδικείου Γρεβενῶν (ἐρμηνεὺς Γ. Παπαϊωάννου) 27 Σεπτεμβρίου 1918.
2. Ἐπόπτης ἀσφαλείας τῶν στενωπῶν καὶ τῶν διαβάσεων.
3. Δυσανάγνωστον τὸ ὄνομα τοῦ Ἱεροδίκου.

ἀπὸ ὅ,τι καθορίζουσιν οἱ διέποντες τὸν φόρον τῶν προβάτων νόμοι καὶ ν' ἀπαγορεύσητε πᾶσαν ἐνόχλησιν καὶ πᾶσαν πίεσιν γενομένην καὶ γενησομένην εἰς τοὺς ἀναφερθέντας κατοίκους.

Συνεπεία τῆς ἀποφάσεως ταύτης τοῦ Ἱεροδικαστοῦ ἐγένετο προσφυγὴ εἰς τὰς σημειώσεις τῶν σχετικῶν βιβλίων, ἐξ ὧν προέκυψεν ὅτι κατὰ τὰς εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν διεπούσας τὸν φόρον τῶν προβάτων διατάξεις, θὰ εἰσπράττεται ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου ἀπὸ τοῦ μηνὸς Μαρτίου, ὁπότε ἀρχίζει ἡ καταμέτρησις, ἀνὰ εἰς ἀκτσές (παλαιὸν νόμισμα) φόρος ἐπὶ ἐκάστου προβάτου, ἀνὰ εἴκοσιν ἀκτσέδες ἐπὶ ἑκατὸν ἀμνῶν καὶ ἀνὰ πέντε ἀκτσέδες ἐπὶ τριακοσίων προβάτων διὰ τὸ ποιμνιοστάσιον, ἐξαιρουμένων τῶν ἐξ εὐγενοῦς καταγωγῆς ἀρχηγῶν καὶ τῶν ἐν ἐκστρατεία διατελούντων στρατιωτῶν, οἵτινες θὰ δικαιοῦνται νὰ φέρωσι μαζί τῶν δι' ἑαυτοὺς ἕως ἑκατὸν πενήκοντα πρόβατα μὴ φορολογούμενα, ὑποχρεουμένων δὲ τῶν εἰσπρακτόρων νὰ δίδωσιν εἰς χεῖρας τῶν φορολογουμένων ἀποδείξεις εἰσπράξεως τοῦ εἰσπραττομένου φόρου, ἵνα μὴ, παρὰ τοὺς κανόνας, εἰσπραχθῇ ἐκ δευτέρου τοιοῦτος, προσέτι δὲ προέκυψεν ὅτι ἐπειδὴ ἡ εἰσπραξις τοῦ φόρου τῶν ἐρίων τῶν αἰγοπροβάτων, τῶν παραγομένων ἐντὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Ἐπικρατείας, πλὴν τῶν ἀμνῶν καὶ τῶν ἐριφίων, εἶναι δυσχερῆς εἰς τὰς ἀποβάθρας καὶ εἰς τὰ ἄλλα μέρη, συμφώνως πρὸς ταῖς περὶ τοῦ φόρου ἐρίων διατάξεις, αἱ ὁποῖαι ἐπεκυρώθησαν δι' Αὐτοκρατορικῶν Αὐτογράφων (Χατίου), θὰ εἰσπράττεται τοῦ λοιποῦ ἀνὰ εἷς παρᾶς δι' ἕκαστον ἐκ τῶν αἰγοπροβάτων, ἐξαιρουμένων τῶν ἀμνῶν καὶ τῶν ἐριφίων, ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μαρτίου ταυτοχρόνως μετὰ τοῦ κατ' ἀποκοπὴν φόρου τῶν προβάτων καὶ διὰ τῶν αὐτῶν ὡς ἄνω εἰσπρακτόρων, ὑποχρεουμένων νὰ δίδωσιν εἰς χεῖρας τῶν φορολογουμένων ἀπόδειξιν εἰσπράξεως, ἐν ἧ νὰ ἐμφαίνεται τὸ ὀνοματεπώνυμον τῶν φορολογουμένων καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰγοπροβάτων, μὴ ἐξαιρουμένου ἐκ τῆς ὑποχρέωσός ταύτης οὐδενός, οὔτε τῶν Σουλτάνων, προκρίτων, ἀρχηγῶν, στρατιωτῶν καὶ μὴ, ὑποτελῶν φόρου, ἀσυδότην, νομαδικῶν φύλων καὶ κατόχων ποιμνιοστασίων, οὐδὲ παντὸς ἄλλου καὶ ἐν οὐδεμιᾷ προφάσει, ἐν δυστροπία δὲ θὰ εἰσπράττεται τὸ διπλάσιον τοῦ φόρου τούτου.

Ἐπειδὴ δέ, ἐξοχώτατε Στρατάρχα, συμφώνως τῇ ὑπομνήσει τοῦ Οἰκονομικοῦ Μου Ἐφόρου Βεῖτ Χατζῆ Μεχμέτ Ἐμίν, εἶναι καὶ ἡ Ὑψηλῆ Μου ἐπιθυμία, ἐκδίδεται τὸ παρὸν Σελτὸν Μου Διάταγμα, δι' οὗ δηλοῦται Σοί, ὅτι κατὰ τὰς διεπούσας, ὡς ἄνω ἐξετέθη, τοὺς ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ φόρους προβάτων καὶ ἐρίων αἰγοπροβάτων διατάξεις, ἡ εἰσπραξις ὑπὲρ τοῦ Δημοσίου τοῦ φόρου τῶν προβάτων ἀρχεται ἀπὸ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου, εἰσπραττομένου κατ' ἔτος καὶ ἐφ' ἀπαξ φόρου προβάτων ἐπὶ ἐκάστου μὲν προβάτου ἀνὰ εἷς ἀκτσές, ἐπὶ τριακοσίων δὲ τοιούτων ἀνὰ πέντε ἀκτσέδες διὰ ποιμνιοστάσιον, ἐξαιρουμένων ἐκ τοῦ φόρου τούτου τῶν ἐξ εὐγενοῦς καταγωγῆς ἀρχηγῶν καὶ τῶν ἐν ἐκστρατεία διατελούντων στρατιωτῶν, ἐχόντων τὸ δικαίωμα νὰ φέρωσι ἕκαστος δι' ἑαυτὸν μέχρις ἑκατὸν πενήκοντα πρόβατα μὴ φορολογούμενα. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ τὸν φόρον τῶν ἐρίων τῶν αἰγοπροβάτων, τῶν παραγομένων ἐντὸς τῆς Ὀθωμανικῆς Ἐπικρατείας, ἐπειδὴ ἡ εἰσπραξις τούτου εἰς τὰς ἀποβάθρας καὶ εἰς τὰ ἄλλα μέρη τοῦ Κράτους εἶναι δυσχερῆς, τοῦ λοιποῦ θὰ εἰσπράττεται καὶ οὗτος ἀνὰ εἷς παρᾶς δι' ἕκαστον ἐκ τῶν αἰγοπροβάτων, ἐξαιρουμένων τῶν ἀμνῶν καὶ τῶν ἐριφίων, ἀπὸ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου, συγχρόνως, μετὰ τοῦ κατ' ἀποκοπὴν φόρου τῶν προβάτων, διὰ τῶν αὐτῶν εἰσπρακτόρων, ὑποχρεουμένων νὰ δίδωσιν ἀποδείξεις εἰσπράξεως, ἵνα μὴ ἐκ δευτέρου ζητηθῇ οὗτος, μὴ ἐξαιρουμένου οὐδενός ἐκ τοῦ φόρου τούτου, οὐδ' αὐτῶν τῶν Σουλτάνων, προκρίτων καὶ ἀρχηγῶν.

Σὺ δὲ Ἱεροδικαστὰ ἐντέλλεσαι ὅπως συμφώνως τῇ Αὐτοκρατορικῇ Μου Δια-

τάγματι τούτω μὴ ἐπιτρέψῃς εἰς οὐδένα νὰ παραβῇ τὰς ὡς ἄνω ἐκτεθείσας διατάξεις.

Εὐθὺς ὡς ἀφίχθῃ ὄθεν τὸ παρὸν Αὐτοκρατορικὸν Μου Διάταγμα, εἰς ὃ ὀφείλει πᾶς τις νὰ ὑποταγῇ καὶ πρὸς αὐτὸ νὰ συμμορφωθῇ, νὰ πράξῃτε συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ παρόντος.

Οὕτω νὰ γνωρίζητε καλῶς καὶ νὰ ἔχητε ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ Ἱερόν Μου Ἐμβλημα.

Ἐγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει τῇ 7ῃ τοῦ μηνὸς Σιαμπάν τοῦ 1210 (4 Φεβρουαρίου 1796).

Ἐγγραφον 20

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)¹

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΜΑΧΜΟΥΤ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Β΄
(1223-1254 ἀπὸ Ἐγείρας ἢ 1806-1839 καθ' ἡμᾶς)

Σὺ, καύχημα τῶν Ἱεροκριτῶν καὶ τῶν Δικαστῶν, πηγὴ ἀρετῆς καὶ γνώσεως, Σοφολογιώτατε Ἱεροδίκᾳ τοῦ Καζᾶ τῶν Γρεβενῶν, αὐξηθεὶς ἢ ἀρετῇ σου,

Ἄμια τῇ ἀφίξει τοῦ παρόντος Αὐτοκρατορικοῦ Μου Διατάγματος, ἔστω ὑμῖν γνωστὸν ὅτι, συνελεύσασθαι ἀποφάσεως τοῦ Ἱεροδίκου Λαρίσσης, δι' ἧς ἐκτίθησιν ὅτι γνωστὰ πρόσωπα ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ εἰς τὴν περιφέρειαν Γρεβενῶν, Διοικήσεως Ἰωαννίνων, ὑπαγομένου χωρίου Περιβόλι, ὅπερ εἶναι ἀφιέρωμα (βακούφιον) τοῦ παρὰ τῷ τεμένει Σείχ Ἀμποῦλ Βερά τῆς Κωνσταντινουπόλεως βιβλιοπωλείου τοῦ ἀποθανόντος πρώην Οἰκονομικοῦ Ἐφόρου Χατζῆ Ἀτήφ, καὶ ὅπερ εὑρίσκεται ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ Διοικητοῦ τῆς πρωτεύουσας, προσελθόντα ἐνώπιον τοῦ Ἱεροδικαστηρίου του, ἐζήτησαν τὴν ἐκδοσὶν Αὐτοκρατορικοῦ Μου Διατάγματος, δι' οὗ ν' ἀπαγορεύεται ἢ πίεσις τοῦ εἰσπράκτορος τῶν Ὑποδιοικήσεων, ζητοῦντος παρ' αὐτῶν πειρισσότερον, παρὰ τὰς ὑφισταμένας διατάξεις, κεφαλικὸν φόρον, ἀπὸ ὅσον ἐγκαίρως, ἐφ' ἅπαξ καὶ νομίμως εἰς τὸν εἰσπράκτορά των πληρώνουσιν, ἐγένετο προσφυγὴ εἰς τὰ σχετικὰ βιβλία, ἐξ ὧν, ὡς οἱ ἀρμόδιοι τῶν λογιστικῶν τμημάτων τῶν Χαραμείν καὶ οἱ εἰσπράκτορες ἀναφέρουσιν, προέκυψεν ὅτι τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ταῖς Ἐπαρχίαις κείμενα βακούφια τοῦ εἰρημένου Οἰκονομικοῦ Ἐφόρου εὑρίσκονται ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ μνησθέντος Διοικητοῦ, ἢ δὲ Ἐπιτροπεία (τεβλιέ) κατὰ τοὺς κανόνας τοῦ δικαιώματος τῆς διαδοχῆς, δυνάμει Βερατίου, τῷ Μεχμέτ Ταχῆρ καὶ ὅτι συνωδᾶ τῷ καθ' ἕκαστον ἔτος εἰς τὸν εἰσπράκτορα διδομένῳ Σεπτῷ Μου Διπλώματι, δέον νὰ μὴ εἰσπράττηται ἀπὸ τοὺς εἰς κεφαλικὸν φόρον ὑποχρεουμένους πλέον τῆς δυνάμεώς των, καθορισθείσης διὰ τῆς διαιρέσεως τούτων, εἰς τρεῖς τάξεις, ἀνωτέρων, μεσαίων καὶ κατωτέρων καὶ τῆς ἐπιδόσεως αὐτοῖς δελτίων ἐμφαινόντων τὸ ποσὸν τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, ὅπερ ὀφείλουσιν

1. Μετάφρασις Πρωτοδικείου Γρεβενῶν (ἐρμηνεὺς Γ. Παλαιῶάννου) 27 Σεπτεμβρίου 1918.

ἀπαξάπαντες, μηδενὸς ἔξαιρουμένου, νὰ πληρῶνῃσι τῷ εἰσπράκτορι τοῦ Δημοσίου.

Διὰ ταῦτα, ἐκδίδεται τῇ Ὑψηλῇ Μου ἐπινεύσει τὸ παρὸν Μου Διάταγμα, εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὸ γράμμα τοῦ ὁποίου ὀφείλει πᾶς τις νὰ ὑποταγῇ καὶ συμμορφωθῇ, ὅπερ οἱ ὑπόχρεοι εἰς κεφαλικὸν φόρον κάτοικοι τοῦ χωρίου Περιβόλι πληρῶνῃσι τοῦτον τῷ Δημοσίῳ, συμφώνως τοῖς δελτίοις, τοῖς συντασσομένοις ἀναλόγως τῆς δυνάμεως ἐκάστου καὶ κατὰ τὸν ὡς εἴρηται τρόπον καὶ ὅπως ἐπαγρουπνήτε ἵνα μὴ ἐνοχλῶνται οὗτοι πληρῶνοντες περισσότερον τοῦ δέοντος, ὀφείλεις νὰ ἐνεργήσῃς συμφώνως τῷ περιεχομένῳ.

Ταῦτα νὰ γνωρίζῃς καλῶς καὶ νὰ ἔχῃς ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ Ἱερόν Μου Ἐμβλημα.

Ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 28ην τοῦ μηνὸς Τζοῦ ἐλ Καντέ τοῦ 1238 ἔτους (24 Ἰουλίου 1823).

Ἔγγραφον 21

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)¹

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΜΑΧΜΟΥΤ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Β΄
(1223-1254 ἀπὸ Ἐγείρας ἢ 1806-1839 καθ' ἡμᾶς)

Σύ, καύχημα τῶν Ἱεροκριτῶν καὶ Δικαστῶν, πηγὴ ἀρετῆς καὶ σοφίας, σοφολογιώτατε Ἱεροδίκᾳ τοῦ Καζᾶ τῶν Γρεβενῶν, ἀυξηθεῖη ἡ ἀρετὴ σου,

Ἄμα τῇ ἀφίξει τοῦ παρόντος Αὐτοκρατορικοῦ Μου Διαταγμάτος, ἔστω σοι γνωστὸν ὅτι οἱ Χριστιανοί, κάτοικοι τοῦ χωρίου Περιβόλι, περιφερείας Γρεβενῶν καὶ Διοικήσεως Ἰωαννίνων, δι' ὑποβληθείσης Μοι αἰτήσεώς των ἐκθέτουσιν ὅτι καθέκαστον ἔτος, ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, πληρῶνῃσιν εἰς τὸν εἰσπράκτορά των ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ τὸν κεφαλικὸν φόρον, εἰς ὃν διανέμονται τὰ σχετικὰ δελτία καὶ γίνεται ἡ εἰσπραξις τοῦ ὡς ἄνω φόρου, εἰς ὃν ἀνέκαθεν εἶναι ὑποβεβλημένοι. Ἄλλ' ἐνῷ τινὲς ἐξ αὐτῶν, καθ' ἣν ἐποχὴν διανέμονται τὰ σχετικὰ δελτία καὶ γίνεται ἡ εἰσπραξις τοῦ ὡς ἄνω φόρου, πληρῶνῃσι τὸν εἰς αὐτοὺς ἀνήκοντα φόρον, συμφώνως ταῖς περὶ κεφαλικοῦ φόρου διατάξεσιν, εἰς τὸν εἰσπράκτορα, εἰς οὗ τὴν περιφέρειαν προσωρινῶς εὐρίσκονται καὶ παρ' οὗ λαμβάνουσιν ἀπόδειξιν ἐμφαίνουσιν καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ των, ὃ εἰσπράκτωρ των μὴ λαμβάνων ὑπ' ὄψει τὰς ἀποδείξεις ταύτας ἐπιμένει πιέζων τούτους εἰς τὴν ἐκ δευτέρου πληρωμὴν τοῦ φόρου καὶ ἐζητήσαντο τὴν συνωδᾶ ταῖς σχετικαῖς διατάξεσιν ἐκδοσιν Αὐτοκρατορικοῦ Μου Διατάγματος διατάσσοντος ὅπως μὴ ἐνοχλῶνται οὗτοι.

Συνεπεία τῆς αἰτήσεως ταύτης ἐγένετο προσφυγὴ εἰς τὰς σημειώσεις τῶν σχετικῶν βιβλίων, ἐξ ὧν προέκυψεν ὅτι καὶ προηγουμένως τῇ Ὑψηλῇ Μου ἐπινεύσει εἶχεν ἐκδοθῆ κατὰ τὸ ἔτος 1205 (1790) Αὐτοκρατορικὴ Μου Διαταγή, δι' ἧς ἐδηλοῦτο ὅτι κατὰ τὸν μῆνα Μουχαρέμ², καθ' ὃν γίνεται ἡ εἰσπραξις τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, συνωδᾶ ταῖς ὑφισταμέναις διατάξεσιν πᾶς τις ὀφείλει νὰ πληρῶνῃ τοῦτον

1. Μετάφρασις Πρωτοδικείου Γρεβενῶν (ἐρμηνεὺς Γ. Παλαιῶννου) 27.9.1918.

2. Ὁ πρῶτος μῆν τοῦ Σεληνιακοῦ ἔτους.

ἀναλόγως τῆς δυνάμεώς του εἰς τὸν εἰς οὗ τὴν περιφέρειαν εὐρίσκεται εἰσπράκτορα, παρ' οὗ καὶ θὰ λαμβάνη ἀπόδειξιν διὰ τῆς ἐπισήμου σφραγίδος ἐσφραγισμένην καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ περιγράφουσαν, ἵνα κατὰ τὴν εἰς ἄλλα μέρη διάβασίν του, εἴτε εἰς τὰς πόλεις εἰς ἃς θὰ διαμεῖνη, εἴτε εἰς τὰ χωρία, μὴ ὑποχρεοῦται εἰς τὴν ἐκ δευτέρου πληρωμὴν ἢ ἐνοχλῆται δι' ἄλλης προφάσεως καὶ δι' οὗ διετάσσετο ὁ εἰσπράκτωρ τοῦ ἐν λόγῳ χωρίου νὰ μὴ ἀξιοῖ παρὰ τῶν Χριστιανῶν τοῦ χωρίου τούτου τὴν ἐκ νέου πληρωμὴν ἢ πλεον τοῦ ποσοῦ, ὃ ἀνέκαθεν πληρώνουσιν.

Ἐπειδὴ ὅθεν Ὑψηλὴ Μου ἐπιθυμία εἶναι ὅπως μὴ ζητῆται ἐκ δευτέρου κεφαλικὸς φόρος ἅπαξ πληρωθεὶς παρὰ τῶν μνησθέντων Χριστιανῶν, κατὰ τὸν ὡς ἐρρήθη τρόπον, ἐκδίδεται τὸ παρὸν Αὐτοκρατορικὸν Μου Διάταγμα, εἰς ὃ πᾶς τις ὀφείλει νὰ ὑποταγῆ καὶ νὰ συμμορφωθῆ καὶ ὅπερ ὡς ἀφίχθῃ αὐτόθι, Σύ, Ἱεροδικαστά, δέον διὰ τῆς Ἱεροδικαστικῆς ὁδοῦ νὰ ἐπαγρυπνῆς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, μὴ ἐπιτρέπων εἰς τοὺς εἰσπράκτορας τοῦ κεφαλικοῦ φόρου νὰ εἰσπράττωσι τοῦτον ἐπανειλημμένως παρὰ τῶν μνησθέντων.

Ταῦτα νὰ γνωρίζητε καλῶς καὶ νὰ ἔχητε ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ Ἱερὸν τοῦτο Ἐμβλημα Μου.

Ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 21 Τζεμαζῆ οὐλ Ἐββέλ 1239 (9.1.1824).

Ἐγγραφον 22

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)¹

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΜΑΧΜΟΥΤ ΧΑΝ ΓΑΖΗ τοῦ Β'
(1223-1254 ἀπὸ Ἐγείρας ἢ 1806-1839 καθ' ἡμᾶς)

Σύ, καύχημα τῶν Ἱεροκριτῶν καὶ δικαστῶν, πηγὴ ἀρετῆς καὶ σοφίας, Σοφολογιώτατε Ἱεροδίκᾳ τοῦ Καζᾶ τῶν Γρεβενῶν, ὁ Ὑψιστος αὐξῆσαι τὴν παιδείαν σου, Ἄμα τῆ ἀφίξει τοῦ παρόντος Αὐτοκρατορικοῦ Μου Διατάγματος ἔστω σοὶ γνωστὸν ὅτι γνωστοὶ Χριστιανοὶ ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Περιβόλι, τῆς Ὑποδιοικήσεως Γρεβενῶν, διὰ ὑποβληθείσης μοι αἰτήσεώς των ἐξέθηκαν ὅτι ἐνῶ κατὰ δόσεις ἐπλήρωσαν εἰς τοὺς Ζούλφτσε, υἱόν του Ζάτην, Κώσταν καὶ Ντούκαν, Χριστιανοὺς κατοίκους Ὑποδιοικήσεως Ἰωαννίτων, ὀλόκληρον τὸ ποσὸν τῶν δέκα πέντε χιλιάδων τετρακοσίων γροσίων, ὅπερ παρ' αὐτῶν εἶχον δανεισθῆ κατὰ τὸ 1234 (1818) ἔτος καὶ συνελπῶς δὲν ἐγένετο νόμιμος μεταβίβασις εἰς ἕτερον ἔτος ἐπ' αὐτῶν, οὐδὲ εἶχε συμφωνηθῆ τόκος, οἱ ρηθέντες δανεισταὶ παρουσιάζονται σήμερον διατεινόμενοι ὅτι τὸ πληρωθὲν ποσὸν ἐλήφθη ὡς τόκος καὶ ὅτι τὸ κεφάλαιον μένει εἰσέτι εἰς βᾶρος των, ὅπερ δέον νὰ πληρωθῆ, καὶ ἐξητήσαντο τὴν ἐκδοσιν Ἱεροῦ Μου Διατάγματος, ὅπως ἐξεταζομένου τοῦ ζητήματος Ἱεροδικαστικῶς μὴ ἐπιταπῆ ἢ ὡς εἴρηται ἐνόχλησις των.

1. Μετάφρασις Πρωτοδικείου Γρεβενῶν (ἐρμηνεὺς Γ. Παλαϊωάννου) 27 Σεπτεμβρίου 1918.

Handwritten text in Greek script, arranged in several lines across the page. The text is written in a cursive style and includes various words and phrases, some of which are partially obscured by the calligraphic flourish above. The text appears to be a historical document or a record of events, possibly related to the date mentioned in the caption below.

Τὸ ἀπὸ 11ης Σιαυτὰν 1242 (24 Φεβρουαρίου 1827) Φιομάνι.

Συνεπεία τῆς αἰτήσεως ταύτης, ἐξετασθεισῶν τῶν διατάξεων παρὰ τοῦ Ἄνω-τάτου Μου Συμβουλίου (Ντιβάν Χουμαγιούν) ἐλήφθη ἀπάντησις ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ζητηθῇ τοῦ λοιποῦ τόκος, ἐὰν δὲν συμφωνήθῃ τοιοῦτος καὶ ἐὰν δὲν ἐγένετο ἐπὶ τῶν ὀφειλετῶν νόμιμος περιοδικὴ μεταβίβασις τοῦ ἐν λόγῳ κεφαλαίου, ὅτι ἐν περιπτώσει καὶ ἐγένετο κατ' ἔτος νόμιμος περιοδικὴ μεταβίβασις καὶ συμφωνήθη μὲν τόκος, ἀλλὰ δὲν ἐπετράπη ὁ τοκισμὸς διὰ τῆς αὐξήσεως ἐντὸς ἔτους τῶν δέκα πλέον τῶν ἑνδεκα καὶ ἡμίσεος, διὰ τὰ ἔτη μὲν, καθ' ἃ ἐγένετο ἡ νόμιμος περιοδικὴ μεταβίβασις καὶ συμφωνήθη τόκος, δέον συμφώνως ταῖς περὶ τόκου διατάξεσι νὰ τοκισθῇ διὰ τῆς αὐξήσεως τῶν δέκα πλέον τῶν ἑνδεκα καὶ ἡμίσεος, διὰ δὲ τὰ ἔτη καθ' ἃ δὲν ἐγένετο ἡ περιοδικὴ μεταβίβασις, οὐδὲ συμφωνήθη τόκος, τὸ ὡς τοιοῦτον εἰσπραχθὲν χρῆμα δέον νὰ προστεθῇ καὶ συμψηφισθῇ τῷ κεφαλαίῳ καὶ ὅτι ἐξεταζομένου ἐπομένως τοῦ ζητήματος ἱεροδικῶς, νὰ ἐκδοθῇ Διάταγμα κωλύον τὴν πρὸς τοὺς αἰτοῦντας ἐνόχλησιν τῶν ὡς ἄνω δανειστῶν, ἐν ἧ περιπτώσει καὶ δὲν ἐγένετο ἡ νόμιμος περιοδικὴ μεταβίβασις καὶ δὲν συμφωνήθη τόκος.

Ἐπειδὴ δὲ τοιαύτη ἐστὶ καὶ ἡ Ὑψηλὴ Μου ἐπιθυμία, ὅπως τὸ πρᾶγμα ἐξετασθῇ ἐπιτοπίως διὰ τῆς ἱεροδικαστικῆς ὁδοῦ, ἐξεδόθη τὸ παρὸν Αὐτοκρατορικὸν Μου Διάταγμα, δι' οὗ ἐπιτάσσεσθε ὅπως ἐνεργήσητε συμφώνως τῇ διαταγῇ Μου, ἐξετάζοντες πρωτίστως τὸ ζήτημα ἱεροδικαστικῶς, ἐν πλήρει εὐθύτητι καὶ δικαιοσύνῃ, ὅποτε ἐὰν μὲν ἀποδειχθῇ ὅτι τὸ ὡς ἄνω ποσὸν δὲν ἐδανείσθη ἐπὶ τοκισμῷ δι' ὠρισμένα ἔτη (ντέβροισερῆ) νὰ μὴ ἐπιτρέψητε τὴν εἰσπραξίν τοκου, ἐὰν δὲ ἀποδειχθῇ ὅτι ἐδανείσθη ἐπὶ τοκισμῷ καὶ δι' ὠρισμένα ἔτη, ἀλλὰ δὲν ἐπετράπη ἡ αὐξήσις τοῦ τόκου πλέον τῶν ἑνδεκα καὶ ἡμίσεος ἐντὸς τοῦ ἔτους, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δέον διὰ μὲν τὰ ἔτη, καθ' ἃ τὸ ὡς ἄνω ποσὸν μετεβιβάσθη ὀλόκληρον περιοδικῶς ἐπὶ τῶν ὀφειλετῶν, ὥστε νὰ ἀποφέρῃ καὶ τόκον, τὸ τυχὸν ὡς τόκος εἰσπραχθὲν δέον νὰ συμψηφισθῇ καὶ προστεθῇ τῷ κεφαλαίῳ καὶ νὰ μὴ ἐπιτρέψητε κατ' οὐδένα τρόπον τοῖς ὡς ἄνω δανεισταῖς νὰ ἐνοχλῶσι τοὺς ἐν λόγῳ αἰτοῦντας.

Τοῦτο νὰ γνωρίζησθε καλῶς καὶ νὰ ἔχησθε ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ Ἱερόν Μου Ἐμβλημα.

Ἐγένετο τελευτοῦντος τοῦ μηνὸς Τζεμαζῆ οὐλ Ἐββέλ τοῦ 1239 ἔτους (18 Ἰανουαρίου 1824) ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἐγγραφον 23

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)¹

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου Μαχμοῦτ Β'
(1223-1254 ἀπὸ Ἐγείρας ἢ 1808-1839 καθ' ἡμᾶς)

Σεῖς, τὸ καύχημα τῶν Ἱεροκριτῶν καὶ Δικαστῶν, οἵτινες διεκπεραιώνετε τὰς κοινὰς ὑποθέσεις δι' εὐστόχου κρίσεως, Καδῆδες (Ἱεροδικασταὶ) καὶ Ναίπηδες τῶν Ὑποδιοικήσεων εἰς ἃς εὐρίσκονται οἱ ὡς κάτωθι ἀναφερόμενοι ραγιάδες, αὐξηθεῖν ἢ ἀρετῇ Ὑμῶν, τὸ καύχημα τῶν ὁμοίων των, ἀξιωματικοί, προεστοὶ καὶ λοιπὰ ὄργανα τῆς Δημοσίας Τάξεως, διατηρηθήτω ἡ ἀξία καὶ ἡ ὑπόληψις Ὑμῶν.

1. Τὸ κείμενον διατυποῦται κατὰ τὸν πιστότερον τρόπον, κατόπιν τῶν μεταφράσεων τοῦ Πρωτοδικείου Γρεβενῶν (ἐρμηνεὺς Γ. Παλαιῶάννου) τῆς 27 Σεπτεμβρίου 1918 καὶ τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν (μεταφραστῆς Β. Π. Πετράκης), τῆς 20ῆς Σεπτεμβρίου 1958.

“Αμα τῆ ἀφίξει τοῦ Ὑψηλοῦ Μου τούτου Διατάγματος, ἔστω ὑμῖν γνωστὸν ὅτι ὁ Μουτεβελῆς (Ἐφορος, Ἐπόπτης, Ἐπίτροπος) τοῦ ἱεροῦ Βακουφίου τοῦ μακαρίτου Ἀτῆφ Μουσταφᾶ, δι’ ἀναφορᾶς του ἐκθέτει ὅτι οἱ ραγιάδες τοῦ χωρίου Περιβόλι, τῆς Ἐπαρχίας Γρεβενῶν, τῆς Διοικήσεως Ἰωαννίνων, ὅπερ τυγχάνει «μουκαταὰ» (χωρίον τοῦ ὁποίου αἱ πρόσοδοι προορίζονται διὰ Βακούφιον), λόγω τῶν διαφόρων λυπηρῶν γεγονότων, διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ πέριξ χωρία καὶ οὕτω ὁ μὲν «μουκαταὰς» κατεστράφη, τὸ δὲ Βακούφιον ἠδικήθη καὶ ἐζημιώθη σφόδρα καὶ αἰτεῖται ὅπως ἐκδοθῆ ἡ Ὑψηλὴ Μου Διαταγὴ ἐπὶ τῷ τέλει ἵνα πρὸς προστασίαν τῶν συμφερόντων τοῦ ὡς ἄνω ἀναφερομένου ἱεροῦ Βακουφίου, οἱ ἐν λόγῳ ραγιάδες μεταφερθῶσιν ἐκ τῶν μερῶν εἰς τὰ ὁποῖα σήμερον εὐρίσκονται, εἰς τὸ παλαιὸν των χωρίον Περιβόλι καὶ ἐπανεγκατασταθῶσιν ἐκεῖ δυνάμει τοῦ Νόμου περὶ ἐγκαταστάσεως.

Ἡ ἀρμοδία ἀρχὴ τοῦ Ἐβκαφίου (ἐπόπτρια ἀρχὴ τῶν Βακουφίων), ἡ ὁποία ἠρωτήθη σχετικῶς, ἀναφέρει ὅτι, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν παρ’ αὐτῆ εὐρισκομένων ἐγγραφῶν τῶν ἀρχείων, οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Περιβόλι ἀπετελοῦντο ἐξ ὀγδοήκοντα ἀτόμων, ὅτι τὸ χωρίον τοῦτο εἶχε παραχωρηθῆ εἰς τὸν εἰρημένον Ἀτῆφ Μουσταφᾶ κατὰ πλήρες δικαίωμα ἰδιοκτησίας καὶ ἀπηλλαγμένον παντὸς φόρου καὶ εἰσφορᾶς πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς, ἵνα τὸ καταστήσῃ Βακούφιον καὶ ὅτι κατὰ τὸν περὶ ἐγκαταστάσεως Νόμον οἱ ραγιάδες τῆς ὡς ἄνω κατηγορίας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, οἵτινες ἐγκαταλήψαντες τὰ χωρία, ἐὰν καὶ ἐφ’ ὅσον δὲν συμπεριελήφθησαν εἰς τὴν νέαν ἀπογραφὴν τοῦ πληθυσμοῦ καὶ δὲν παρήλθεν δεκαετία ἀπὸ τῆς ἀποχωρήσεώς των, δεόν ν’ ἀποβάλλωνται διὰ μέσου τῶν Δικαστικῶν καὶ Στρατιωτικῶν Ἀρχῶν ἀπὸ τὰ μέρη εἰς τὰ ὁποῖα σήμερον εὐρίσκονται καὶ νὰ μεταφέρονται εἰς τὰς παλαιὰς των κατοικίας (εἰς τὰ παλαιὰ των χωρία).

Ἐπειδὴ ἡ ἐπιθυμία Μου εἶναι ὅπως ἀκολουθηθῆ ἡ ὡς ἄνω νόμιμος διαδικασία, ἠυδόκησα νὰ ἐκδώσω τὴν ἀξιοσέβαστον καὶ Ὑψηλὴν Μου Διαταγὴν.

Ἐφ’ ᾧ ἐκδίδεται τὸ Ὑψηλόν Μου Φιρμάνιον, ἵνα Σεῖς οἱ ὡς ἄνω μνημονευόμενοι Ἱεροδικασταί, Ἀξιωματικοὶ καὶ Προεστοὶ καὶ λοιποὶ ἔχοντες ὑπ’ ὄψει τὰς διατάξεις τοῦ περὶ ἐγκαταστάσεως Νόμου καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις Ἱερὰν καὶ Ὑψηλὴν Μου Διαταγὴν νὰ ἐνεργήσητε καὶ νὰ πράξητε συμφώνως τούτοις καὶ ν’ ἀπόσχητε πάσης ἐναντίας πράξεως καὶ ἐνεργείας.

Ὅθεν ἅμα τῆ λήψει τοῦ Ἱεροῦ καὶ Ὑψηλοῦ τούτου Φιρμανίου, τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ὁποίου πάντες εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ σεβασθῶσιν, νὰ συμμορφωθῆτε πρὸς αὐτὸ καὶ νὰ ἔχητε ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ Ἱερὸν Ἐμβλημα Μου.

Ἐγράφη τῆ 11ῃ Σιαμπάν τοῦ 1242 (24 Φεβρουαρίου 1827 καθ’ ἡμᾶς), ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Ἐγγραφον 24

ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ (Φιρμάνιον)¹

Μονόγραμμα τοῦ Σουλτάνου ΑΜΠΝΤΟΥΛ ΜΕΤΖΗΤ
(1254-1277 ἀπ’ Ἐγείρας ἢ 1839-1861 καθ’ ἡμᾶς)

Σύ, καύχημα τῶν Ἱεροκριτῶν Σοφολογιώτατε Ἱεροδίκᾳ Γρεβενῶν, ἀύξηθήτω

1. Μετάφρασις Πρωτοδικείου Γρεβενῶν (ἐρμηνεὺς Γ. Παλαιῶάννου) 27 Σεπτεμβρίου 1918.

ἡ ἀρετὴ σου καὶ σεῖς καυχήματα τῶν ὁμοίων σας, Μουδύρη καὶ μέλη τοῦ Ἐπαρχιακοῦ Συμβουλίου, μπέηδες καὶ ἀγάδες τοῦ Καζᾶ Γρεβενῶν, αὐξηθήτω ἡ ἰκανότης σας.

Ἄμα τῇ ἀφίξει τοῦ παρόντος Αὐτοκρατορικοῦ Μου Διατάγματος, ἔστω ὑμῖν γνωστὸν ὅτι μοὶ ἀνεφέρθη ὅτι οἱ Διοικηταὶ καὶ οἱ Ὑποδιοικηταὶ τῆς περιοχῆς Γρεβενῶν ζητοῦσι παρανόμως καὶ διὰ βαναύσου τρόπου χρήματα διὰ τιμὴν εἰσοδήματος πεδίων καὶ φόρον διόδου (κουτουμιέ) παρὰ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Περιβόλι τῆς περιφερείας Γρεβενῶν, οἵτινες δυνάμει Αὐτοκρατορικοῦ Διατάγματος εἰσὶν ἀπηλλαγμένοι τοιούτων ἐπιπόνων καὶ στρατιωτικῶν φόρων, διατάσσεσθε ὅπως οὐδεὶς κατ' οὐδένα τρόπον ἐνοχλῇ τοὺς μνησθέντας κατοίκους, ἀφήνοντες αὐτοὺς ἐλευθέρους ὅπως κατέχουσι καὶ νέμονται ἐλευθέρως ὡς καὶ πρότερον τὰ ἐν τῷ χωρίῳ τῶν κτήματα, πληρώνοντες μόνον τοῖς πρὸς εἴσπραξιν ἐντεταλμένοις τοὺς διὰ τῶν ἱερῶν Αὐτοκρατορικῶν Διαταγμάτων Μου καθωρισμένους φόρους.

Ταῦτα νὰ γνωρίζητε καλῶς καὶ νὰ ἔχητε ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ Ἱερόν Μου Ἐμβλημα.

Ἐγράφη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 16 τοῦ μηνὸς Ρετζέπ τοῦ 1269 ἔτους (12 Ἀπριλίου 1853).

Ἐγγραφον 25

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ¹

τοῦ Τουρκικοῦ Κτηματολογικοῦ βιβλίου
(Ἐσὰς Ἐμλιάκι Τεφτέρ)

Ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 12 Θεμελιώδους Κτηματολογικοῦ Βιβλίου (Ἐσὰς Ἐμλιάκι Τεφτέρ) τοῦ Κτηματολογικοῦ Γραφείου τοῦ Καζᾶ τῶν Γρεβενῶν, τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1283 (1867) γενομένης γενικῆς καταγραφῆς τῶν κτημάτων. Ἐκ τῶν σελίδων 111-113.

Κτηματικὴ περιφέρεια Περιβολίου, Καζᾶ Γρεβενῶν.

1. Ἐν τῇ κτηματικῇ θέσει «Καρίτσα-Μετόχι» δάσος 1.500 στρεμμάτων ἐκτάσεως, ὅπερ κατέχει ἡ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀντιπροσωπευομένη παρὰ τοῦ Ἡγουμένου Ἀνθίμου, ὡς Ἐπιτρόπου αὐτῆς.

2. Ἐν τῇ κτηματικῇ θέσει «Μπιαλίκι» δάσος ἐκτάσεως 15.000 στρεμμάτων ἐγγεγραμμένου ἐν ὀνόματι τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Περιβόλι.

3. Ἐν τῇ ἰδίᾳ θέσει ἕτερον δάσος ἐκτάσεως 10.000 στρεμμάτων ἐγγεγραμμένου ὡσαύτως.

4. Ἐν τῇ ἰδίᾳ θέσει ἕτερον δάσος δι' οἰκοδομήσιμον ξυλείαν ἐκτάσεως 10.000 στρεμμάτων ἐγγεγραμμένου ὡσαύτως ἐπ' ὀνόματι τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου.

5. Ἐν τῇ θέσει «᾽Οου» ἐν δάσος ἐκτάσεως 25.000 στρεμμάτων κατεχόμενον παρὰ τῶν ἰδίων κατοίκων.

6. Ἐν τῇ θέσει «Βάλια Κάλντα» δάσος δι' οἰκοδομήσιμον ξυλείαν ἐκτάσεως 25.000 στρεμμάτων κατεχόμενον παρὰ τῶν ἰδίων κατοίκων.

1. Μετάφρασις Πρωτοδικεῖου Γρεβενῶν (ἐρμηγενὲς Γ. Παπαϊωάννου) 3 Δεκεμβρίου 1930.

7. Ἐν τῇ θέσει «Ἁγιουwάρα» ἔν δάσος ἐκτάσεως 28.000 στρεμμάτων κατεχόμενον ὡσαύτως παρὰ τῶν ἰδίων κατοίκων.

8. Ἐν τῇ θέσει «Μπαϊτάν» δάσος δι' οἰκοδομήσιμον ξυλείαν ἐκτάσεως 55.000 στρεμμάτων κατεχόμενον ὡσαύτως παρὰ τῶν ἰδίων κατοίκων.

9. Ἐν τῇ ἰδίᾳ θέσει ἕτερον δάσος «Κουρί» ἐκτάσεως 25.000 στρεμμάτων καὶ κατεχόμενον ὡσαύτως παρὰ τῶν ἰδίων κατοίκων τοῦ χωρίου Περιβόλι.

Ἔγγραφον 26

ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΑΠΟΦΑΣΙΣ τοῦ Τουρκικοῦ Πρωτοδικείου Γρεβενῶν¹

Ἄριθ. 67

Τὸ Δικαστήριον τῶν ἐν ΓρεβENOῖς Πρωτοδικῶν
Συγκείμενον: Ἐκ τοῦ Προέδρου ΜΠΕΧΤΣΕΤ ΕΦΕΝΤΗ

Ἐκ τοῦ Δικαστοῦ ΡΕΤΖΕΠ καὶ

Ἐκ τοῦ Ἀρχιγραμματέως ΧΟΥΣΕΪΝ ΕΦΕΝΤΗ, ἀναπληροῦντος τὸν ἕτερον δικαστήν.

Συνεδριάσαν δημοσίᾳ τὴν 15ην Ρεμπῆ οὐλ Ἀχῆρ τοῦ 1318², ἡμέραν Τρίτην, ἵνα δικάσῃ ἐπὶ τῆς ἀγωγῆς τῆς Κοινότητος Περιβολίου, Ὑποδιοικήσεως Γρεβενῶν, παραστάσης διὰ τοῦ γενικοῦ καὶ ἀπολύτου πληρεξουσίου αὐτῆς Σπυρίδωνος Εὐθυμιάδου, δικηγόρου καὶ κατοίκου τῆς πόλεως Γρεβενῶν κατὰ τοῦ Ἰμπραήμ Ἐφέντη, ὑπὸ τὴν ιδιότητα τοῦ Δασάρχου Γρεβενῶν καὶ κατὰ τῶν Παναγιώτου Νίκα Παπᾶ, Σούλη Σαμαρᾶ καὶ Νικολάου Ἰττη, προεστῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Περιβόλι καὶ ὑπηκόων Ὀθωμανῶν.

Ὁ Σπυρίδων (Εὐθυμιάδης), ὡς γενικὸς πληρεξούσιος τῆς μνησθείσης Κοινότητος, διὰ τῆς ἐνώπιον τοῦ πολιτικοῦ τμήματος τοῦ Πρωτοδικείου Γρεβενῶν ἀπὸ τῆς 3ης Ρεμπῆ οὐλ Ἀχῆρ³ ὑποβληθείσης ἀγωγῆς του ἐξέθηκεν ὅτι ὁ Δασάρχης τῆς Ὑποδιοικήσεως Γρεβενῶν Ἰβραήμ Ἐφέντης καὶ οἱ Παναγιώτης Νίκα Παπᾶς, Σούλης Σαμαρᾶς καὶ Νικόλαος Ἰττης, ὑλοτόμοι, κάτοικοι τοῦ ὡς ἄνω χωρίου, ἐπεμβαίνοντες αὐθαιρέτως εἰς τὰ δάση τὰ κείμενα ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ μνησθέντος χωρίου καὶ εὐρισκόμενα δυνάμει Αὐτοκρατορικοῦ Διατάγματος (Φιοριανίου) ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῆς ἐν λόγῳ Κοινότητος, ἧς πληρεξούσιος τυγχάνει δυνάμει κεκυρωμένου πληρεξουσίου ἐγγράφου, ὑλοτόμησαν ἐξ αὐτῶν μέχρι δέκα πέντε χιλιάδες ζευγῶν σανίδων καὶ ἠτήσαντο ὅπως προσκληθέντες νομίμως οἱ εἰρημένοι ὑποχρεωθῶσι κατόπιν διαδικασίας νὰ παύσωσιν ἐπεμβαίνοντες εἰς τὰ ὡς εἴρηται δάση καὶ πληρώσωσιν ἅμα τὴν γενομένην ζημίαν, τὰ δικαστικὰ ἔξοδα καὶ τὰ δικηγορικὰ δικαιώματα.

Κατὰ τὴν διὰ τῶν κοινοποιηθεισῶν κλήσεων ὠρισμένην ὡς ἄνω δικάσιμον ἡμέραν ἐμφανισθέντων μὲν ἐκ τῶν διαδίκων, τοῦ εἰρημένου Σπυρίδωνος, ὡς πληρεξουσίου τῆς ἐναγούσης Κοινότητος, τοῦ Κιαζῆμ Ἐφέντη, Οἰκονομικοῦ Ἐφόρου,

1. Μετάφρασις Πρωτοδικείου Γρεβενῶν (ἐρμηνεὺς Γ. Παλαιωάννου) 27.9.1918.

2. 17 Ὀκτωβρίου 1900.

3. 5 Ὀκτωβρίου 1900.

ἀντιπροσωπεύοντος τὸ Δημόσιον καὶ τὴν Διεύθυνσιν Δασῶν, ὡς ἐναγομένου καὶ τοῦ Νικολάου Ἰττη, ὡσαύτως ὡς ἐναγομένου, μὴ ἐμφανισθέντων ὅμως τῶν ἑτέρων ἐναγομένων Παναγιώτου καὶ Σούλη, οὐδὲ πεμπάντων διὰ πληρεξουσίου ἐγγράφου πληρεξούσιόν τινα, ἀποφασίσαν τῇ αἰτήσει τοῦ ἐνάγοντος Σπυρίδωνος, σύμφωνας τοῖς ἄρθροις 144 καὶ 145 τῆς Πολιτικῆς Δικονομίας τὴν ἐρήμην τούτων καὶ κατ' ἀντιβολίαν διὰ τοὺς ἐμφανισθέντας ἐκδίκασιν τῆς ὑποθέσεως καὶ τὸν διορισμὸν ἐπ' ἀμοιβῇ πενήκοντα γροσίων ἀντιπροσώπου ἐξ ἐπαγγέλματος τοῦ ἐκ τῶν δοκίμων τοῦ Δικαστηρίου Ἰλιάζ Ἐφέντη, οὕτινος ἡ ἰκανότης δεδοκιμασμένη εἶναι.

Μεθ' ὃ ἐπιληφθὲν τὸ Δικαστήριον εἰς τὴν κατ' ἀντιβολίαν καὶ ἐρήμην ἐκδίκασιν τῆς ὑποθέσεως ἀνέγνωσε διὰ τοῦ ὑπογραμματέως τὴν ἀγωγὴν, εἶτα τὸ παρὰ τοῦ πληρεξουσίου τῆς ἐναγούσης Σπυρίδωνος προσαχθὲν καὶ πρωτοκολληθὲν πληρεξούσιον ἐγγραφον, ὅπερ φέρει χρονολογίαν 26 Ρεμπῆ οὐλ Ἐββέλ 1318, καὶ τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον ἔχει ἐν περιλήψει ὡς ἑξῆς: «Οἱ Ἰωάννης Νασίκας, Παναγιώτης Περδίκκης καὶ Στέργιος Παπᾶς, μουχταροδημογέροντες τῆς Κοινότητος Περιβολίου, διορίζουσι γενικὸν καὶ ἀπόλυτον πληρεξούσιον τὸν εἰρημένον Σπυρίδωνα Εὐθυμιάδην, δικηγόρον, πρὸς ὃν χορηγοῦσι τὴν ἐντολὴν καὶ τὸ δικαίωμα ἵνα παρίσταται κατὰ τὴν ἐκδίκασιν τῶν ὑπὲρ ἢ κατὰ ἐγερθεῖσων ἢ ἐγερθησομένων ἐνώπιον τῶν Πολιτικῶν καὶ Ποινικῶν Δικαστηρίων ὡς καὶ τῶν ἄλλων ἐπισήμων Ἀρχῶν ἀγωρῶν, ὡς ἐνάγων καὶ ἐναγόμενος, ἀνακόπτων καὶ ἀνακοπτόμενος, ἐκκαλῶν καὶ ἐφεσίβλητος, διαιτητῆς καὶ καθ' οὗ ἢ διαιτησία, ἀναψηλαφῶν καὶ καθ' οὗ ἢ ἀναψηλάφισις, νὰ συντάσῃ, ὑποβάλλῃ, κοινοποιῇ καὶ δέχεται αἰτήσεις, προτάσεις καὶ διαφόρους δικογραφίας, νὰ προσάγῃ καὶ νὰ ἐπικαλῆται μάρτυρας καὶ ἀπορρίπτῃ τοιούτους, ἐπάγῃ ὄρκον, ἐνεργῇ διμαρτυρήσεις, ἐπιβάλλῃ καὶ ἄρῃ κατασχέσεις καὶ ἐν γένει ἐνεργῇ καὶ πράττῃ ὅ,τι νόμιμον καὶ συμφέρον μὴ ἀναφερόμενον ἐν τῷ πληρεξουσίῳ τούτῳ ἐγγράφῳ, ἐν ἀνάγκῃ δὲ νὰ διορίζη καὶ ἕτερον πληρεξούσιον».

Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ πληρεξουσίου τούτου ἐγγράφου, τοῦ κεκυρωμένου διὰ τῆς σφραγίδος τοῦ Ἱεροδικαστοῦ Μπεχτσέτ, υἱοῦ Σουλεϊμάν, ὁ πληρεξούσιος Σπυρίδων ἐρωτηθεὶς ἐπανελάβε καὶ ἐπιβεβαίωσε τὸ περιεχόμενον τῆς ἀγωγῆς του, μεθ' ὃ προσήγαγε δύο Αὐτοκρατορικὰ Διατάγματα (Φιρμάνια), ἅτινα ἐπειδὴ εἰσὶν γεγραμμένα μὲ γραφὴν *Ντοβανῆ* πρὸς μετατροπὴν ταύτης εἰς τὴν συνήθη γραφὴν *Ρικᾶ*, ἀνεβλήθη ἐκ συμφώνου ἢ δίκη διὰ τὴν ἐπομένην, 16ην Ρεμπῆ οὐλ Ἀχίρ¹, ἡμέραν Τετάρτην καὶ ὥραν 8ην, ὅποτε παρόντος καὶ τοῦ Εἰσαγγελεύοντος Χαλίτ Ἐφέντη, ἀναγνωσθέντων καὶ ἐπιβεβαιωθέντων τῶν Πρακτικῶν ἤρξατο ἡ κατ' ἀντιβολίαν καὶ ἐρήμην διαδικασία.

Ἐκ τῶν ἀναγνωσθέντων δύο Αὐτοκρατορικῶν Διαταγμάτων Φιρμανίων, τὸ πρῶτον ὑπὸ χρονολογίαν 30ῆς Μουχαρέμ 1196² ἔχει ἐν περιλήψει ὡς ἑξῆς:

³
Τὸ δὲ ὑπὸ χρονολογίαν 16 Ρετζέλ 1269⁴, ὡς ἑξῆς.

⁵
Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ὡς ἄνω δύο Αὐτοκρατορικῶν Διαταγμάτων (Φιρμανίων), ἐρωτηθεὶς ὁ Κιαζήμ Ἐφέντης, Οἶκον. Ἐφορος, ἀντιπροσωπεύων τὴν Διεύ-

1. 18 Ὀκτωβρίου 1900

2. Ἐγγραφον 13

3. Ἐγγραφον 13

4. Ἐγγραφον 24

5. Ἐγγραφον 24

Η προσθία ὄψις τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου-Περιβολίου.

θυνσιν τῶν Δασῶν, ἐζήτησε τὴν παραπομπὴν τῶν προσαχθέντων Φιρμανίων πρὸς ἐξέλιξιν εἰς τὴν ἐν τῇ ἔδρᾳ τῆς Διοικήσεως συγκροτηθεῖσαν οἰκείαν Ἐπιτροπὴν, ὡς ἐξελεγκτέων. Ὁ πληρεξούσιος ὁμῶς τῆς ἐναγούσης Κοινότητος Σπυρίδων ἀπήντησεν ὅτι ὡς ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἀναγνωσθέντος Φιρμανίου ἐμφαίνεται, τὸ ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ μνησθέντος χωρίου Περιβόλι ἔδαφος ἔχει ἀφεθῆ εἰς τοὺς κατοίκους του, οἵτινες νέμονται τοῦτο ἔλευθέρως, ἀπηλλαγμένοι πάσης ἐπεμβάσεως καὶ πίεσεως καὶ ὅτι ἡ περὶ ἀποστολῆς ἐν τῇ ἔδρᾳ τῆς Διοικήσεως τοιούτων ἐγγράφων διαταγὴ σκοπὸν ἔχει τὴν διευκόλυνσιν τῶν ἐνδιαφερομένων, οἱ ὅποιοι ἀντὶ νὰ προσφεύγωσι εἰς τὰ δικαστήρια δύναντι ν' ἀποτείνωνται εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν Ἐξελεγκτικὴν Ἐπιτροπὴν καὶ ἐπειδὴ ἡ εἰς τὸ Δικαστήριον προσφυγοῦσα ἐντολὴ μου δὲν προτίμησε τὴν εὐκολίαν ταύτην, δὲν ἔπεται ἐκ τούτων ὅτι ἀπώλεσε καὶ τὸ δικαίωμα τῆς κατοχῆς, ἀφοῦ μάλιστα λαμβανομένων ὑπ' ὄψει διατάξεων τοῦ Συντάγματος, καθ' ἃς πᾶσα ἀγωγὴ ἐκδικάζεται ἐν τοῖς Δικαστηρίοις, ἡ ἐξέλεξις τῶν ὡς εἴρηται ἐγγράφων θεωρεῖται περιττή. Ἐκ δὲ τῶν ἐτέρων ἐναγομένων ὁ μὲν Νικόλαος ἀνέφερεν ὅτι εἰς τὸ ὑπὸ τὴν κατοχὴν των εὐρισκόμενον προιονιστήριον ἀπὸ 15ετίας ὑλοτομοῦσι δένδρα, ὧν τὰ τέλη τακτικῶς ἔχουσι πληρώσει εἰς τὸν Δασονόμον. Ὁ δὲ ἐξ ἐπαγγέλματος πληρεξούσιος ἐζήτησε τὴν ἀπόρριψιν τῆς ἀγωγῆς τῆς ἐναγούσης, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι οἱ μετὰ τοῦ Δασονόμου εἰς τὸ δάσος μεταβάντες ἐντολεῖς του οὐδεμίαν ἐπήνεγκον ζημίαν καὶ ὅτι ἂν ὑποτεθῆ ὅτι ἐπενέχθη μία τοιαύτη ζημία, οὐδεμίαν κατὰ τῶν ἐντολέων του ἐνοχὴν ἀποτελεῖ, ἄτε τοῦ δάσους ἀνήκοντος τῷ Δημοσίῳ.

Ἀκούσαντες καὶ τοῦ Ἀντισταγγελεύοντος Χαλίτ Ἐφέντη, εἰπόντος ὅτι ἐπειδὴ τὸ ἀναγνωσθὲν Ὑψηλὸν Φιρμάνιον ἀφορᾷ τὰ μεταξὺ χωρίων ὄρια καὶ οὐχὶ τὰ τοιαῦτα τῶν δασῶν, δεόν ὅπως τὰ ἀμφισβητούμενα δάση ἀναγνωρισθῶσιν ὡς ἀνήκοντα τῷ Δημοσίῳ. Ἐπιμενόντων τῶν ἀντιδίκων εἰς τοὺς ἀρχικοὺς των ἰσχυρισμοὺς, ἐκηρύχθη τὸ πέρας τῆς συζητήσεως.

Τὸ Δικαστήριον σκεφθὲν

Ἐπειδὴ τὸ μνησθὲν Φιρμάνιον, οὗτινος τὴν ὑποβολὴν εἰς τὴν ἐν τῇ ἔδρᾳ συγκροτηθεῖσαν Ἐπιτροπὴν αἰτεῖται ὁ Κιαζιμ Ἐφέντης, ὡς ἀντιπροσωπεύων τὴν Διεύθυνσιν τῶν Δασῶν, ἐστίν, καθ' ὃ προγενέστερον, ἀπηλλαγμένον τῆς ὑποχρεώσεως ὅπως παραπεμφθῆ πρὸς ἐξέλεξις εἰς τὴν προμνησθεῖσαν Ἐπιτροπὴν, εἰς ἣν συμφώνως τῷ ἄρθρῳ 3 τοῦ περὶ διεκδικήσεως δασῶν Κανονισμοῦ, τοῦ ἐν τῇ 30ῇ σελίδι τοῦ τρίτου Κώδικος ἀναφερομένου, μόνον τὰ ἀπὸ 11ης Σεβὰλ 1286¹ καὶ ἐντεῦθεν ἐκδοθέντα Φιρμάνια καὶ Τίτλοι ἀποστέλλονται πρὸς ἐξέλεξις, οὐχὶ δὲ τὰ προγενεστέρως ἐκδοθέντα, ἅτινα κατὰ τὸ ἄρθρον 2 τοῦ Κανονισμοῦ ἀπαλλάσσονται τοιαύτης ἐξελέξεως.

Διὰ ταῦτα

Ἴδὸν καὶ τὸ ὡς ἄνω ἄρθρον

Ἀπορρίπτει

τὴν περὶ παραπομπῆς ἔντασιν τοῦ Ἐφόρου

Διατάσσει

συμφώνως τῷ Αὐτοκρατορικῷ Διατάγματι τὴν μὴ διατάραξιν τῆς ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ

1. 2 Ἰανουαρίου 1870

ἐδάφους κατοχήν, μετριάζει τὰ δικαστικά ἔξοδα εἰς ἑκατὸν γρόσια, τέλη ἀποφάσεως ἑκατὸν ἑξήκοντα, κοινοποίησις ἀντιγράφου καὶ εἰς τὰ ἕν πρὸς ἕν σημειούμενα κάτωθι γρόσια, ὅπερ τὸ πρῶτον πληρωθήσονται παρὰ τοῦ Σπυρίδωνος, ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ ἐνάγοντος, ἔχοντος ὑστερον τὸ δικαίωμα τῆς εἰσπράξεως τούτων παρὰ τῶν ἐναγομένων.

Ἐκρίθη ὁμοφώνως, ἐκηρύχθη ἐφέσιμος καὶ ἐδημοσιεύθη τὴν 16ην Ρεμπῆ οὐλ Ἄχῆρ 1316¹.

Ἄκριβῆς πρὸς τὰ πρακτικά

Ὁ Ἀρχιγραμματεὺς
(τ.σ.) Χουσεῖν Πάσης

Ὁ Πρόεδρος
(τ.σ.) Ρετζέπ Ὀμέρ καὶ
Ἄθαν. Ἡλίας
γρόσια 60.

Τέλη κοινοποιήσεως, πρωτοκολλήσεως καὶ κλήσεων
Πρωτοκόλλησις καὶ ἀμοιβὴ τοῦ ἐξ ἐπαγγέλματος
πληρεξουσίου

γρόσια 60.

Δικαιώματα κλητῆρος καὶ χαρτόσημα

γρόσια 104.

Μόνον διακόσια εἴκοσι τέσσαρα γρόσια.

Ἔγγραφον 27

ΑΙΤΗΣΙΣ ΑΝΑΙΡΕΣΕΩΣ

εἰς τὸν Τουρκικὸν Ἄρειον Πάγον Κωνσταντινουπόλεως²

Ὁ

Ἐπιθεωρητῆς Δασῶν τοῦ Σαντζακίου Σερβίων

Πρὸς

Τὸν Πρόεδρον τοῦ Ἀρείου Πάγου

Ἐνδοξότατε Κύριέ μου,

Κατὰ τὴν γενομένην πολιτικὴν συζήτησιν καὶ ἐκδίκασιν τῆς ὑποθέσεως μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Περιβόλι τοῦ Καζᾶ Γρεβενῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Δασαρχείου ἀφ' ἑτέρου, ἐνώπιον τοῦ Ἐφετείου Σερβίων, ἐξεδόθη ἡ ὑπ' ἀριθ. 50 καὶ ὑπὸ χρονολογίαν 26 Σεβάλ 1322³ ἀπόφασις τοῦ Πολιτικοῦ Τμήματος τοῦ Ἐφετείου Σερβίων, δι' ἧς ἀναγνωρίζει τὰ δάση Περιβολίου ὡς βακουφικά καὶ ὅτι δὲν χορηγεῖ μὲν τὸ δικαίωμα εἰς τοὺς μνησθέντας κατοίκους νὰ ἐπεμβαίνωσιν εἰς αὐτά, παραχωρεῖ ὅμως ὠρισμένην δασώδη ἔκτασιν (μπαλταλίκι) εἰς τοὺς κατοίκους Περιβολίου, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἐπιτρέπει τοὺς κατοίκους νὰ βόσκωσι τὰ ζῶα των καὶ ποτίζωσι ταῦτα ἐντὸς τῶν μνησθέντων ὁρίων καὶ νὰ καλλιεργῶσι τὰ ἐπιδεκτικὰ καλλιεργείας ἐδάφη ἀνοίγοντες ἐκ νέου ἀγρούς καὶ ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων νὰ ξυλεύωνται καὶ νὰ προμηθεύωνται ὠρισμένην ποσότητα ξυλανθράκων καὶ οἰκοδομησίμου ξυλείας (κερεστὲ) οἱ μονίμως κατοικοῦντες ἐν τῷ χωρίῳ καὶ ὅτι εἰς τὴν διαχωρισθεῖσαν ταύτην δασικὴν ἔκτασιν ἡ Διοίκησις τοῦ Δασαρχείου μας νὰ μὴ ἀναμιγνύεται ποσῶς καὶ ὅτι διὰ τὰ λοιπὰ δάση μέχρις ὅτου ζητήσῃ ἡ Διεύθυνσις

1. 18 Ὀκτωβρίου 1900.

2. Μετάφρασις Πρωτοδικείου Γρεβενῶν (ἐρμηνεὺς Γ. Παλαιῶάννου) 4.6.1937

3. 12 Δεκεμβρίου 1904.

τῶν Βακουφίων νὰ διορίσῃ Ἐπίτροπον εἰς αὐτά, νὰ φυλάσσωνται τὰ δάση ταῦτα παρὰ τοῦ Δασαρχείου καὶ ἥτις ἀπόφασις κοινοποιηθεῖσα μοι τὴν 20ὴν Σιαμπὰν 1324¹ τὴν ἀναιρεσιβάλλω ἐξ ὀνόματος τοῦ Δασαρχείου ἐνώπιον ὑμῶν οὕτω. Ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἠττηθῇ τὸ Δασαρχεῖον, ἅπαντα τὰ ἔξοδα καὶ τέλη καὶ αἱ ἀποζημιώσεις τῆς ἀναιρεσιβλήτου καὶ τὰ γενησόμενα κατὰ τὴν ἀναίρεσιν ἔξοδα θὰ βαρύνωσι τὴν Διεύθυνσιν τοῦ Δασαρχείου διὰ τοῦ συνυποβαλλομένου ἐγγυοδοτικοῦ γραμματίου, ἡ δὲ παροῦσα αἴτησις μετὰ τῆς σχετικῆς ἐκθέσεως ἀνακοπῆς ἐπὶ τῶν λόγων τῆς ἀναίρεσεως, συνετάγησαν εἰς τριπλοῦν πρὸς νόμιμον κοινοποίησιν τούτων εἰς τοὺς καθ' ὧν ἡ ἀναίρεσις καὶ παρακαλῶ κατὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς ἀναίρεσεως ν' ἀκυρωθῇ ἡ παροῦσα ἀπόφασις καὶ ἐκδικασθῇ ἐκ νέου ἡ ὑπόθεσις αὕτη.

τῆ 11η Ραιαντὰν 1324²

Ο

Ἐπιθεωρητῆς Δασῶν Σερβίων
(τ.σ.) Ὑπογραφή δυσανάγνωστος

Ἐκθεσις ἀνακοπῆς

Κατὰ τὴν γενομένην πολιτικὴν συζήτησιν καὶ ἐκδίκασιν τῆς ὑποθέσεως μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Περιβόλι τοῦ Καζᾶ Γρεβενῶν ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Δασαρχείου ἀφ' ἑτέρου, ἐνώπιον τοῦ Ἐφετείου Σερβίων, ἐξεδόθη ἡ ὑπ' ἀριθ. 50 τῆς 26 Σεβᾶλ 1322³ ἀπόφασις τοῦ Δικαστηρίου, δι' ἧς ἀναγνωρίζει τὰ δάση Περιβολίου ὡς βακουφικά καὶ ὅτι δὲν χορηγεῖ μὲν τὸ δικαίωμα εἰς τοὺς μνησθέντας κατοίκους νὰ ἐπεμβαίνωσιν εἰς αὐτά, παραχωρεῖ ὅμως ὠρισμένην δασικὴν ἔκτασιν (Μπαλταλίκι) εἰς τοὺς κατοίκους Περιβολίου, ἐν ἧ' ἐπιτρέπει νὰ βόσκωσι τὰ ζῶα των καὶ ποτίζωσι ταῦτα ἐντὸς τῶν μνησθέντων ὁρίων καὶ νὰ καλλιεργῶσι τὰ ἐπιδεκτικὰ καλλιεργείας ἐδάφη καὶ ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κατοίκων νὰ ξυλεύωνται καὶ νὰ προμηθεύωνται ὠρισμένην ποσότητα ξυλανθράκων καὶ οἰκοδομησίμου ξυλείας (κερεστὲ) οἱ μονίμως ἐγκατεστημένοι ἐν τῷ χωρίῳ καὶ ὅτι εἰς τὴν διαχωρισθεῖσαν ταύτην δασικὴν ἔκτασιν ἡ Διοίκησις τοῦ Δασαρχείου μας νὰ μὴ ἀναμιγνύεται ποσῶς καὶ ὅτι διὰ τὰ λοιπὰ δάση μέχρις ὅτου ζητήσῃ ἡ Διεύθυνσις τῶν Βακουφίων νὰ διορίσῃ Ἐπίτροπον εἰς αὐτά, νὰ φυλάσσωνται ταῦτα παρὰ τοῦ Δασαρχείου καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐκδοθεῖσα ἀπόφασις τοῦ Ἐφετείου δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὸν Νόμον διὰ τοὺς κάτωθι ἀναφερομένους λόγους, δι' αὐτὸ ἀναιρεσιβάλλω ταύτην ἐνώπιον ὑμῶν ἐξαιτούμενος τὴν ἀπόρριψιν καὶ ἀκύρωσιν ταύτης καὶ τὴν ἐκ νέου συζήτησιν τῆς ὑποθέσεως καὶ πρῶτον μὲν διότι ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Βακουφίου μὴ παριστάμενος κατὰ τὴν δίκην, ἡ ληφθεῖσα ἀπόφασις θεωρεῖται ἄκυρος, συμφώνως πρὸς τὸ σχετικὸν ἄρθρον τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικος, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ βακουφικῶν κτημάτων. Δεύτερον καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὅτι τὰ ἐπίδικα δάση εἰσὶ βακουφικά, πάλιν ἔδει νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ διοίκησιν τοῦ Δασαρχείου, ὡς ὁ Νόμος ὁρίζει, καθ' ὅσον οὕτω ἀφιεμένων προϊόντως τοῦ χρόνου θὰ καταστραφῶσι καὶ ἐπὶ τῷ λόγῳ τούτῳ ἄκυρος πάλιν ἡ ἀπόφασις. Τρίτον, τὰ ἐπίδικα δάση ἢ ὡς δημόσια ἀναγνωρισθῶσιν ἢ ὡς βακουφικά, καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις, οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου διὰ νὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα τῆς ὑλογομίας, ἔδει κατὰ Νόμον νὰ ἔχωσι ἐπιση-

1. 24 Σεπτεμβρίου 1906.

2. 14 Νοεμβρίου 1906.

3. 12 Δεκεμβρίου 1904.

μους τίτλους εἰς χεῖρας των, μὴ ἔχοντες τοιοῦτους δὲν δικαιοῦνται νομῆς ἐπὶ τῶν δασῶν καὶ κατὰ τὴν σχετικὴν διάταξιν τοῦ Νόμου ἄκυρος εἶναι ἡ ἀπόφασις. Τέταρτον, οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου μὲ τὰ προσαχθέντα Ὑψηλὰ Φιρμάνια διατείνονται ὅτι, ἐφ' ὅσον τὰ ἐπίδικα δάση εἰσὶ βακουφικά, κατ' ἀνάγκην ἀνήκουσιν εἰς αὐτοὺς καὶ εἰς τὴν αἰτίαν ταύτην στηριζόμενον τὸ Δικαστήριον ἐξέδωκε τὴν ἀναιρεσίβλητον ἀπόφασιν, ἐνῶ συνωδᾷ τῷ ἄρθρῳ 4 τοῦ 3ου Τόμου καὶ ἐν 300ῇ σελίδι τοῦ Νόμου περὶ συστάσεως Ἐπιτροπῆς ἐξελέγξεως τίτλων, εἰς ἣν παραπέμπονται ἅπασαι αἱ Ὑψηλαὶ Διαταγαί, Ἱεροδικαστικαὶ ἀποφάσεις, ἅπαντες οἱ τίτλοι τῶν Σπαχήδων, Μουλτεζήμηδων, πρὸς θεώρησιν, ἐν προκειμένῳ οὐδεμία περὶ τούτου ἀπάντησις τῆς Ἐπιτροπῆς ἐλήφθη καὶ προκειμένου περὶ δασῶν, ἐφ' ὅσον οὐδεμία διακατοχικὴ πρᾶξις ἔχει γίνει εἰς τοὺς Καζάδες Γρεβενῶν, Σερβίων, καὶ Μοναστηρίου, οὐδ' ἐν προκειμένῳ ἐπιτρέπεται ἡ κατοχὴ τῶν δασῶν ὑπὸ τῶν κατοίκων ἄνευ νομίμων τίτλων καὶ συνεπῶς ἡ ἐκδοθεῖσα ἀπόφασις τοῦ Ἐφετείου ἄκυρος τυγχάνει καὶ ἐξαιτοῦμαι διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους τὴν ἀπόρριψιν τῆς ἀποφάσεως τοῦ Ἐφετείου.

Τῆ 9ῃ Σεβὰλ 1324¹

Ὁ

Ἐπιθεωρητῆς Δασῶν Σερβίων
(τ.σ.) Ἀχμέτ Ἐμίν

1. 12 Δεκεμβρίου 1906.

ΤΕΚΜΗΡΙΑ

(Έπιγραφαι - Έγγραφαί - Σημειώσεις)

Τεκμήριον 1

Έπιγραφη σέ έντοιχισμένη πέτρινη πλάκα έξω από τὸ Ἱερό τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Νικολάου, τῆς ὁμώνυμης Μονῆς.

Ε Τ	Κ Τ
16	03

Τὸ Μοναστήρι τοῦ Ἁγ. Νικολάου βρίσκεται ἕξι χιλιόμετρα Ἀνατολικά ἀπὸ τὸ Περιβόλι (ὄπου καὶ ἀνήκει), ἐπάνω σ' ἓνα βράχο, στὴν ἄκρη μιᾶς κοιλάδος, ποὺ περιβάλλεται ἀπὸ πολὺ πυκνὸ δάσος. Στὰ πόδια τοῦ βράχου καὶ σὲ βάθος ἐπάνω ἀπὸ 100 μέτρα ρέει ὁ Ἀσπροπόταμος. Ἐχει ὑψόμετρο 1000 μέτρα περίπου.

Δίπλα ἀπὸ τὸ μοναστήρι περνοῦσε ἡ «Βασιλικὴ Στράτα» καὶ σήμερα ὁ ἀμαξιτὸς δρόμος Γρεβενὰ - Περιβόλι - Γιάννινα.

Ἔως τὴν ἐποχὴ τοῦ Μεσοπολέμου τὸ μοναστήρι ἦτο σὲ ἀρκετὰ καλὴ κατάστασι. Σήμερα ὅλα ἔχουν ἐρειπωθῆ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, ποὺ διατηρεῖται σὲ κατάστασι ὑποφερτή. Ἄλλοτε ὑπῆρχε μιὰ περιβολὴ ἀπὸ διάφορα κτίσματα, κελλιά, ξενῶνες, ἀποθήκες, σταύλους καὶ ἄλλους βοηθητικούς χώρους. Στὸ κέντρο ἦτο ἡ ἐκκλησία.

Ἡ ἐκκλησία εἶναι σκεπασμένη μὲ πλάκες καὶ ἔχει ρυθμὸ Βυζαντινὸ, ἀκριβῶς ὅμοιο μὲ τὴν ἐκκλησία τῆς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου τῆς Μοσχολέως, μὲ μόνη διαφορὰ τὸ ὅ,τι ὁ Ἁγ. Νικόλαος ἔχει δύο τρούλους, ἐνῶ ἐκεῖνος ἔχει μόνον ἓναν.

Ἡ ἐπιγραφὴ σημειώνει ὅτι ἡ ἐκκλησία κτίσθηκε στὰ 1603. Τὸ πιθανώτερο ὅμως εἶναι ὅτι ἀνοικοδομήθηκε στὴ θέσι ἄλλης μικρότερης, ἢ ὅποια μπορεῖ νὰ ἦτο ὁ ἐνοριακὸς ναὸς τοῦ οἰκισμοῦ Μπιθοῦλτσι, ποὺ ὑπῆρχε ἄλλοτε ἐκεῖ. Τὰ ὑπόλοιπα κτίσματα, ποὺ τώρα εἶναι ἐρείπια, κτίσθηκαν, ἄλλα πρωτύτερα καὶ ἄλλα ἀργότερα.

Τὸ μεγαλύτερο ἀτύχημα, στὴν προκειμένη περίπτωσι, εἶναι τὸ ὅ,τι κατὰ τὴν ἀνώμαλη περίοδο τοῦ 1940-1950 ἐξαφανίσθηκαν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ὅλα τὰ λειτουργικά βιβλία, οἱ κώδικες καὶ τὰ ἔγγραφα τοῦ μοναστηριοῦ, ποὺ ἦσαν πάμπολλα. Σὲ δυὸ ξύλινα γερὰ κιβώτια καὶ φυλάσσονταν στὸ Ἱερό τῆς ἐκκλησίας. Διασώθηκε μόνον τὸ Μηναιὸν τοῦ Ἰουλίου, ποὺ βρέθηκε στὴν ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ Ζιάκας καὶ τώρα φυλάσσεται στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου - Περιβολίου.

Ἄλλα αὐτά, ποὺ προσωπικά τὰ εἶδαμε, γιατί στὰ 1933 ἀντιγράψαμε μερικά, ὅσα κατὰ τὴν τότε κρίσι μας θεωρήσαμε χρήσιμα, περιεῖχαν πολυτιμώτατα στοιχεία

για τὴν ἱστορία τοῦ τόπου. Ὅλα χάθηκαν ἢ καταστράφηκαν στὴν ἀνώμαλη περίοδο, πὸ ἀναφέραμε.

Στὸ Καθολικὸ τῆς ἐκκλησίας μόνον τὸ τέμπλο σώζεται σχεδὸν ἀκέραιο – γιατί κι' αὐτὸ τελευταῖα ἔχει λεηλατηθῆ ἀπὸ ἀρχαιοκαπήλους – σὲ ἀρίστη κατάστασι. Εἶναι ξυλόγλυπτο, ἄγνωστου τεχνίτη, ἐξαιρετικῆς τέχνης, ἐπίχρυσο, παρόμοιο μὲ τὸ τέμπλο τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Γεωργίου. Φαίνεται καθαρὰ ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ ἴδιου τεχνίτη.

Ὁ τελευταῖος καλόγηρος, ἀπὸ ὅσους ἐμόναζαν ἐκεῖ, πέθανε στὰ 1907. Ἀπὸ τότε τὸ μοναστήρι δὲν λειτουργεῖ καὶ τὰ κτήματά του ἔμειναν ἀκαλλιέργητα καὶ ἦ ἔγιναν κοφτολείβαδα ἢ ἀναδασώθηκαν μόνα τους.

Γύρω ἀπὸ τὸ μοναστήρι, κάποτε, ὀπωσδήποτε πρὸ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, ὑπῆρχε ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαντικοὺς οἰκισμοὺς, τὸ Μπιθοῦλτσι, πὸ περιελάμβανε καὶ Ἀνατολικώτερα τὸν Μπρόστι. Τὰ ἴχνη τους, παρὰ τὸ πέρασμα τόσων αἰῶνων, διακρίνονται μέχρι σήμερα.

Ὁ οἰκισμὸς ἦτο ὁ πολυπληθέστερος ἀπὸ ὅσους συμπύχθηκαν στὴν «Χώρα-Περιβόλι». Οἱ τελευταῖοι ὅμως κάτοικοι ἔπρεπε νὰ εἶχαν ἀποχωρήσει πρὶν ἀπὸ τὰ 1683, ὅταν μὲ φερμάνι ἡ Ὑψηλὴ Πύλη διέταξε τὸν Πασᾶ στὰ Γιάννινα Λουφτῆ νὰ πραγματοποιήσῃ, ἔστω καὶ μὲ τὴ βία, τὴ συγκέντρωσι τῶν μικροοικισμῶν, πὸ εἶχαν διασκορπισθῆ¹.

Τεκμήριον 2

Ἐπιγραφή σὲ πέτρινη πλάκα στὸν ἐνοριακὸ ναὸ τοῦ Ἁγ. Παντελήμονος.

ΕΤΟΣ 1703 ΑΥΓ.....
ΕΚΤΗΣΤΙ Ο ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ
ΚΕ ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓ
ΠΑΝΤΑΛΕΜΟΝΟ ΤΗΣ ΧΟ
ΡΑΣ ΠΕΡΙΒΟΛΙ ΑΡΧΙ
ΡΑΤΕΒΟΝΤΟ ΙΕΡΑΡΧΟΥ ΓΡΕ
ΒΕΝΟΥ ΚΥΡ ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΚΕ
ΙΕΡΗΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΗΣ
ΠΑΠΑΣΑΡΑΝΤΗ ΠΑΠΑΔΑΜ
ΠΑΠΑΒΛΙ ΠΑΠΑΔΗΜΗ
ΤΡΗ ΣΚΡΙΜΑ ΠΑΠ
ΑΓΙΟΡΓΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΑ ΠΑ
ΠΑΘΑΝΑΣΗΣ ΜΑΡΔΑ ΚΕ
ΠΑΖΙΑ ΓΙΑΚΑ

1. I. Βασδραβέλλη: «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Α' Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης 1695-1912», Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1952, σελ. 53, Κ. 14, 44/45 καὶ σελ. 54, Κ. 14, 50/51. Ν. Βέη: Πρόλογος στὸν «Ἀσπρολόταμο» τοῦ Ἀλεξ. Χατζηγγάκη, Τρίκαλα 1945. Ἁγαπητοῦ Γ. Γσοπανάκη: «Τὸ Σιατιστινὸ ἰδίωμα», Μακεδονικά, τόμ. Β' 1941-1952, σελ. 268. Ἱ. Ἀποστόλου: «Ἡ ἱστορία τῆς Σιατίστης», Ἀθῆναι 1929. Ζήση Παπαθανασίου: «Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Λαίιστας (Ζαγορίου), Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, τόμ. Δ' 1955, σελ. 777. Ἀναστ. Γ. Στεφάνου: «Ἀπὸ τὴν αὐτοδιοίκησι τοῦ Ζαγορίου κλπ.», Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, τόμ. Δ' 1955, σελ. 625. Ὅρα καὶ τεκμ. 10.

Ἡ πλάκα μὲ τὴν ἐπιγραφὴν ὑπῆρχε στὰ εἱρεῖλια μέχρι τὰ 1933. Μετὰ τὰ 1945, πού τὴν ἀναζητήσαμε δὲν τὴν εὗρήκαμε.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος βρίσκεται στὴ Βόρεια ἄκρη τοῦ χωριοῦ, σὲ προνομιούχο θέσι. Ἦτο ἐνοριακὸς ναὸς στὴν ὁμώνυμη συνοικία (ἢ συνοικία Δούκα) στὰ χρόνια τῆς ἀκμῆς τοῦ χωριοῦ. Πυρπολήθηκε στὰ 1906 καὶ ἀνοικοδομήθηκε μετὰ τὸν πόλεμο, πολὺ μικρότερη.

Κτίσθηκε ὅταν στὰ Γρεβενὰ ἦτο Μητροπολίτης ὁ Θεοφάνης, πού παρέμεινε στὸ θρόνο του ἀπὸ τὰ 1691-1719¹. Τότε, ἡ Μητρόπολις Γρεβενῶν ὑπήγετο ἀκόμα στὴν Αὐτοκέφαλη Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀΐουστινιανῆς - Ἀχιειδῶν.

Δὲν ξέρουμε ἂν ἡ ἐκκλησία κτίσθηκε τότε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπὸ τὰ θεμέλια ἢ κτίσθηκε στὴ θέσι ἄλλης πού προϋπῆρχε. Τὸ δεύτερο εἶναι πιὸ πιθανό, γιατί, ὅπως ξέρουμε, οἱ Τουρκοὶ νομοὶ δὲν ἐπέτρεπαν κτίσιμο ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ μόνον ἐπισκευές τους.

Ἀπὸ τοὺς ἀναφερομένους στὴν ἐπιγραφὴ ἱερεῖς, ὁ Παπαγιάννης Παπασαράντη κατήγετο ἀπὸ τὸ Μπιθουλτσι καὶ πρέπει νὰ εἶχε τὴν ἐνορία τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς (συνοικία Σφοῦρλα), οἱ Παπαδάμ Παπαπαύλου καὶ Παπαδημήτρης Σκριμπας ἦσαν τῆς ἐνορίας τοῦ Ἁγ. Γεωργίου (Μεσοχώρι), ὁ Παπαγιώργης Παπαδημιός² κατήγετο ἀπὸ τὸν συνοικισμὸ Καρίτσα καὶ πρέπει νὰ εἶχε τὴν ἐνορία τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος καὶ τέλος ὁ Παπαθανάσης Μάρδας κατήγετο ἀπὸ τὸν Ἀλιπασαρά καὶ πρέπει νὰ εἶχε τὴν ἐνορία τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου. Ὁ ἀναφερόμενος Πάζιας Γιᾶκας ἦτο ἐκκλησιαστικὸς ἐπίτροπος τῆς ἐνορίας.

Πρέπει ν' ἀναφέρουμε ὅτι ἀπὸ αὐτὴν τὴν συνοικία κατήγετο καὶ ὁ Καπετάν-Δούκας, γόνος μιᾶς σημαντικῆς οἰκογενείας³.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος, στὴν συνοικία, Δούκα ὑπῆρχε καὶ τὸ παρεκκλήσιο τῶν Ταξιαρχῶν, πού κτίσθηκε τὸν 10^ο αἰῶνα. Πυρπολήθηκε καὶ αὐτὴ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς στὰ 1943. Δὲν ἦτο ἐνοριακὴ, ἀλλὰ τὴν λειτουργοῦσαν οἱ Χριστιανοὶ ὅσες φορὲς ἤθελαν νὰ προσευχηθοῦν οἰκογενειακῶς.

Τεκμήριον 3

Ἐπιγραφὴ σὲ ἐντοιχισμένη πέτρινη πλάκα, ἔξω ἀπὸ τὸ Ἱερό τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγ. Τριάδος, τῆς ὁμώνυμης Μονῆς.

1729 ΕΤΟΣ

ΚΤΙΤΟΡ.....

.....

.....

Τὸ μοναστήρι τῆς Ἁγ. Τριάδος βρίσκεται 6-7 χιλμ. Βορειοανατολικά ἀπὸ τὸ

1. Μητροπολίτου Βελεγράδων Ἀνθίμου Ἀλεξούδη: «Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφὴ τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Βελεγράδων». Κέρκυρα 1866, σελ. 97-105.

2. Ὁ πατέρας τοῦ Παπαγιάννη, ὁ ἐπίσης ἱερεὺς Παπαδημιός, μὲ ἔξοδά του ἔκτισε τὴν γέφυρα, πού πῆρε τὸ ὄνομά του, στὸ ποτάμι τῆς Μαύρης Πέτρας, ἐπάνω στὸ δρόμο Περιβόλι - Καρίτσα.

3. Ὁρα Κεφάλαιον «Ὀλίγη Ἱστορία».

Περιβόλι, σὲ ὠραιότατο φυσικὸ ἀναπαυτήριο, μέσα σὲ πυκνὸ καὶ ἠψίκορμο δάσος ἀπὸ πεῦκα καὶ σὲ ὑψόμετρο 1200 μ. περίπου.

Ἡ ἐπιγραφή λέγει ὅτι ἡ ἐκκλησία ἢ καὶ τὸ μοναστήρι κτίσθηκε στὰ 1729. Ἄλλο τίποτε δὲν μπορεῖ νὰ διαβασθῆ στὴν πλάκα ἀπὸ τὴ μεγάλη φθορά.

Ἔως τὰ 1943 ἡ ἐκκλησία διετηρεῖτο σὲ ἀρκετὰ καλὴ κατάστασι. Ἦτο Βυζαντινοῦ ρυθμοῦ, μὲ ἓνα τροῦλο, σκεπασμένη μὲ πλάκες. Γύρω τῆς ὑπῆρχαν ἐρείπια ἀπὸ ἄλλα βοηθητικὰ κτίσματα σὲ ὀρθογώνιο σχεδὸν σχῆμα. Πυρπολήθηκε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς στὰ 1943 καὶ οἱ κάτοικοι ἔκτισαν ἓνα μικρὸ ἐκκλησάκι, ὅπου ἐνετοίχισαν καὶ τὴν πλάκα.

Τὸ μοναστήρι τῆς Ἁγ. Τριάδος εἶναι τὸ ὄροσημο μεταξὺ Περιβολίου καὶ Ἀβδέλλης. Ἡ Ἀβδέλλα διεκδικεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό τῆς τὴν περιοχὴ.

Ἐπειδὴ στὸ ὑψόμετρο τῶν 1200 μ., ὅπου βρίσκεται τὸ μοναστήρι, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν ἀξιόλογες καλλιέργειες, τὰ κτήματά του, ὅταν ἦτο σὲ λειτουργία. βρισκόνταν πιὸ κάτω, στὶς ὄχθες τοῦ Ἀσπρολόταμου, ὀλίγο Νοτιώτερα ἀπὸ τὸ μοναστήρι καὶ σὲ ὑψόμετρο γύρω στὰ 1000 μ.

Κοντὰ σ' αὐτὲς τὶς καλλιέργειες, πού τώρα εἶναι βοσκότοποι, στὴ Βόρεια ὄχθη, ὑπῆρχε τὸ Μετόχι τοῦ μοναστηριοῦ, ὅπου παρέμενε τὸ βοηθητικὸ προσωπικὸ καὶ ἐξεχειμαζαν τὰ ζῶα του. Αὐτὸ τὸ Μετόχι εἶχε ἐξελιχθῆ κάποτε σὲ ὁμώνυμο οἰκισμό, ὁ ὁποῖος καὶ αὐτὸς ὅπως τόσοι ἄλλοι, συμπτύχθηκε στὴν συνοικία τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς τοῦ Περιβολίου.

Ἐπομένως, ἀφοῦ οἱ κάτοικοι τοῦ συνοικισμοῦ συμπτύχθηκαν στὸ Περιβόλι, θὰ πρέπει καὶ ὅλες οἱ ἐκτάσεις τοῦ οἰκισμοῦ νὰ προσαρτήθηκαν στὶς ἐκτάσεις τοῦ Περιβολίου.

Τεκμήριον 4

Ἐπιγραφή σὲ ἐντοιχισμένη πέτρινη πλάκα στὴν ἐνοριακὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου - Περιβολίου.

ΕΤΟΣ 1760 ΣΕΠΤ.....
ΤΟΝ ΚΕΡΟΝ ΟΠΟΥ ΕΚΤΗ
ΣΤΙ ΕΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙ
ΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΡΧΗΕΡΑ
ΤΕΒΟΝ ΓΡΙΓΟΡΙΟΣ ΓΡΕΒΕΝΟΥ
ΙΕΡΗΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΙΣ ΠΑΠΑ
ΔΙΜΟΣ ΠΑΠΑΠΟΣΤΟΛΗΣ
ΠΑΠΑΔΑΜΙ ΠΑΠΑΔΗ
ΜΟΣ ΠΑΓΙΑΝΙ ΠΑΠΑΔΙΜΟΣ ΤΟΥ
ΠΑΠΑΠΑΒΛΙ ΠΡΟΣ ΤΙ ΠΑΝ
ΑΓΙΩΤΙΣ ΜΙΟΣ ΠΟΠΟΝΙΚΟΥ
ΜΙΟΣ ΚΟΙΑΝΤΕΣ ΜΙΣΙΟΣ
ΠΑΠΑΚΙΑΚΙ ΜΑΣΤΟΡΙ ΕΚ ΧΟ
ΡΙΟΝ ΒΟΡΠΙΑΝΙ ΣΙΜΟ ΜΑΡΑ
ΣΙΑ ΑΛΕΘΟΛΟ ΟΕ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΑΓΟΥΝΙ ΠΙΑΝΙ ΣΤΙΛΟΣ ΝΔΗΕ ΒΑΣΟ

Ἡ πλάκα βρίσκεται ἐπάνω στὴ Νότια ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ τοίχου τῆς ἐκκλησίας.

Τεκμήριον 5

Ἐπιγραφή σὲ ἐντοιχισμένη πέτρινη πλάκα στὴν ἐνοριακὴ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου - Περιβολίου.

Στὴ μέση παριστάνεται ἀνάγλυφα ὀλόσωμος ὄρθιος φουστανελλοφόρος, ποὺ

Ὅ,τι σώζεται ἀπὸ τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Νικολάου, στὰ 1955.

κρατᾷ στὸ δεξιὸ χεῖρ τὸ σπαθί του. Δεξιὰ του καὶ ἀριστερά του, στὸ ἐπάνω μέρος ὑπάρχουν δυὸ σταυροὶ καὶ πρὸ κάτω οἱ ἐπιγραφές:

ΝΗ
ΚΟ ΠΑ
ΤΑΚΟΕ
ΠΕΡΕ
ΤΗ

ΕΤΟΣ
1760
ΑΝΤ
Α ΓΙΝΙ
ΚΕ Ι Ε
ΚΛΙΣΙ
Α

Τὸ ἀνάγλυφο ἴσως νὰ παριστάνει τὸν Ἁγ. Γεώργιο. Τὸ πιθανώτερο ὁμῶς εἶναι νὰ παρουσιάσῃ αὐτὸν ποὺ τὸ ὄνομά του ἀναφέρεται, τὸν Νίκο Μπατακόγια, Προεστὸ ἢ Ἐπίτροπο τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου – ὁ Ἁγ. Γεώργιος θεωρεῖται προστάτης τοῦ

χωριού και τῶν ἀπανταχοῦ Περιβολιωτῶν¹. Βρίσκεται στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ, στὴν πιὸ ἐπιβλητικὴ θέσι, στὴ Βόρεια ἄκρη τῆς πλατείας τοῦ Μεσοχωρίου, πνιγμένη σὲ τεράστια πλατάνια.

Εἶναι ὀγκώδης βασιλική, μὲ μεγάλο προαύλιο περιμαντρωμένο, ποὺ τὸ ἀποκαλοῦν «περιοχή». Εἶναι τὸ μπαλκόνι τοῦ χωριοῦ, γύρω-γύρω ἔχει πεζούλια γιὰ τοὺς γέροντες, ἀπὸ ὅπου ἡ θεὰ εἶναι θαυμάσια. Εἶναι ἡ μόνη ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ, πού, μαζὺ μὲ τὴν ἐκκλησία τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Ἀγ. Νικολάου, διασώθηκε ἀπὸ τὸν ἐμπρησμό τῶν Γερμανῶν. Ἔχει ὅμως λεηλατηθῆ καὶ λειτουργικὰ βιβλία, ἄλλα ἔγγραφα, ἀφιερωμάτα καὶ διακοσμῆσεις ἔχουν χαθῆ.

Ἔως τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνος – ὅταν τὸ χωριὸ εἶχε τέσσερες ἐνορίες σὲ λειτουργία – ἦτο ἐνοριακὸς ναὸς τῆς κεντρικῆς συνοικίας, τοῦ Μεσοχωρίου. Μετὰ ὅμως ἀπὸ τὴν διάλυσι τοῦ χωριοῦ ἀπὸ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ, παρέμεινε ἡ μοναδικὴ ἐνοριακὴ ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ. Ἐκτοτε, οἱ ἄλλες ἐκκλησίες λειτουργοῦσαν μόνον στὰ πανηγύρια καὶ πολὺ ὀλίγες ἄλλες φορές τὸ χρόνο.

Σύμφωνα μὲ τὶς ἐπιγραφές ἡ ἐκκλησία κτίσθηκε στὰ 1760, τὸν καιρὸ ποὺ Μητροπολίτης στὰ Γρεβενὰ ἦτο ὁ Γρηγόριος. Στὴν ἐποχὴ του (1767) καταργήθηκε τὸ Αὐτοκέφαλο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Α' Ἰουστινιανῆς - Ἀχριδῶν καὶ ἔκτοτε ἡ Μητρόπολις Γρεβενῶν ὑπήχθη στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως². Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ τὸ χωριὸ εὐρίσκετο στὴν πιὸ μεγάλη ἀνάπτυξί του.

Ἡ ἐκκλησία κτίσθηκε στὴ θέσι ἄλλης μικρότερης, ποὺ προϋπῆρχε. Ἡ κτιτορικὴ τῆς ἐπιγραφή εὐρίσκετο ἐντοιχισμένη ἕως τὸν Μεσοπόλεμο στὴ σημερινὴ ἐκκλησία ἔξω ἀπὸ τὸ Ἱερό. Σήμερα δὲν ὑπάρχει. Διακρίνεται ὅμως τὸ ἴχνος ἀπὸ ὅπου ἄγνωστοι τὴν ἀποκόλλησαν.

Στοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους καὶ κάτω ἀπὸ τοὺς σταλακτῖτες, σὲ διαφορετικὲς ἀποστάσεις, εἶναι ἐντοιχισμένες πολύχρωμες πορσελάνες μὲ διάφορα σχέδια. Αὐτὲς ἦσαν ἐντοιχισμένες καὶ στὴν παλιὰ ἐκκλησία. Καί, κατὰ τοὺς εἰδικούς, ἡ συνήθεια αὐτῆ, στὸ νὰ ἐντοιχίζονται πορσελάνες στοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους τῶν ἐκκλησιῶν, ἀνήκει στὸν ΙΓ' καὶ ΙΔ' αἰῶνα, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ παλιὰ ἐκκλησία πρέπει σ' ἐκείνους τοὺς αἰῶνες νὰ εἶχε κτισθῆ, δηλαδή, πρὶν τὴν Τουρκικὴ κατάκτησι.

Ὅταν κτίσθηκε ἡ ἐκκλησία ὑπῆρχαν πέντε ἱερεῖς. Ὁ Παπαγιάννης, ὁ Παπαδημιος, ὁ Παπαποστόλης Παπαδάμου, ὁ Παπαδημιος Παπαγιάννη καὶ ὁ Παπαδημιος Παπαπαύλη. Ὁ Παπαδημιος Παπαγιάννη ἦτο στὴν ἐνορία τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς. Οἱ Παπαποστόλης Παπαδάμου καὶ Παπαδημιος Παπαπαύλη, στὴν ἐνορία τοῦ Ἀγ. Γεωργίου, ἡ ὁποία διατηροῦσε πάντοτε δυὸ ἱερεῖς. Οἱ ἄλλοι δύο ἦσαν στὶς δύο ἄλλες ἐνορίες.

Ἀναφέρονται ἀκόμα στὶς ἐπιγραφές καὶ οἱ ὑπόλοιποι τρεῖς – ἐκτὸς τοῦ Νίκου Μπατακόγια – ἐπίτροποι τῶν τριῶν ἄλλων ἐνοριῶν, οἱ Παναγιώτης Μίσιου Παπανίκος, Μίσιος Κογιάντες καὶ Μίσιος Παπακυριακοῦ. Τέλος ἀναφέρονται καὶ οἱ κτίστες ἀπὸ τὴ Βούρμπιανη τῆς Κονίτσης.

Στὸ προαύλιο τῆς ἐκκλησίας ὑψώνονταν τὸ κωδωνοστάσιο μὲ δυὸ καμπάνες.

1. Τὸ γεγονός ὅτι προστάτης τοῦ Περιβολίου εἶναι ὁ Ἀγ. Γεώργιος, ὁ βασικὸς προστάτης τῶν πολεμιστῶν, καὶ ὄχι ἡ Ἀγ. Παρασκευὴ ἢ ἡ Παναγία, ποὺ εἶναι σὲ ὅλα τὰ ἄλλα ὄρεινὰ χωριὰ τῆς Πίνδου, ἐνισχύει τὴν ἂποψί μας ὅτι ὁ ἀρχικὸς πυρὴν τῶν κατοίκων ἦσαν οἱ πολεμισταὶ-φύλακες τοῦ φρουρίου.

2. Μητροπολίτου Βελεγράδων Ἀνθίμου Ἀλεξοῦδη: ἐνθ. ἀν.. Ἰ. Μαρτινιανοῦ «Ἡ Μοσχόπολις», Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1957.

πανύψηλο και ἐπιβολητικό, πού προεξεῖχε ἀπὸ τὰ πλατάνια. Πρὶν ὀλίγα χρόνια ἐρειπώθηκε καὶ οἱ κάτοικοι ἀνήγειραν ἄλλο, χαμηλότερο, ἀλλὰ πολὺ ὠραιότερο.

Κοντὰ στὸ κωδωνοστάσιο ὑπῆρχε ἓνα μικρὸ παρεκκλήσιο χωριστό, οἱ Ἅγ. Ἀνάργυροι, τέλειο κομψοτέχνημα, ἀπὸ πέτρα πελεκητή. Τὸ λειτουργοῦσαν πολὺ ὀλίγες φορές τὸ χρόνο, ἀλλὰ ἦτο πάντοτε ἀνοικτὸ καὶ φωτισμένο καὶ φορτωμένο μὲ πολλὰ καὶ πολύτιμα ἀφιερώματα. Πυρπολήθηκε κι' αὐτὸ ἀπὸ τοὺς Γερμανούς, ἀφοῦ βέβαια πρῶτα λεηλατήθηκε.

Στὸ ὀπίσω μέρος τῆς ἐκκλησίας ὑπῆρχε τὸ Σχολεῖο τοῦ χωριοῦ. Ἦτο ἰσόγειο κτίσμα μὲ ἑπτὰ αἴθουσες διδασκαλίας καὶ ἓνα γραφεῖο γιὰ τοὺς δασκάλους. Εἶχε κτισθῆ τὸν ΙΘ' αἰῶνα στὰ ἐρεῖπια ἄλλου παλαιότερου. Ἐκεῖ λειτουργοῦσε τὸ «κατώτερο σχολεῖο», γιὰτὶ ὑπῆρχε καὶ «ἀνώτερο», πού λειτουργοῦσε στὸν νάρθηκα τοῦ Ἅγ. Ἀθανασίου, ὅπως ἄλλοῦ ἀναφέρουμε.

Τεκμήριον 6

Ἐπίτοιχη ἐπιγραφή μὲ ἐλαιόχρωμα, ὑπέρθυρη, ἀπὸ τὸ Καθολικὸ πρὸς τὸν γυναικωνίτη, κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἅγ. Γεωργίου - Περιβολίου.

ΤΟ ΣΤΕΡΕΩΜΑ ΤΩΝ ΕΠΙ ΣΟΙ ΠΕΠΟΙΘΟΤΩΝ ΣΤΕΡΕΩΣΟΝ ΚΥΡΙΕ
ΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ ΗΝ ΕΚΤΙΣΩ ΤΩΙ ΤΙΜΙΩΙ ΣΟΥ ΑΙΜΑΤΙ
ΟΥΡΑΝΟΣ ΠΟΛΥΦΩΤΟΣ Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΑΝΕΔΕΙΧΘΗ ΑΠΑΝΤΑΣ ΦΩΤΑ-
ΓΩΓΟΥΣΑ
ΤΟΥΣ ΠΙΣΤΟΥΣ. ΕΝΩ ΕΣΤΩΤΕΣ ΚΡΑΥΓΑΖΟΜΕΝ ΤΟΥΤΟΝ ΤΟΝ ΟΙΚΟΝ
ΣΤΕΡΕΩΣΟΝ ΚΥΡΙΕ

Ἡ ἐπιγραφή δὲν ἔχει ὑπογραφή. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἔγινε ἀπὸ κάποιον Ἰωάννην Καπασοβίτην, πού τὸ ὄνομά του ἀναφέρεται πίσω ἀπὸ τὸ τέμπλο καὶ ὅπου λέγει ὅτι αὐτὸς ἰστόρησε τὴν ἐκκλησίᾳ.

Ἡ τοιχογράφησις καὶ ὁ ἐσωτερικὸς διάκοσμος τῆς ἐκκλησίας εἶναι πλήρεις, πλούσιοι καὶ ἐξαιρετικῆς τέχνης. Ἡ τοιχογράφησις σκεπάζει ὁλόκληρο τὸ ἐσωτερικό, τοὺς τοίχους τοῦ Καθολικοῦ, τοῦ ἐπάνω καὶ τοῦ κάτω γυναικωνίτη. Διατηρεῖται ἀκόμα σὲ ἀρκετὰ καλὴ κατάστασι, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ μέρη ἐκεῖνα πού καταστράφηκαν ἀπὸ τὶς διάφορες ἐπισκευές.

Τὸ τέμπλο εἶναι ξυλόγλυπτο, μὲ βαθειές γλυφές, ἐπίχρυσο καὶ ἐξαιρετικῆς τέχνης. Διατηρεῖται σὲ ἀρίστη κατάστασι, ὅπως καὶ τοῦ Ἅγ. Νικολάου. Φαίνεται καθαρὰ ὅτι καὶ τὰ δυὸ βγήκαν ἀπὸ τὸν ἴδιο τεχνίτη. Οἱ παραστάσεις ἀπὸ ζῶα, φυτὰ καὶ λουλούδια, εἶναι τελείως διαφορετικῆς σὲ κάθε παραστάδα. Ἐχει τρία διαζώματα ἀπὸ εἰκόνες. Τὸ πρῶτο, μὲ τὴ σειρὰ τῶν μεγάλων εἰκόνων. Τὸ δεύτερο μὲ τὴ σειρὰ τῶν μικρῶν εἰκόνων ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη Τὸ τελευταῖο, μὲ τὸν Ἐσταυρωμένο, τὶς Μυροφόρες, περιστέρια κλπ.

Ἡ τεχνοτροπία τοῦ τέμπλου ἀποδεικνύει, ὅπως λέγουν οἱ εἰδικοί, ὅτι προέρχεται ἢ ἀπὸ Ἀγιορείτη τεχνίτη ἢ ἀπὸ τὴ Βενετία, γιὰτὶ μόνον ἐκεῖ ἐργάζονταν παρόμοια τέμπλα.

Ἡ εἰκόνα τοῦ Ἅγ. Γεωργίου τοῦ τέμπλου εἶναι τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὅπως καὶ ὅλες οἱ ἄλλες. Εἶναι σκεπασμένη μὲ ἀσημένιο ὁμοίωμα τοῦ Ἁγίου, ἔτσι πού τὸ βάρος στὸ

σύνολό της να υπερβαίνει τα 40 κιλά. Άλλη μικρότερη εικόνα του Ἁγίου, σκεπασμένη επίσης με άσημένιο όμοιομα, είναι τοποθετημένη σε ανάλογη θέση, μπροστά από τη μεγάλη. Οί περισσότερες από τις υπόλοιπες εικόνες του τέμπλου, μικρές ή μεγάλες, έχουν άσημένιες διακοσμήσεις, άσημένιους φωτοστεφάνους, άσημένια χέρια κλπ. Στην εικόνα του Ἁγ. Γεωργίου κρέμονταν σωρεία από πολύτιμα άφιερώματα. Όλα εξαφανίστηκαν στην άνωμαλη εποχή, από τὸ 1940-1950.

Δίπλα από τὸς ψάλτες υπάρχουν, δεξιά τὸ Λάβαρο τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἀριστερὰ τὸ Λάβαρο τοῦ Ἁγ. Γεωργίου (τὸ «μπαϊράκι» τοῦ Ἀη-Γιώργη). Καὶ τὰ δυὸ εἶναι ἐλαιογραφίες ἐπάνω σὲ εἰδικὸ μεταξωτὸ ὕφασμα, πολὺ παλαιότερα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία καὶ ἐξαιρετικῆς τέχνης. Διακρίνεται θαμπὰ ἡ λέξις ΕΝΕΤΙΗΣΙΝ ἀλλὰ ἡ χρονολογία δὲν διακρίνεται.

Ὁ ἅγιος Γεώργιος θεωρεῖται ὁ προστάτης τοῦ Περιβολίου καὶ τῶν Περιβολιωτῶν. Καὶ ἡ εἰκόνα του πιστεύεται γιὰ θαυματουργός, μὲ πλούσια παράδοσι γιὰ συγκεκριμένα θαύματα. Γι' αὐτὸ ὅλοι, κάθε χρόνο, ὅταν ἀνεβαίνουν τὴν ἀνοιξι στὸ χωριό, δὲν παραλείπουν νὰ φέρουν τὸ «τάμα» τους, πὺ σὲ κάποια ἀσθένεια ἢ σὲ κάποια ἄλλη δύσκολη περίστασι, ἔταξαν στὸν «Ἀη-Γιώργη».

Ἐπὶ Τουρκοκρατίας, τὰ άφιερώματα ἦταν τόσα πολλὰ, ὥστε ἡ ἐκκλησία νὰ θεωρηται ἡ πλουσιώτερη ἀπὸ ὅλες τὶς ἄλλες στὴν περιοχὴ τῆς Πίνδου.

Τεκμήριον 7

Σημείωσις τοῦ μοναχοῦ Παρθενίου, τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγ. Νικολάου - Περιβολίου σὲ Πεντηκοστάριον τοῦ Γεωργίου ἱεροδιακόνου Σουγδούρης τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. Ἐκδοσις Νικ. Σάρου. Ἐνετία 1745.

1771 σεπτ 16

ο ταπνιοσ κε αμαρτολοσ δουλο σου
κυριε παρθενιοσ μοναχοσ απο βοσκοπολι
μοκρα γιοργι μπενδο γραφο.....
χορα περιβολι γιοργι μπενδο ντιμα ικονομου
γιοργι ναστο κε ...ζια μουσιου
ασ οπσοντε ...ισμενι πορζιλιδεσ
αδαμι σαραντι απο βιθκουκι χορα περιβολι
..... κε εδοσι
σπιτι μαχαλα σφορλα χορα περιβολι
κε εβγομονουμι ισ τουσ εονασ αμιν.

Ἡ πληροφορία πὺ μᾶς δίδει ὁ μοναχὸς Παρθένιος – γιὸς τοῦ Γεωργίου Μπέντου, ὅπως φαίνεται – εἶναι σημαντικὴ καὶ ἐπιβεβαιώνει τὴν ζωντανὴ παράδοσι ὅτι πολλὲς οἰκογένειες τοῦ Περιβολίου κατάγονται ἀπὸ τὴ Μοσχόπολι.

Ἡ Μοσχόπολις βρίσκεται 20 χιλμ. Δυτικὰ ἀπὸ τὴν Κορυτσᾶ, στὶς Ἀνατολικὲς πλαγιὲς τῆς Ὀστραβίτσας. Ἀπὸ μικρὸ χωριὸ στὴν ἀρχή, ἐξελίχθηκε κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, σὲ πόλι μὲ 60.000 κατοίκους, ὅλους Βλαχοφώνους καὶ Χριστιανούς.

Ὁ ἐξισλαμισμὸς, πὺ ὠργίασε ἐκεῖ γύρω καὶ ἐξαφάνισε τὸ Χριστιανικὸ στοιχεῖο, δὲν μπόρεσε νὰ θίξη τὴν Μοσχόπολι, χάρις στὴν προσήλωσι τῶν κατοίκων τῆς στὰ χριστιανικὰ καὶ ἔθνικὰ ιδεώδη. Καὶ ἡ ὄασις αὐτὴ χριστιανικῆς καὶ ἔθνικῆς ἀναπτύξεως, μέσα στὶς ληστρικὲς ὀρδὲς τῶν Ἀλβανῶν, ἀπετέλεσε τὴν καταφυγὴ

πολλῶν ἀπὸ τοὺς γύρω κατοίκους, ἔτσι πού ὁ πληθυσμός της ν' αὐξηθῆ πολὺ γοργά.

Στὴν Μοσχόπολι ὑπῆρχαν, πολὺ πρὶν τὸν ΙΗ' αἰῶνα, ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια, Ἀκαδημία, τυπογραφεῖο, συντεχνίες ἐπαγγελματιῶν κ.ἄ., σὲ ἐποχὴ πού σὲ κανένα ἄλλο μέρος τῆς Ἑλλάδος, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολι, ὑπῆρχε τίποτε τὸ παρόμοιο. Ἀλλά, ὁ πλοῦτος πού συσσωρεύθηκε ἐκεῖ ἀπὸ τὸ ἐμπόριο τῶν κατοίκων στὶς Κεντρικὲς Αὐτοκρατορίες, στὴ Βενετία καὶ ἄλλοῦ, ἄνοιξε τὴν βουλιμία τῶν γύρω ξυπόλητων Ἀλβανῶν, οἱ ὁποῖοι μηχανεύθηκαν τὰ πάντα γιὰ νὰ τὴν πλιατσικολογήσουν. Ἔτσι κάτω ἀπὸ τὴν πίεσι τῶν «μπορτζηλήδων» οἱ κάτοικοι ἐξεκένωσαν τελείως τὴν πόλι ἀπὸ τὶς 2 Μαΐου ἕως τὶς 2 Σεπτεμβρίου 1769. Μόλις τὸν Μάρτιο 1770 ἓνα μέρος μόνον ἀπὸ αὐτοὺς ξαναγύρισε στὶς λεηλατημένες ἐστίες του¹.

Οἱ κάτοικοι τῆς Μοσχολέως φεύγοντας εἶσι ἀπὸ τὴν πατρίδα τους διασκορπίσθηκαν πρὸς κάθε κατεύθυνσι, «ὅπου ἂν τις εἶχε συγγενῆ ἢ φίλον», πρὸς τὸ Μεγάροβο, τὴν Νιζόπολι, τὸ Μοναστήρι, τὴν Κορυτσά, τὴν Καστοριά, τὴ Σιάτιστα καὶ πρὸς τὸ Ζαγόρι καὶ τὴν Πίνδο². Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς πού διασκορπίσθηκαν περιλαμβάνονται καὶ οἱ ἀναφερόμενες οἰκογένειες τοῦ Γεωργίου Μπέντου, Ντήμα Οἰκονόμου, Γεωργίου Νάστου καὶ Πάζια Μούσιου.

Ἀπὸ ὅλες αὐτὲς τὶς οἰκογένειες ὑπάρχουν σήμερα ἀπόγονοι στὸ Περιβόλι, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Μπέντου. Παρέμεινε ὁμως τὸ ὄνομα «Μπέντου» στὴ βρύση τῆς συνοικίας «Σφοῦρλα», πράγμα πού σημαίνει ὅτι κάποιος Μπέντος τὴν ἔκτισε.

Ἡ σημείωσις μᾶς λέγει ἀκόμα ὅτι ὁ οἰκισμὸς Μπιθοῦλτσι, στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγ. Νικολάου, ἀπὸ τὸν Παρθένιο ἀποκαλεῖται Βυθκοῦκι. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἢ ἔτσι ἀπεκαλεῖτο τότε ὁ οἰκισμὸς καὶ τὸ ὄνομα ἔπαθε παραφθορὰ ἀργότερα, πού εἶναι καὶ τὸ πιθανώτερο, ἢ ὁ Παρθένιος παρασύρθηκε ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ Βυθκοῦκι, πού βρίσκεται κοντὰ στὴ Μοσχόπολι.

Οἱ οἰκογένειες πού κατέφυγαν ἀπὸ τὴν Μοσχόπολι στὸ Περιβόλι δὲν εἶναι μόνον ὅσες ἀναφέρει ὁ Παρθένιος. Εἶναι καὶ πολλὲς ἄλλες πού ἤλθαν καὶ μετὰ τὸ 1769.

Τεκμήριον 8

Σημείωσις ἀγνώστου στὴν τελευταία σελίδα τοῦ Μηναίου Ἀγούστου στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγ. Νικολάου. Ἔκδοσις Νικ. Γλυκεῖ, τοῦ ἐξ Ἰωαννίων, Βενετία 1744.

*παραμονι αγ δημητρι 1776 σιμερο γιορισε γκογκομισιο απο τι μπογιασα ...σιρις
μερεσ πολεμισε με τον αοβανιτι αλι πλιακο μπει κι ζα μπει μποτα κι ασκερι κε
παεσατουσ σι γκροπα αλ κηργιακουτοσι πιδι ζα μποτα κι εφτα αοβανιτεσ κι
διο μπιαεσατουσ κι διν αφισε να πατισου παγτανιεκαψι διο σπιτια κηριε σοσονι-
μασ απο τον αοβανιτη ισ τουσ εονασ αμιν.*

Ἡ σημείωσις ἀναφέρεται σὲ ἓνα σοβαρὸ ἐπεισόδιο, πού κατέληξε σὲ αἱματηρὴ σύγκρουσι μετὰξὺ τῶν ἄρματολῶν τοῦ Περιβολίου καὶ τῶν Ἀλβανῶν Σπαχηδῶν

1. I. Μαρτινιανοῦ: «Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Μοσχολέως», Δημητράκος Ἀθῆναι 1939. Τοῦ ἰδίου: «Ἡ Μοσχόπολις» Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1957.

2. Ἀναστ. Γ. Στεφάνου: Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, τομ. Δ', σελ. 626.

τοῦ γειτονικοῦ χωριοῦ Βωβοῦσα. Ἐφορμὴ καὶ αἰτία ἦτο ἡ αἰώνια ἀμφισβήτησις, καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη, τῶν ὁρίων τῶν δύο χωριῶν.

Οἱ Βωβουσιῶτες, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, ἐνθαρρυνόμενοι ἀπὸ τοὺς Ἄλβανούς Σπαχήδες τοῦ χωριοῦ τους – τὸ χωριὸν ἦτο ἀνέκαθεν σπαχηλῆκι – καταπατοῦσαν μὲ τὰ ποιμνιά τους τὶς ἐκτάσεις τοῦ Περιβολίου ἢ ὑλοτομοῦσαν στὰ δάση του¹. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος οἱ Περιβολιῶτες στηριζόμενοι στὰ προνόμιά τους, πού ἦσαν κατωχυρωμένα μὲ φιομάνια², καθὼς καὶ στὰ ἰσχυρὰ μέσα, πού διέθεταν στὴν Κωνσταντινούπολι, ὅπως καὶ στὴν ἐνοπλὴ δύναμι τοῦ ἀρματολικίου τους, ἀντιδρούσαν μὲ ὅλα τὰ μέσα.

Στὴν προκειμένη περίπτωσι φαίνεται ὅτι τὰ πράγματα ἔφθασαν στὰ ἄκρα καὶ οἱ ἐνοπλοὶ τοῦ Περιβολίου μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἀρχηγὸν τους Γκόγκο-Μίσιον συνεκρούσθησαν μὲ τοὺς Ἄλβανούς ἐνισχυμένους καὶ μὲ Βωβουσιῶτες, μὲ αἱματηρὰ ἀποτελέσματα.

Ὁ Γκόγκο-Μίσιος κατεδίωξε τοὺς Ἄλβανούς καὶ τοὺς Βωβουσιῶτες καὶ δὲν «ἄφησε νὰ πατήσουν τὸ Μπαϊτάνι», πού ἀνήκε στὸ Περιβόλι. Ἐπέδραμε στὴ Βωβοῦσα καὶ πυρπόλησε δυὸ σπίτια αὐτῶν, πού συνεργάσθησαν μὲ τοὺς Ἄλβανούς.

Ἡ ὑπόθεσις ἠρέμησε μὲ τὴν ἐκδοσι καινούργιου φιομανίου, πού ἐδικαίωσε τοὺς Περιβολιῶτες³.

Τεκμήριον 9

Ἀπὸ τὸν Κώδικα τοῦ Ἁγ. Νικολάου-Περιβολίου «διὰ χειρὸς Παπα-Ἀμβροσίου Παπαδάμ, ἡγουμένου».

Ἀπρίλιος 27, ΑΨΟΖ'. Ἐφθασε εἰς τὸ ἱερὸν μοναστήριον ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Γέρος Ντήμας Σαράντης καὶ ὁ Μιχάλη Μπέλας καὶ ὁ Ἀντίνης Τατίρης, οἱ ὅποιοι ἐπάησαν καὶ ἔφεραν φιομάνι τοῦ πολυχρονεμένου μας σουλτάνου διὰ νὰ σταματήσῃ ἡ ἀμάχη, ἢ ὁποία ἔχει ἀνοίξῃ ἐδῶ καὶ ἑπτὰ μῆνες μὲ τὴν Μπογιούσαν καὶ τοὺς Ἀρβανίτες Ζαῆμ τοῦ χωριοῦ.....

Ὁ Πάτερ Ἀμβρόσιος κατήγετο ἀπὸ τὸ Περιβόλι καὶ ἀπὸ οἰκογένεια Οἰκονόμων. Ἦτο ἐπὶ σαράντα περίπου χρόνια δάσκαλος στὸ κεντρικὸ σχολεῖο τοῦ Ἁγ. Γεωργίου.

Ἡ σημείωσις ἀφορᾷ τὸ ἴδιον ἐπεισόδιον πού ἀναφέρεται στὸ προηγούμενον τεκμήριον 8. Ἀποδεικνύει ὅμως ὅτι οἱ Περιβολιῶτες διέθεταν ἰσχυρὰ μέσα στὴν Κωνσταντινούπολι γιὰ νὰ μποροῦν τόσο εὐκόλα καὶ ἄνετα νὰ ἐκμαιεύουν φιομάνια εὐνοϊκὰ γι' αὐτούς.

1. Ἐγγρ. 11, 13, 14 καὶ 18.

2. Ἐγγρ. 1-24.

3. Τεκμ. 9 καὶ Ἐγγρ. 11.

Τεκμήριον 10

Σημείωσις ἀγνώστου στὸ μηναιῖο Νοεμβρίου στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγ. Νικολάου-Περιβολίου. Ἐκδόσις Νικ. Γλυκεῖ τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. Ἐνετία 1784.

1789 ηουνηου ΙΙ

με αζα που(λ)ηο νημη εφτασε μπουγιουρτλι
απο ντερβεντα ναζηρ αλη πασα κε
δηαβαστηκε απο μουνχταρη στεργο τημα σα
ραντη στην περηοχη αη γηοϋγη να μαζοχτουν
ολα τα νοφουσα στη χορα περηβολη απο γηρο
χορηα αλαπασαου κε παλοκουστρο κε καληβηα
κε αη λουκα κε μετοχη κε μπιθοιλτση
κε χραπα κε καρητσα κε λαβανητσα κε απο ολα
ταχορηα νοφουσα χηληα κε 84.....
απο κατο χρονηα δεν ακουσαν φηρμανη
βαληντα γηα τη μαζοκη γηα το
τακημη να γενη τεσλημη στον αφθεντηκο
μαληγε χασεν τη βαληντα σουλτανα οε ο
μεγαλοσ βεζηρησ θα στηλη τον αοβανητη

Ἐκτὸν γραφικὸ χαρακτῆρα καὶ τὴν ὀρθογραφία τῆς σημείωσεως, συγκρίνοντά την μὲ μιὰ ἄλλη σημείωσι πού βρίσκεται στὸ Μηναιῖο τοῦ Ἰουλίου τοῦ Ἁγ. Νικολάου, πού φυλάσσεται ὁμως σήμερα στὸν Ἁγ. Γεώργιο, συμπεραίνουμε ὅτι τὴ σημείωσι ἔγραψε κάποιος «παναγοσ του ανασταση», ὅπως ὑπογράφεται ἐκεῖ. Οἱ πληροφορίες ὁμως πού μᾶς παράχει εἶναι πολὺ σημαντικές.

Ἡ διοικητικὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις τοῦ Περιβολίου, πού ἐξελίχθηκε σὲ ἓνα σύστημα κάποιας αὐτοδιοικήσεως στὴν ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς του, τὸν ΙΖ' καὶ ΙΗ' αἰῶνες, προῆλθε σὰν συνέπεια ἀπὸ τὶς εἰδικὲς συνθήκες κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες βρέθηκε. Ἐκτὸ ἓνα μέρος ἔπρεπε νὰ ἰκανοποιῆ τὴν κυριαρχία τῶν Τούρκων καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο ν' ἀντιμετωπίζη τὸν οὐσιαστικὸ ἔλεγχο πού ἄσκούσαν στὴν Πίνδο οἱ ἀριματολοὶ καὶ οἱ κλέφτες.

Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ τὸ χωριὸ τὸ διοικοῦσε μία δημογεροντία ἀπὸ δώδεκα μέλη. Ἐνας ἀπὸ αὐτούς, ὅπως ἐκθέτουμε σὲ ἄλλο κεφάλαιο, ἀνακηρύσσονταν Προεστὸς ἢ «ἀρχηγός», ὅπως τὸν ἀποκαλοῦσαν τὰ τουρκικὰ φιομάνια.

Ἡ σημείωσις ἀναφέρει ὅτι στὰ 1789 ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀζάδες ἦτο ὁ Πούλιος Νιμπῆς καὶ ἓνας Μουχτάρης (ἐκκλησιαστικὸς ἐπίτροπος) ἦτο ὁ Στέργιος Ντήμα Σαράντης. Καὶ οἱ δύο κατοικοῦσαν στὴ συνοικία τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς, ἅρα ἐκείνη τὴ συνοικία ἐκπροσωποῦσαν.

Ἡ συγκέντρωσις ὄλων τῶν μικρῶν οἰκισμῶν, πού εἶχαν διασκορπισθῆ, ὄχι μόνον τοῦ Περιβολίου, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων χωριῶν, εἶχε διαταχθῆ ἀπὸ τὰ 1683 μὲ φιομάνι τῆς Ὑψηλῆς Πύλης πρὸς τὸν Βαλῆν τῶν Γιαννίνων Λουφτῆ Πασάν. Ὁ ὁποῖος πραγματικὰ συγκέντρωσε ὅλους τοὺς οἰκισμοὺς ἐκείνους, πού εἶχαν διασκορπισθῆ μετὰ τὶς φοβερὲς ἀναστατώσεις στὴν Πίνδο κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες

της Τουρκικής κατακτήσεως.¹

Ἡ διαταγή τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ βγήκε στὰ 1789, δηλαδή περισσότερο ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια μετὰ τὸ φιρμάνι τοῦ Σουλτάνου πὸ ἀναφέραμε. Ἡ διαταγή μάλιστα ἀναφέρει ὅτι «...ἀπὸ (ε)κατο χρόνια δεν ακουσαν φιρμάνι βαληντα σουλτανα...», σὰν νὰ προέρχεται τὸ φιρμάνι ἀπὸ τὴν Βασιλομήτορα. Ἀπὸ ὅ,τι ὁμως ξέρουμε, ἡ Βαλιντὲ Σουλτάνα δὲν ἐξέδιδε φιρμάνια. Ὅπωςδήποτε ἀναφέρεται στὸ πρὸς τὸν Λουφτῆ Πασᾶν φιρμάνι Καὶ ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἐπικαλεῖται ἴσως ἀπὸ πονηριὰ τὴν Βαλιντὲ Σουλτάνα, ἐπειδὴ οἱ Περιβολιῶτες ἐκείνην ὑπελόγιζαν προστάτιδά τους.

Ἀπὸ τὶς τελευταῖες λέξεις τῆς σημειώσεως πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ διαταγή ἦτο αὐστηρή, γιατί ἄλλοιῶς «...ο μεγαλοσ βεζηρησ θα στηλη τον αρβανητη...», πράγμα πὸ ἦτο ἡ πιὸ μεγάλη ἀπειλή γιὰ τὸ χωριό.

Ἀπὸ ὅσα ὁμως ξέρουμε, ἡ σύμπτυξις τῶν κατοίκων στὴ Χώρα-Περιβόλι εἶχε συντελεσθῆ πολὺ πρὶν τὸν Ἀλῆ Πασᾶ. Πολλοὶ ὁμως κάτοικοι δὲν ἔπαυσαν ἀπὸ τοῦ νὰ καλλιεργοῦν τὰ χωράφια, πὸ εἶχαν στοὺς οἰκισμοὺς καὶ νὰ συντηροῦν ἐκεῖ καὶ οἰκόσιτα ζῶα, πράγμα πὸ ἐσήμαινε ὅτι πολλὲς οἰκογένειες ἢ μόνον μέλη οἰκογενειῶν ἦσαν ὑποχρεωμένα νὰ διαμένουν ἐκεῖ ἐπὶ πολὺ καιρό. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἀπομακρύνονταν ἀπὸ τὸ χωριό καὶ οἱ κτηνοτρόφοι κατὰ τὸν χειμῶνα μαζὺ μὲ τὰ «φαλκάρια» τους πὸ ἀποτελοῦσαν καὶ τὸ πιὸ μεγάλο μέρος τοῦ πληθυσμοῦ.

Ἀκόμα, καὶ οἱ περισσότεροὶ κάτοικοι τοῦ Περιβολίου ἦσαν ἀνακατεμένοι, μὲ αὐτὸν ἢ ἐκεῖνον τὸν τρόπον, στὴ δρᾶσι τοῦ ἀρματολικίου καὶ εἶχαν συνεχῶς ἀνοικτοὺς λογαριασμοὺς μὲ τὸν κατακτητὴ. Αὐτὸ τοὺς ὑποχρέωνε νὰ διασκορπίζονται στὰ βουνὰ καὶ στὰ δάση ὅσες φορὲς ἐμφανίζονταν οἱ «Ἀρβανῖτες» τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ δὲν μποροῦσε τὸ ἀρματολικίον νὰ τοὺς ἀντιμετωπίσῃ.

Πιστεύουμε ὅτι αὐτὸ καὶ ὄχι τίποτε ἄλλο ἔκαμε τὸν Ἀλῆ Πασᾶ νὰ ἐκδώσῃ τὴν αὐστηρὴ διαταγή, πὸ ἀναφέρουμε, τὴν ὁποία ἀκολούθησαν πιέσεις, χαράτσια, διωγμοί, φυλακίσεις, ἐκτελέσεις. Ἐπακολούθησε, δηλαδή, «ἀληπασάτικη» πολιτική, ἢ ὁποία ἐπέτυχε μέσα σὲ ὀλίγα χρόνια τὴν διάλυσι τοῦ χωριοῦ.

Ἡ φράσις, πάλι, «...βαληντα σουλτανα γηα το τακσημη να γενη τεσλημη στον αφθηνικο μαληγε χασνεν της βαληντα σουλτανα...» σημαίνει ὅτι ὅλα τὰ «νοφούσια» ἔπρεπε νὰ ἐγγραφοῦν στὰ φορολογικὰ βιβλία, πὸ ἀνανεώνονταν κάθε πενταετία, ὅπως γίνονταν σὲ ὅλα τὰ χωριὰ πὸ δὲν εἶχαν προνόμια. Ὁ Ἀλῆς, δηλαδή, ἠθέλε νὰ καταργηθοῦν τὰ προνόμια τοῦ Περιβολίου, ὅπως τὰ κατήργησε σὲ ὅλα τὰ χωριὰ τῆς ἐπικρατείας του².

Τέλος, μία ἄλλη, σχεδὸν μοναδική, ἐγγραφή μαρτυρία μᾶς παρέχει ἡ σημείωσις. Μᾶς πληροφορεῖ ὅτι τὰ νοφούσια – οἰκογενειακὴ φορολογικὴ μονὰς τῶν Τοῦρκων – τοῦ Περιβολίου πρέπει νὰ ἦσαν 1084. Πρέπει νὰ προστεθοῦν ἀκόμα καὶ πολλὰ ἄλλα, πὸ ἔμεναν ἄγραφα, ὁπότε μποροῦμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι ὁ τότε πληθυσμὸς τοῦ Περιβολίου ὑπερέβαινε τὶς 6.000 ψυχές. σ' ἐποχὴ πὸ ἀμφιβάλλουμε ἂν ἄλλος κατωκημένος τόπος στὴν Δυτικὴ Μακεδονία εἶχε τόσον πληθυσμό.

1. Ἀγ. Γ. Τσοπανάκη: «Τὸ Σιατιστινὸ ἰδίωμα», Μακεδονικά, Τόμ. Β', 1941-1952, σελ. 208. Ἰ. Ἀποστόλου: «Ἡ ἱστορία τῆς Σιατίστης», Ἀθῆναι 1929. Ν. Α. Βέη: Πρόλογος στὸν «Ἀσπροπόταμο» τοῦ Ἀλ. Χατζηγάκη, Τρίκαλα 1945. Ζήση Παπαθανασίου: «Συμβολὴ στὴν ἱστορία τῆς Λαϊστας (Ζαγορίου)», Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, τόμ. Δ', 1955, σελ. 625. Ἰ. Βασδραβέλλη: «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Α' Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης 1695-1912», Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν Θεσσαλονίκης, 1952, σελ. 53, Κ. 14.44/45 καὶ σελ. 54, Κ. 14.50/51.

2. Fr. Rouquerville, ἐνθ. ἀν. Β', 6, σελ. 320. Μ. Β. Πατσέλη: «Οἱ Τοῦρκοι Σπαχήδες», Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, Τόμ. Β' 1953, σελ. 26. Χρ. Κιτσιδου: «Αἱ Ἡπειρωτικαὶ Κοινότητες», Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, τόμ. Α', 1952, σελ. 25-27.

Τεκμήριον 11

Σημειώσεις, στὸ Μηναῖο Δεκεμβρίου τοῦ Ἀγ. Γεωργίου-Περιβολίου. Ἐκδόσεις Νικ. Γλινκεῖ, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων. Ἐνετία 1784.

α' σημείωσις

κυρίῳ Κυρ..... ὁ γράφων ετοίτοις
λόγοις ἀναγνώστα.....
ετος 1798 σεπτεμβρίου 24

β' σημείωσις

1798 τὸν καρὸν οποι' ἐπῆγεν ὁ ἀλῆ πασιᾶς τὸ βιτινὴ
καὶ ἐπολέμησε με τὸ παζβανογλο καὶ ἦτον κυρατζῆς ὁ
στέργιος μελα με ἑκατο μοιλάρια ἀπο τῆ χώρα με τὸν
καλαμπαλική.....

γ' σημείωσις

τοκιρο ικίνο φοντας μπιγιας αλιπιαςβιτινο
κε πολεμισε μι το παζβανογλο 1798 εγω ο κατζαρος το εγραψα
εις τουτο το γραμμα 1798 και διαβαζαμι με το
πατερα μου το μισιο.... 1798 και διαβαζαμι με το
γιανκο κε με το τολι το γιανκα εγο ο κατζαρος 1798 κε οταν ο μελας ιχε να καμι
τοτες και ο πισια και τα ανιψια μου

Οἱ σημειώσεις ἔχουν γραφῆ ἀπὸ τρεῖς διαφορετικοὺς ἀνθρώπους καὶ ἀναφέ-
ρονται στὴ συμμετοχὴ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ στὴν ἐκστρατεία τοῦ Σουλτάνου κατὰ τοῦ
Πασᾶ τοῦ Βιδινίου Πασβάνογλου, φίλου τοῦ Ρῆγα Φεραίου, πὸν εἶχε ἐπαναστατή-
σει.

Στὴν ἐκστρατεία ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἔλαβε μέρος μὲ πολλὰς δυνάμεις, γιὰ ν' ἀπο-
δείξη τὴν πίστι τοῦ καὶ τὴν ἰκανότητά τοῦ στὸν Σουλτάνο, ὁ ὁποῖος γιὰ πρώτη φορὰ
τὸν ἐδοκίμαζε¹.

Γιὰ νὰ ὀργανώσῃ τὸν στρατὸ ὁ Ἀλῆς εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ φορητὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα
ἔστειλε καὶ ζήτησε ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς Πίνδου. Ἐνα ἀπόσπασμα ἐπιτάξεως ἔφθασε
καὶ στὸ Περιβόλι. Οἱ Περιβολιώτες ὁμως δὲν ἦσαν συνηθισμένοι σὲ παρόμοιες
εἰσφορὰς καὶ ἀρνήθηκαν νὰ δώσουν ζῶα. Καὶ τοὺς ἀπεσταλμένους ἔδιωξαν κακῶς.

Ὁ Ἀλῆς ὁμως ἀφορμὴ ἐπιζητοῦσε γιὰ νὰ τσακίσῃ τὴν ἀγέρωχη στάσι τῶν
Περιβολιωτῶν. Ἐστειλε ἀμέσως ἰσχυρὴ δύναμι μὲ ἐντολὴ νὰ καταστρέψῃ τὸ χωριό.
Ἀπὸ τὸν κίνδυνο σώθηκε ὡς ἐκ θαύματος, χάρις στὴ διπλωματία καὶ τὴν ἰκανότητες
τῆς ἡγεσίας τοῦ, ἀλλὰ ὄχι χωρὶς ζημιές. Ὅσοι θεωρήθηκαν πρωταίτιοι ἀναγκάστη-
καν νὰ ἐκπατριστοῦν οἰκογενειακῶς, πολὺ βαρὺ «χαράτσι» πλήρωσε τὸ χωριὸ καὶ
διπλάσιο ἀριθμὸ ζῶων διέθεσε.

Ἐπικεφαλῆς τῶν κυρατζῆδων, πὸν ἀκολούθησαν τὸ «ἀσκέρι» τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ
ἦτο ὁ Στέργιος Μπέλλας (καὶ ὄχι Μελάς), πὸν εἶχε καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἀζᾶ.

1. Π. Ἀραβαντινοῦ: «Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ τοῦ Τεπελενλή», Ἀθῆναι 1895. Α. Ἰδρω-
μένου: «Ἀλῆ Πασᾶς», Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερονδᾶκη, τόμ. Α', σελ. 776. Ἰ. Π. Πα-
ναγιῆ: «Ἀλῆ Πασᾶς», Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλίου», τόμ. Α', σελ. 292.

Ὁ Ἄλῆς κατώρθωσε ν' ἀποσπᾶσθαι ἀπὸ τὸν Σουλτᾶνο τὴν ἀνάκλησί του ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία, χωρὶς νὰ ἐμπαλῆ μὲ τὸν Πασβάνογλου. Ἰσχυρίσθηκε ὅτι ἄφησε πολλὰς ἐκκρεμότητες στὴν περιοχὴ του, ποὺ ἐγκυμονοῦσαν πολλοὺς κινδύνους γιὰ τὴν κυριαρχία του (Σοῦλι κλπ.), πράγμα ποὺ δὲν ἦτο ἔξω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα.

Πάντως ὅλοι οἱ κυρατζῆδες Περιβολιῶτες γύρισαν σῶοι στὸ χωριό τους καὶ δυὸ ἢ τρεῖς ἀπὸ αὐτοὺς ἔγραψαν τὶς παραπάνω σημειώσεις.

Τεκμήριον 12

Σημειώσεις ἀγνώστοι στὸ Μηναιῖο τοῦ Ἁγ. Γεωργίου-Περιβολίου. Ἐκδόσις Νικ. Γλυκεῖ, τοῦ ἔξ. Ἰωαννίνων. Ἐνετία 1784.

1801 οκτωβριον 3

ο τατινος και αμαρτολος δουλос.....

γραφο φοντας επικαν και.....

μιχαλη ποιγιο λιαπι αλο νικο ρουτζι αλο γιεργη

παλτατζη και αλο..... κε αλο

παζα ταχο αλο γιανη τζοτζορα αλο τεας και ο

τεγο του γιανη και επαεναν ν αχαχαλασον τον εξαρχον

και τον πε..... εις τον στεργιον

γρηγορην και τον πηραν.....

ο θεος το ψεμα..... ο βεζιρης και τους εβαλαν

μέσα.

Ἡ σημείωσις ἀναφέρεται σὲ ἓνα ἐπεισόδιο, ποὺ συνέβη κατὰ τὴν περίοδο, ποὺ ὁ Ἄλῆ Πασᾶς προσπαθοῦσε νὰ διαλύσῃ τὸ ἀρματολίκιο τῆς Πίνδου.

Πρὶν ἀπὸ τὸ 1800 ὁ Ἄλῆ Πασᾶς, μὲ τὸν τρόπο του, ἄρχισε νὰ διαλύῃ ὅλα τὰ ἀρματολίκια ἢ νὰ τὰ προσεταιρισθῆ. Τὸ ἴδιο ἐπεχείρησε καὶ γιὰ τὸ ἀρματολίκιο τῆς Πίνδου. Οἱ ἀρματολοὶ ὅμως συνηθισμένοι νὰ ζοῦν ἀνεξάρτητοι καὶ νὰ συντηροῦνται ἀπὸ εἰδικὴ φορολογία, ποὺ ὁ Σουλτᾶνος ἐπέβαλε μὲ εἰδικὸ φερμάνι ἢ ἀπὸ αὐθαίρετες δικές τους εἰσπράξεις ἀπὸ διόδια¹, στὴν ἀρχὴ ἀρνήθηκαν τὴν διάλυσι ἢ τὴν ὑποταγή.

Ὁ δημογέρον Βασίλειος Παναγιώτου Ἐξαρχος, ἄνθρωπος μὲ ἐξαιρετικὸ κῆρος καὶ ἐπιβολή, ἀπὸ οἰκογένεια τοῦ εἶχε προσφέρει πολλὰ στὸ Περιβόλι, μαζὺ μὲ τοὺς «φρονίμους», ποὺ ἔβλεπαν τὸν ἀφανισμό τοῦ χωριοῦ ἀπὸ τὸν Ἄλῆ Πασᾶ, ἂν οἱ ἀρματολοὶ δὲν ἐκτελοῦσαν τὴν ἐπιταγὴ του, εἰσηγήθηκε καὶ ὑποστήριξε, τὴν προσωρινὴ ἔστω, ἔως ποὺ νὰ «περάσῃ» ἡ μπόρα, διάλυσι τοῦ ἀρματολικίου, πράγμα ἄλλωστε ποὺ δὲν θὰ συνέβαινε γιὰ πρώτη φορά.

Οἱ ἀρματολοὶ ὅμως ἔμειναν ἀδιάλλακτοι καὶ ἀποφάσισαν νὰ τὸν ἐξοντώσουν, «γιατὶ ἔγινε ὄργανο τοῦ τυράννου». Πολιόρκησαν νύκτα τὸ ἀρχοντικό του, ποὺ εὑρίσκετο στὴν Νοτιά ἄκρη τοῦ χωριοῦ καὶ τοῦ ζήτησαν νὰ

1. Ἰ. Βασδραβέλλη: «Ἀρματολοὶ καὶ Κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1948, σελ. 65, ἔγγρ. 19. Ἰδίου: «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Α' Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης 1695-1912», Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1952, σελ. 61, ἔγγρ. 49, Κ. 14, 87/88, σελ. 98, ἔγγρ. 81, Κ. 21, 13, σελ. 146, ἔγγρ. 111, Κ. 30, 141, σελ. 158, ἔγγρ. 121, Κ. 32, 56/57 καὶ σελ. 243, ἔγγρ. 132, Κ. 92, 42/44.

παραδοθῆ. Ὁ Ἐξάρχος ὁμως ἐπειδὴ πληροφορήθηκε ἢ καὶ ἀπλῶς ὑποπτεύθηκε τὶς προθέσεις τῶν ἀδιαλλάκτων, ἀμύνθηκε κλεισμένος στὸ ὄχυρὸ σπίτι τοῦ ἐπὶ δυὸ ἡμέρες, χωρὶς οἱ ἄρματολοι νὰ ἐπιτύχουν τὸ σκοπὸ τους. Τὴν τρίτη ἡμέρα ἔφθασε ἰσχυρὴ δύναμις Ἀλβανῶν τοῦ Ἀλῆ, ποὺ τυχαῖα περνοῦσε ἐκεῖ κοντά. Ἄλλοι ὑποστηρίζουν ὅτι ἔφθασε ἀπὸ τὰ Γιάννινα μὲ εἰδοποίησι τοῦ Ἐξάρχου, πράγμα ποὺ εἶναι ἀδύνατο, λόγω ἀποστάσεως. Οἱ ἄρματολοι καταδιώχθηκαν καὶ μερικοὶ συνελήφθησαν καὶ κλείσθηκαν στὶς φυλακὲς στὰ Γιάννινα.

Ἔτσι ὁ Ἐξάρχος σώθηκε ὡς ἐκ θαύματος. Ἀργότερα καὶ οἱ φυλακισμένοι, μὲ ἐπέμβασι τοῦ Ἐξάρχου, ἀπελευθερώθηκαν, γιὰ νὰ ἡρεμήσῃ τὸ χωριό. Ἡ βαρεῖα ὁμως ἀτμόσφαιρα ποὺ δημιουργήθηκε στὸ χωριὸ γιὰ τὴν οἰκογένεια Ἐξάρχου, μετὰ ἀπὸ τὸ ἐπεισόδιο, ἀνάγκασε μετὰ ἀπὸ ὀλίγα χρόνια ὄλους τοὺς Ἐξάρχους νὰ ἐκπατριστοῦν καὶ νὰ ἐγκατασταθοῦν ὀριστικὰ στὴ Θεσσαλία.

Τεκμήριον 13

Ἐπιγραφὲς χαραγμένες σὲ ἀσημένιες πλάκες στὴν ἐμπροσθινὴ ὄψι τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἀγ. Γεωργίου-Περιβολίου. Ἐκδόσις Νικ. Σάρου. Ἐνετία 1740.

Ἐπάνω ἐπιγραφὴ

ΤΟ ΙΕΡΟΝ ΕΒΑΓΓΕΛΙΟΝ ΕΙΝΕ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΧΟΡΙΟ ΠΕΡΙΒΟΛΙ ΑΓΙΟΣ ΑΡΧ..... ΙΓΟΡΙΟΣ ΓΡΕΒΕΝΟ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΕΞΑΡΧΟΣ

Κάτω ἐπιγραφὴ

ΘΕΟΔΩΡΕ ΜΙΣΟ ΜΙΣΟ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΟ
ΓΙΟΥΛΗ ΠΑΠΑ1824

Ἡ στάχσις τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι δερμάτινη καὶ ἡ ἐμπροσθινὴ ὄψις τοῦ εἶναι σκεπασμένη μὲ ἀσημένιες πλάκες. Ἐπάνω ἀπὸ αὐτὲς εἶναι καρφωμένα εἰκονίδια μὲ τοὺς Εὐαγγελιστὰς καὶ ἄλλους Ἁγίους, καθὼς καὶ 268 πολύτιμες καὶ ἡμιπολύτιμες πέτρες.

Τὸ Εὐαγγέλιο εἶχε χαθῆ ἀπὸ τὸ 1940 καὶ βρέθηκε μεταπολεμικὰ στὴν ἐκκλησίᾳ τοῦ γειτονικοῦ χωριοῦ Ζιάκας, ἀλλὰ λεηλατημένο.

Οἱ δυὸ ἐπιγραφὲς χαράχθηκαν σὲ διαφορετικὲς χρονολογίες, ποὺ ἀπέχουν πολὺ μεταξύ τους. Ἡ πρώτη χαράχθηκε ὅταν Μητροπολίτης στὰ Γρεβενὰ ἦτο ὁ Γρηγόριος (1749-1769) καὶ ἴσως νὰ χαράχθηκε ἀμέσως μόλις κτίσθηκε ἡ ἐκκλησίᾳ, στὰ 1760. Ἡ δεύτερη ἐπιγραφὴ, ποὺ χαράχθηκε ἀργότερα, στὰ 1824, ἀναφέρεται μᾶλλον σὲ ὀνόματα ἐπιτρόπων ἢ ὀνόματα γιὰ ἐπιμνημόσυνο δέησι.

Φαίνεται ὅτι τὸ Εὐαγγέλιο ἀφιερώθηκε ἀπὸ τὸν Παναγιώτη Ἐξάρχο, γιὸ τοῦ Βασιλείου, ποὺ τὸν ἀναφέραμε στὸ τεκμήριον 12.

Ὁ Παναγιώτης Ἐξάρχος ἦτο γόνος παληᾶς οἰκογένειας, τῆς ὁποίας πολλὰ μέλη προσέφεραν ἀνεκτίμητες ὑπηρεσίες στὸ χωριό. Ἡ παράδοσις λέγει καὶ τὰ στοιχεῖα, ποὺ ὑπάρχουν τὸ βεβαιοῦν, ὅτι κάποιος Ἐξάρχος ἦτο σχεδὸν πάντοτε στὴν δημογεροντία. Τὸ ὄνομα τῆς οἰκογενείας προῆλθε, ὅπως λέγουν, ἀπὸ τὸν διορισμὸ κάποιου προγόνου τοῦς ὡς ἔξάρχου ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀΐουστινιανῆς Ἀχριδῶν σὰν ἐκπροσώπου τῆς στὴν περιοχὴ, γιὰ τὴν εἰσπραξί τῶν δικαιωμάτων τῆς στὶς ἐκκλησίες καὶ τὰ μοναστήρια.

Ἡ οἰκογένεια ἦτο ἀπὸ τὶς πλουσιώτερες τοῦ χωριοῦ, μὲ πολλές χιλιάδες αἰγο-
πρόβατα καὶ μὲ ἰδιόκτητες χειμερινὲς βοσκὲς στὴ Θεσσαλία. Καμία γενικὴ συν-
έλευσις τοῦ χωριοῦ δὲν ἐγένετο ἂν δὲν παρίστατο ὁ ἐκπρόσωπος τῆς οἰκογενείας
Ἐξάρχου (ὄρα καὶ τεκμήριον 12).

Τεκμήριον 14

Σημειώσεις ἀγνώστοι στὸ Μηναῖο Ἀπριλίου τοῦ Ἀγ. Γεωργίου-Περιβολίου. Ἐκδόσις
Νικ. Γληζεῖ τοῦ ἔξ Ἰωαννίνων. 1790.

1822 ἡανοιρηοὶ ἤκοση τρία που βγηκεν ο ψηλοτατος τουβλητης Βεζύραλη
πασια απο τὸ καστρο κὲ ἐπήγεν εἰς το νισι τι δευτερα το πουρνὸ
κε τὴν τριτη το βραδη εσκοτόθικεν ἡναορίοι ἤκοση τέσσερες
κὲ ν τὲς ἤκοσι πεντε ἡμέρα αγίου Γρηγοριοι ἤκοσι
πεντε επαησεν οροιοι οἱ παις μέσα εις το κάστρο
εις το κονακι τοῦ βεζῆρ αλη πασιᾶ κε εδοσε τὴν ψυχίν του
εις τὸν πατέρα του το διάβολο.

Ἡ σημείωσις καθορίζει τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, γιὰ τὴν ὁποία
ὑπῆρχαν ἀμφισβητήσεις. Ἄλλοι ἀναφέρουν σὰν ἡμέρα θανάτου τὴν 17 Ἰανουαρίου
1822¹, ἐνῶ ἄλλοι ἀμφιβάλλουν μεταξύ 17 καὶ 24 Ἰανουαρίου 1822². Ὁ Κεραμό-
πουλος μάλιστα ἀναφέρει σὰν ἡμερομηνία θανάτου τὴν 5 Φεβρουαρίου 1820³.

Τὸ χαρακτηριστικὸ πάντως σημεῖο στὴν προκειμένη περίπτωσι εἶναι ἡ τελευ-
ταία φράσις τῆς σημειώσεως, πράγμα ποῦ σημαίνει ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Ἀλῆ ἀκού-
σθηκε σὰν ἀπολύτρωσις γιὰ τὸ χωριό.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ξεκαθάρισε ὁλόκληρη τὴν περιοχὴ τῆς ἐπι-
κρατείας του ἀπὸ ὄλους τοὺς μικροδυνάστες, κυρίως Ἀλβανοὺς σατραπίσκους ἢ
Σπαχήδες ἢ «προστάτες» τῶν Ἑλληνικῶν χωριῶν, ποῦ ἀφάνιζαν σιγά-σιγά κάθε
ἰκμάδα καὶ κάθε ἀντοχή.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι κτύπησε ἀλύπητα τὴ ληστεία καὶ τοὺς ληστὰς ποῦ λυμαίνον-
ταν τὸν τόπο, καὶ ἰδιαίτερα ἐκεῖνα τὰ «ἀρβανίτικα μπουλούκια», ποῦ συχνὰ ρί-
χνονταν στὴ σφαγὴ καὶ τὴ λεηλασία τῶν Χριστιανῶν, μέχρι τὸν Κορινθιακὸ Κόλπο
πρὸς τὸ Νότιο καὶ μέχρι τὴ Βέροια καὶ τὴ Λάρισα πρὸς τὰ Ἀνατολικά καὶ τὰ
Νοτιοανατολικά.

Εἶναι ἐπίσης ἀλήθεια ὅτι ἐκήρυξε τὴν ἀνεξιθρησκεία καὶ στὶς ἡμέρες του στα-
μάτησαν οἱ ἀπαίσιες ἐκεῖνες ὁμαδικὲς ἐξισλαμίσεις, ποῦ ὁλόκληρες χριστιανικὲς
περιοχὲς τὶς μετέβαλαν σὲ εὐρύτατες ἐστίες ἀρνησιθρήσκων, οἱ ὁποῖες πολλὲς φο-
ρὲς, καὶ ἰδιαίτερα στὴ Νότιο Ἀλβανία, ὑπερέβαλλαν σὲ ἀγριότητα καὶ κακουργία
στοὺς μέχρι χθὲς ἀδελφούς τους καὶ αὐτοὺς τοὺς ὄψιμους ὁμοθρήσκους τους.

Παρ' ὅλα αὐτά, οἱ ἐνέργειες αὐτὲς τοῦ Ἀλῆ, οἱ ὁποῖες στὴν ἀρχὴ ἔδωσαν στοὺς
ὑπόδουλους Ἑλληνας τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ὀλιγοστέψουν τὰ δεινά τους, δὲν ἄργησαν
νὰ μεταβληθοῦν καὶ νὰ στραφοῦν ἐναντίον τους μὲ ἔντασι πολὺ μεγαλύτερη. Οἱ
διώξεις, οἱ δημεύσεις τῶν περιουσιῶν, οἱ σφαγὲς, οἱ φυλακίσεις, τὰ βασανιστήρια

1. Χρ. Ἐνσλείδου: «Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωριά της», Ἀθῆναι 1951, σελ. 126.

2. Ἰ. Π. Παναγῆ: «Ἀλῆς Πασᾶς», Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἡλίου, τόμ. Α', σελ. 292.

3. Α. Κεραμοπούλου: «Ἀρχιερατικὴ ἐπιστολὴ καὶ πρὸς Σέρβους σχέσεις τῆς Ἑλληνικῆς
Ἐκκλησίας», Μακεδονικά, τόμ. Γ' 1953-1955, Θεσσαλονίκη 1956, σελ. 11.

καὶ γενικὰ οἱ ἔξοντώσεις κάθε ἰσχυροῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ὑπερέβησαν κάθε προηγούμενο, μὲ μέθοδο βελτιωμένη, ἔτσι πὺν νὰ δικαιολογῆται τελείως ὁ τίτλος τοῦ «τυράννου» πὺν ἀποδόθηκε ἀπὸ τὴν Ἱστορία στὸν Ἄλῃ Πασᾶ.

Εἰδικώτερα, ὁ Ἄλῃ στάθηκε ἀμείλικτος στὶς περιοχὲς καὶ στὰ χωριά ἐκεῖνα, πὺν ἦσαν ἀνυπότακτα καὶ ἰσχυρά. Ὅλα, ἄλλα ἀμέσως καὶ ἄλλα μεθοδικὰ καὶ σιγὰ-σιγὰ, τὰ ὑπέταξε, τὰ ἀφαίμαξε, τὰ ἐξήντλησε καὶ ἀνάγκασε τὰ δυνατὰ στοιχεία ἀπὸ τοὺς κατοίκους τους νὰ διασκορπισθοῦν, γιὰ νὰ μὴ μπορέσουν ποτὲ πιά νὰ σηκώσουν τὸ ἀνάστημά τους σὲ ἀνυποταξία.

Τέτοια συμφορὰ ἐπεφύλασσε ἡ Μοῖρα καὶ στὸ Περιβόλι, πὺν στάθηκε ἀπὸ τὴν πρώτη ἡμέρα τὸ κάρφος γιὰ τὸν Τεπελενλῃ. Τὸ Περιβόλι ἦτο ἡ φωλῃ τῶν ἀρωματο-

Ὅ,τι σώζεται ἀπὸ τὸ μοναστήρι τῃς Ἀγίας Τριάδος, στὰ 1955.

λῶν τῃς Πίνδου καὶ τὰ ἀπέραντα δάση του τὸ κρυσφύγετο κάθε ἀγωνιστοῦ. Ἐπρεπε νὰ ὑποταγῃ καὶ νὰ «ξεδοντιασθῃ». Καὶ ὁ Ἄλῃ τὸ πέτυχε. Τὸ Περιβόλι ποτὲ πιά δὲν θὰ εὔρη τὴν προηγούμενη ζωὴ του.

Τὸ Περιβόλι καὶ μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἄλῃ, ἀν καὶ τραυματισμένο καὶ ἀδυνατισμένο, στάθηκε συνελὲς στὴν ἱστορία του καὶ δὲν παρέλειψε νὰ λάβῃ μέρος στοὺς ἀγῶνες καὶ τὶς θυσίες τῶν τοπικῶν καὶ τῶν εὐρύτερων ἀγῶνων γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία, πὺν ἔκτοτε ἐξελίχθηκαν στὴν περιοχή τῃς Πίνδου καὶ τῃς Δυτικῃς Μακεδονίας ἢ καὶ Νοτιώτερα (1821-1830, 1854, 1896-97, 1904-1908 κλπ), πλὴν ὁμῶς ἡ ἡγετική της θέσις μετατοπίσθηκε ὀριστικὰ πιά ἄλλοῦ, στὸ Σπήλιο, στὴ Ζιάκα ἢ καὶ στὰ Γρεβενά.

Τεκμήριον 15

ΣΙΓΝΙΑΙ

Τὸ «Σίγνιλι» εἶναι ἓνα θρησκευτικὸ ἔθιμο, ποὺ ὑφίστατο καὶ ὑφίσταται καὶ σήμερα, στὸ Περιβόλι, ἐνῶ, ἀπὸ ὅσα ξέρουμε, δὲν ὑφίσταται σὲ κανένα ἄλλο χωριὸ τῆς Ἑλλάδος. Ἀπὸ πότε καὶ ἀπὸ ποιά αἰτία καθιερώθηκε στάθηκε ἀδύνατο – παρὰ τὶς ἐπίμονες προσπάθειές μας – νὰ τὸ μάθουμε. Ἡ ἐπικρατέστερη πληροφορία εἶναι ὅτι ἐκείνη τὴν ἡμέρα τὸ χωριὸ σώθηκε, πρὶν αἰῶνες, ἀπὸ κάποια ἄγνωστη σήμερα συμφορὰ. Ἄλλη λέγει ὅτι γίνεται σὰν εὐχαριστήρια δέησις γιὰ τὸν καλὸ τερματισμὸ τοῦ καλοκαιριοῦ, γιὰ τὴν ὑγεία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζωντανῶν τους. Τὶ σημαίνει ἡ λέξις «Σίγνιλι» (σημεῖα;), καὶ ἀπὸ ποῦ προῆλθε, οὔτε καὶ αὐτὸ τὸ ξέρουμε.

Ὅπως δὴποτε, σὶς 8 Σεπτεμβρίου, κάθε χρόνο, στὴν γιορτὴ τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου, γίνεται στὸ Περιβόλι μονολειτουργία στὴν κεντρικὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Γεωργίου.

Μόλις τελειώσει ἡ λειτουργία, ὅλοι οἱ κάτοικοι, ποὺ μποροῦν νὰ περπατήσουν, κρατῶντας μία εἰκόνα ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἐκκλησία ἢ καὶ ἀπὸ τὸ σπίτι τους, πρέπει νὰ λάβουν μέρος στὴ λιτανεία, μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς ἱερεῖς καὶ τὸ λάβαρο τοῦ Ἁγ. Γεωργίου καὶ τοὺς ἄρχοντες.

Στὴν αὐτὴ τῆς ἐκκλησίας γίνεται ἡ πλειοδοτικὴ δημοπρασία γιὰ τὸ ποιὸς θὰ δώση τὰ περισσότερα γιὰ νὰ κρατήση τὸ λάβαρο τοῦ Ἁγ. Γεωργίου (τὸ «Μπαϊράκι» τοῦ Ἁγιώργη). Στὴ δημοπρασία, ἐπειδὴ προσφέρονται μεγάλα ποσά, ἀλλὰ καὶ ἐπειδὴ τὸ λάβαρο εἶναι βαρὺ, μὲ μακρὸ κοντάρι, λαμβάνουν μέρος μόνον ὀμάδες ἀπὸ πολλὰ ἄτομα.

Διαγωνίζονται οἱ τσελιγκάδες μὲ τοὺς κυρατζῆδες, μὲ τοὺς πριονάδες καὶ μὲ τὰ «ἰσνάφια» – συντεχνίες (τσαρουχάδες, σαμαράδες, ραφτάδες, κλπ.). Ἡ ἴδια διαδικασία γίνεται καὶ γιὰ τὴν μεγάλη ἀργυρόφορη εἰκόνα τοῦ τέμπλου, τοῦ Ἁγ. Γεωργίου. Καὶ γι' αὐτὴν προσφέρονται μεγάλα ποσά. Τόσο τὸ «Μπαϊράκι», ὅσο καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, τὰ φορτώνονται στὴν πλάτη οἱ πιὸ ρωμαλέοι ἄνδρες ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ πλειοδότησαν.

Τὴν ἴδια ὥρα, ὅλοι οἱ ἄλλοι κάτοικοι διαγωνίζονται ποιὸς θὰ κρατήση τὶς ἄλλες φορητὲς εἰκόνες ἀπὸ ὅλες τὶς ἐκκλησίες (καμιὰ ἄλλη, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν «Ἁγιώργη» δὲν βγαίνει ἀπὸ τὸ τέμπλο), προσφέροντας ὁ καθένας στὴ δημοπρασία ποσότητα ἀπὸ λάδι «γιὰ τὰ καντήλια», ἢ ἀντίστοιχο ποσὸ σὲ χρῆμα.

Ἔτσι, ἐκείνη τὴν ἡμέρα, ὅλες οἱ ἐκκλησίες εἰσπράττουν ἀρκετὰ χρήματα ἢ λάδι. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους δὲν προλαμβάνουν νὰ πάρουν εἰκόνες ἀπὸ ἐκκλησία, θὰ κρατοῦν ἓνα εἰκόνισμα ἀπὸ τὸ σπίτι τους.

Μετά, σχηματίζεται ἡ πομπή.

Ἐπικεφαλῆς τὰ ἑξαπτέρυγα, τὸ «μπαϊράκι» καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Γεωργίου. Μετά, οἱ ψάλτες, οἱ ἱερεῖς, οἱ ἄρχοντες καὶ τέλος ὁ ὑπόλοιπος κόσμος. Ὅλοι καὶ σὲ ὀλόκληρη τὴν διαδρομὴ ἀναφωνοῦν τὸ «Κύριε ἐλέησον».

Ἡ πομπὴ πρέπει νὰ κάμη τὸ γύρο τοῦ χωριοῦ καὶ νὰ μὴ ἀφήση κανένα σπίτι ἀπέξω. Ἀπὸ τὸν κεντρικὸ δρόμο κατεβαίνει στὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς, ὅπου στὸ προαύλιο γίνεται στάσις καὶ ψάλλεται δέησις. Ἀπὸ ἐκεῖ, πρὸς τὸ Βορρᾶ, παρακάμπει τὰ ἀκραῖα σπίτια τῆς συνοικίας Σφουῶρα, ἀνεβαίνει στὴν Γκορντομπίλια καὶ φθάνει στὸν Ἁγ. Παντελεήμονα, ὅπου γίνεται ἄλλη στάσις καὶ δέησις. Ἀνεβαίνει στὸν Προφήτη Ἡλία, ὅπου ἄλλη στάσις καὶ ἄλλη δέησις. Κατεβαίνει στὸ ρέμα τοῦ Τζέγκα καὶ μετὰ ἀνεβαίνει στὴν ἀπότομη κορυφὴ «Τσιούμα», ὅπου ἡ

ἄνοδος εἶναι πραγματικὸς ἄθλος καὶ ὅπου ἀνεβαίνουν, ὅσοι μποροῦν, ἀλλὰ ὅπως-
δήποτε τὸ «Μπαϊράκι». Ἐκτὸς τῆς Τσιούμα περνοῦν ἀπὸ τὴν Νότια παρυφῆ τοῦ
χωριοῦ καὶ φθάνουν στὸν Ἅγ. Ἀθανάσιο, ὅπου ἄλλη δεήσει. Καὶ τέλος, ἀπὸ ἐκεῖ
κάνουν τὸν ὑπόλοιπο γύρο τοῦ χωριοῦ καὶ φθάνουν στὴν Ἅγ. Παρασκευή, ἀπὸ
ὅπου μὲ τὸν ἴδιο δρόμο ἐπιστρέφουν στὸν Ἅγ. Γεώργιο.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφή, γίνεται γενικὴ συγκέντρωσις καὶ ὅλες οἱ εἰκόνες ἐπι-
στρέφονται στὴ θέσι τους.

Μετὰ τὴν λιτανεία γίνονταν – γιατί τώρα δὲν γίνονται πιά – οἱ ὀμάδες τῶν
«ἀδελφοποιητῶν» ἀπὸ ἄνδρες καὶ ἀπὸ γυναῖκες χωριστά. Μέσα στὸ θαμπὸ φῶς τῆς
ἐκκλησίας εὐλογοῦνταν ἀπὸ τὸν ἱερέα καὶ ὠρχίζονταν στὸ Ἱερὸ Εὐαγγέλιο. Ἡ
τελετὴ ἦτο ἐπιβλητικὴ καὶ ἔμοιαζε σὰν μυσταγωγία. Ἦτο κάτι τὸ πολὺ συγκινητικὸ
νὰ βλέπη κανένας στὸ μισοσκόταδο τῆς ἐκκλησίας τὶς ὀμάδες τῶν νέων – γιατί
συνήθως ἀπὸ νέοι γίνονται ἀδελφοποιητοί –, σὲ κύκλο καὶ μὲ τὰ χέρια ὁ καθένας στὴ
μέση τοῦ διπλανοῦ του, ζωσμένους τῇ «ζώνῃ» τοῦ ἱερέως, νὰ ὠρχίζονται ἀγάπη καὶ
ἀλληλεγγύη ἕως τὸν τάφο. Ἐνῶ ὁ ἱερεὺς ἔψαλλε τὶς εὐχές.

Ἡ ἱεροτελεστία τελείωνε κάποτε καὶ ὅλοι συγκεντρώνονταν στὸν αὐλόγυρο τῆς
ἐκκλησίας. Ἦτο πιά μεσημέρι. Τότε, μὲ ἐπικεφαλῆς αὐτοὺς ποὺ πλειοδότησαν στὸ
«μπαϊράκι» καὶ στὴν εἰκόνα τοῦ Ἅγ. Γεωργίου, ἄνοιγε ὁ χορὸς καὶ ἄρχιζε τὸ
γλέντι, ποὺ συνεχίζονταν ὀλόκληρη τὴ ὑπόλοιπη ἡμέρα μέχρι καὶ πέρα ἀπὸ τὰ
μεσάνυκτα.

Καμιὰ οἰκογένεια, μὲ καμιὰ αἰτία, δὲν ἔπρεπε – τότε, γιατί σήμερα ἄλλαξαν
πολὺ τὰ πράγματα – νὰ μετακινηθῆ πρὸς τὰ χειμαδιὰ πρὶν γίνῃ ἡ λιτανεία. Ἀλ-
λοῦως ἔπρεπε τὴν ἀπουσία νὰ τὴν ἀναπληρώσῃ μὲ ἀνάλογο «τάμα» καὶ μὲ εἰδικὲς
λειτουργίες.

Τὸ ἔθιμο, ποὺ συνεχίζεται καὶ σήμερα, ἦτο ἄλλοτε ἐπιβλητικὸ καὶ μεγαλοπρε-
πὲς καὶ ἔδιδε μιὰ ἰδιαίτερη αἴγλη καὶ γοητεία στὸ Περιβόλι.

ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(Πηγαι - Βοηθήματα)

1. Ἀβέρωφ, Εὐάγγελος Α.: «Ἡ πολιτικὴ πλευρὰ τοῦ Κουτσοβλαχικοῦ ζητήματος». Ἀθῆναι 1948.
2. Adler, M. N.: "The Itinerary of Benjamin of Tudela. Critical Text, Translation and Commentary". London 1907.
3. Ἀκομινᾶτος, Νικήτας, ὁ Χωνιάτης: Ἱστορία (1180-1206)». Becker, Bonn 1837.
4. Ἀκροπολίτης, Γεώργιος: Ὄρα: A. Heisenberg: "Studien zur Textgeschichte des Georgios Akropolites". Landau I, Rheinplatz 1894.
5. Ἀλεξούδης, Ἀνθιμος, Μητροπολίτης Ἀμασειᾶς: «Σύντομος ἱστορικὴ περιγραφή τῆς ἱερᾶς Μητροπόλεως Βελεγράδων καὶ τῆς ὑπὸ τὴν πνευματικὴν αὐτῆς δικαιοδοσίαν ὑπαγομένης χώρας». Κέρκυρα 1868.
6. Ἀμαντος, Κ.: «Ὁ Μακεδονικὸς πολιτισμὸς κατὰ τὸ τέλος τοῦ Μεσαίωνος». Ἀθῆναι 1931.
7. Ἀμαντος, Κ.: «Βλάχοι». Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμος 10ος, σελ. 80. Ἀθῆναι 1934.
8. Ἀνέστης, Δημήτριος Π.: «Τὸ Κουτσοβλαχικὸν ζήτημα». Τουφεξῆ, Λάρισα 1961.
9. Angel, Jacques: "Peuples et Nations de Balcanes". Paris 1898, Paris 1930.
10. Ἄννα Κομνηνή: «Ἀλεξιάς». Ἐκδοσις «Πάπυρος». Ἀθῆναι 1936. Ἐκδοσις «Βιβλιοθήκη τῶν Ἑλλήνων», Ἀθῆναι 1969.
11. Ἀποστόλου Ἰ.: «Ἡ ἱστορία τῆς Σιατίστης». Ἀθῆναι 1929.
12. Ἀραβαντινός, Π. Π.: «Περὶ Κουτσοβλάχων». Ἀθῆναι 1905.
13. Ἀραβαντινός, Π. Π.: «Ἱστορία Ἀλῆ Πασᾶ τοῦ Τεπελενλῆ». Ἀθῆναι 1895.
14. Ἀραβαντινός, Π. Π.: Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου». Ἀθῆναι 1899.
15. Βακαλόπουλος, Ἀ.: «Οἱ Δυτικομακεδόνες ἀπόδημοι ἐπὶ Τουρκοκρατίας». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1958.
16. Βακαλόπουλος, Ἀ.: «Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 1354-1833». Θεσσαλονίκη 1969.
17. Βασδραβέλλης, Ἰωάννης Κ.: «Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Βεροίας. Ἐκλογαί». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1942.
18. Βασδραβέλλης, Ἰωάννης Κ.: «Ἀρματολοὶ καὶ κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν». Ἐταιρεία Μακ. Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1948.
19. Βασδραβέλλης, Ἰωάννης Κ.: «Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνας, 1796-1832». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1950.
20. Βασδραβέλλης, Ἰωάννης Κ.: «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Α' Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης 1965-1912». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1952.

21. Βασδραβέλλης, Ἰωάννης Κ.: «Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Β' Ἀρχεῖον Βεροίας-Ναούσης 1598-1886». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1953.
22. Βέης, Νικόλαος Α.: «Σερβικὰ καὶ Βυζαντινὰ γράμματα Μετεώρων». Ἀθήναι 1910.
23. Βέης, Νικόλαος Α.: «Οἱ Βλάχοι». Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη, τόμ. Γ', σελ. 330 κ.έ. Ἀθήναι 1927-31.
24. Βέης, Νικόλαος Α.: Πρόλογος στὸ «Ἀσπροπόταμο τῆς Πίνδου» τοῦ Ἀλεξ. Κ. Χατζηγάκη. Τρίκκαλα 1945.
25. Βενιαμὶν ὁ ἀπὸ Τουντέλας: "Οὐρα: N. A. Βέη, εἰς Byzantinisch - Neugriesche Jahrbücher, Bd 2, 1921, p. 169.
26. Bérard, Victor: "La Turquie et l'Hellénisme contemporain". Paris 1896.
27. Bolintineanu, I.: "Caletorii la Rumania din Macedonia". Bucuresti 1863.
28. Boué, Ami: "La Turuie d'Europe", 4 vols. Paris 1840.
29. Boué, Ami: "Itinéraires dans la Turquie d'Europe". Vienne 1854.
30. Brancoff, D. M.: "La Macédoine et sa population chretienne". Paris 1905.
31. Broesteneanu, P.: "Die Romanen in Maedonien, Thracien, Thessalien, Epirus...". Leipzig 1884.
32. Buchon, J. A. C.: "Chroniques étrangères relatives aux expéditions françaises pendant le XVIIIe siècle". Paris 1840.
33. Burhart, C.: "L'Albanie et les Albanais". Paris 1929.
34. Caragiani, I.: "Romanii din Peninsula Balcanica". Bucuresti 1887.
35. Χαλκοκονδύλης, Λαόνικος (ΙΕ' αἰών): «Ἱστορία τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Τούρκων κλπ.». Ἐκδοσις Μπέκκερ, Βόννη 1843.
36. Χρονικὸν τοῦ Μορέως, ἔκδοσις John Schmitt: "The Chronicle of Morea". London 1904.
37. Χρυσοχόου, Ἀθανάσιος: «Οἱ Βλάχοι τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακεδονικὴ Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθ. 2. Θεσσαλονίκη 1942.
38. Χρυσοχόου, Μιχαήλ: «Βλάχοι καὶ Κουτσόβλαχοι». Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἀθήναι 1909.
39. Colocotronis, Vasileios: "La Macédoine et l'Hllénisme". Paris 1919.
40. Courrier d'Orient (extrait): "Etudes historiques sur les Valaques du Pinde". Constantinople 1881.
41. Cousinery, M. E. M.: "Voyage dans la Macédoine". Paris 1831.
42. Cvijic, J.: "La peninsule Balcanique". Paris 1918.
43. Dawkins, R. M.: "An Echo of the Norse Sagas of the Patzinak War of John II Komninos". Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histore Orientales et Slaves, 5, 1937.
44. Desdevises du Dezert, Th.: "Geographie ancienne de la Macédoine". Paris 1863.
45. Δημητριάδης, Β.: «Ἡ Κεντρικὴ καὶ ἡ Δυτικὴ Μακεδονία κατὰ τὸν Ἐβλιγιὰ Τσελεπῆ». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1973.
46. Δήμιτσας, Μαργαρίτης: «Τὰ περὶ τῆς Αὐτοκεφάλου Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν». Ἀθήναι 1859.
47. Δήμιτσας, Μαργαρίτης: «Αἷτια καὶ ἀποτελέσματα τῆς καταλύσεως τῆς Αὐτοκεφάλου Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν». Ἀθήναι 1867.
48. Diehl, Charles: "Byzance. Grandeur et Décadence". Paris 1920.
49. Dinic, M.: "La division de l'Etat Serbe sous Etiennes Duchan en 'Pays Serbe' et en

- ‘Roumania’’. Congrès Byzantine. EMS. Thessalonique - Athènes 1955.
50. *Dvornik, F.*: “Les Slaves, Byzance et Rome, au IX siècle”. Paris 1926.
51. Ἐφραίμ ἢ Ἐφραίμιος: Χρονογραφία εἰς στίχους. Ἐκδοσις Μπέκκερ, Βόννη 1840.
52. Ἐνισλείδης, Χρῖστος: «Ἡ Πίνδος καὶ τὰ χωριά της». Ἀθήναι 1951.
53. Εὐαγγελίδης, Τρύφων: «Μπαίδεκερ Νέας Ἑλλάδος». Ἀθήναι 1913.
54. Φιλήμων, Ἰωάννης: «Δοκίμιον Ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», 4 τόμοι. Ἀθήναι 1859-61.
55. Φιλιππίδης Δημήτριος - Κωνσταντᾶς Γρηγόριος: «Γεωγραφία Νεωτερικῆ». Βιέννη 1791.
56. Φίνλεϊ, Γεώργιος: «Ἱστορία τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἐνετοκρατίας στὴν Ἑλλάδα». Ἀπὸ τὸ Ἀγγλικὸ ὑπὸ Μίλτου Γαρίδη. Πυξίδα. Ἀθήνα 1958.
57. Φραντζῆς, Γεώργιος: «Χρονικὸν» 1466. Ἐκδοσις Μπέκκερ, Βόννη 1838. καὶ Γ. Θ. Ζώρα, Ἀθήναι 1958.
58. *Gelzer, H.*: “Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche”. Byzantinische Zeitschrift 2, 1893.
59. *Gelzer, H.*: “Der Patriarchat von Ahrida”. Leipzig 1902.
60. Γεωργιάδης, Θεόφραστος: «Μοσχόπολις». Σύλλογος πρὸς διαδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων, Ἀθήναι 1975.
61. Γεωργιάδης, Λεύκιος: «Ἀνατροπὴ τῶν δοξασάντων ἄλλως περὶ τῶν νῦν τὴν Ἑλλάδα οἰκούντων ἀπογόνων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων (περὶ Κουτσοβλάχων καὶ Ἀλβανῶν)». Ἀθήναι 1843.
62. Γεωργιάδης, Νικόλαος: «Ἡ Θεσσαλία». Ἀθήναι 1880. 2α ἔκδ. Ἀθήναι 1894.
63. Γρηγορᾶς, Νικηφόρος: «Ρωμαϊκὴ Ἱστορία». Schopen, Bonn 1829-30. Συμπληρωσις ὑπὸ J. Bekker, Bonn 1855. Καὶ Migne, Patrologia Graeca CXLVIII-CXLIX.
64. *Gyoni, M.*: “A Legrégibb Velemény A Román Nép Eredetéről”. Budapest 1944.
65. *Gyoni, M.*: “Skylitzes et les Vlaques”. Revue de l’histoire comparée 25, 1947.
68. *Gyoni, M.*: “Egy vlach falu neve Anna Komnene Alexiasàba”. Egyetemes Philologiai Közlöny, 71, 1948.
67. *Gyoni, M.*: “Les Blaques du Mont Athos au debut du XIIe siècle”. Etudes Slaves et Roumains, 1, 1948.
68. *Gyoni, M.*: “Le nom de Βλάχοι dans l’Alexiade d’Anne Comnène”. Byzantinische Zeitschrift, 44, 1951.
69. *Hahn, G. G. von*: “Albanesische Studien”. Wien 1853.
70. *Hahn, G. G. von*: “Reise durch die gebiete des Drin und Wardar”. Wien 1867.
71. *Hahn, G. G. von*: “Reise von Belgrad nach Salonik”. Wien 1868.
72. *Hammer, Purgstall*: «Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας». Μετάφρασις Κροκιδᾶ, τόμοι, 6. Ἀθήναι 1870-74.
72. *Heuzey, L.*: “Le mont Olympe et l’Acarnanie”. Paris 1860.
74. *Hoffmann, Otto*: “Die Macedonen ihre Sprache und ihr Volkstum”. Göttingen 1906.
75. Ἰδρωμένος, Α.: «Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας κλπ.», Βενετία 1815.
76. *Iorga, N.*: “Histoire des Roumains de la peninsule des Balcans”. Boucares 1919.
77. *Iorga, N.*: “Histoire des Etats balcaniques jusqu’à 1924”. Paris 1925.
78. Κανδηλῶρος, Τ. Χ.: «Ἀλῆ Πασᾶς Τεπενεβλής». Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγχειροκλειοπαιδεῖα, Ἀθήναι 1930. Τόμ. Γ’, σελ. 739.
79. *Kanitz-Philippe, Phelix*: “Serbiens”. Leipzig 1868.
80. Καντακουζινός, Ἰωάννης: «Ἱστορία», 3 τόμοι. Becker, Bonn 1828-32. Migne.

81. *Κασομούλης, Νικόλαος*: «Ἐνθυμήματα Στρατιωτικὰ τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων». Ἀθήναι 1939-43.
82. *Κατσουγιάννης, Τηλέμαχος*: «Περὶ τῶν Βλάχων τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη, Α' 1964, καὶ Β' 1966.
83. *Καφταντζῆς, Γιώργος*: «Ἡ Ἱστορία τῆς Ἡρακλείας Σερρῶν». Σέρραι 1973.
84. *Κεδρηνός, Γ.*: «Σύνοψις Ἱστοριῶν». Βιέννη 1838.
85. *Κεκαιμένος, Ἰωάννης (;)*: «Στρατηγικόν». Ἔκδοσις B. Wassiliesky - V. Jernstedt, Petrograd 1896.
86. *Κεραμόπουλος, Ἀντώνιος, Δ.*: «Τὶ εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι». Ἀθήναι 1939.
87. *Κεραμόπουλος, Ἀντώνιος Δ.*: «Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βόρειοι γείτονες». Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἀθήναι 1945.
88. *Κεραμόπουλος, Ἀντώνιος Δ.*: «Ἀρχαία ἱστορία τῶν Ἑβραίων, ἢ Αἴγυπτος καὶ οἱ Βλάχοι». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Μακεδονικά. Λαϊκὴ Βιβλιοθήκη 7. Θεσσαλονίκη 1952.
89. *Κεραμόπουλος, Ἀντώνιος Δ.*: «Βλάχοι». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Προσφορὰ εἰς Στίλπ. Π. Κυριακίδην, σελ. 326-344. Θεσσαλονίκη 1953.
90. *Κεραμόπουλος, Ἀντώνιος Δ.*: «Ὁ Στράβων, οἱ Περραιβοὶ καὶ οἱ Βλάχοι». Φιλοσοφικὴ Ἐπετηρὶς 1953-54.
91. *Κίνναμος, Ἰωάννης (ΙΒ' αἰ.)*: «Ἐπιτομὴ τῶν κατορθωμάτων τῶν... Ἰωάννη Κομνηνῶν...». Ἔκδοσις Migne, Patrologia Graeca CXXXIII.
92. *Κιτσίδης, Χρ.*: «Αἱ Ἡπειρωτικαὶ Κοινότητες». Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, Τόμ. Α' 1952, σελ. 25.
93. *Κωστόπουλος, Ἀριστοτέλης Χρ.*: «Ἡ συμβολὴ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς ἀπελευθερωτικοὺς ἀγῶνας τοῦ ἔθνους». Θεσσαλονίκη 1970.
94. *Κουκουλές, Φαίδων*: «Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός», 6 τόμοι. Ἀθήναι 1948-55.
95. *Κούμας, Κ.*: «Ἱστορία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων», 12 τόμοι. Βιέννη 1832.
96. *Κουρίλας, Εὐλόγιος*: «Ἡ Μοσχόπολις καὶ ἡ νέα Ἀκαδημία αὐτῆς». Ἀθήναι 1934.
97. *Kretschmer, Paul*: "Einleitung in die Geschichte des Griechischen Sprache". Göttingen 1896.
98. *Κροστάλλης, Κώστας Δ.*: «Οἱ Βλάχοι τῆς Πίνδου». Ἀθήναι 1952.
99. *Κροστάλλης, Κώστας*: «Ἑβδομάς» Ἀθήναι 1890 (23.10.1890).
100. *Λαΐος, Γεώργιος*: «Περιγραφή τῆς Βορ. Ἀλβανίας καὶ τῆς Βορ. Ἡπείρου ἀπὸ τὸν Γ. Δημητρίου τὸν ἐξ Ἀργυροκάστρου (1783)». Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, τόμ. Ε', 1956.
101. *Λαμπρίδης, Ἰωάννης*: «Ζαγοριακά». Ἀθήναι 1870.
102. *Λαμπρίδης, Ἰωάννης*: «Ἡπειρωτικὰ μελετήματα». Ἀθήναι 1905.
103. *Λάμπρος, Σπυρίδων*: «Ὅσαι τῶν πόλεων μετωνομάσθησαν ὕστερον. Περὶ Τρικκάλων». Νέος Ἑλληνομνήμων ΣΤ', 1909.
104. *Leake William, Martin*: "Researches in Greece". London 1814.
105. *Leake William, Martin*: "Travels in Northern Greece", 4 vols. London 1835.
106. *Leggan, G.*: "Ethnographie de la Turquie d'Europe". Gotha 1861.
107. *Λιάκος, Σωκράτης*: «Ἡ καταγωγὴ τῶν Ἀρμάνιων (τουπίκλην Βλάχων)». Θεσσαλονίκη 1965.
108. *Λιάκος, Σωκράτης*: «Σύντομη ἐπισκόπησι τῆς ἱστορίας τῶν Ἀρμεναρίων τῆς Μικρευρώπης». Θεσσαλονίκη 1974.

109. *Ljubic, S.*: "Listine o odnasajih izmedju juznoga alavenstva i mletacke republike". Zagreb 1872.
110. *Llubera, I. G.*: "Viajes de Benjamin de Tudela, 1160-1173". Madrid 1918.
111. *L(o)ucas, Paul*: "Voyage dans la Grèce. La Macédoine". Amsterdam 1714.
112. *Λυδός, Ἰωάννης*: «Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων Πολιτείας». Ἐκδοσις Βόννης, 1837.
113. *Λυριτζής, Γεώργιος Θ.*: «Ἡ Ἐθνικὴ Ἐταιρεία καὶ ἡ δοῦσις της». Κοζάνη 1970.
114. *Μαζαράκης - Αἰνιὰν Κ. Ἰ.*: «Μακεδονικὸς Ἀγών». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1963.
115. *Mannert, Korrad*: "Geographie der Griechen und Römer". Wien 1812.
116. *Margaritis, Apostoli*: "Les Grecs, les Albanais et les Valaques et l'empire Ottoman par un Valaque du Pinde". Bucarest 1886.
117. *Μαρτινιανός, Ἰωακείμ, Μητροπολίτης Ξάνθης*: «Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μοσχόπολεως». Δ. Δημητράκος, Ἀθήναι 1939.
118. *Μαρτινιανός, Ἰωακείμ, Μητροπολίτης Ξάνθης*: «Ἡ Μοσχόπολις». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη 1957.
119. *Μελᾶ, Π. Ναταλία*: «Παῦλος Μελάς». Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων. Ἀθήναι 1964.
120. *Μελέτιος, Ἀθηνῶν*: «Γεωγραφία». Ν. Γλυκεῖ, Ἐνετία 1728.
121. *Μέρτζος, Κωνσταντῖνος Δ.*: «Μνημεῖα Μακεδονικῆς Ἱστορίας». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1947.
122. *Μιχαλόπουλος, Φάνης*: «Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς». Ἀθήναι 1930.
123. *Μόμμσεν, Θ.*: «Ἱστορία τῶν Ῥωμαίων», τόμοι 5. Μετάφρασις Σ. Κ. Σακελλαροπούλου. Ἀθήναι 1921.
124. *Murnu, G. G.*: "Istoria Romanilor din Pind: Vlahia Mare, 980-1259". Bucuresti 1913.
125. *Mützenber, Gabriel*: "Destin de la langue et de la litterature Rhéto-Romane". L'âge d'Homme. Lausanne 1974.
126. *Mützeberg, Gabriel*: "Basse-Engadine, un haut-lieu de la poésie Rhéto-Romane". Genève 1974.
127. *Μύλλερ, Οὐίλλιαμ*: «Ἡ Τουρκία καταρρέουσα». Μετάφρασις Σ. Λάμπρος. Ἀθήναι 1914.
128. *Μύλλερ, Οὐίλλιαμ*: «Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας στὴν Ἑλλάδα». Μετάφρασις Ἀγ. Φουριώτη. Ἀθήναι 1960.
129. *Νικολαΐδης Κ.*: «Ἐτυμολογικὸν Λεξικὸν τῆς Κουτσοβλαχικῆς γλώσσης». Ἀθήναι 1909.
130. *Ντόντος, Γ. - Παπαθανασίου, Γ.*: «Τὸ Περιβόλι». Θεσσαλονίκη 1973.
131. *Nistor, I.*: "Originea Romanilor din Balcani si Vlahiile din Tesalia si Epir". Memoriile sectiei istorica Academia Romaniasca. Serie IIIa. 1944.
132. *Nistor, I.*: "Les Valachies de Thessalie et d'Epire". Academie Roumaine, Bulletin de la Section Historique, 25, 1944.
133. *Παπαβασιλείου, Ἀλέξανδρος Β.*: «Ἱστορικὰ σημειώματα γιὰ τοὺς Βλάχους ἢ Κουτσοβλάχους». Βέροια 1969.
134. *Parageorgiou, Spiros*: "Les Koutsovalaques". Athènes 1908.
135. *Παπαευγενίου, Ἀθανάσιος*: «Ἡ Βόρειος Ἑλλάς». Θεσσαλονίκη 1946.
136. *Παναγῆς, Ἰ. Π.*: «Ἀλῆ Πασᾶς». Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν «Ἡλίου», Ἀθήναι 1948, τόμ. Α', σελ. 292.

137. Παπαθανασίου, Ζήσης: «Συμβολή στην ιστορία τῆς Λαϊστας (Ζαγορίου)». Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, τόμ. Δ', 1955.
138. Παπαρηγόπουλος, Κωνσταντῖνος: «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους». Ἐκδοσις ἑκατονταετηρίδος Ἐλευθερουδάκη, Ἀθῆναι 1932.
139. Passow, A.: «Δημοτικὰ Τραγούδια». Ἀθῆναι 1958.
140. Πατσέλης, Ν. Β. «Οἱ Τοῦρκοι Σπαχῆδες», Ἡπειρωτικὴ Ἑστία, τόμ. Β' 1953, σελ. 26.
141. Παχυμέρης, Γεώργιος (ΙΓ'/ΙΔ' αἰ.): «Ἱστορία (1255-1308)». Μπέκκερ, Βόννη 1835.
142. Περραιβός, Χρ.: «Σύντομος βιογραφία ἀοιδίμου Ρήγα Φεραίου». Ἀθῆναι 1860.
143. Πέννας, Πέτρος Θ.: «Ἱστορία τῶν Σερρῶν, ἀπὸ τῆς ἀλώσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεώς των ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων 1383-1913». Β' ἔκδοσις, Ἀθῆναι 1966.
144. Picot, M.E.: «Les Roumains de la Macédoine». Paris 1875.
145. Popilian, D.: «Romanii din Peninsula Balcanica». Bucuresti 1885.
146. Πορφυρογέννητος, Κωνσταντῖνος: «Περὶ θεμάτων». Ὅρα: A. Rambaud: «L' Empire grec au dixième siècle». Paris 1870.
147. Πουλιανός, Ἄρης Ν.: «Ἡ προέλευση τῶν Ἑλλήνων». Μόρφωση, Ἀθήνα 1960.
148. Πουλαϊνός, Ἄρης Ν.: «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Βλάχων». Σύχρονα Θέματα, τεῦχος 3, Ἀθήνα 1963.
149. Rouqueville, Francois: «Voyage dans la Grèce», 3 vols. Paris 1820-21.
150. Rouqueville, Francois: «Mémoire sur l'Illyrie ancienne et moderne, sur les colonies valaques etc.». Mémoire de l'Academie des Inscriptions, 12, 1839.
151. Προκόπιος: «Περὶ κτισμάτων». Ἐκδοσις Teubner, Leipzig 1905-1913.
152. Ρωμανός, Ἰωάννης: «Περὶ Δεσποτάτου τῆς Ἡλείρου». Κέρκυρα 1895.
153. Σάθας, Κωνσταντῖνος: «Ἑλληνικὰ ἀνέκδοτα». Ἀθῆναι 1867.
154. Σάθας, Κωνσταντῖνος: «Ἡ Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς». Ἀθῆναι 1869.
155. Σάθας, Κωνσταντῖνος: «Ἱστορικαὶ διατριβαί». Ἀθῆναι 1870.
156. Σαράντης Θεόδωρος Κ.Π.: «Ἡ Δυτικὴ Μακεδονία εἰς τοὺς χάρτας ἀπὸ ΙΕ'-ΙΗ' αἰῶνος». Ἡμερολόγιον Δυτικῆς Μακεδονίας 1961, σελ. 20-32.
157. Σαράντης, Θεόδωρος Κ.Π.: «Ὁ Γκόγκο-Μίσσιος», Ζαγορειακὰ Νέα. Ἀθῆναι 1964, Τεῦχ. 314.
158. Σαράντης, Θεόδωρος Κ.Π.: «Οἱ Βλαχόφωνοι τοῦ Ἑλληνικοῦ Χώρου» Ἀθῆναι 1976.
159. Σεργκιέβσκι, Μ. Β.: «Βεγκένιε β Ρομάνσκογιε γιαζικοζνάνιε». (Εἰς τὴν Ρωσικὴν). Μόσχα 1952.
160. Σιμόπουλος, Κυριάκος: «Ξένοι ταξιδιωτὲς στὴν Ἑλλάδα». Τόμ. Α' 333 μ.Χ.-1700 καὶ τ. Β' 1700-1800. Ἀθῆναι 1972-1973.
161. Σνεγκάροφ, Ἰβάν: «Ἱστορία τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν», 2 τόμοι. (Βουλγαριστί). Σόφια 1931.
162. Simovich, Milan: «Die Altslavische Sprache». Berlin 1933.
163. Solonjev, A.-Mosin, Y.: «Greke pevelje srpskih vladava». Belgrad 1936.
164. Σούλης, Γεώργιος Χ.: «Βλαχία – Μεγάλῃ Βλαχία – ἢ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία». Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Γέρας Ἀντ. Κεραμοπούλου. Ἀθῆναι 1953, σελ. 489-497.
165. Σπηλιωτόπουλος, Ἀντώνιος Θ.: «Οἱ Βλαχόφωνοι Ἕλληνες καὶ ἡ Ρουμανικὴ

- προπαγάνδα». Ἀθῆναι 1914.
166. *Stanford, Edward*: «Carte ethnographique de la Turquie d'Europe et de la Grèce». Paris 1877.
167. *Στασινόπουλος, Κ.Α.*: «Ἀλῆς Τεπελένλῆς», Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη, Ἀθῆναι 1927, Τόμ. 1ος, σελ. 775.
168. *Στεφάνου, Ἀν. Γ.*: «Ἀπὸ τὴν αὐτοδιοίκησιν τοῦ Ζαγορίου κλπ». Ἡπειρωτικὴ Ἑστία. Τόμ. Δ' 1955 σελ. 625.
169. *Stuart, Robert*: «The Vlaks of Mount Pindus». Ethnological Society of London, IV, 1868.
170. *Τσοπανάκης, Ἀ.*: «Τὸ Σιατιστινὸ ἰδίωμα», Μακεδονικά, Θεσσαλονίκη 1941 52.
171. *Θεοχαρίδης, Γ. Ἰ.*: «Κατεπανίκια τῆς Μακεδονίας». Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Θεσσαλονίκη 1954.
172. *Uspenskij, P.*: «Putesestvie v meteorskie i osoolimpijskie monastyri v Tessalii». Petrograd 1896.
173. *Vasiliev, A.A.*: «Histoire de l'empire Byzantin». Trad. en francais par Brodin et A. Bourgina. Paris 1932.
174. *Viquesnel, A.*: «Voyage dans la Turquie d'Europe». Paris 1868.
175. *Vreto, Marino*: «Les Vlaques ou Valaques du Pinde et les Albanais». Melanges Néohelléniques, Athènes 1869.
176. *Weigand, G.*: «Die Sprache des Olympo-Walachen». Leipzig 1888.
177. *Weigand, G.*: «Die Aromunen», 2 Bds. Leipzig 1889, Leipzig 1902.
178. *Weigand, G.*: «Ethnographie von Makedonien». Leipzig 1924.
179. *Wolff, R. L.*: «The 'Second Bulgarian Empire'. Its Origin and History to 1204». Speculum, 24, 1949.
180. *Ζακυθηνός, Διονύσιος*: «Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι». Ἀθῆναι 1945.
181. *Ζακυθηνός, Διονύσιος*: «Μελέται περὶ τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει». Ἐπετ. Ἐταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, 18, 1948.
182. *Ζωναράς, Ἰωάννης*: «Ἐπιτομὴ Ἱστοριῶν» (IB' αἰ.). Λ. Ντίντορφ, 6 τόμοι. Λειψία 1868-1875.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίς
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ. Γενικά γιά τοὺς Βλαχοφώνους	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ. Θέσις καὶ φυσιογνωμία	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ. Συγκρότησις καὶ ὄνομα	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ. Κάτοικοι καὶ πληθυσμός	53
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ. Ὁργάνωσις καὶ ἀνάπτυξις	61
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ. Ὀλίγη ἱστορία	67
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	125
Ἔγγραφον 1	127
Ἔγγραφον 2	128
Ἔγγραφον 3	129
Ἔγγραφον 4	129
Ἔγγραφον 5	130
Ἔγγραφον 6	130
Ἔγγραφον 7	131
Ἔγγραφον 8	131
Ἔγγραφον 9	131
Ἔγγραφον 10	132
Ἔγγραφον 11	132
Ἔγγραφον 12	138
Ἔγγραφον 13	139
Ἔγγραφον 14	143
Ἔγγραφον 15	145
Ἔγγραφον 16	146
Ἔγγραφον 17	146
Ἔγγραφον 18	146
Ἔγγραφον 19	150
Ἔγγραφον 20	152
Ἔγγραφον 21	153
Ἔγγραφον 22	154
Ἔγγραφον 23	156
Ἔγγραφον 24	157
Ἔγγραφον 25	158
Ἔγγραφον 26	159
Ἔγγραφον 27	162
Τεκμήριον 1	165
Τεκμήριον 2	166

Τεκμήριον 3	167
Τεκμήριον 4	168
Τεκμήριον 5	169
Τεκμήριον 6	171
Τεκμήριον 7	172
Τεκμήριον 8	173
Τεκμήριον 9	174
Τεκμήριον 10	175
Τεκμήριον 11	177
Τεκμήριον 12	178
Τεκμήριον 13	179
Τεκμήριον 14	180
Τεκμήριον 15	182
ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	185
ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	193
ΧΑΡΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΠΕΡΙΒΟΛΟΥ	

Ἐκτύπωση
γιὰ λογαριασμὸ τοῦ συγγραφέως
στὰ Τυπογραφεία
Γ. ΤΣΙΒΕΡΙΩΤΗ Ε.Π.Ε
Ἰούνιος 1977

